HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Godó Ágnes
A horthysta vezetés Balkán-politikája 1941–1943

Rokosszovszkij
Győzelem a Volgánál

Papp Tibor
Az Osztrák Magyar Monarchia első véderőtörvény-tervezetét tárgyaló konferencia jegyzőkönyve

4

XV. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1968

Világ proletárjai egyesüljetek!

Proletárok!
Munkások! Katonák!

A burzsoá-szociáldemokrata kormány több mint három hete fogva tartja a Kommunista párt vezéreit. Fogva tartja őket minden törvényes alap nélkül.

Mert küzdöttek a proletariátus felszabadulásáért;

Mert a burzsuj osztályállam helyett a dolgozók tanácsköztársaságát;

Mert a burzsoázia lefegyverzését és a szervezett proletariátus felfegyverzését.

Mert a burzsoá ellenforradalommal szemben a proletariátus diktatúráját követelték.

Fogságra vetették vezéreinket és rendőri terrorizmussal akarják letiporni a proletariátus felszabadító forradalmát. A népkormánynak szervezett burzsoá-szocialista klikk újra a tőke rabságába akarja kényszeríteni a kizsákmányolás ellen lázadó proletariátust. Azt akarják, hogy örökké tartson a bérrabszolgaság és továbbra is a mindenható profit dúrgálja a dolgozók millióit. Ezért dobták a rendőrpribékek karmai közé azokat, akik a proletárforradalom élén álltak.

Követeljük!

Nem turhetjük tovább, hogy egy erkölcstelen klikk rendőrcsizmával gázolja a munkásság felszabadulási harcát. Nem turhetjük tovább, hogy rabságban tartsák azokat, akik vértanui önfeláldozással küzdöttek a proletárforradalom élén.

Követeljük vezéreink azonnali szabadonbocsátását!

Március hó 23-án, vasárnap délután félnégykor az Országház-téren, a politikai helyzet és a kommunista üldözés napirenddel

népgyülést

tartunk, ahol a budapesti és környékbeli munkásság forradalmi tömegakaratát hagyjuk a burzsuj-kormány lehér terrorja ellen szó gezni.

Ott legyen minden osztályharcos proletár!

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

4

1968

ÚJ FOLYAM BUDAPEST XV. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

TANULMÁNYOK

A SZOVJET MILÍCIA TÖRTÉNETÉBŐL

(1917—1920)

Sz. M. Kljackin

Szovjetunió Fegyveres Erői 1917—1920 közötti építésének története mindig vonzotta a szovjet történészek érdeklődését. A fő figyelmet azonban a Vörös Hadsereg szervezési és építési problémáira fordították, ugyanakkor a milícia létrehozásának és fejlesztésének kérdéseit egyáltalában nem világították meg. A szovjet hadseregépítés történetének efféle szemlélete nem adott valóságos és teljes képet erről a fontos folyamatról, nem tárta fel azokat a nehézségeket, amelyeket a szovjet népnek a szocialista haza katonai védelmének szervezése során le kellett küzdenie. Így az olvasóban az a benyomás támadt, mintha október első napjait követően a kommunista párt és a kormány azonnal hozzá látott volna az állandó reguláris Vörös Hadsereg megteremtéséhez.

A szovjet hadseregépítés történetének csaknem negyedszázados tanulmányozása meggyőzött arról, hogy október után a kommunista párt és a szovjet kormány az ország katonai védelmének szervezése során nem azonnal fogott hozzá az állandó reguláris Vörös Hadsereg építéséhez, hanem a nép erőfeszítéseit a proletár milícia megteremtésére irányította. Csak a katonai helyzet romlása kényszerítette őket az elfogadott tervek megváltoztatására, és arra, hogy hozzálássanak a Vörös Hadsereg megteremtéséhez. Ám a kommunista párt és a szovjet kormány a Vörös Hadsereg létrehozása során a milícia építéséről sem mondott le.

Tudományos kutatásaink eredményét az 1965-ben Moszkvában megjelent „Október védelmében" című monográfiában fejtettük ki. Ebben a cikkben kellő átdolgozásban adjuk közzé monográfiánk néhány anyagát, amelyek megvilágítják a szovjetköztársaságban 1917—1920 között végbement milíciaépítés történetét.

*

Az októberi forradalom győzelme után országunkban nehéz katonai helyzet alakult ki. A megdöntött földesurak és kapitalisták kísérletet tettek arra, hogy megsemmisítsék az alighogy megszületett szovjethatalmat, és a külföldi imperialisták támogatásával polgárháborút robbantottak ki az országban. A földesúri-burzsoá ellenforradalom lángja fellobbant a Donnál és Észak-Kaukázusban, a Kaukázuson túl és Közép-Ázsiában, az Urálban és Szibériában s még sok más területen.

Országunk katonai helyzetét megnehezítette az is, hogy hadiállapotban

volt az osztrák—német blokk államaival, amelyek az orosz fronton több mint 158 gyalog- és lovashadosztályt tartottak, több mint 1,5 millió jól felszerelt és kiképzett katonával, akik minden percben készen álltak, hogy rátörjenek a fiatal szovjet országra.

A katonai-politikai helyzet azt követelte a kommunista párttól és a szovjet kormánytól, hogy azonnal szervezze meg a szovjetköztársaság katonai védelmét a belső és külső ellenséggel szemben. Ez rendkívül nehéz és bonyolult dolog volt. E téren a győzedelmes proletáriátusnak — természetesen — nem volt gyakorlata, a feladatot viszont az egyre tartó háború, a nemzetközi imperializmus fenyegető katonai inváziójának körülményei között, a sokéves imperialista háború okozta gazdasági összeomlás és a tömegek szörnyű kimerültsége közepette rövid idő alatt végre kellett hajtani. Míg a belső ellenforradalom elleni harcban a szovjethatalom a kisszámú, nem eléggé felszerelt és rosszul kiképzett Vörös Gárdára támaszkodhatott, addig a nemzetközi imperializmus reguláris hadseregével szemben a szovjetköztársaság védelmére olyan fegyveres erőre volt szükség, amely képes korszerű háborút folytatni. De abban az időben ilyen fegyveres erők a szovjetköztársaságban nem voltak. A párt és a szovjet kormány számot vetve a kialakult nemzetközi és belső helyzettel, elhatározta: mindaddig, amíg nem jönnek létre a szovjet fegyveres erők, az ország védelmét a Vörös Gárda mellett a régi hadsereg forradalmi katonai erőire bízza.

A szovjet kormány határozata a forradalom során Oroszországban kialakult reális helyzetből indult ki. Mindenekelőtt az 1914—1917-es háború idején Oroszország régi hadserege komoly változásokon ment keresztül. Már 1917 őszére megszűnt a burzsoázia támasza lenni és fele részben bolsevik volt.[1] Segítséget nyújtott a munkásoknak és a falusi szegényeknek a szovjethatalom megteremtéséért és megszilárdításáért vívott harcban. Ezért a bolsevikoknak, a szovjet kormánynak nem volt oka arra, hogy a szovjetköztársaság védelmére igénybe ne vegye a régi hadsereg forradalmi katonáit. Ugyanakkor figyelembe véve a régi hadseregben végbement minőségi változásokat, a bolsevikok nem feledkeztek meg arról sem, hogy az eszer-mensevik politika és taktika következtében a régi hadsereg a cárizmus megdöntése után is a cári tábornokok és tisztek kezében maradt, s ezért megőrizte kornyilovista szellemét.[2] Abból a célból, hogy kiválaszthassák a hadsereg forradalmi elemeit és felhasználhassák őket az ország védelmére, határozottan szét kellett zúzni a régi hadsereget. E feladat végrehajtását tehát a szocialista forradalom érdekei diktálták. Ez a marxizmus programszerű követelménye volt. „Minden győztes forradalom első feladata — Marx és Engels több ízben hangsúlyozták ezt — a következő volt: szétzúzni a régi hadsereget, feloszlatni és újjal felcserélni.[3]

Ilyen módon a marxizmus a győzelmes proletáriátustól azt követelte, hogy zúzza szét a régi hadsereget, oszlassa föl és váltsa fel új katonai szervezettel. Így járt el a maga idejében a Párizsi Kommün. Első rendelkezésével megszüntette az állandó hadsereget és felcserélte a felfegyverzett néppel.[4] Abban az időben, amikor a Párizsi Kommün megvalósította ezt a fontos aktust, erős forradalmi katonai szervezettel — a felfegyverzett népet jelképező Nemzeti Gárdával — rendelkezett.[5] Ez a fegyveres erő megbízható támasza lehetett a Párizsi Kommünnek az ellenséggel vívott harcában.

1 Lásd: *Lenin* Művei 30. köt. Budapest, Szikra, 1953. 254. o.
2 Lásd: *Lenin* Művei 28. köt. Budapest, Szikra, 1952. 290. o.
3 Uo.
4 Lásd: *Lenin* Művei 25. köt. Budapest, Szikra, 1952. 448. o.
5 Lásd: Парижская Коммуна 1871 г. t. I. M., 1961, 163, 286, 324—325, 345. o. (oroszul.)

De a Párizsi Kommün tapasztalatát a szovjetköztársaság nem ismételhette meg vakon. A régi hadsereg feloszlatása a szovjetköztársaságban akkor, amikor az ország hadiállapotban volt és nem rendelkezett a katonai védelemhez szükséges erőkkel, nemcsak lefegyverzését jelentette volna, hanem valósággal utat nyitott volna az ellenségnek, és ez a szovjethatalom elkerülhetetlen pusztulásához vezetett volna. A régi hadsereg szétzúzásának ez a formája a mi országunkban kialakult feltételek között nem valósulhatott meg. Ugyanakkor nem lehetett megtartani a régi hadsereget ellenforradalmi parancsnoki állományával. A régi hadsereget határozottan szét kellett zúzni, de ezt úgy kellett végrehajtani, hogy a szovjetköztársaságnak lehetősége legyen arra, hogy minél sikeresebben oldja meg katonai védelmének szervezésével kapcsolatos összes feladatait.

Lenin új módon oldotta meg a régi hadsereg szétzúzásának kérdését. Miközben a bolsevikok forradalmi stratégiáját és taktikáját kidolgozta, különös figyelmet fordított a cári hadseregben végzett forradalmi munka tapasztalatára. Még az 1905—1907-es forradalomban rámutatott arra, hogy az állandó hadsereg szétzúzásához és a felfegyverzett néppel való felváltásához nem kötelező egyidejűleg feloszlatni a régi hadsereget. Elegendő ehhez a hadsereg demokratizálása.[6]

Mint ismeretes, az orosz hadsereg demokratizálásának alapját a februári forradalom napjaiban már lerakták. Jelentős szerepet játszott e folyamat kibontakozásában a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének a Petrográdi Katonai Körzet helyőrségére vonatkozó I. számú parancsa. A hadseregben bevezették a választott katonai bizottságokat, megszüntették a tábornoki és tiszti címeket. A katonák szolgálaton kívül egyenlő politikai jogokat élveztek az összes polgárokkal stb. Röviddel e parancs közzététele után a demokratizálódás az egész hadseregre kiterjedt. A hatalmon levő eszerek és mensevikek politikája és taktikája következtében a demokratizálódás abban az időben nem ment túl a szokványos burzsoá reform keretein. Az eszerek és mensevikek a katonai bizottságokban és tanácsokban magukhoz ragadták az összes fontos pozíciókat és a demokratizálódást a földesurak és tőkések érdekében használták fel. A hadseregben továbbra is megmaradtak az antidemokratikus intézmények, és ami a fő, a hatalmat a reakciós tábornokok és tisztek tartották kezükben. És bár a hadsereg köztársaságivá vált, továbbra is az uralkodó osztályoknak — a földesuraknak és a tőkéseknek volt alárendelve. Lenin jól ismerte Engelsnek a tisztek hadseregbeli szerepére vonatkozó útmutatását. Emlékeztetve arra, hogy a hadsereg létrehozásához szilárd szervezet szükséges, Engels ezt írta: „Ez a szervezet a reguláris hadsereg tisztjeiben és altisztjeiben testesül meg és elvesztésükkel megszűnik létezni."[7] Ha szétverjük ezt a szervezetet, szétverjük a hadsereget is. Lenin úgy vélte, hogy ezt el lehet érni, ha határozottan felszámolják az összes antidemokratikus intézményeket, kiveszik a hatalmat a hadseregen belül a reakciós parancsnoki állomány kezéből és átadják magának a katonatömegnek. Ebből a célból a parancsnoki kart választani kell, és meg kell szervezni, hogy a katonai szervezetek ellenőrizzék a megválasztott parancsnokok tevékenységét. Ezek az intézkedések, Lenin véleménye szerint, biztosítják azt, hogy az állandó hadsereg a kizsákmányolók hatalmának eszközéből forradalmi hadsereggé válik, és feltétlenül a hadsereg és a felfegyverzett nép összeolvadásához vezet, ez az

6 Lásd: *Lenin* Összes Művei 12. köt. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966. 104—106.; Művei 11. köt. Budapest, Szikra, 1954. 73—75. o.

7 *Маркс—Энгельс:* Соч. Т. XIII., ч. II. 160. стр.

összeolvadás pedig — mondotta Lenin — a régi állandó hadsereg felváltása a felfegyverzett néppel.[8]

Lenin új módon oldotta meg a régi hadsereg szétzúzásának kérdését, és amellett volt, hogy proletár milíciát szervezzenek. Ez az a konkrét forma, melyben testet ölthet a „felfegyverzett nép" eszméje.[9]

Ez volt a bolsevikok katonai programjának alapja a forradalomban.[10] Lenin nem tartotta szükségesnek, hogy felülvizsgálja a párt katonai programját a burzsoázia hatalmának megdöntése és a proletariátus diktatúrájának megteremtése után Oroszországban. A sajtóban és különböző értekezleteken október előkészítésének időszakában fáradhatatlanul hangoztatta, hogy a bolsevik párt nem általában demokratikus állam létrehozására törekszik, hanem a Párizsi Kommünhöz hasonló típusú állam megteremtésére — állandó hadsereg nélkül, amelyet a felfegyverzett népnek kell helyettesítenie. Lenin mint a Népbiztosok Tanácsának elnöke 1917. október 29-én a petrográdi helyőrség ezredeit képviselő küldöttek értekezletén elmondotta: „Feladatunk, amelyet egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni, a nép általános felfegyverzése és az állandó hadsereg megszüntetése."[11]

Lenin útmutatásaiból kiindulva a kommunista párt és a szovjet kormány lemondott a régi hadsereg egyszerű feloszlatásáról, és elhatározta, hogy ezt a katonai szervezetet teljes demokratizálása útján zúzza szét, egészen a teljes feloszlatásig menő fokozatos demobilizálásával.

1917 december végéig a régi hadsereg demokratizálása csaknem teljesen befejeződött. Rövid idő alatt majdnem porig rombolták a hadsereg antidemokratikus intézményeit. Az ellenforradalmi tábornokok és tisztek kezéből kiragadták a hatalmat és megteremtették a választott katonai bizottságok és szovjetek hatalmát. Lenin a szovjetek III. összoroszországi kongresszusán rámutatott: „Ezért merül a múltba a régi hadsereg, a kaszárnyai vakfegyelem és a katonakínzás hadserege. Ezt a hadsereget ízzé-porrá zúztuk, kő kövön nem maradt belőle. Keresztülvitték a hadsereg teljes demokratizálását."[12] 1917. november 10-én a szovjet kormány hozzálátott a „hadsereg létszámának fokozatos csökkentéséhez".[13]

A régi hadsereg szétzúzásával egyidejűleg hozzáláttak, hogy kidolgozzák a szovjet fegyveres erők létrehozásának tervét.

A szovjet kormány már decemberben fő vonásaiban elkészített tervvel rendelkezett a szovjetköztársaság védelmi képességének megerősítését és fegyveres erőinek megteremtését illetően. A terv előirányozta a milícia jellegű hadsereg szervezeteinek megteremtését, a demokratizált régi hadsereg további átszervezését és az arcvonalakon a forradalmi katonákból, önkéntesekből Népi Szocialista Gárda létrehozását. Ennek kellett felváltania a régi hadsereget és biztosítania a békéért folytatott harc idején nemcsak az arcvonalak szilárdságát, hanem a szovjetköztársaság határainak védelmét is, amíg a milícia jellegű hadsereg nem jön létre.[14]

A katonai helyzet éleződése, a német betörés veszélye azonban arra kényszerítette a bolsevik pártot és a szovjet kormányt, hogy megváltoztassa terveit és másképpen bontakoztassa ki a szovjetköztársaság védelmi képességének megerősítéséért és fegyveres erőinek építéséért folyó harcot. 1917.

8 Lásd: *Lenin* Művei 22. köt. Budapest Szikra, 1951. 84—85, 103, valamint a 24. köt. Budapest, Szikra, 52—55, 86, 135—137, 171—174. o.

9 Lásd: *Lenin* Művei 23. köt, Budapest, Szikra, 1951. 348—361. o., valamint a 24. köt. 444—445. o.

10 Lásd: A Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. I. rész. Budapest, Szikra, 1954. 414—418. o.

11 Lásd: *Lenin* Művei 26. köt. Budapest, Szikra 1952. 273. o.

12 Uo. 479. o.

13 Lásd: Декреты советской власти t. I. M., 1957. 66. o. (oroszul.)

14 Lásd: История СССР, 1962, № 2., 97—99.; Военно-исторический журнал, 1961, № 12, 26—27. o.

december 22-én a Főparancsnokság közölte, hogy a katonák feltartóztathatatlanul elhagyják a román arcvonalat. Ugyanazon a napon a Hadügyi Népbiztosságon értekezletet tartottak Lenin részvételével.

Figyelembe véve a kialakult helyzetet és a front fenntartásának szükségességét, az értekezlet elhatározta, hogy ideiglenesen felfüggeszti a milícia jellegű hadsereg kiépítésére irányuló munkát, és minden erőfeszítését az új állandó hadsereg szervezésére összpontosítja.

1918. január 15-én a Népbiztosok Tanácsa Lenin elnökletével dekrétumot fogadott el a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg létrehozásáról.

A Vörös Hadsereg fiatal csapatainak rövidesen harcba kellett szállniuk a német imperializmus csapataival, amelyek 1918. február 18-án általános támadást indítottak a szovjetköztársaság ellen.

Az imperialista Németország fegyveres erőinek támadását visszaverve a szovjetköztársaság békés lélegzetvételi szünethez jutott. 1918. március 3-án Breszt-Litovszkban befejezték a szovjetköztársaság és az osztrák—német blokk államai közötti béketárgyalást. Ez lehetővé tette, hogy fokozzák a szocialista állam katonai szervezetének létrehozására irányuló munkát. A szovjetköztársaság katonai építésének elméleti alapjait a békeszerződés megkötése után Lenin dolgozta ki. Harcban „a baloldali" kommunistákkal és a baloldali eszerekkel, akik az állandó Vörös Hadsereg megteremtése ellen voltak, Lenin kialakította a kommunista párt és a szovjet kormány katonai politikájának alapjait.

Lenin arra törekedett, hogy a szovjetköztársaságban erős katonai szervezet jöjjön létre és a szocialista haza katonai védelmének ügyébe bevonják az összes munkásokat és dolgozó parasztokat. Azt javasolta, hogy az állandó hadsereg szervezése mellett fejlesszék a milícia építését is országunkban, és ezzel a céllal szervezzék meg a dolgozók általános katonai kiképzését.[15] Ez rendkívül eredeti és célszerű megoldása volt annak a kérdésnek, hogy milyen is legyen a szovjetköztársaság katonai építésének további perspektívája a breszti béke megkötése után. A kérdés megoldásának lényege abban állt, hogy az ország egy kislétszámú állandó hadsereget tarthat fenn. Ennek jelentős, katonailag kiképzett tartalékai vannak, amelyek kiképzésüket a milíciarendszerben a munkások és dolgozó parasztok haderőnkívüli katonai kiképzése útján kapták meg. A katonai szervezetnek ez a rendszere lehetővé tette a szovjet kormány számára a veszély pillanatában nagy hadsereg megteremtését, valamint azt, hogy az országot olyan katonai táborrá változtassa, amelyben minden munkás és dolgozó paraszt a forradalom katonája, a nagy október vívmányainak védelmezője.

A szovjet állam hadseregépítési perspektíváinak lenini elgondolásában a breszti béke megkötése után egyenes kapcsolatot találunk a proletárforradalom hadseregépítési perspektíváira vonatkozó útmutatásokkal, amelyeket a hadászat nagy ismerője Engels mondott ki először. Így Engels „Mik a feltételei és kilátásai a Szent Szövetség háborújának a forradalmi Franciaország ellen 1852-ben?" című cikkének befejezetlen kéziratában arról szólva, hogy a győzelmes proletárforradalom Franciaországban 1852-ben kihívja a Szent Szövetség háborúját maga ellen, rámutatott, hogy a proletárforradalom fegyveres erőinek két alapvető részből kell állniuk:

1. a városokban proletárgárdából és a falvakban parasztgárdából, amelyeket belső szolgálatra kell felhasználni és 2. reguláris hadseregből, támadások ellen. A katonai erők ilyen szervezése esetén — mondotta Engels — a proletárgárdának a belső szolgálattól mentes összes kontingenseit, ame-

[15] Lásd: *Lenin* Művei 27. köt. Budapest, Szikra, 1952. 105—106, 195. o.

lyek a nem foglalkoztatott munkásokból állnak, be kell vonni a katonai kiképzésbe.[16]

Leninnek a szovjetköztársaság hadseregépítéséről szóló elméleti tételeit a kommunista párt és a szovjet kormány[17] elfogadta, és a békekötés után azonnal hozzáláttak gyakorlati megvalósításukhoz.[18]

A szovjet kormány a reguláris állandó Vörös Hadsereg kialakításával egy időben megindította a milícia szervezését is.

A milícia szervezésének munkáját kezdetben a Hadügyi Népbiztosság Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnökségére bízták. Ennek a népbiztosa Dzevjaltovszkij volt. A milíciaépítés területén a közvetlen munkát egy speciális csoportnak kellett szerveznie L. J. Marjaszin vezetésével.

Mivel már eldöntötték, hogy a szovjetköztársaságban a milíciaépítésnek a dolgozók haderőnkívüli katonai kiképzésén kell alapulnia, Marjaszin csoportja haladéktalanul hozzálátott az ilyen katonai kiképzési rendszer szervezeti alapjainak kidolgozásához. Sürgősen elő kellett készíteni a szovjet kormány határozatát, és törvényes intézkedéseket kellett foganatosítani a kiképzés bevezetésére. Csak ezután lehetett megkezdeni a gyakorlati munkát.

1918. április 22-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozatot fogadott el „a kötelező hadművészeti oktatásról".[19] E lépéssel a haderőnkívüli kiképzést hivatalos állami rendszerré tette, melynek során a dolgozókat felkészítik a szocialista haza katonai védelmére. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozatával a haderőnkívüli kiképzést az összes munkások és dolgozó parasztok általános hadkötelezettségének formájává tették 18 éves kortól 40 éves korig, az ifjúság 16—18 éves korig való behívás előtti katonai előképzésével és az iskolai tanulók honvédelmi oktatásával együtt. Az előkészítésben részesülő és a hadköteles korosztályok (16—18 és 18—40 évesek) oktatását a Hadügyi Népbiztosságra, az iskoláskorúak oktatását pedig a Népművelési Népbiztosságra bízták a Hadügyi Népbiztosság közvetlen részvételével. Nők csak önkéntes jelentkezés alapján vehettek részt a haderőnkívüli kiképzésben.

A határozat megszabta a haderőnkívüli kiképzés gyakorlati szervezésének alapelveit. Így az egyes helyeken a katonai kiképzés szervezését a területi, kormányzósági, járási és körzeti (voloszty) katonai biztosságokra bízták.[19/a] A kiképzést megszakítás nélkül 8 héten át kellett folytatni, hetenként legalább 12 órában. A kiképzés ideje alatt a haderőnkívüli kiképzésbe bevont állampolgárok nem kaptak semmiféle díjazást. A határozat rámutatott: „a kiképzést úgy kell megszervezni, hogy lehetőség szerint a behívottak a kiképzés ideje alatt ne szakadjanak el állandó normális munkájuktól".[20] Akik távol maradnak a kötelező katonai kiképzéstől, és hanyagul végzik az általános katonai kiképzéssel kapcsolatos feladataikat, azokat felelősségre kell vonni.[21] A rendeletet az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, Szverdlov írta alá.

Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak a haderőnkívüli

16 *Marx—Engels* Művei 7. köt. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962. 474—475. o.

17 *Lenin* Művei 27. köt. 105—106, 195. o.

18 Центральный партийный архив Института марксизма—ленинизма при ЦК КПСС (ЦПА ИМЛ.), ф. 124, оп. 1, д. 1495, л. 15; Центральный Государственный архив Советской Армии (ЦГАСА), ф. 3, оп. 1, лл. 197—203.

19 Собрание Узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства (ЦУ.) 1918, № 33, ст. 443.

19/a A kormányzóság járásokra, a járások körzetekre (voloszty) tagozódtak, míg a terület (oblaszty) kerületekre (okrug). Az OSZFSZK-ban a turkmeniai és a kirgiz köztársaságban 1930-ig az oblaszty rendszer általános bevezetéséig az okrug volt a magasabb közigazgatási egység. Ezért itt az okrugot területnek fordítjuk (a Ford.).

20 СУ. 1918, № 33, ст. 443.

21 Uo.

katonai kiképzésről szóló rendelete a hadseregépítést a dolgozók laktanyán kívüli kiképzésére és a milíciarendszerre alapozta.[22]

Frunze rámutatott, hogy országunkban a milíciaépítés története az általános (haderőnkívüli — a Ford.) katonai kiképzés megteremtésével kezdődött.[23]

Mivel a haderőnkívüli katonai kiképzés megteremtése és ennek alapján a milíciaépítés kibontakoztatása merőben új dolog volt, és hasanlót nem ismert a történelem, a szovjet kormánynak és azoknak a katonai munkatársaknak, akikre ezen a téren a gyakorlati munka hárult, lépésről lépésre kellett haladniuk, egyik tapasztalattól a másikig. Ugyanakkor új és bonyolult kérdések sokaságát kellett megoldaniuk. Itt minden lépés lehetett helyes és hibás. Marjaszin visszaemlékezve arra, hogyan kezdték a munkát, azt mondotta, hogy nekik természetesen elsősorban a tőkés országok tapasztalatait kellett figyelembe venniük, tanulmányozniuk kellett a milíciarendszer tapasztalatait Svájcban, Svédországban és Norvégiában. Felhasználva ezeket a tapasztalatokat, a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezetének munkatársai nem felejtkeztek meg arról, hogy a burzsoá milícia létrehozásának történetét vizsgálják. Miközben megismerkedtek azzal, hogyan épült ki a milícia ezekben az országokban, rájöttek, hogy a szovjetköztársaság milíciaépítése számára a kapitalista államok tapasztalata nem megfelelő, hogy saját, járatlan úton kell haladniuk.[24]

Először is haladéktalanul ki kellett dolgozni a haderőnkívüli katonai kiképzés és a milíciaépítés szabályzatát, megszervezni az ilyen kiképzés apparátusát mind a központban, mind a területen, fel kellett deríteni és összegyűjteni azokat a szakembereket, akik a kiképzés instruktorai lehettek, kidolgozni a kiképzési programokat és haderőnkívüli katonai kiképzésre vonatkozó utasításokat, a munkatársak számára előteremteni a fegyvereket és a szükséges eszközöket. És még sok más kérdést kellett eldönteni. A haderőnkívüli katonai kiképzés és a milíciaépítés szervezési kérdéseinek elméleti kidolgozását az e téren folytatott gyakorlati munkával egy időben kellett elvégezni. A köztársaság katonai-politikai helyzete nem tette lehetővé, hogy először elméletileg dolgozzák ki a milíciaépítés összes alapvető kérdéseit és utána valósítsák azt meg a gyakorlatban. Erre a szovjetköztársaságnak nem volt ideje. Az elméleti és gyakorlati munkának egyidejűleg kellett folynia.

1918. április 24-én a Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnökség Oktatási Osztályán a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezési kérdéseinek tanulmányozására értekezlet ült össze Marjaszin elnökletével. Az értekezlet munkájában részt vettek: Dzevjaltovszkij, Filatov, Gurovszkij, Tyihmenyev és Groinim. A tanácskozás résztvevői kijelölték a haderőnkívüli katonai oktatásról szóló későbbi határozat alapelveit és kidolgozták a Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnökség mellett működő Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Osztály szervezetét, 1918. május 7-én a Hadügyi Népbiztosság 325. számú parancsával megalakította a Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Osztályt, és az április 24-i értekezleten jóváhagyott személyi állomány munkához látott. Az osztályt a Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnökség mellett hozták létre, és népbiztosává Marjaszint nevezték ki.[25] Ennek az osztálynak rendelték alá a haderőnkívüli kiképzés összes helyi szerveit. A parancs rámutatott, hogy a haderőnkívüli kiképzéssel kapcsolatos minden munkát a katonai biztosságoknál összpontosítják és a kiképzés az ő felügyeletük alatt folyik.[26]

22 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 302.
23 Военно-исторический журнал, 1960, № 11, стр. 91.
24 ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 18, лл. 157—158.
25 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 11, 17.
26 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 16—17.

Mivel eddig nem voltak kidolgozva a helyi apparátus megszervezésének, a lakosság számbavételének és behívásának alapelvei, és az sem, hogy milyen program szerint folyjék a katonai kiképzés, úgy határoztak, hogy a munkát a katonai kiképzés programjának kidolgozásával és a haderőnkívüli katonai kiképzést végző munkatársak első összoroszországi kongresszusának összehívásával kezdik el, amelyen tisztázzák, hogyan folytassák a kommunista párt és a szovjet állam által rájuk bízott katonai kiképzés munkáját.

A haderőnkívüli katonai kiképzés programjának kidolgozására bizottságot hoztak létre a lövész tiszti iskola volt parancsnokának, N. M. Filatovnak a vezetése alatt. Egyidejűleg a programon dolgozott Moszkva város katonai bizottsága is. 1918. június elejére Filatov bizottsága kidolgozta a katonai kiképzés programtervezetét. Befejezte saját programtervezetét a moszkvai katonai bizottság is. Mindkét programot feldolgozta a Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnökség Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Osztálya, és ennek eredményeképpen megszületett a „96 órás katonai kiképzés programjának" tervezete, melyet a haderőnkívüli katonai kiképzés munkatársainak első összoroszországi kongresszusa elé terjesztettek elfogadásra.[27]

1918. június 5-én Moszkvában megkezdte munkáját a haderőnkívüli katonai kiképzés munkatársainak első összoroszországi kongresszusa. Munkáját 1918. június 25-én fejezte be.[28]

A kongresszus megjelölte a haderőnkívüli katonai kiképzés útját, jóváhagyta a 96 órás kiképzés programját. *A kongresszus kinyilvánította, hogy az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak a haderőnkívüli katonai kiképzésről szóló rendelete alapul szolgál a milíciaépítéshez.*[29] A tanácskozás munkájának eredményeképpen sikerült elérni a haderőnkívüli katonai kiképzés feladatainak egyöntetű értelmezését.[30]

1918. július 16-án a Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Osztály népbiztosa, Marjaszin jóváhagyta a 96 órás programot.[31]

1918. szeptember közepére pontosan megszabták a kiképzés feladatait a helyi apparátus szervezése, az összeírás, a behívás, a milíciacsapatok kiképzése és felállítása területén. Mindezeket az elveket a „Vezérelvek a haderőnkívüli katonai kiképzés alapszabályzatából"[32] c. utasításában fejtették ki. Az utasítást 1918. szeptember 19-én adták ki, és ez lett a haderőnkívüli katonai kiképzés összes munkatársainak vezérfonala.[33] A kiképzést alárendelték a milíciaépítésnek. Ez kitűnik az egyes részek és fejezetek címéből is: „A milícia típusú hadsereg haderőnkívüli katonai kiképzésének és megalakításának helyi szervei", „A milícia típusú hadsereg helyi kiképzési és felállítási szerveinek funkciói", „A milíciaegységek helyi kiképzési és felállítási szerveinek létrehozása az egyes városokban", „A milíciaegységek fővárosi, kormányzósági és járási városokban levő kiképzési és felállítási szervei", „Az általános katonai oktatás személyi állományának kinevezési rendje és függelmi viszonyai, valamint a milíciaegységek felállítási rendje", „A haderőnkívüli katonai kiképzésre kötelezett és a milícia típusú hadseregbe besorozott személyek összeírása és nyilvántartása" stb.

Az utasításban leszögezték, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzést és a milíciacsapatok megalakítását a különböző szintű katonai népbiztosságok-

[27] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д.1, лл. 18, 31.
[28] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 43; «Военное дело», 1918, № 3, стр. 15.
[29] ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 18, л. 84.
[30] Uo.
[31] ЦГАСА. ф. 65, оп. 2. д. 12, л 103 — 1918 decemberében ezt a programot felülvizsgálták és a tapasztalatok figyelembe vételével javították rajta.
[32] ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 33, лл. 1—17.
[33] Uo.

nak, úgyszintén a haderőnkívüli katonai kiképzés helyi szerveinek és az általuk szervezett kerületi és körzeti kiképzési helyeknek, valamint a haderőnkívüli katonai kiképzés helyi irodáinak kell vezetniük.

A kerületi és körzeti szervezetet létre kellett hozni minden járásban. A haderőnkívüli katonai kiképzés helyi irodáit az adott helyeken csak a kiképzés megszervezésének idejére lehetett létrehozni. Amint befejeződött a kiképzés, a helyi iroda megszüntette működését. Mivel az adott kormányzóság több tízezer, és néha több százezer polgárát nem lehetett egyidejűleg katonai kiképzésre behívni, megállapították a sorrendet, amely szerint legalább 100—100 főt hívtak be egy helyi iroda területén. Egy-egy helyi iroda területét úgy jelölték ki, hogy az egyes lakott helyektől az iroda lehetőleg ne legyen három versztnél távolabb.[33/a]

A helyi iroda állományába a szervező instruktorokon és a státuszbeli instruktorokon kívül — akik a kiképzést vezették — tagként a helyi tanácsnak, a szegényparasztok bizottságainak, az OK(b)P bizottságainak a képviselői és a fegyverraktár vezetője tartozott. Azt tanácsolták, hogy e személyeket a kommunisták közül válogassák ki, a választásokat pedig az OK(b)P járási bizottságával szoros kapcsolatban és közvetlen felügyelete alatt folytassák le.

Az utasítás részletes útmutatást tartalmazott az összeírás, a behívás, a milíciaegységek kiképzésének és megalakításának szervezésére. Különös figyelmet fordítottak arra, hogy a katonai kiképzésre való behívás lehetőség szerint ne akadályozza a termelőmunkát. A falusi lakosság behívása csak olyan időszakokban történhetett, amikor mezőgazdasági munka nem folyt. A haderőnkívüli katonai kiképzésre elsősorban a kommunistákat és a 20—25 éves személyeket, azután a 18—20, a 26—32 és végül 33—40 éveseket hívták be. A behívásnak ez a rendszere lehetővé tette a Vörös Hadsereg tartalékának időben történő felkészítését, mivel elsősorban azokat képezték ki, akik a Vörös Hadseregbe való behívás előtt álltak. Így teremtették meg a milíciaépítés és a Vörös Hadsereg szervezésének kölcsönös kapcsolatát.

Az utasítás rámutatott, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzésre való behívás idejét csak a helyi tanács, a szegényparaszt bizottság vagy az OK(b)P bizottságának tudtával és beleegyezésével lehet kijelölni.

A katonai kiképzésben részvevőket szakaszokra, rajokra és századokra kellett tagolni. A kommunistákat a rajok között egyenlően osztották el. Azokat a személyeket, akiknek közös volt a szolgálatuk vagy a szervezésük, lehetőség szerint egy rajba kellett beosztani. A többiek korosztályok szerint képezték a rajokat. A rajokból szakaszokat hoztak létre, a szakaszok és századok csak ugyanolyan elv szerint alakulhattak, mint a rajok. Ily módon mindenütt megvalósult a területi elv.

Megállapították a kiképzés meghatározott rendjét. Minden oktatásban résztvevőnek el kellett végezni a 96 órás program szerinti katonai kiképzés tanfolyamát — 48 foglalkozást, egyenként 2 órában. A falvakban a parasztok behívása alkalmával a mezőgazdasági és házi munkáktól mentes időszakban a napi foglalkozások 6 órások lehettek. Ugyanezt az időt szabták meg az ünnepi foglalkozáskor.

Minden kiképzésben résztvevő a foglalkozás elején külön nyilvántartó lapot kapott, amelyen a kijelölt instruktor naponta feljegyezte a foglalkozáson való részvételt. Az elmulasztott órákat kötelezően pótolni kellett.

Ha valaki elfogadható ok nélkül kivonta magát a kiképzés alól, vagy nem jelent meg a foglalkozáson, a helyi iroda köteles volt ezt közölni a helyi

33/a Uo.

tanáccsal, amely a meg nem jelenteket 10—25 rubelig terjedő pénzbírsággal sújtotta. Ha egy és ugyanaz a személy, elfogadható ok nélkül, másodszor is elmulasztotta a foglalkozást, a bírságot kétszeresére emelték, harmadszori mulasztás esetén pedig átadták a kerületi bíróságnak.

Ilyenek voltak a haderőnkívüli általános katonai kiképzés és a milíciaépítés szervezésének alapelvei a szovjetköztársaságban.

Ezeknek az alapelveknek a kidolgozásával egy időben megindult a milíciaépítés gyakorlati munkája is.

A haderőnkívüli katonai kiképzés megkezdése egybeesett a mezőgazdasági munkákkal. Figyelemmel az ország súlyos élelmezési helyzetére, határozatot hoztak, hogy a mezőgazdasági munkák idején a parasztokat nem vonják be a katonai kiképzésbe.[34] A kiképzés súlypontja ebben az időszakban az ipari munkások kiképzése volt. A moszkvaiak mutattak példát az ország összes munkásainak. Moszkvában már 1918. augusztus közepére több mint 70 ezer munkást képeztek ki. Petrográd valamivel elmaradt, itt ugyanebben az időszakban 30 ezernél kevesebb munkás részesült kiképzésben.[35] Moszkvában és Petrográdban azonnal elkezdődött a katonai kiképzés, s ez mindenekelőtt a két főváros munkásai magas fokú szervezettségének és politikai aktivitásának volt köszönhető.

A haderőnkívüli kiképzés instruktorainak felkészítésére Moszkvában, Petrográdban, Ivanovo-Voznyeszenszkben, Tverben, Kosztromában, Kurszkban, Szamarában, Tambovban, Orelben, Szmolenszkben és sok más városban külön tanfolyamokat szerveztek. 1918 folyamán ezek a tanfolyamok több mint 2500 instruktort képeztek ki.[36]

1918 őszére már megtörtént a haderőnkívüli katonai kiképzésre kötelezett polgárok számbavétele. Amíg szeptember 1-ig nyilvántartásba vettek 248 258 főt, október 1-re ez a szám már több mint hétszeresére nőtt és 1 818 918 főt tett ki.[37] Gyorsan növekedett a kiképző instruktorok áliománya is. Míg szeptember 1-én a szerv mindössze 540 instruktorral rendelkezett, október 1-re számuk már 29 472 főre emelkedett.[38]

Az 1918 nyarán és őszén kialakult katonai-politikai helyzet parancsolóan követelte, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés rendszere fokozatos segítséget nyújtson az arcvonalnak, hogy a legszorosabb kapcsolatot tartsa a Vörös Hadsereggel, amelynek érdekeit a párt és a kormány természetesen a legelőbbre valónak tartotta. A haderőnkívüli kiképzés előtt nemcsak a munkások és dolgozó parasztok katonai kiképzésének feladata állt. A kiképzettekből katonai egységeket kellett szerveznie a Vörös Hadsereg sorainak feltöltésére is.[39]

A szovjetköztársaság védelmének érdekeitől vezettetve a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa 1918 szeptemberében a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezetére bízta azt a feladatot, hogy alakítson *vörös tartalék egységeket* a katonai kiképzést elvégzettek kontingenseiből.[40] Így fektették le a milíciacsapatok megalakításának alapjait.

Amikor a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa ezt a határozatot hozta, a haderőnkívüli katonai kiképzésnek már volt bizonyos tapasztalata a vörös tartalék egységek megalakításában. A moszkvai városi katonai biztosság a katonai kiképzés szervezése során érdekes kezdeményezést vezetett

[34] ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 33, л. 10.
[35] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 42.
[36] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 17, 37—40.
[37] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 25, л. 67.
[38] Uo.
[39] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 302.; оп. 4, д. 43, л. 1.
[40] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 23—25.

be. Látva, hogy a munkások milyen lelkesedéssel vesznek részt a katonai foglalkozásokon, arra a következtetésre jutott, hogy nemcsak a kiképzéssel kell foglalkoznia, hanem a katonai kiképzésen résztvettekből katonai egységeket is kell alakítania. Ezért a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezésének kezdetétől fogva ennek az eszmének a megvalósítását is felkarolták. 1918. május 23-án a katonai biztosság azt a feladatot tűzte ki minden kerület, üzem és gyár elé, hogy alakítsanak munkásezredeket, zászlóaljakat és századokat. Úgy tervezték, hogy ily módon 20 munkásezredet alakítanak, 80 ezer munkással.[41] A megalakuló ezredeknek hivatalosan *„Vörös milícia tartalék egységek"* elnevezést adták.[42] A moszkvai körzeti katonai biztosságon külön osztályt hoztak létre, amelyet „A vörös milíciaegységek megalakítási osztályának" neveztek. Az osztály vezetőjévé, a „Vörös milícia tartalékegységek" megalakításának kezdeményezőjét, a moszkvai városi katonai biztosság népbiztosát, A. P. Strodahot nevezték ki.[43]

Az egységek megalakítását a következő sorrendben hajtották végre: először kialakították a munkás tartalék egységek kereteit, Moszkva kerületi katonai biztosságai kiválasztották a megfelelő parancsnoki állományt, létrehozták a munkások speciális nyilvántartását, és az oktatást a kereteknél kezdték el. A katonai kiképzésen átment munkások gyáraikban és üzemeikben maradtak, és a kereteknél, ahol a 96 órás program szerinti kiképzésben részesültek, csak nyilvántartották őket. A kereteknél változó állományt csak munkásokkal egészítették ki.

Amikor a tartalék ezredek megalakítása elkezdődött, először a területi elv megvalósításával próbálkoztak. Az egyes gyárak és üzemek munkásai meghatározott szervezési egységet — századot — képeztek. Az ily módon létrehozott szervezési egységeket a saját kerületükben zászlóaljakba, ezredekbe sorolták, amelyekből azután a „Vörös milícia tartalék magasabbegységeit" akarták kialakítani. A korosztályok figyelembevételével Moszkva valamennyi munkását négy csoportba sorolták: az első csoportot a fiatal korosztályú — 1886—1897 között és 1899-ben születettek, a másodikat az 1883—1885 között, a harmadikat 1881—1882 között és a negyediket az 1876—1880 között születettek alkották. Így a tartalék munkásezredek megalakítását a 19—42 éves munkásokból tervezték. A nyilvántartásból kihagyták a 20—24 éves (az 1894—1898 között született) munkásokat, akik a Vörös Hadsereg sorköteles kontingenséhez tartoztak. A katonai kiképzés súlypontja az első csoportot alkotó kontingensen volt. A többi csoportokat az előző csoportba tartozó munkások kiképzésének mértéke szerint vonták be a katonai kiképzésbe.[44]

Mivel a „Vörös milícia tartalék egységek" szervezésének kezdetén a Hadügyi Népbiztosság Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnöksége mellett működő Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Osztályának nem voltak kidolgozott irányelvei arra nézve, hogy hogyan alakítsák meg az ilyen egységeket, a moszkvai körzeti katonai biztosság Strodah vezetésével 1918 júliusában kidolgozta és kiadta „A vörös milícia tartalék egységek kiegészítésére vonatkozó utasítást",[45] amely rámutatott arra, hogy a tartalék egységekhez csak „a szovjetköztársaság érdekeihez feltétlenül hű személyeket" kell besorolni. Az egységek parancsnokai, csapat- és segédszolgálatos állománnyal való kiegészítését a kormányzósági, járási és körzeti katonai biztosságokra és a haderőnkívüli kiképzés gyűjtőpontjaira bízták. „A vörös milícia tartalék egységei-

41 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 49—51.
42 ЦГАСА. ф. 11, оп. 6, д. 872, л. 2.
43 Uo. 25. 31. lapok.
44 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 49—51.
45 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 52—53.

nek" parancsnoki állományát elsősorban a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezete által kiválasztott és felkészített instruktorokkal kellett kiegészíteni, és csak ez utóbbiak híján lehetett volt altiszteket és régi hadseregbeli tiszteket alkalmazni, akiknek előzőleg meg kellett jelenniük a haderőnkívüli katonai kiképzés szervei által létrehozott speciális minősítő bizottság előtt.[46]

A Hadügyi Népbiztosság Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnöksége mellett működő Haderőnkívüli Kiképzési Osztály tanulmányozta a helyi katonai kiképzés menetét és külön figyelmet szentelt a haderőnkívüli kiképzés moszkvai szervezeteinek. Határozatot hoztak, hogy tanulmányozni fogják a moszkvai városi és körzeti katonai biztosság tapasztalatait a „Vörös milícia tartalék egységek" építése terén. E tapasztalatok tanulmányozására bizottságot hoztak létre az Összoroszországi Főtörzs, a Hadügyi Népbiztosság Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnöksége mellett működő Haderőnkívüli Kiképzési Osztály, valamint a moszkvai körzeti és a moszkvai városi katonai biztosságok képviselőinek részvételével. A bizottságban, amely 11 főből állott, részt vett a többi közt Marjaszin és Szrodah is. A bizottság elnökének Szrodahot nevezték ki. A bizottság augusztus 1-én és 2-án ülésezett. A tapasztalatcsere eredményeképpen jóváhagyta a „Vörös milícia tartalék egységek" létrehozásának eszméjét, és kidolgozta a munkás tartalék ezred állandó állományának létszámtervezetét.[47]

1918. augusztus 21-én a Hadügyi Népbiztosság 730-as számú parancsával megszabta a munkás tartalék ezred létszámát.[48] Ha összehasonlítjuk ezt a létszámot a reguláris Vörös Hadsereg lövészezredének létszámával, azt látjuk, hogy a munkás tartalék ezred szervezetének éppen úgy kellett felépülnie, mint a reguláris Vörös Hadsereg lövészezredének, azaz a reguláris lövészezred minden sejtjének meg kellett benne lennie — csak csökkentett mértékben. A munkás tartalék ezrednek 588 főből kellett állnia. A reguláris Vörös Hadsereg lövészezredében az 1918 augusztusában érvényben levő létszám szerint 2866 ember volt rendszeresítve. A munkás tartalék ezred állományát mozgósítás esetén, a frontra küldés alkalmával ki kellett egészíteni a reguláris Vörös Hadsereg lövészezredének létszámára.[49]

A legfőbb milícia magasabbegység, ugyanúgy mint a reguláris Vörös Hadseregben, a Hadügyi Népbiztosság rendelkezése értelmében a munkás tartalék hadosztály volt.[50] Így alakultak ki a szovjetköztársaság milíciacsapatainak szervezeti formái.

Amikor a Hadügyi Népbiztosság Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnöksége mellett működő Haderőnkívüli Kiképzési Osztály 1918 szeptemberében azt a feladatot kapta a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsától, hogy a kiképzettekből szervezzen vörös tartalék egységeket, kidolgozta „A vörös tartalék egységek megalakításának tervét".[51] Ezeknek az egységeknek a megalakítását tüzérséggel, műszaki és híradó alakulatokkal való megerősítését a szovjetköztársaság egész területén tervezték, így ott is, ahol folyt a polgárháború. A haderőnkívüli kiképzés munkatársai e terv kidolgozása közben természetesen számot vetettek azzal, hogy a milíciacsapatok megalakítása az ellenség által elfoglalt területen és a haditevékenység körzetében, e földek felszabadításáig és a harccselekmények megszüntéig, aligha valósulhat meg. E körzetek tervbevétele csupán általános képet nyújtott az ország egé-

46 Uo.
47 ЦГАСА. ф. 11, оп. 5, д. 227, лл. 27—30.
48 ЦГАСА. ф. Сборник приказов Наркомвоена за 1918 г., приказ № 730.
49 ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 175, л. 287.
50 ЦГАСА. Сборник пркказов Наркомвоена за 1918 г., л. 386.
51 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 54—55.; оп. 4, д. 7, лл. 3—7.

szében végbemenő milíciaépítésről és a milíciacsapatoknak az ország egyes körzeteiben való elosztásáról. A terv 131 munkás tartalék hadosztály felállítását irányozta elő.[52]

A katonai körzetek számára a következő előirányzatot állapították meg: a belomorszki katonai körzetnek négy munkás tartalék hadosztályt kellett alakítania, a jaroszlavinak 32-t, a moszkvainak 35-öt, az orelinek 16-ot, az Urál mellettinek 13-at és a Volga mentinek 15-öt. Ily módon a munkás tartalék hadosztályokat 33 kormányzóságban és az urali csapat területén akarták megalakítani, melyek a hat belső katonai körzethez tartoztak. Itt összesen 115 munkás tartalék hadosztály megalakítását tervezték. A további 16 hadosztályt a terv szerint az elfoglalt körzetekben és területeken kellett megalakítani, amelyek harccselekmények színterei voltak.

Az összes alakulatokat azonnali felállítású (soronkívüli) hadosztályoknak kellett a reguláris Vörös Hadsereg tartalékait képezniük, és a megalakulás befejezése után haladéktalanul csatlakozni a működő hadsereghez. Ilyen hadosztályból 48-at szándékoztak létrehozni. A többi 67 sorhadosztály a következőképpen oszlott meg: 24 hadosztály tartozott az 1., 43 hadosztály pedig a 2. sorbeli alakulatokhoz.

A milíciacsapatok megalakításának és kiépítésének tervét jóváhagyták és kezdték megvalósítani. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa, a Hadügyi Népbiztosság Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnöksége mellett működő Haderőnkívüli Kiképzési Osztályt, az „Általános Kiképzési és Milíciaegységeket Alakító Központi Osztállyá" alakította át.[53] 1918 novemberében ezt az osztályt kivették a Hadügyi Népbiztossági Katonai Tanintézeti Főcsoportfőnökségének felügyelete alól, és átadták az Összoroszországi Főtörzsnek, s központi vezető szervvé alakították át.[54] Ily módon a haderőnkívüli kiképzés intézményét hivatalosan a szovjetköztársaság milíciaépítését végző szervnek ismerték el.[55]

1918 őszén az intervenció és a polgárháború fokozódásával a Vörös Hadseregnek nagyobb utánpótlásra volt szüksége. Az országban szakadatlanul folyt a munkások és dolgozó parasztok mozgósítása. Természetes, hogy a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa elhatározta, hogy a haderőnkívüli kiképzés által létrehozott alakulatokat felhasználja a köztársaság védelmére. A moszkvai katonai biztosságnak azt a parancsot adták, hogy egy hét alatt az összes megalakult munkás tartalék ezredeket irányítsa az arcvonalra. Itt derültek ki a munkás tartalék egységek megalakításának kezdeti hiányosságai és az, hogy lehetetlen a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának parancsát végrehajtani. Mivel a moszkvai munkás tartalék ezredekbe egész gyárak és üzemek munkásai tartoztak, ezeknek az ezredeknek a frontra küldése sok gyár és üzem leállítását vonta volna maga után. Mikor ez világossá vált, a moszkvai városi katonai biztosság elhatározta a munkás tartalék ezredek átalakítását. Ezt a következőképpen szándékoztak végrehajtani: a munkás tartalék ezred állományát azokból a munkásokból alakították ki, akik korábban az ezredhez tartoztak, a változó állományt viszont a mozgósított dolgozókból.[56] Így valósult meg a munkás tartalék ezredek megalakításának új elve. A munkás tartalék ezredek megalakításának új elve valamelyest meggyorsította a milíciacsapatok megala-

52 Frunze állítása szerint e terv kidolgozásában Lenin is részt vett. Sajnos ezt a verziót dokumentumokkal alátámasztani nem sikerült. Lásd: Военно-исторический журнал, 1960. № 11. 91. o. (oroszul.)

53 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 3, л. 8.

54 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 103.

55 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 12, лл. 6, 40, 42, 48, 51, 54, 77.; ф. 11,. оп 6, д. 872, л. 2.

56 ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 18, лл. 24—27.

kítását, és lehetővé tette a gyárak, üzemek és műhelyek munkaképességének megőrzését. A munkás tartalék ezredek gyors átalakítását azonban, ahogy ezt a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa követelte, a moszkvai városi katonai biztosság nem tudta megvalósítani, s majdnem 1918 végéig elhúzódott. Hiány mutatkozott fegyverzetben, felszerelésben és helyiségekben.[57]

A haderőnkívüli kiképzés nagy nehézségekkel küzdött. A fő gond a puskák hiánya volt. Amint Marjaszin kijelentette, a kiképzés parancsnoksága arra törekedett, hogy minden 20 kiképzettre legalább 1 puska jusson. De a fegyverre a frontnak volt szüksége és a haderőnkívüli kiképzés nem kapott belőle. A kiképzést alig volt mivel végrehajtani.[58] A jaroszlávi körzeti katonai biztosság jelentette, hogy körzetükben negyven főre egy háromvonásos puska jut.[59] Az oreli katonai körzetben 25 főre jutott egy puska. Az oreli körzeti katonai biztosság haderőnkívüli kiképzésének felügyelője 1918. november 9-én jelentette, hogy az oreli és kurszki kormányzóságokban erősen érződik a puskák hiánya. Néhány járásban a kiképzés puskák nélkül folyik. Így a haderőnkívüli kiképzés eszméje semmivé vált. A voronyezsi kormányzóságban nem tudtak hozzáfogni a kiképzéshez, mert a puskákat átadták a Vörös Hadseregnek.[60] Jelecben a kiképzésben résztvevők a 96 órás program szerinti tanfolyamot úgy végezték el, hogy élestöltények hiányában nem tanultak lövészetet.[61]

A moszkvai körzeti katonai biztosság 1918. október 30-án kelt 83. számú parancsával összegyűjtötte körzetében a haderőnkívüli katonai kiképzés rendelkezésére álló valamennyi háromvonásos puskát.[62]

Marjaszin megállapítva a haderőnkívüli kiképzés súlyos felfegyverzési helyzetét, azt mondotta, hogy „ezen a téren kuriózumok is akadtak. Így Nyizsnyij-Novgorodból a haderőnkívüli katonai kiképzés központi osztályához azt a kérést továbbították, hogy utaljanak át nekik pénzt 50 ezer fapuska megrendelésére. De bottal nem lehet lőni tanulni. A puskák hiánya a kiképzés egész ügyét veszélybe sodorta."[63] A géppuska kezelését nem tanították, mert a haderőnkívüli katonai kiképzésnek nem volt géppuskája.[64]

Érthető, hogy ez a fegyverhiány nem a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa és Főparancsnokság „rosszakaratának" műve volt, hiszen ezek a reguláris Vörös Hadsereg kifejlesztésével és megerősítésével voltak elfoglalva. A haderőnkívüli katonai kiképzést az intervenciót és polgárháborút fokozó külföldi imperialisták és fehérgárdisták hiúsították meg. Minden oda kellett adni a Vörös Hadseregnek, a haderőnkívüli kiképzésnek csak jelentéktelen mennyiségű fegyverzet, felszerelés jutott a dolgozók katonai kiképzésére. A fegyver, az eszközök, a helyiségek hiánya lehetetlenné tette, hogy normálisan menjen a kiképzés és szervezés munkája. 1918 végére a nyilvántartásba vett 2 407 942 emberből katonai kiképzésre mindössze 37%-ot vontak be, ami 885 461 főt tett ki.[65] A haderőnkívüli katonai kiképzés nem folyhatott mindenütt, és bár 1918 végére az országban 7 területi, 37 kormányzósági, 422 járási Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Osztály és 4322 helyi iroda működött,[66] lényegében eredményesen csak Moszkvában, Petrográdban, Orelben, Brjanszkban, Ivanovo-Voznyeszenszkben, Kazány-

57 Uo.
58 Uo. 91. o.
59 ЦГАСА. ф. 4, оп. 2, д. 15, лл. 1—21.
60 ЦГАСА. ф. 3, оп. 5, д. 1. лл. 241—242.
61 ЦГАСА. ф 65, оп. 4, д. 21, л. 69.
62 ЦГАСА. ф. 65, оп. 6, д. 120, л. 76.
63 ЦГАСА. ф. 65, оп. 2, д. 18. л. 91.
64 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 21, лл. 98—99.; оп. 6. д. 120, лл. 14—15.
65 ЦГАСА ф. 65, оп. 4, д. 25, л. 67.
66 Uo

ban, Tambovban, Kalugában és néhány más nagyvárosban dolgozott. A falusi lakosságot a mezőgazdasági munkák befejezése után sem vonták be a haderőnkívüli katonai kiképzésbe helyiség, fegyverek és instruktorok hiánya miatt.[67]

A haderőnkívüli katonai kiképzésnek és a milíciaépítésnek fontos alkotóeleme volt a katonai előképzés megszervezése. Ez a feladat az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1918. április 22-én kelt dekrétumából következett, amely bevezette az iskoláskorú lakosság katonai kiképzését (10—16 éves korig) és a hadseregbeli szolgálat előkészítését (16—18 éves korig). A katonai előképzés kötelező volt a fiúk számára, a leányok önkéntesen vehettek részt benne.

A katonai előképzés célja a következő volt:

1. A leendő katonákat a szovjetköztársaság iránti kötelességtudatra nevelni, tudatosítani bennük a forradalmi fegyelem szükségességét, kialakítani a harci szellemet, az erős akaratot, bátorságot, határozottságot, kitartást, az erejükbe vetett hitet.

2. Fizikailag fejleszteni, azaz egészségessé, erőssé, kitartóvá és ügyessé nevelni a fiatalokat, hogy könnyen elviseljék a tábori szolgálat és a harc nehézségeit és nélkülözéseit.

3. Megtanítani az elemi katonai ismereteket.[68]

Már az 1914—1918-as háború tapasztalata megmutatta a hadseregépítés szempontjából a katonai előképzés nagy jelentőségét. A béke idején folytatott katonai előképzés olyan kontingenst adott a hadseregnek, amelyik csapatához kerülve gyorsan tájékozódott az adott helyzetben, hamar összeforrt azokkal az alegységekkel és egységekkel, amelyeknek már volt harci tapasztalatuk. Ezt bizonyította Németország, Franciaország, Anglia és más európai államok tapasztalata is.

A cári Oroszország ebben a tekintetben elmaradott államnak bizonyult. Amint a tapasztalat mutatta, katonai előképzés legfontosabb eleme a fiatalság fizikai fejlesztése. Oroszországban a fiatalok fizikai fejlesztésének ügye a háború előtt kezdetleges állapotban volt.[69] Állami méretekben semmiféle konkrét intézkedés nem történt a testnevelés tényleges megszervezésére, így az iskolákat nem látták el valamennyire is kielégítő testnevelő tanárokkal. A háború előtt a közép- és elemi iskolákban olyan testnevelési tantervek és programok szerint dolgoztak, amelyeket 1889-ben vezettek be.[70] Ezek a tervek és programok alaki gyakorlatokon, szabad mozgáson és különböző tornaszereken végzett edzéseken alapultak. Ezek az orosz hadseregben érvényes „A csapatok tornatanítási szabályzata" egyes részleteit tartalmazták. Ezenkívül ajánlották az iskolásoknak a mozgást igénylő játékokat és kirándulásokat. E terveket és programokat 20 év alatt nem javították, és az iskolások számára a testnevelés változatlan alapjául szolgáltak. A Népművelési Minisztérium csak 1911-ben adta ki ismert körlevelét a katonai alaki gyakorlatok és katonai tornagyakorlatok bevezetéséről az iskolákban, amelyek lefektették az úgynevezett „hadijáték-századok" alapjait.[71] E századok szervezésének gyakorlata azonban nem vezetett eredményre. A „hadijáték-századok" szervezése a Hadügyminisztérium szakemberei részéről ellenállásba ütközött és a polgári személyek és különféle szervezetek általános tiltakozását váltotta ki.[72] De amikor a „hadijáték-századok" szervezésének

67 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 54—55.; оп. 2, д. 18, лл. 48, 57.; ф. 4, оп. 10, д. 436, лл. 112—114.
68 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 76.
69 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 4, л. 89.
70 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 4, л. 89.
71 Uo.
72 Uo.

kérdését éppen szélesebb körben kezdték tárgyalni, kitört a világháború, és a „hadijáték-századok" rendszere még kezdetleges formájában lekerült a napirendről.

Még a háború legelején, 1917 őszén a cári kormány kiadta a sportra való mozgósítás jelszavát. 1915-ben megjelent a „sport-mozgósításról szóló határozat".[73] Sebtében kidolgozták a katonai előképzés programját, sok nagyvárosban katonai sportbizottságok alakultak. A legjobb sportegyesületek lelkesen fogtak hozzá az ifiúságnak a katonai szolgálatra való előkészítéséhez.[74] A behívás előtti kiképzés kezdett kibontakozni a sportegyesületekben és oktatási intézményekben. E munka eredményei azonban jelentéktelenek voltak. Az orosz sport fejlődésének csecsemőkorát élte. Ha a dolog tényleges oldalát nézzük és összehasonlítjuk az Oroszországban sportot űzők számát más európai államok sportolóival, láthatjuk Oroszország szörnyű elmaradását. Vegyük az 1912-es év adatait, amelyek megmutatják, hogy ezer lakosra hány sportoló jutott: Svédországban 185, Németországban 139, Ausztria—Magyarországon 110, Franciaországban 76, Belgiumban 24, Svájcban 4, Spanyolországban 2, Oroszországban pedig 1 fő.[75]

Míg Németország a maga Turn-Verein tornász-hálózatán keresztül 1 millió gyakorlott tornászt képzett ki, Franciaországban több mint 600 ezer tornászt tartottak nyilván, Csehszlovákiában 6 millió lakosra több mint ezer Szokol-egyesület és 300 „munkás tornász szövetség"-i egyesület jutott, addig Oroszországban 160 millió lakosra mindössze 600 torna- és sportegyesületet lehetett számítani.[76] A haderőnkívüli katonai kiképzés vezető munkatársai egyöntetűen úgy vélték, hogy a katonai előképzés alapját a szovjet ifjúság tornája és sportja képezi. A statisztikai adatok objektív tanúsága meggyőzően bizonyítja, hogy a tornával és sporttal szembeni közönyösség a katonai szolgálat alól felmentett állampolgárok számának növekedését vonta maga után. A tudományos statisztika bebizonyította, hogy minél gyengébben fejlett a lakosság testnevelése, annál nagyobb a katonai szolgálat alól testi hibák miatt felmentettek száma. Így például ez a szám az 1914—1918-as háborúig Norvégiában 16,91, Svédországban 17,14, Angliában 19,18, Belgiumban 20,45, Svájcban 21,45, Franciaországban 22,04, Németországban 24,59, Olaszországban 26,88, Ausztria—Magyarországon 30,55, Oroszországban pedig 33,55 százalékot tett ki.[77] Ezek az adatok világosan mutatják, milyen súlyos örökséget kapott a szovjetköztársaság a cárizmustól. Egyben tükrözik azt is, milyen nehéz tennivalók álltak a haderőnkívüli katonai kiképzés előtt, amelynek az volt a feladata, hogy megszervezze a katonai előképzést és a legrövidebb idő alatt felszámolja a proletárhatalom elmaradottságát a fiatalság testi nevelése terén.

A katonai előképzés fontos feladata volt a lakosság lőkiképzésének megszervezése. Itt nagy szerepet játszottak a lövészegyesületek, amelyek nem csupán sportérdekeket voltak hivatva szolgálni, hanem széles körű állami célokat is, így hivatásuk volt, hogy segítsék a lakosságot a lövészet elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozásában. Megállapítást nyert, hogy a lövészet vonatkozásában a cári Oroszország nagyon elmaradt az európai államoktól. Statisztikai adatok szerint az 1914-es háború küszöbén Svájcban 3500 lövészegyesület működött, Franciaországban 3000, Németországban 2000, Olaszországban 1200, Ausztria—Magyarországon 1000, Dániában 700, Svédországban 500, Norvégiában 500, Hollandiában 100, Görögországban

73 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 43—44, 61—66.
74 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 4, 89 л.
75 Uo.
76 Uo.
77 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 4, л. 94.

50, Romániában 10, Oroszországban viszont mindössze 25 ilyen egyesület volt.[78]

A katonai előképzés megszervezése a szovjetköztársaság fegyveres erőinek építői számára merőben új dolog volt. Mindent újonnan kellett megszervezni. Ki kellett dolgozni a katonai előképzés programját, elkezdeni a munkát a torna és sport szervezése terén, rendezni a lövészet dolgát az országban. Mindezt a bonyolult és nehéz feladatot rövid idő alatt kellett megszervezni. A tapasztalat és a kellő anyagi alap hiánya arra kényszerítette a haderőnkívüli katonai kiképzés munkatársait, hogy a katonai előképzést ne mindenütt valósítsák meg, hanem elsősorban a városokban, ahol megvoltak a szükséges erők és eszközök. Határozatot hoztak, hogy a katonai előképzést a moszkvai, jaroszlávi, szmolenszki, penzai, voronyezsi, rjazányi, vlagyimiri, nyizsegorodi, szimbirszki, tulai, ivanovó-voznyeszenszki, szamarai és grenburgi kormányzóságok városaiban valósítják meg.[79]

1918. december 1-re Petrográdon megkezdte munkáját 14 iskolán kívüli katonai előképző hely, amelyen 4161 főt oktattak. A katonai előképzés iskolai megszervezésére a Népművelési Népbiztossággal való megegyezés alapján Petrográdon 46 iskolai kiképzőhelyet nyitottak meg, ahol 1863 fő vett részt behívás előtti kiképzésben.[80]

A pártszervezetek, a tanácsok és katonai bizottságok megfeszített munkával, a munkásosztály aktív támogatásaival 1918 végére nagy eredményeket értek el a sportegyesületek szervezése terén. Eddig 350 sportegyesületet hoztak létre, amelyek a haderőnkívüli katonai kiképzés szerveit szolgálták. Ezeknek az egyesületeknek 38 167 tagjuk és 731 instruktoruk volt. Sportegyesületeket létesítettek 31 kormányzóságban. A legtöbb ilyen egyesületet — 87-et — a moszkvai katonai körzetben hoztak létre, utána következett a jaroszlávi katonai körzet 81, a nyugati körzet 57, a Volga-menti 47, az oreli 39, a petrográdi 36 és az uráli katonai körzet mindössze 3 egyesülettel.[81]

A jelentős számú sportegyesület megteremtése hatalmas eredménye volt a haderőnkívüli katonai kiképzésnek a katonai előképzés szervezésében.

Sokkal rosszabbul állt a dolog a munkás tartalék egységek és magasabbegységek megalakításával. Az anyagi nehézségek meghiúsították a munkás tartalék ezredek és hadosztályok alakításának eredményes munkáját. 1918 októberében világossá vált, hogy az az elfogadott terv, amely 131 munkás tartalék hadosztály megalakítását irányozta elő, aligha valósítható meg. E hadosztályoknak a megalakítása hatalmas mennyiségű embert, fegyverzetet, felszerelést és lóállományt követelt. Így, ha az 1918 április—májusi létszámelőírás alapján alakított egy hadosztály számára 27 972 fő volt szükséges, köztük 600 parancsnok — a rajparancsnoktól a hadosztályparancsnokig —, 288 géppuska, 68 löveg és 10 048 ló, akkor 131 hadosztály számára 3,5 millió főre volt szükség, köztük 78 600 parancsnokra, 22 028 géppuskára, 8908 lövegre és több mint 1,3 millió lóra. A szovjet kormány nem rendelkezett olyan forrásokkal, hogy fedezni tudta volna ezt az előirányzatot. Megértve, hogy a 131 munkás tartalék hadosztály létrehozásának terve megvalósíthatatlan, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa elhatározta ennek lényeges szűkítését. A moszkvai katonai körzetre mindössze 5 menethadosztály megalakítását bízták. A pétervári

78 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 4, лл. 100—101.
79 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 76.
80 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 64.
81 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 4, л. 157.

katonai körzet 4 tartalék hadosztály megalakítását kapta feladatul. Ami a többi körzetet illeti, azok nem kaptak olyan utasítást, hogy munkás tartalék hadosztályokat alakítsanak.[82] A munkás tartalék hadosztályok létrehozása terén kitűzött új feladatokkal együtt a szeptemberi tervet gyakorlatilag levették a napirendről, bár hivatalos rendelkezés ezzel kapcsolatban nem történt.

A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa által kitűzött új feladatoktól vezettetve a haderőnkívüli katonai kiképzés számottevő munkát fejtett ki a munkás tartalék egységek és magasabbegységek megalakítása terén. Moszkvában 1918. november—december folyamán 31 munkás tartalék ezredet, 7 könnyű tüzérhadosztályt, két mozsaras tüzérhadosztályt és két nehéz tüzérhadosztályt alakítottak. Ezekből az egységekből alakult az 1. moszkvai munkás hadosztály 14 ezer fővel, a 2. moszkvai munkás hadosztály 8 ezer fővel és a 3. nemzetközi hadosztály. E magasabbegységek alapját a munkás tartalék ezredek képezték. Így az 1. moszkvai munkás hadosztályhoz tartoztak a 31-es, 33-as, 35-ös, 37-es, 43-as és 45-ös munkás tartalék ezredek, a 2. moszkvai munkás hadosztályhoz tartoztak a 38-as, 39-es, 44-es, 47-es, 48-as és 60-as munkás tartalék ezredek, a 3. nemzetközi hadosztályba pedig a 34-es, 51-es, 69-es, 79-es, 81-es, 99-es és 118-as munkás tartalék ezredek. Mindezek az egységek — a 44-es és 45-ös munkás tartalék ezredek kivételével — 1919 elejére megérkeztek az arcvonalra.[83] Miután ezek a hadosztályok elvonultak, a moszkvai városi katonai biztosság 1918. december 20-án kelt 341-es számú parancsával előírta valamennyi kerületi katonai biztosságnak, hogy haladéktalanul fogjon hozzá a kerületben maradt munkás tartalék ezredek átszervezéséhez és a korosztály-elv alapján következő egységek törzseinek és állományának kialakításához.[84]

Petrográdon és más városokban a miliciacsapatok megalakítása sokkal nehezebben bontakozott ki, mint Moszkvában.

1918 végére Petrográdon 13 munkás tartalék ezred keretállományát hozták létre. A körzetben összesen 32 keretet alakítottak.[85] De, hogy ezek milyenek voltak, azt legjobban létszámuk és fegyverzetük alapján lehet megítélni. Így, míg a létszámelőírás szerint 13 ezred állományának 7644 főnek kellett lennie, addig a valóságban csak 4053, vagyis 53 százalék volt meg. Ló mindössze 66 volt. Az összes 13 ezredre 2686 puska és 21 géppuska jutott.[86] Ezekben az ezredekben hiányos volt az emberekkel és fegyverzettel való feltöltés. 1918. november 10-én elkezdődött az 1. petrográdi munkás hadosztály megalakítása. A petrográdi körzeti katonai biztosság 1918. november 6-án kelt 54-es számú parancsának megfelelően a hadosztály megalakulásának 1918. november 25-re kellett befejeződnie. A Legfelső Katonai Felügyelőség megvizsgálva a munkás tartalék egységek megalakítását a petrográdi katonai körzetben, megállapította, hogy gyakorlatilag az 1. petrográdi munkás hadosztály megalakítása nem sikerült. A Legfelső Katonai Felügyelőség elnöke, Podvojszkij 1918. december 15-én kelt, a Védelmi Tanácshoz intézett jelentésében azt írta, hogy a megalakuló hadosztály állapota a következő: a hadosztály és az ezredek törzsei teljesen megalakultak, ami a négy ezredet illeti, ezek kezdetleges állapotban voltak: munkás közkatona a században mindössze az előírt létszám 10—25 száza-

82 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 54—55.
83 ЦГАСА. ф. 4, оп. 10, д. 436, лл. 112—114.; ф. 11, оп. 6, д. 872, лл. 5—7, 10.
84 ЦГАСА. ф. 11, оп. 6, д. 872, л. 93.
85 ЦГАСА. ф. 8, оп. 1, д. 57, л. 126.; ф. 65, оп. 2, д. 18, л. 48.
86 ЦГАСА, ф. 8, оп. 1, д. 57, лл. 124—126.

léka, a parancsnoki létszám 20—60 százalékos volt. A fegyverzet, a felszerelés és az egyenruházat teljesen hiányzott.[87]

Moszkván és Petrográdon kívül a munkás tartalék ezredek, zászlóaljak és osztagok jöttek létre Kosztromában, Kolugában, Tambovban, Voronyezsben, Orelben, Brjanszkban, Ivanovo-Voznyeszenszkben, Kazányban és egy sor más városban.[88] Az 1918-ban katonai kiképzésen átment vasútasokból 5 vasútas-munkás tartalék ezredet alakítottak.[89]

A működő hadsereg ellátási nehézségei miatt a haderőnkívüli katonai kiképzésnek egyre kevesebb jutott abból, ami a miliciaalakulatok számára szükséges volt. A parancsnoki állomány, a fegyverzet, a felszerelés és a lovak hiányának következtében a haderőnkívüli kiképzés intézménye nem tudta teljesíteni egészében még a munkás tartalék egységek és magasabbegységek alakításának szűkített tervét sem.[90] A miliciacsapatok létrehozása és fejlesztése a fokozódó polgárháború és a hatalmas anyagi nehézségek következtében nyilvánvalóan elakadt. A megalakult miliciacsapatok súlyos helyzete magára vonta az Összoroszországi Főtörzs és a Legfelső Katonai Felügyelőség figyelmét. A katonai szakértők kezdtek a munkás tartalék ezredek és hadosztályok felállítása ellen állást foglalni, és az volt a véleményük, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés foglalkozzék kizárólag a dolgozók honvédelmi oktatásával. Tervbe vették, hogy a kiképzett tartalékokból szakaszokat és századokat alakítanak, amelyek a tartalék egységeken keresztül jutnak el kiegészítésként a Vörös Hadseregbe. A viták egyre élesebb jelleget öltöttek. Gyorsan meg kellett oldani az égető kérdéseket. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa, hogy lezárja a vitát, elhatározta, összehívja a szakemberek értekezletét, ahol megvitatják a haderőnkívüli katonai kiképzés fejlődési perspektívájának kérdését.

Az értekezlet előkészületei során a haderőnkívüli katonai kiképzés megbízottai felülvizsgálták a munkás tartalék alakulatok helyzetét Moszkvában és arra a következtetésre jutottak, hogy a moszkvai városi katonai népbiztosság helytelenül értelmezte a haderőnkívüli katonai kiképzés eszméjét, és olyan ezredeket hozott létre, amelyek sajátos tartalék követelményei szerint a mozgósítottakból utánpótlást küldtek az arcvonalra. A menetszázadok kellő kiképzés és fegyverzet nélkül kerültek a frontra.[91] Marjaszin 1919. január 10-én kelt 14. számú parancsával — miután célszerűtlennek nyilvánította a haderőnkívüli katonai kiképzés effajta szervezetét — visszavonta a moszkvai városi katonai népbiztosság valamennyi utasítását, rendelkezését és parancsát a tartalék csapatok megalakítására, és előírta, hogy ne alkalmazzák, amíg az Összoroszországi Főtörzs nem hagyja jóvá azokat.[92] 1919. január 11-én a haderőnkívüli katonai kiképzés valamennyi szervének megküldték a direktívákat, amelyek szerint külön rendelkezésig a tartalék miliciaegységek alakítását meg kell szüntetni.[93]

1919. január 21-én összeült a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa által előkészített értekezlet, amelynek az volt a feladata, hogy vizsgálja felül a miliciaépítéssel kapcsolatos kérdéseket.[94] Az értekezlet munkájában részt vettek az Összoroszországi Főtörzs, a Legfelső Katonai Felügyelőség, a Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Központi Parancsnoksága és a körzeti

87 ЦГАСА. ф. 8, оп. 1, д. 57, л. 102.
88 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 54—55.; оп. 2, д. 18, лл. 48, 57.; ф. 4, оп. 10, д. 436, лл. 112—114.
89 ЦГАСА. ф. 4, оп. 10, д. 436, лл. 112—114.
90 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 54—55.
91 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 250.; оп. 4, д. 19, л. 18.; оп. 4, д. 36, лл. 12—16.
92 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, л. 250.
93 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 2, лл. 17—18, 20.
94 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 9, лл. 1—47, 52.

katonai bizottságok képviselői. Az értekezletet Dzevjaltovszkij vezette. Megnyitójában az elnök felhívta a jelenlevők figyelmét arra, hogy az értekezlet célja annak a kérdésnek a kimunkálása, hogy miként válhatik a haderőnkívüli katonai kiképzés a Vörös Hadsereg támaszává. A Haderőnkívüli Katonai Kiképzési Központi Parancsnoksága az értekezlet számára beszámoló jelentést állított össze, és azt az értekezleten megbeszélték. E jelentés foglalkozik azzal a feladattal, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés munkáját úgy kell megszervezni, hogy közte és a Vörös Hadsereg között szoros kapcsolat legyen. Azt javasolta, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés készítse elő azokat a korosztályokat, amelyek a Vörös Hadsereg utánpótlására kerülnek. Ilyen korosztályoknak tekintették a 26—35 éveseket, valamint a 19 éveseket, azaz a 2. sorbeli korosztályt. Mivel soron volt a 26 évesek behívása, azt javasolták, hogy részesítsék őket 96 órás kiképzésben még mielőtt a Vörös Hadsereg tartalék egységeihez besorolják őket. A javaslat szerint a 27—29 éveseket szervezzék századokba és már rajok, szakaszok és századok állományában képezzék ki őket. Ezért azt javasolták, hogy hívják be e korosztályokat átképzésre, és ennek befejezése után sorolják be a tanfolyamon végzetteket meghatározott tartalék zászlóaljakba. Ami a 30—35 éveseket illeti, alakítsanak belőlük tartalék ezredeket és hadosztályokat.

Az értekezlet egyhangúlag elfogadta azt, hogy a haderőnkívüli kiképzésnek szerves kapcsolatot kell teremtenie a Vörös Hadsereggel, oly módon, hogy a kiképzett kontingenseket a tartalék zászlóaljakon keresztül a harcoló hadseregbe küldik. Éles ellenkezést váltott ki az Összoroszországi Főtörzs, a Legfelső Katonai Felügyelőség és a körzeti katonai biztosságok képviselői részéről az a javaslat, hogy folytassák a munkás tartalék ezredek és hadosztályok alakításának munkáját. A moszkvai katonai körzet hadbiztosa, N. I. Muralov felszólalt ez ellen a javaslat ellen, és kategórikusan kijelentette, hogy lelkesedtünk a munkás hadosztályok szervezéséért, de a célt nem értük el. A Vörös Hadsereg megteremtésére és tartalék ezredek, hadosztályok alakítására az országban nincsenek meg a szükséges eszközök.[95] Muralov álláspontját támogatta Lebegyev, Mocsulszkij, Rattel és más szakemberek. Rattel kijelentette: „egyetértek a haderőnkívüli katonai kiképzés és a miliciaegységek alakításának eszméjével általában, de más életkörülmények között. Úgy gondolom, hogy a haderőnkívüli kiképzés kizárólag a Vörös Hadsereg tartalék egységeinek segédeszköze lehet."[96]

Az értekezlet 9 szavazattal, 8 ellenébe osztotta véleményét a Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnokság helyettes főnökének, Baranovszkijnak ama javaslatával, hogy fogadják el a parancsnokság jelentését és úgy határozzák meg a feladatait, amint az a feljegyzésben található.[97] Ezzel az értekezlet befejezte munkáját, s aligha mondhatjuk, hogy az gyümölcsöző volt. Nem döntötte el a munkás tartalék ezredek és hadosztályok alakításának vitás kérdését. Egy dolog volt csak kétségtelen, az értekezlet meggyőzően bizonyította, hogy a Vörös Hadsereg vezető munkatársai között nem volt egységes nézet olyan fontos kérdésekben, mint a milíciaalakulatok problémája.

A munkás tartalék ezredek és hadosztályok alakításának kérdését rövidesen megoldotta maga az élet. 1919 tavaszán az intervenció és a polgárháború fokozódásával a szovjet kormány egész figyelmét a Vörös Hadse-

[95] ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 9, л. 7.
[96] ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 9, л. 14.
[97] ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 9, лл. 40, 52.

reg megerősítésére fordította, a fegyvereket, a felszerelést és a csapatok számára szükséges egyéb eszközöket mind a harcoló hadsereghez irányította. A haderőnkívüli kiképzésnek a hadiellátmány minimális eszközeit sem nyújtották. Személyi állomány, fegyverzet és lovak hiányában az 1918 őszén és telén megalakult munkás tartalék egységek nem fejezték be megalakulásukat és 1919 tavaszára szánalmas látványt nyújtottak. Míg a létszámelőírás szerint egy lövészezredben 2866 főnek, 1779 puskának, 48 géppuskának és 288 lónak[98] kellett lennie, addig Moszkva 15 városi és 5 vasutas-munkás tartalék ezredében mindössze 8739 fő, 5155 puska, 26 géppuska és 89 ló volt.[99] Kezdetleges állapotban volt a petrográdi kormányzóságnak mind a 8 munkás tartalék ezrede is. Mindössze 2558 fővel, 1393 puskával, 22 géppuskával és 29 lóval rendelkeztek.[100] ami mélyen alatta volt még az egy lövészezred számára előírt létszámnormának is.

A Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága látva, hogy a munkás tartalék egységek szervezésének további kísérletei hiábavalóak, 1919. február 26-án kelt parancsával feloszlatta az összes munkás tartalék egységeket. Az Összoroszországi Főtörzs 1919. március 15-én kelt parancsával megerősítette a Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnokságának eljárását.[101] Így értek véget azok a kísérletek, amelyek a Vörös Hadsereg gyors kiegészítésére szolgáló miliciaegységek alakítását célozták.

A munkás tartalék ezredek és hadosztályok szervezési tervének sikertelensége világosan megmutatta a haderőnkívüli katonai kiképzés átszervezésének és a miliciaépítés új rendszerére való áttérésnek a szükségességét.

Míg eddig a haderőnkívüli katonai kiképzés alapját a harcos egyedi kiképzése alkotta, ezt a Vörös Hadsereg kiegészítésére azonnal felhasználható miliciaezredek és hadosztályok szervezésére irányuló törekvések igazolták is, most világossá vált, hogy ha az ilyen ezredek és hadosztályok szervezéséről lemondanak, a harcosok egyedi kiképzési rendszerének további fenntartása nem biztosítja a Vörös Hadsereg számára szükséges tartalékképzést. Elhatározták, hogy eltekintenek ettől a rendszertől és áttérnek a dolgozók harci egységekben és fegyvernemenként történő kiképzésére, s úgy szervezik és képzik ki őket, hogy a mozgósításkor gyorsan katonai egységeket lehessen belőlük szervezni minden fegyvernemben. E feladat megoldására a haderőnkívüli katonai kiképzés régi helyi szervezeti apparátusa nem felelt meg, mert a katona egyedi kiképzésének feladatát szolgálta. Létre kellett hozni a haderőnkívüli katonai kiképzés új helyi apparátusát. A központi parancsnokság arra a megállapításra jutott, hogy a Vörös Hadsereg számára az utánpótlás kiképzésének feladatát akkor lehet eredményesen megoldani, ha áttérnek a területi törzsek rendszerére, amelyek betölthetik az oktatási, szervezési központok feladatát. A Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnokságán a kiképzés új szervezési tervének részletes kidolgozására bizottságot hoztak létre Baranovszkij vezetésével. A bizottság hamarosan benyújtotta a haderőnkívüli katonai kiképzés új szervezési tervét.[102]

Baranovszkij bizottsága azt javasolta, hogy minden kormányzóságban hozzák létre a tartalék miliciaezred területi törzsét. A szovjetköztársaság

[98] ЦГАСА. Сборник приказов Наркомвоена за 1918, г., приказ № 294.
[99] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 36, лл. 24—30.
[100] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 35, лл. 26, 29.
[101] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 29, лл. 48, 111.; д. 1, л. 251.
[102] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 56—61.

területét 41 területi ezredkörzetre szándékoztak felosztani. Hogy ne sértsék meg az ország közigazgatási felosztását, minden ezredkörzetet kormányzóságokból, egész számú járásokból kellett összeállítani. Moszkva és Petrográd önálló ezredkörzetet képezett. Javasolták, hogy minden ezredkörzetben hozzák létre egy tartalék ezred, egy tüzérosztály és egy híradó század kereteit. A műszaki és lovas egységek kiképzése és megalakítása céljából az utóbbiak kereteit úgy tervezték megalakítani, hogy három ezredkörzetre jusson egy-egy törzs.

A bizottság azt javasolta, hogy a dolgozók kiképzését az ezredkörzetekben korosztály-rendszer szerint végezzék. Az összes férfi dolgozókat oszszák föl 4 korcsoportra: 1. 18—19, 2. 20—25, 3. 23—31 és 4. 32—40 évesekre. Normális, békés körülmények között évente hívják be tömeges kiképzésre az első korosztály-csoportot. A háború körülményei között a bizottság szükségesnek tartotta azoknak a második csoportba tartozó állampolgároknak az elsődleges behívását, akik valamilyen okból nem kerültek a Vörös Hadsereg soraiba, és az első korosztályba tartozókat, akiket behívhattak a Vörös Hadseregbe. Csak ennek a feladatnak a teljesítése után terjeszthették ki a kiképzést a 3. és 4. csoportra. Azt javasolták, hogy bízzák a kiképzést a tartalék területi egységek instruktorainak különleges törzseire, amelyeknek a kiképzési, szervezési apparátusban is szerepet kellett játszaniuk. Az instruktori gárdának nem kellett feltétlenül azonosnak lennie az egységek parancsnoki állományával. Hogy a megalakítandó egységeket parancsnoki karral láthassák el, az állandó instruktori állomány mellett tervbe vették a helyettesek intézményének létrehozását, akik részt vettek volna a kiképzésben és a szervezésben, mozgósítás esetén pedig bekerültek volna a mozgósítandó egység parancsnoki állományába.[103]

A Baranovszkij bizottsága által javasolt rendszer, amelynek célja a Vörös Hadsereg számára katonailag kiképzett tartalékok előteremtése volt, a Vörös Hadsereget teljesen megszervezett egységekkel (századokkal, zászlóaljakkal) kívánta feltölteni.[104]

Baranovszkij bizottságának a területi törzsének rendszerére vonatkozó tervezetét a haderőnkívüli katonai kiképzés parancsnoksága elfogadta. Ezek a törzsek olyan kiképzési, szervezési központok, amelyek a Vörös Hadsereg számára katonailag kiképzett tartalékokat készítenek elő. 1919. április 2-án a Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága amellett foglalt állást, hogy szervezzék át a haderőnkívüli katonai kiképzést és térjenek át az új rendszerre.[105] Mivel meg voltak győződve arról, hogy az új rendszerre való áttérés elnyeri a szovjet kormány jóváhagyását, az Összoroszországi Főtörzs be sem várva a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa és a Védelmi Tanács jóváhagyását, 1919. április 18-án 145. számú parancsával előírta valamennyi körzeti katonai bizottság számára, hogy a legrövidebb időn belül alakítsanak a szovjetköztársaság minden kormányzóságában egy tartalék gyalogezred-törzset, a Hadügyi Népbiztosság 1918. évi 294. és 730-as számú parancsában megjelölt létszámmal.[106] Az egyre bonyolultabbá váló katonai helyzet azonban megakadályozta, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés normálisan áttérjen az új rendszerre, s ez a felbomlásához vezetett.

1919 tavaszán Kolcsak, Gyenyikin és a szovjethatalom más ellenségei fehérgárdista erőinek támadása a harcoló hadsereg megerősítését kö-

103 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 56—61.; оп. 4, д. 14, лл. 36—39.
104 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 1, лл. 56—61.
105 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 19, л. 4 об.
106 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 29, л. 116.

vetelte. 1919. április 23-án Vacetisz főparancsnok írásos jelentést küldött Leninnek a szovjetköztársaság katonai helyzetéről.[107] A főparancsnok által felvetett kérdések között szerepelt a haderőnkívüli katonai kiképzés kérdése is. Vacetisz megjegyezte, hogy a szovjetköztársaság katonai erőfeszítéseit jelentősen gyengíti a haderőnkívüli katonai kiképzés áttekinthetetlen szervezete, mely a parancsnoki állomány és a politikai munkások hatalmas tömegét köti le. Vacetisz azt írta, hogy „ha összehasonlítjuk a haderőnkívüli katonai kiképzés parancsnoki állományának (instruktorainak) a létszámát a Vörös Hadseregbeli tartalék egységek parancsnokainak létszámával, akkor kiderül, hogy a tartalék egységekben a köztársaság egész területén a parancsnoki állomány létszáma 5350 fő, amíg a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezetében 24 000-en vannak. A parancsnoki állomány létszámának ez az aránya rendkívül káros a jó hadseregszervezés szempontjából: a tartalék egységek utánpótlást adnak a jelen kritikus helyzetben az arcvonalon harcoló egységek számára, a haderőnkívüli katonai kiképzés viszont a távoli jövő számára képez utánpótlást."[108]

Vacetisz azt javasolta, hogy ideiglenesen szüntessék meg a haderőnkívüli katonai kiképzést, egész parancsnoki karát és politikai munkásait osszák szét a Keleti Front tartalék egységei között.[109] A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának tagja, a Tábori Törzs komisszárja Aralov nem értett egyet Vacetisz javaslatával és amellett foglalt állást, hogy ne szüntessék meg a haderőnkívüli katonai kiképzés tevékenységét, hanem 55—75 százalékra csökkentsék.[110]

Lenin, miután megismerkedett a jelentéssel, Vacetisz véleményével értett egyet és a jelentés alapján határozatot készített. „3. A *haderőnkívüli katonai kiképzésről* (100 százalékot vegyünk és ne 75 százalékot) azonnal, még ma készítsünk dekrétumtervezetet; 4. számba kell venni: a 24 ezer fős parancsnoki állományt. Ha egyet veszünk tíz ellen, az azt jelenti, hogy létre lehet hozni egy 240 ezer fős hadsereget. Ellenőrizni kell és normának tekinteni azonnal a *Központi Ellátási Parancsnokság számára* Oroszországban és Ukrajnában egyaránt."[111]

Miután a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa megkapta a Védelmi Tanács utasítását a haderőnkívüli katonai kiképzés felhasználásáról, utasítást adott az Összoroszországi Főtörzsnek, hogy hozzon létre 14 sorezredet (Moszkvában 3-at, Petrográdon 3-at, a nyugati katonai körzetben 2-őt, a novgorodi kormányzóságban 2-őt, Kalugában, Tulában, Orelben és Kurszkban 1—1-et). Minden ezredkeretbe ossza be a haderőnkívüli katonai kiképzés 67 munkatársát a volt tisztek közül. Ezeket a kereteket a Vörös Hadsereg új egységeinek a megalakítására használja fel. A haderőnkívüli katonai kiképzés katonai szolgálatra alkalmas egész instruktori és parancsnoki állománya, mely az ezredek feltöltése után megmaradt, a katonai biztonságokra irányítandó, hogy felhasználják őket a Vörös Hadsereg soraiban. Meg kell szüntetni a haderőn kívüli katonai kiképzést, be kell zárni az összes kerületi és ideiglenes haderőn kívüli katonai kiképzési osztályokat.[112]

Az Összoroszországi Főtörzs teljesítve a Köztársaság Forradalmi Katonai

107 ЦГАСА. ф. 4, оп. 8, д. 610, лл. 20—21.
108 ЦГАСА. ф. 4. оп. 8, д. 610, лл. 20—21. — Vacetisz szemmel láthatólag nem ismerte a haderőn kívüli kiképzés instruktorainak pontos számát. Valójában 1919 áprilisában a haderőn kívüli kiképzés 41 430 instruktorral rendelkezett (Lásd: ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 25, л. 67.).
109 ЦГАСА. ф. 4, оп. 8, д. 610, лл. 20—21.
110 Uo.
111 Ленинский сборник, XXXIV, стр. 118—119.
112 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 29, л. 139.

Tanácsának utasítását, 1919. május 4-én kelt 877/VO számú táviratával visszavonta 1919. április 18-án kelt 145. számú parancsát, amellyel minden kormányzóságban egy tartalék gyalogezred megalakítását rendelte el, és tisztázva a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa által kitűzött feladatot, parancsot adott, hogy egy héten belül hajtsák azt végre. A távirat rámutatott, hogy a felsorolt 14 területi ezredkeret megalakulásának pillanatától a kormányzósági és járási katonai biztosságok állományában fel fogják számolni a haderőn kívüli katonai kiképzés osztályait. A kormányzósági katonai biztosságokon megmaradnak a haderőnkívüli katonai kiképzés inspektorai és mellettük 2—3 munkatárs.[113] 1919. május 5-én a Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága táviratilag előírta valamennyi szervének, hogy lásson hozzá az Összoroszországi Főtörzs 877/VO számú táviratában foglaltak azonnali és pontos végrehajtásához.[114]

Mivel a haderőn kívüli katonai kiképzés apparátusának megszüntetése, instruktori és parancsnoki kádereinek elvezénylése, valamint a dolgozók általános katonai oktatásának megszüntetése előzetes magyarázat nélkül történt, az Összoroszországi Főtörzs röviddel a 877/VO számú távirat elküldése után valamennyi körzeti katonai biztosságnak újabb táviratot küldött, amelyben megmagyarázta a végrehajtott intézkedés szükségességét. Ebben a táviratban az Összoroszországi Főtörzs Tanácsa ezt írta: „Figyelembe véve, hogy néhány kerületben, körzetben és kormányzóságban a haderőn kívüli katonai kiképzés kereteit nem a Hadügyi Népbiztosság 730. számú létszámelőírásának megfelelően szervezték, hanem a haderőn kívüli kiképzés új szervezési terve alapján a kiképző-szervező törzseken keresztül, s hogy ez a szervezet az új terv jóváhagyása után rövid időn belül mindenütt bevezetésre kerül, az Összoroszországi Főtörzs Tanácsa semmiképpen sem javasolja az egyes helyeken már bevezetett új szervezet feloszlatását, és a fent említett szervezetből a 877/VO számú táviratnak megfelelően csak a parancsnoki állományt kell felhasználni. Ugyanakkor az Összoroszországi Főtörzs Tanácsa felhívja a figyelmet, hogy 877/VO számú táviratot nem kell a haderőn kívüli katonai kiképzés felszámolásának, hanem csupán ideiglenes szüneteltetésének tekinteni, minthogy az arcvonal számára haladéktalanul igénybe kell venni a parancsnoki állományt, és át kell térni a Haderőn Kívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága által kidolgozott új szervezetre, egy percig sem gyengítve a haderőn kívüli katonai kiképzés helyi szerveinek szervezési munkáját."[115]

1919 májusának közepén hozzáláttak a haderőn kívüli katonai kiképzés átszervezéséhez és a kerületi kiképzési-szervezési törzsek rendszerére való áttérés előkészítéséhez. Az Összoroszországi Főtörzs által kitűzött, a törzsek létrehozására és az instruktoroknak, parancsnokoknak a katonai biztosságokhoz való átvezénylésére vonatkozó feladatok teljesítésével egyidejűleg a Haderőn Kívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága rendelkezést adott valamennyi szervének, hogy zárják be a haderőn kívüli katonai kiképzés városi, kerületi és más osztályait, valamint helyi irodáit.[116] 1919. május elején, amikor hozzáláttak a haderőn kívüli katonai kiképzés átszervezéséhez, ez összesen 7 körzeti, 39 kormányzósági és 396 járási osztállyal és 6357 helyi irodával rendelkezett. Összeírtak több mint 2,7 millió katonai kiképzésre kötelezett személyt és kiképeztek 797 494 főt. A haderőn kívüli kiképzés szervezete jelentős instruktori állománnyal rendelkezett, amely 39 770

113 Uo.
114 Uo. 81. o.
115 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 29, л. 142.
116 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 33, л. 78.

főt számlált.[117] 1919. május folyamán ez az egész hatalmas apparátus megszűnt létezni (azoknak a csoportoknak kivételével, amelyeket meg akartak tartani az Összoroszországi Főtörzs 877/VO számú táviratában foglalt utasításoknak megfelelően).

A haderőn kívüli kiképzés rövid időn belül átadott a katonai biztosságoknak 27 826 katonai szakembert, köztük 3534 volt tisztet és 24 292 volt altisztet.[118] A kiképzésnél maradt volt tiszteket és altiszteket a törzsek területi rendszerének, mint kiképzési-szervezési központoknak a megteremtéséhez használták fel. 1919. június 9-én a Haderőn Kívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága közölte, hogy a haderőn kívüli kiképzés rendszerében a katonai oktatást megszüntette.[119]

Így végződött a köztársaság milíciacsapatai megteremtésére és kifejlesztésére irányuló kísérlet. A szovjetország az intervenció és a polgárháború fokozódása következtében és nagy anyagi nehézségei miatt kénytelen volt eltekinteni az 1918 tavaszán elfogadott tervtől, amely az állandó Vörös Hadsereg szervezésével együtt ki akarta fejleszteni a milíciaépítést is, és kénytelen volt minden erőfeszítését a Vörös Hadsereg további megszilárdítására és fejlesztésére irányítani.

Így rövid idő alatt 1917 novemberétől 1919 májusáig az intervenciósok és fehérgárdisták kétszer is meghiúsították a szovjetköztársaság által elkezdett milíciaépítést. A kommunista párt és a szovjet kormány azonban csak egy időre szakította meg a milíciaépítés munkáját, hogy kedvezőbb körülmények között visszatérjen rá.

1919 novemberében, amikor a Vörös Hadsereg sikeresen verte vissza Kolcsak, Gyenyikin és más belső ellenforradalmi vezetők fehérgárdista seregeit, a milíciaépítés kérdései ismét a szovjetköztársaság társadalmi építésének napirendjére kerültek. Ez összefüggött azzal a munkával, amelyet a párt és a kormány a szovjetállam békés fejlődési időszakában a hadseregépítés perspektíváinak tanulmányozására fordított.

1919. november 29-én a további hadseregépítés kérdését az OK(b)P KB plénuma vitatta meg. A plénum határozatában jóváhagyta a katonai hatóság által előirányzott intézkedéseket.[120] A párt központi bizottságának utasításai alapján a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa létrehozott egy sor bizottságot, amelyeket megbíztak a Vörös Hadsereg leszerelésével és a milíciaépítésre való áttéréssel kapcsolatos elméleti problémák kidolgozásával.

1919. november 30-án a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa megalakította az „Ország milíciarendszerű védelme gyakorlati bevezetésével kapcsolatos kérdések kidolgozására alakult bizottságot." A bizottság elnökéül a Vörös Hadsereg volt főparancsnokát, Vacetiszt nevezték ki.[121] Decemberben létrehozták még „A Vörös Hadsereg mellett működő Központi Katonai Leszerelési Hivatal szabályzatát kidolgozó bizottságot", amelynek az élén Balujev volt tábornok állt,[122] és „A tábori csapatok létszámának felülvizsgálatára alakult bizottságot" Nagyozsnij volt tábornok elnökletével.[123]

Az OK(b)P KB határozatára és a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának a Vörös Hadsereg átszervezésének előkészítésére vonatkozó direktívájára aktívan reagált a hadsereg vezető állománya. Elsőként a Haderőn

117 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 25, л. 67. — Eddig az időpontig a haderőn kívüli kiképzés az Összoroszországi Vezérkar kérésére 2008 volt tisztet küldött a Vörös Hadseregbe. (Lásd: ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 22, л. 6.).
118 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 22, л. 6.
119 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 31, л. 24.
120 ЦПА ИМЛ. ф. 17, оп. 2, д. 25, л. 2.
121 ЦГАСА. Сборник приказов РВСР за 1919 г., л. 546.
122 ЦГАСА. ф. 4, оп. 10, д. 434, лл. 1—2, 85—87.; ф. 65, оп. 4, д. 107, л. 10.
123 ЦГАСА. ф. 11, оп. 5, д. 659, лл. 5, 39.

Kívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága foglalt állást. 1919. december 3-án közzétette Podvojszkijnak, a parancsnokság új főnökének téziseit — „Áttérés az osztály-milíciarendszerre." [124]

Podvojszkij téziseiben azt írta, hogy a szocialista köztársaságnak, amely szakított a burzsoá militarizmus hagyományaival, védelmi szerve csak a *milícia jellegű osztályhadsereg lehet.*[125]

Ugyanakkor, figyelembe véve a valóságos helyzetet, Podvojszkij rámutatott: „A polgárháború rendkívüli körülményei arra kényszerítenek bennünket, hogy ideiglenesen lemondjunk a milíciarendszer azonnali bevezetéséről, és az átmeneti időszakra létrehozzuk az állandó típusú Vörös Hadsereget, szem előtt tartva, hogy mihelyt lehetőség nyílik rá, áttérünk az osztály-milíciára."[126]

Podvojszkij tézisei kiindulópontul szolgáltak a háború utáni szovjet fegyveres erők építésének perspektíváira vonatkozó nézetek tisztázásához.

„Az ország milíciarendszerű védelme gyakorlati bevezetésével kapcsolatos kérdések kidolgozására alakult bizottság" elnöke Vacetisz, 1920. január 18-án a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának beterjesztette jelentését. „Az OSZFSZK fegyveres erői reformjának változata a milíciarendszerre való áttéréssel kapcsolatban."[127] Rámutatva, hogy a szocialista állam és a kapitalista országok között semmiféle békét, semmiféle fegyverszünetet nem lehet tartósnak tekinteni, Vacetisz állást foglalt egy olyan katonai szervezet megőrzése mellett, amely biztosíthatja a szovjetállam állandó katonai védelmi készenlétét. Kijelentette, hogy a Vörös Hadsereg leszerelésének és egy új milícia jellegű katonai rendszer létrehozásának a kérdéseit úgy kell eldönteni, hogy ne szenvedjenek csorbát az ország védelmi érdekei. Ebből a célból Vacetisz szükségesnek tartotta, legalább 20 reguláris hadosztály teljes harckészültségben tartását. Azt javasolta, hogy ebből 10 hadosztály maradjon meg állandó reguláris haderőnek és mint elsővonalbeli hadosztályokkal számoljanak velük, a további 10 hadosztályt tekintsék másodikvonalbeli hadosztályoknak, amelyeket hadüzenet esetén mozgósítani lehet. E 20 hadosztály megtartása Vacetisz véleménye szerint lehetővé tenné, hogy rövid idő alatt egy millió katonát meghaladó fegyveres erő kerüljön az arcvonalra.

Vacetisz állást foglalt a milíciarendszerre való haladéktalan áttérés ellen és ezt írta: „Háborús időben az államnak mindenekelőtt harckészültségre kell törekednie. A Vörös Hadsereg ragyogóan betölti ezt a feladatot, ezért hadászati szempontból nincs szükség a milíciára való haladéktalan áttérésre."[128] Ami a milíciarendszerre közeljövőben való áttérést illeti általában, a problémának, jelentette ki Vacetisz, nincsenek távlatai." A köztársaság katonai helyzete — írta — állandó harckészültséget követel, amit csak az állandó hadsereg tud biztosítani."[129] Vacetisz úgy vélte, hogy a milíciarendszerű hadsereg eltartása meghaladja a szovjetköztársaság erejét, mivel ez ötször vagy még többször annyiba kerül, mint az állandó reguláris hadsereg fenntartása.[130]

Mindenki várta, hogy mit szól ehhez a Főparancsnokság és a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának Tábori Törzse, mi az ő véleményük? 1920. január 21-én, Sz. Sz. Kamenyev, a Vörös Hadsereg főparancsnoka, Lebegyev vezérkari főnök és Kurszkij törzskomisszár, a Köztársaság Forradalmi Kato-

124 ЦГАСА. ф. 65, оп. 7, д. 62, лл. 78—81.; ф. 65, оп. 4, оп. 10, д. 436, лл. 333—334.
125 Kiemelés tőlem — Sz. K.
126 ЦГАСА. ф. 65, оп. 7, д. 62, лл. 78—81.
127 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, лл. 43—118.
128 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, лл. 93—94.
129 Uo. 104—105. o.
130 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, лл. 104—105.

nai Tanácsának tagja alírásával jelentést küldött a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának, „Az ország katonai erőinek szervezéséről" címmel.[131]

A főparancsnok és a Tábori Törzs azt javasolta, hogy vezessék be a milíciarendszert, amely esetben minden 20 és 50 év közötti dolgozó a haza védelmezője lehet. Hogy biztosítani lehessen az áttérést a milíciarendszerre, és ugyanakkor meg lehesen őrizni az ország védelmi képességét, azt javasolták, hogy meg kell tartani a reguláris Vörös Hadsereget és emellett erejének egy részét az állandó harckészültség állapotában kell tartani, a reguláris csapatok bizonyos mennyiségét pedig a milíciakeretek építésére kell felhasználni. A Tábori Törzs azt javasolta, hogy a milíciakeretként felhasználandó csapatok feloszlatását fokozatosan, a milíciarendszer kialakulásának mértékében kell végrehajtani.

A Tábori Törzs az ország védelmi feladatainak biztosítására a milíciarendszerre való áttérés időszakában 66 lövész- és 15 lovashadosztály megtartását irányozta elő. Azt javasolták, hogy a megmaradó csapatok osszák két részre: 21 lövész- és 9 lovashadosztályt válasszanak ki és tartsanak készültségben a határokon és a „megbízhatatlan" körzetekben. A Tábori Törzs azt javasolta, hogy oszlassák fel a kisegítő csapatokat (a vasútvédelmi csapatokat, belső védelmi és más csapatokat), azt tanácsolta, hogy a helyőrségi szolgálatra és a belső védelemre válasszanak ki egy-egy reguláris lövészezredet minden kormányzóságban (Moszkva számára három ezredet), ami összesen 43 lövészezred. E tervezet szerint a reguláris ezredeket és hadosztályokat, amelyek készenléti állapotban vannak, mozgósított csapatoknak kell tekinteni, a reguláris hadsereg egy másik része pedig — 45 lövész- és 6 lovashadosztály — a milíciaépítés kereteit alkotja. Az utóbbiak a potenciális csoportok elnevezést kapták.

Figyelembe véve, hogy a mozgósított és a potenciális csapatok katonai közigazgatási apparátusukkal együtt béke idején kb. egymillió főre rúgnak, a Tábori Törzs azt javasolta, hogy a 12 reguláris lövészhadosztályt a kétdandáros állományban, a harmadik dandárt potenciális formában (a dandártörzs formájában) tartsák meg. A mozgósított csapatok lovashadosztályai teljes háromdandáros állományban maradtak volna. Ilyen állomány mellett a készenléti potenciális csapatok létszáma nem haladta volna meg a 900 ezer főt, ebből 700 ezer fő lett volna a készenléti (mozgósított) csapatokban és 200 ezer fő a potenciális csapatokban, a vezető szerveknél és a hátországi intézményekben.

A jelentés bő teret szentel a hadsereg személyi állománnyal való feltöltésének. A Tábori Törzs úgy vélte, hogy a 21 lövész- és 9 lovashadosztály, valamint a 43 lövészezred feltöltésére a mozgósított hadseregben évente 360 ezer közkatonára van szükség a soronlevő korosztályok behívása útján. A Tábori Törzs számítása szerint egy behívandó korosztály 450 000 főt adhatott, és ilyen módon kielégítette a mozgósított hadsereg utánpótlás-szükségletét. Ezzel kapcsolatban lehetségesnek tartották, hogy tényleges szolgálatot a hadseregben egy behívott korosztály teljesítsen, és a tényleges katonai szolgálat idejét egy évben állapítsák meg. Figyelembe véve azonban, hogy ebben az esetben a leszereltek távozása és a soronlevő korosztály behívása folytán a hadsereg egész sorállománya bizonyos időn át tisztán újoncokból állna, és a szovjetköztársaság lényegében szolgálatképes csapatok nélkül maradna, a Tábori Törzs más utánpótlási rendszert javasolt: anélkül, hogy lemondanánk az egyéves szolgálatról, a hadseregbe való behívásokat és leszereléseket egy évben kétszer hajtsák végre, minden alkalommal

131 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 259 лл. 65—70.; ф. 4, оп. 10, д. 436, лл. 6—8, 11—12.

a soronlevő korosztály felét hívják be. Akkor a hadseregben egyszerre két korosztály lesz: az újabb korosztály behívásának idejére az idősebb korosztály már 6 hónapos kiképzésben részesült, és így a hadseregben marad a legénységi állomány kiképzett része, amely elláthatja a szolgálatot, a másik fele pedig kiképzésben vesz részt. A Tábori Törzs azt ajánlotta, hogy a katonai szolgálat szervezésének javasolt rendszerét fokozatosan valósítsák meg: először tartsanak tényleges szolgálatban legalább három, vagy esetleg négy fiatal korosztályt, és csak az új rendszer eredményeinek felmérése után térjenek át az egyéves szolgálati időre, két soron levő korosztály két részben történő behívásával. E rendszer bevezetését véglegesen 1920 őszére javasolták. A Tábori Törzs a milícia típusú hadsereg szervezését a következő formában javasolta: az ország egész területét hadosztálykörzetekre kell osztani, melyek tovább oszthatók dandár-, ezred-, zászlóalj- és századkörzetekre. A körzeti beosztás igazodjon az ország közigazgatási területi felosztásához és az ipari csomópontok elhelyezkedéséhez. Minden magasabbegység, egység és alegység számára béke idején törzs vagy parancsnokság fenntartását irányozták elő. A milícia jellegű hadsereg parancsnoki szerveinek kötelességei közé tartozott a megalakítás, a kiképzés, a mozgósításra kötelezett személyek nyilvántartása és magának a mozgósításnak a végrehajtása. Minden egységben ki kellett dolgozni a mozgósítási tervet. A hadosztálykörzetekben a 45 lövész- és 6 lovashadosztály kereteit szándékoztak elhelyezni, évente feltöltve azokat a legénységi állománnyal. a tényleges szolgálatot a reguláris Vörös Hadseregben teljesítő személyekből és azokból, akik a szolgálat befejeztével tartalékba kerülnek, valamint önkéntesekből.

Azt javasolták, hogy hozzák létre a Vezérkar Főcsoportfőnökségét, vagy a Nagy Vezérkart, s erre kell a fegyveres erők kiépítésének egész munkáját bízni. Az ilyen népi hadsereg élén a Hadügyi Népbiztosság és a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa áll. Ezeknek közvetlen helyettesei: a vezérkari főnök, a főtörzs főnöke[132] és a legfelső ellátási főnök. A terv szerint a Vezérkar Főcsoportfőnökségét a Tábori Törzs és az Összoroszországi Főtörzs helyett akarták megszervezni. Két helyi szervezetet terveztek a katonai parancsnokság számára: 1. katonai biztosságokat és 2. milícia körzeti parancsnokságokat. Mind a kettő a körzeti katonai biztosságok kezében egyesült és megtartásuk mindaddig szükségenek látszott, amíg létre nem jön a milícia típusú hadsereg.

Összevetve a békés időszak hadseregépítésére vonatkozó terveket, amelyeket Vacetisz, Podvojszkij és a Tábori Törzs terjesztettek elő, láthatjuk, hogy a több kérdésben megmutatkozó komoly eltérések ellenére alapjukat az a fő követelmény képezte, hogy fokozatosan át kell térni a fegyveres erők új felépítésére, egy pillanatra sem gyengítve a szovjetköztársaság védelmi képességét, bizonyos időre megtartani az állandó reguláris Vörös Hadsereg szükséges erőit.

1920. január 23-án a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa meghallgatta a Tábori Törzs által kidolgozott tervezetet. Hozzászólt Lebegyev, aki kifejtette a Tábori Törzs által „Az ország fegyveres erőinek szervezéséről"

[132] A vezérkart (generalnüj stab) a fegyveres erők legmagasabb operatív szervének képzelték el, amelynek az a kötelessége, hogy a hadműveletek irányításához szükséges információkat összegyűjtse, kidolgozza a háború és a hadműveletek, a fegyveres erők harccselekményeinek terveit, s mindezeket a működő hadsereg és flotta főparancsnokságának rendelkezésére bocsássa. Más vezetési szervnek és hatóságnak is ő adja ki a hadműveleti elképzelésekből következő feladatokat. Szolgálati és katonai közigazgatási ügyek vonatkozásában a legfelsőbb intézkedő szerv a főtörzs (glavnüj stab) volt, amely a csapatok felállításával, szervezésével, kiképzésével, a hátországi csapatokkal és a hadsereget meg a flottát kiszolgáló intézményekkel foglalkozott.

készített jelentés lényegét.[133] Ezen az ülésen a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa nem hozott határozatot, mert szükségesnek tartotta a katonai munkatársak észrevételeinek figyelembe vételét a Tábori Törzs javaslatával kapcsolatosan. Hat nap múlva, 1920. január 29-én a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa rátért a felvetett kérdés megvitatására. Az értekezleten Szkljanszkij, Kamenyev, Lebegyev, Kurszkij, Podvojszkij, Rattel, Vacetisz és más katonai munkatársak részvételével megtárgyalták a hadseregnek milíciaelven történő szervezésének kérdését.[134]

Ekkorra a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa megkapta Vacetisz és Podvojszkij szakvéleményét — a Tábori Törzs tervének kritikájával. Vacetisz kategórikusan kijelentette, hogy a Tábori Törzs terve alkalmatlan a szovjetköztársaság milícia típusú hadseregének létrehozására.[135] Gyökeres hibáját Vacetisz abban a javaslatban látta, hogy hozzanak létre hadosztálykörzeteket, ami másolata lett volna a francia—porosz háború idején alkalmazott területi központokon alapuló francia hadosztályrendszernek. Vacetisz amellett volt, hogy az ország katonai közigazgatási felosztásának alapja a hadtestrendszer legyen, amely lehetővé teszi, hogy mozgósítás esetén a hadtesteket közvetlenül a hadseregnek adják át.

De Vacetisz véleménye szerint a Tábori Törzs terve nemcsak a hadosztálykörzetek eszméje miatt alkalmatlan a milíciaépítés céljára. Úgy gondolta, hogy a terv nem fejezi ki a szovjetköztársaság felfegyverzett néppé való átalakításának eszméjét a milíciarendszer alapján: „Ez összes jellemző vonásait tekintve nem egyéb, mint az állandó hadsereg közismert alapja a minimális létszámra csökkentett keretekkel."[136]

Podvojszkij jelentésében hangoztatta, hogy ellenzi a Tábori Törzs tervét, amelyen „vörös fonálként vonul végig annak a lehetősége és szükségessége, hogy a fegyveres erőket kombinált rendszerben építsék fel, emellett az első, valószínűleg tartós időszakban a jövőben a fegyveres erők alapját az állandó csapatok képezik, a milíciacsapatok pedig csak keretek formájában, mintegy a tartalékok helyét töltik be."[137]

Figyelembe véve a nézeteltéréseket, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa 1920. január 29-én úgy döntött, hogy tisztázza az összes katonai munkatársak nézeteit és leszögezte: „Javasoljuk a jelen értekezlet valamennyi résztvevőjének, hogy három napon belül nyújtsák be a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa minden tagjának a legrövidebb formában a milíciarendszer bevezetésére vonatkozó tételeiket. A tételeket dekrétumtervezetek, a Védelmi Tanács utasításának formájában kell benyújtani. A tervezetektől függően el kell dönteni, tárgyaljuk-e újból ezt a kérdést a Köztársaság Forradalmi Tanácsában, vagy átadjuk közvetlenül a Védelmi Tanácsnak."[138]

1920. február 1-én a Tábori Törzs, Vacetisz és Podvojszkij benyújtotta a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának a szovjet kormány dekrétumtervezeteit a milíciarendszer bevezetésére. A dekrétumtervezetek nem tartalmaztak új javaslatokat és szerzőik ismert nézeteit fejtették ki.[139] Csak Vacetisz konkretizálta álláspontját az országnak katonai közigazgatási körzetekre való felosztását illetően. Azt javasolta, hogy a mozgósítás alapjául

133 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, л. 1.
134 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 263, л. 197.
135 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, лл. 1—4.
136 Uo.
137 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 28, л. 67.
138 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 263, л. 197.
139 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 263, лл. 207—216.; ф. 4, оп. 10, д. 434, лл. 31—36.; ф. 65, оп. 4, д: 28, лл. 63—65.

fogadják el a kiegészítés területi rendszerét, amely szerint minden körzet háború esetén kiállít egy hadászati köteléket: egy hadosztályt — a 220. számú létszámelőírásnak megfelelően.[140]

Az Összoroszországi Főtörzs március 21-én új jelentést nyújtott be a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának „A milíciarendszerre való áttérés alapvető tételei" címmel.[141] Az Összoroszországi Főtörzs, más intézményekhez és bizottságokhoz hasonlóan úgy vélte, hogy a milícia típusú fegyveres erők létrehozásánál az ország politikai helyzetéből kell kiindulni és „az ország határainak védelmére fenn kell tartani speciális fedező egységeket, amelyeket a most tevékenykedő hadsereg állományából különítenek ki és külön előírások alapján látnak el és töltenek fel."

Az Összoroszországi Főtörzs a milíciarendszer alapján épülő hadsereg alapelveit a következőképpen határozta meg: „A milíciarendszer alapján felépített hadseregen a következőt kell érteni:

a) olyan hadsereget, amelyet az általános hadkötelezettség alapján területileg töltenek fel, kitűnően képzett, felfegyverzett és technikai eszközökkel ellátott hadsereget, amelyet, csak akkor hívnak be a zászlók alá a nép érdekei és az állam megvédésére, amikor az államnak szüksége van rá;

b) rendes viszonyok között az állampolgárokat csak katonai kiképzésre, állami és társadalmi termelőmunkára hívják be;

c) a kiképzésre behívottak olyan iskolákba és keretekbe kerülnek, amelyek csak kiképzési — szervezési központok, a kiképzés ideje minimális, de teljesen elegendő ahhoz, hogy az állampolgárok háború esetén a rájuk rótt kötelezettséget teljesíthessék;

d) a laktanya a milíciahadseregből hiányzik, illetve a hadművészet iskolájává válik;

e) a milíciahadsereg mindenképpen közelebb viszi szervezetét a termelési szervezetekhez, és a közeli időszakra meg kell őriznie a mostani rendszer (a munkásosztály diktatúrája) összes vonásait;

f) a fokozatosság útján, az osztályok folyamatos felszámolásával, a nép tényleges kulturális és politikai ismereteinek gyarapodásával, valamint az ország gazdasági, ipari életének, valamint a közlekedési utak fejlődésével, a szocialista demokrácia eszméjének (programok) fokozatos gyakorlati megvalósításával együtt a milícia típusú hadsereg mostani szervezete lehetővé teszi, hogy különösebb nehézségek nélkül és a fejlődés során a hadsereg beolvadjon a népbe, ez utóbbit felfegyverzett néppé változtatva."

Megismételve a Tábori Törzs álláspontját az országnak hadosztály-, dandár- és ezredkörzetekre való osztásáról, az Összoroszországi Főtörzs lényegesen kiegészítette azt azzal a javaslattal, hogy minden 3—4 hadosztálykörzetre hozzanak létre egy hadsereg-felügyeleti szervet, amely szükség esetén hadsereget szervez.

Az Összoroszországi Főtörzs feljegyzésében fontos helyet foglalt el a milíciarendszerre való áttérés rendje. Ezt az áttérést az ország egész területén következetesen és fokozatosan javasolták megvalósítani, a területi körzetek és törzsek készenlétének arányában, kezdve az ezredkörzetek szervezésétől. Az ezredkörzet készenléte után épülnek ki a dandár- és hadosztálykörzetek. A területi törzsek létrehozására fontosnak tartották a reguláris Vörös Hadsereg legjobb erőinek felhasználását. Ebben az Összoroszországi Főtörzs nézete teljesen egybeesett a Tábori Törzs javaslatával. Az átszerve-

140 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 263, л. 210. — Vacetisz a 220. sz. létszámelőírás alapján létrehozott hadosztályt a régi hadseregbeli hadtesttel egyenlő hadászati egységnek tartotta. (Lásd: ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, лл. 1—2.)

141 ЦГАСА. ф. 4, оп. 1, д. 1516, лл. 30—40.; ф. 11, оп. 5, д. 52, лл. 90—93 об.

zés végrehajtásához az Összoroszországi Főtörzs 4—6 hónapot tartott szükségesnek, attól a naptól számítva, amikor a körzetekben megkapják az instrukciókat és parancsokat.

„A milíciarendszerre való áttérés szabályai" című feljegyzésében az Összoroszországi Főtörzs helyesbíti a leszerelés végrehajtására vonatkozó nézeteit. Így, csatlakozott az összes katonai munkatársak véleményéhez, hogy a Vörös Hadsereg leszerelését fokozatosan kell végrehajtani.[142]

Azoknak a katonai és politikai munkatársaknak a nagyfokú aktivitása, akiket bevontak a Vörös Hadsereg békeidején való építésére vonatkozó alapelvek kidolgozásába, lehetővé tette, hogy a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa gazdag anyagot gyűjtsön össze és általánosítson, amelyet benyújtottak az OK(b)P KB-nek és a szovjet kormánynak.

Figyelemmel a szovjetköztársaságban békeidején folyó katonai építés állami fontosságára, az OK(b)P KB tanulmányozás végett az OK(b)P IX. kongresszusa elé terjesztette azt. 1920. április 4-én a kongresszus meghallgatta a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa elnökének jelentését „A milíciarendszerre való áttérésről" és elfogadta a párt központi bizottsága nevében javasolt határozatot.[143] Rámutatva arra, hogy a halaszthatatlan gazdasági és kulturális követelményeknek megfelelően, gyökeresen meg kell változtatni a szovjetköztársaságok hadügyét, a kongresszus amellett foglalt állást, hogy a fegyveres erők térjenek át az új rendszerre, amely a vörös munkás-paraszt milícia területi elvein épül, és közelebb hozza a hadsereget a termelés folyamatához. A kongressszus rámutatott, hogy a milíciarendszerre való áttérést feltétlenül fokozatosan kell megvalósítani, megőrizve a köztársaság megfelelő szintű védelmi képességét. Ebből kiindulva a kongresszus úgy vélte, hogy a Vörös Hadsereg leszerelését is fokozatosan, s annak figyelembevételével kell végrehajtani, hogy legjobb káderei képezzék a milíciaegységek és a parancsnoki apparátus alapját. A kongresszus aláhúzta, hogy a szovjet milícia jellegű hadsereg a felfegyverzett kommunista néppé való válás irányába fejlődik, és a jelen időszakban szervezetében meg kell hogy őrizze a munkásosztály diktatúrájának minden vonását.[144]

Az OK(b)P IX. kongresszusának „A milíciarendszerre való áttérésről" szóló határozata összegezte azt a hatalmas munkát, amelyet a kommunista párt és a szovjet kormány a hadseregépítés területén végzett. Ezek a határozatok a szovjet szocialista állam békés természetéből következtek és megerősítették a szovjetek II. összoroszországi kongresszusa által meghirdetett békepolitikát.

A kongresszus lökést adott annak a gyakorlati munkának, amely a fegyveres erők kiépítésének kijelölt programját volt hivatva megvalósítani. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa a kongresszus után azonnal hozzálátott hogy előkészítse az ország milíciarendszerű védelmének bevezetését. 1920 áprilisában azonban ezt a munkát abba kellett hagyni. Újra elkezdődött a háború. 1920. április 25-én a fehér-lengyel hadseregek Ukrajnában támadásba mentek át. A békés lélegzetvétel időszaka végetért. A szovjet népnek ismét meg kellett védenie békés munkáját és fegyvert kellett fognia.

A Legyelországgal folytatott háború befejezése után, amikor még folyt a harc a déli fronton Vrangel fehérgárdista csapatai ellen, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa újra munkához látott, hogy előkészítse a Vörös

142 ЦГАСА. ф. 11, оп. 5, д. 52, л. 93.
143 Девятый съезд РКП(б). Протоколы. М. Госполитиздат, 1960, стр. 384—396.
144 Девятый съезд . . . стр. 428—430.

Hadseregnek békeviszonyokra való állítását, folytassa azt a munkát, amely 1920 áprilisában félbeszakadt.

1920. október 20-án a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa bizottságot hozott létre „hogy kidolgozzák az OSZFSZK területének kerületekre és körzetekre való felosztását, a milíciarendszer bevezetése céljából." A bizottság elnökéül A. A. Bruszilovot nevezték ki. A bizottságnak munkáját 1920. november 15-re kellett befejezni.[145]

A bizottság öt tervezetet vizsgált meg, amelyek a szovjetköztársaság körzetekre való katonai-közigazgatási felosztására vonatkoztak, milícia típusú hadsereg megalakítása céljából. Miután a bizottság gondosan tanulmányozta az egész összegyűlt anyagot, az ország területi felosztásának alapjául a hadosztálykörzetet fogadta el. A hadosztálykörzeteket a határozat szerint dandár-, ezred-, zászlóalj- és századkörzetekre osztották fel.

A bizottság abból indult ki, hogy a határokat békeidőben a reguláris Vörös Hadsereg egységei őrzik, amelyek biztosítják a milícia típusú hadsereg mozgósítását és összevonását. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának Tábori Törzse utasítást adott, hogy a szovjetköztársaság a veszély pillanatában folyamatosan legalább 70 lövészhadosztályt állítson fel. A bizottság 25 hadosztálykörzet szervezését határozta el, szem előtt tartva, hogy minden egyes hadosztálykörzet folyamatosan három hadosztályt köteles adni. Az ország európai részén 18, a Kaukázusban 2, Szibériában és Turkesztánban 5 körzetet szándékoztak létrehozni. A hadosztálykörzetek felosztásánál figyelembe vették az ország közigazgatási felosztását és a férfi lakosság létszámát, amely minden egyes hadosztálykörzetben 2 és 3 millió fő között mozgott.

Az ország területi felosztása hadosztálykörzetekre a bizottság munkájának legkevésbé bonyolult része volt. De 1920 decemberében, miután hozzáláttak a hadosztálykörzetek kisebb részekre való bontásához, a bizottság legyőzhetetlen nehézségekkel találkozott. Az egyes hadosztálykörzetek három dandárkörzetre és minden dandárkörzet három ezredkörzetre való felosztásánál a határozat szerint tartaniuk kellett magukat az akkor meglevő járási határokhoz, de már az első lépéseknél kiderült, hogy a történelmileg kialakult közigazgatási felosztást a milíciarendszer bevezetésénél lehetetlen megtartani. Az országnak ez a felosztása rendkívül egyenlőtlen volt. A férfi lakosság létszáma a járásokban 10 ezer és 300 ezer fő között ingadozott, néhány járásban még, a Moszkva környéki kormányzóságokban is, nem érte el a 10 ezer főt sem.

Miután kiderült, hogy a szovjetköztársaság területét a meglevő közigazgatási felosztás betartásával lehetetlen milíciakörzetekre osztani, a bizottság elhatározta, hogy hozzálát a szovjetköztársaság dandár-, ezred-, zászlóalj- és századkörzetekre való új kerületi felosztásához, figyelmen kívül hagyva a közigazgatási felosztást. A bizottság először az ország európai részének kerületi felosztásához fogott hozzá, hogy azután elkezdje a milíciakörzetek szervezését a szovjetköztársaságok ázsiai részén. A munka olyan bonyolultnak bizonyult, hogy 1920 végére a bizottság csak a hadosztálykörzetekre való felosztást végezte el és a kisebb körzetekre való felosztáshoz éppen csak hozzáfogott. A bizottság munkájának fő része 1921-re esett.

Balujev bizottsága sikeresen fejezte be munkáját. Kidolgozta az ország milíciarendszerű védelmének központi katonai parancsnokságáról szóló szabályzatot. A bizottság a katonai főparancsnokság szervezetének következő vázlatát javasolta elfogadásra: az ország szárazföldi és tengeri erőit

[145] ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 107, лл. 143, 153 — A bizottság tevékenységét a ЦГАСА. ф. 4, оп. 10, д. 436, лл. 224—225, 306—311 anyaga alapján írtam le.

egységes szervben, a Hadsereg és a Flotta Népbiztosságában kell egyesíteni (a bizottság ezt a szervet még Honvédelmi Népbiztosságnak is nevezi); a legfőbb hatalom az összes fegyveres erők fölött az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság kezében van; az összes fegyveres erők legfőbb vezetését a Védelmi Tanácsnak kell átadni, a közvetlen parancsnokságot pedig a hadsereg és flotta népbiztosának. A fegyveres erők vezetésére a Hadsereg és Flotta Népbiztosságának állományán belül javasolták a Hadsereg és Flotta Összoroszországi Vezérkarának, a Hadsereg és Flotta Összoroszországi Ellátási Főnökségének, a Hadsereg és Flotta Katonai Törvényhozó Tanácsának, a Hadsereg és Flotta Legfelső Katonai Törvényszékének, a Hadsereg és Flotta Népbiztossága Titkárságának megalakítását.

A bizottság úgy vélte, hogy a szovjetköztársaság központi katonai vezetésének ez a struktúrája biztosítja mind az állandó reguláris hadsereg, mind a milícia egyidejű irányítását.[146]

A bizottság jelentésében aláhúzta, hogy a különböző legfelsőbb katonai szervek elnevezésében feltétlenül használni kell az „Összoroszországi" szót, ami azt jelzi, hogy e szervek a funkciói kiterjednek a volt orosz birodalom területén alakult az összes szovjetköztársaságokra.[147]

Ily módon Balujev bizottsága felhívta a figyelmet arra, hogy meg kell őrizni az egységes katonai parancsnokságot, ahogy az 1919 nyarán kialakult. De a központi katonai vezetés új szervezetének vázlatában a bizottság nem irányozta elő a politikai irányítás megteremtését. A továbbiakban, amikor a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa a megfelelő javaslatokat az OK(b)P KB és a szovjet kormány elé terjesztette, kijavította P. Sz. Balujev bizottságának hibáját.

1920 decemberében a Vörös Hadsereg átszervezésének előkészítő munkálatai alapjában befejeződtek. Le kellett vonni a következtetéseket és végleges határozatot kellett hozni. Az OK(b)P KB és a szovjet kormány beleegyezésével a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa 1920 decemberében megtartotta a párt-, szovjet- és katonai vezetők értekezletét. Az értekezletre 68 személyt hívtak meg, köztük Danisevszkijt, Dzerzsinszkijt, Kamenyevet, Lebegyevet, Menzsinszkijt, Mjasznyikovot, Podvojszkijt, Szamojlót, Szklanszkijt, Tuhacsevszkijt, Unslihtot.[148] Az értekezlet 1920. december 13-án kezdődött. Meghallgatta Lebegyev jelentését a Központi Katonai Igazgatás átszervezéséről. Éles vita támadt a két vezérkar — Vezérkar és a Főtörzs — létrehozásáról szóló javaslat körül. A Vörös Hadsereg egy vezérkarának létrehozása mellett 35-en szavaztak, a két vezérkar mellett 16-an. Az értekezlet állást foglalt a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának fenntartása mellett. Vita csak arról volt, hogy a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának hány tagja legyen, akik a hadügy egyes meghatározott ágait irányítják. Az értekezlet állást foglalt amellett, hogy a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa álljon elnökből, elnökhelyettesből, főparancsnokból (az egyesített vezérkar főnökéből), a Politikai Csoportfőnökség főnökéből és a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának az ellátást irányító tagjából.

Miután elfogadták a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa fennmaradásáról szóló határozatot, az értekezlet külön megtárgyalta a tanács Politikai Csoportfőnökségének kérdését. Néhány résztvevő azt javasolta, hogy a csapatok kiképzését irányító szerv egyesüljön a hadsereg politikai felvilágosítását irányító szervvel. A résztvevők többsége úgy látta, hogy ez az egyesítés gyengítené a Politikai Csoportfőnökséget, mint a hadsereg pártpolitikai

146 ЦГАСА. ф. 4, оп. 10, д. 434, л. 87.
147 ЦГАСА. ф. 4, оп. 10, д. 434, л. 112.
148 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 263, л. 183.

szervét, amellett foglalt állást, hogy a Politikai Csoportfőnökség maradjon a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsán belül önálló irányító szerv, amely a hadsereg politikai munkáját vezeti. Erre a javaslatra 45-en szavaztak. Olyan javaslat is volt, hogy a kiképzés egész ügyét vonják össze a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa külön osztályaként és hozzák létre a Katonai Kiképzési Főparancsnokságot és rendeljék alá a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa egyik tagjának. Erre a javaslatra 9-en szavaztak. Az értekezlet nagy többséggel, 47 szavazattal határozatot hozott, hogy a katonai kiképzés ügyét továbbra is a Vörös Hadsereg törzsének megfelelő parancsnoksága irányítsa. Ezzel befejezték a központi katonai vezetés szervezésének vitáját.

Az értekezlet külön megvizsgálta a kormányzósági és járási katonai bizottságok funcióit és struktúráját. Azt a javaslatot tette, hogy a kormányzósági katonai biztosságokat váltsák fel csapatparancsnokságokkal és a katonai biztosságok funkcióját korlátozzák a nyilvántartási és mozgósítási feladatokra. Ám az értekezlet résztvevőinek döntő többsége azzal értett egyet, hogy a Vörös Hadsereg átszervezése nem teszi szükségessé a helyi katonai apparátus gyökeres átalakítását és úgy döntött, hogy megtartja a kormányzósági és járási katonai biztosságok felépítését és funkcióit, abban a formában, ahogy azok a polgárháború folyamán kialakultak.

December 16-án, kétnapos szünet után a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa folytatta az értekezlet munkáját. Most több mint 130 embert hívtak meg.[149] Megvitatásra került a milíciaépítés és a haderőn kívüli katonai kiképzés kérdése. Ez különösen éles vitákat váltott ki. A Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnoksága és különösen parancsnoka Podvojszkij, aki a polgárháború idején a milícia típusú hadsereg építésén dolgozott, meg volt győződve arról, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés szerveire kell bízni az ország milícia rendszerű védelmének építését, és azt a kiképzés területi törzseire kell alapozni. A kérdés ilyen felvetése éles ellenkezést váltott ki. A katonai szakemberek vita nélkül a haderőnkívüli katonai kiképzés érdemeit, csak az ifjúság katonai előképzésének, a torna és a sport szervezésének területén ismerték el, és úgy vélték, semmi alapja sincs arra, hogy a milíciaépítés vezetésének kizárólagos jogát magának követelje.

Podvojszkij már jóval az értekezlet előtt harcolt azért, hogy az OK(b)P KB és a szovjet kormány elismerje a haderőnkívüli katonai kiképzés szerveinek elsőségét a milíciaépítés ügyében, és rájuk bízzák ennek a munkának a végzését, a polgárháború befejezése után is. Ebből a célból két nagy értekezletet tartott a katonai munkatársak számára: egyet Moszkvában 1920. október végén, a másikat Petrográdon november 4-én. Az értekezleteken részt vettek a moszkvai és petrográdi katonai körzetek katonai munkatársai. Podvojszkijnak sikerült megnyernie támogatásukat. Mindkét értekezlet határozatot hozott, amelyben elismerték, hogy a Vörös Hadseregnek a milícia rendszerű védelemre való áttérésével kapcsolatos egész szervező munkát a Haderőnkívüli Katonai Kiképzés Központi Parancsnokságának kell végezni „mint egyetlen olyan szervnek, amely kidolgozta annak szervezeti és eszmei alkotóelemeit, és rendelkezik a megfelelő apparátussal."[150] A határozatokban azt javasolták, hogy a milíciaépítés alapján a haderőnkívüli katonai kiképzés területi törzsei képezzék, szüntessék meg a katonai biztosságokat és erősítsék meg a haderőnkívüli kiképzés helyi szerveit. Ugyancsak elismerték, hogy a szovjetköztársaság jelenlegi helyzete alkalmas a milícia-

149 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. лл. 188—190
150 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 173, лл. 112—115.

rendszerre való fokozatos áttérés elkezdésére, kezdve a proletár központokkal: Moszkvával, Petrográddal, az Urállal, a Volga vidékkel.

Ezeknek az értekezleteknek a határozataira támaszkodva Podvojszkij 1920. november 4-én levelet intézett az OK(b)P KB-hoz, amelyben rámutatott, hogy a haderőnkívüli katonai kiképzés már hosszú ideje dolgozik a milíciaépítés területén, és hogy most, mikor felmerült a milícia típusú hadseregre való áttérés kérdése, az egész gyakorlati munkát célszerű a haderőnkívüli katonai kiképzés központi vezető szervére bízni. Hogy ez a szerv nagyobb önállósággal rendelkezzék, Podvojszkij azt követelte, emeljék ki az Összoroszországi Főtörzs hatásköréből és szervezzék át a milíciacsapatok főtörzsébe, amely közvetlenül a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának lenne alárendelve.[151]

Podvojszkij javaslatainak megvizsgálását az OK(b)P KB a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsára bízta. December 16-án az értekezleten N. I. Podvojszkij előadást tartott a haderőnkívüli katonai kiképzésről, ennek szerepéről és helyéről a milíciaépítésben. Az előadás után mindenekelőtt azt a kérdést vitatták meg, hogy megfelelő-e a jelen pillanat a szovjetköztársaság életében arra, hogy hozzá lehessen kezdeni a milícia bevezetéséhez. Az értekezlet résztvevőinek döntő többsége pozitívan nyilatkozott. Ellene csak 11 ember szavazott és 6-an tartózkodtak.[152] Az értekezlet egyetértett azzal is, hogy a milíciaépítést nem kell mindenütt bevezetni, hanem első kísérletként csak az ország ipari körzeteiben. Azután az értekezlet megtárgyalta azt a kérdést, mi legyen ennek a kísérletnek az alapja — a haderőnkívüli katonai kiképzés területi törzse — vagy a reguláris Vörös Hadsereg tábori csapatainak törzsei. Az utóbbi javaslat mellett 86-an szavaztak és Podvojszkij javaslatát a területi törzsek felhasználásáról ily módon elvetették. Podvojszkij arra törekedett, hogy bizonyos mértékben megőrizze a haderőnkívüli katonai kiképzés szerepét, és a következő kiegészítést javasolta a határozathoz: „Azokkal a kísérletekkel egyidejűleg, melyek során a milíciával kapcsolatos munkák alapjául a tábori egységek kereteit fogadják el, hajtsanak végre más kísérleteket is; vegyék alapul a haderőnkívüli katonai kiképzés területi törzseit ott, ahol ez utóbbiak erősek." Az értekezlet azonban határozottan elvetette Podvojszkijnak ezt a javaslatát is. Ily módon olyan határozat született, hogy a milíciaépítés céljára a reguláris Vörös Hadsereg tábori egységeinek harcedzett kereteit kell felhasználni. Ennek kell megalapoznia a milíciaépítés első kísérleteinek sikerét. Felmerült a kérdés: milyen emberi erőket és eszközöket kell kiemelni a reguláris Vörös Hadseregből a milíciaépítés első kísérletei számára? Két javaslatot tettek, használják fel ezekre a kísérletekre az összes erőforrások egyharmadát, illetve egytizenötöd részét. Az első javaslat mellett 58, a második mellett 72 ember szavazott. A második javaslatot fogadták el.[153]

El kellett dönteni azt is, hogy a milícia jellegű hadsereg és reguláris hadsereg számára két külön törzset hozzanak-e létre. Az egységes törzs létrehozása mellett foglalt állást az értekezlet résztvevőinek többsége. A két törzs létrehozása mellett mindössze 22-en szavaztak. Az értekezlet határozatot hozott a haderőnkívüli katonai kiképzés területi törzseinek a katonai biztosságokkal való egyesítéséről, alapul fogadva el a kormányzósági katonai biztosságokat.

Így zárult le a meglehetősen éles és hosszú vita, a reguláris Vörös Hadsereg kereteire alapozott milíciaépítés hívei, és a haderőnkívüli katonai kiképzés

151 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 23, лл. 175—176.
152 ЦГАСА. ф. 33988, оп. 2, д. 263, лл. 188—190.
153 Uo.

munkatársai között, akik azt követelték, hogy a milícia jellegű hadsereget a haderőnkívüli katonai kiképzés kereteire és szerveire alapozva valósítsák meg. A kommunista párt és a szovjet kormány a haderőnkívüli katonai kiképzés szervezetére a katonai előképzést, a torna és a sportszervezést bízta.[154]

Csaknem másfél évig keresték azokat az utakat, amelyeken a békeidőszakában a szocialista állam hadseregépítése haladhat. Ennek eredményeképpen fogadták el azt a határozatot, amely szerint a fegyveres erők legcélszerűbb szervezete az állandó reguláris hadseregnek a területi milícia jellegű alakulatokkal való összekapcsolása lesz. Emellett a területi milícia jellegű alakulatok alapját a reguláris Vörös Hadsereg tábori csapatainak keretei kell hogy képezzék.

Az erre a rendszerre való áttérés röviddel a háború befejezése után kezdődött meg. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának 1922. december 29-én kelt határozatának megfelelően 1923 elején bevezették a területi milíciarendszert, először 10 területi hadosztályt alakítottak meg.[155] 1923. augusztus 8-án a Központi Végrehajtó Bizottság és a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa dekrétumot fogadott el „a területi egységek szervezéséről és a dolgozók katonai kiképzésének bevezetéséről." Így törvényekben rögzítve kialakították az áttérést a védelem területi milíciarendszerére. 1925. október 1-én a Vörös Hadsereg hadosztályainak nagy részét a területi hadosztályok tették ki, 62 hadosztályból, 36 területi volt.[156]

Az a munka, amelyet 1919—1920-ban a szovjet fegyveres erők háború utáni szervezési formáinak kialakítása terén végeztek, elősegítette az 1924—1925-ös hadügyi reform sikeres végrehajtását.

С. М. КЛЯЦКИН:

ИЗ ИСТОРИИ МИЛИЦИОННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В СССР В 1917—1920 ГГ.

Резюме

Строительство Вооружённых Сил Советского Союза в 1917—1920 годы всегда вызывало большой интерес у советских историков. Они своё основное внимание уделяли проблемам организации и строительства Красной Армии, а вопросы создания и развития милиции совершенно не освещали. Автор в своей статье стремится устранить этот недостаток. Он прежде всего устанавливает, что после октября коммунистическая партия и советское правительство по ходу организации обороны страны не сразу приступили к строительстве постоянной регулярной Красной Армии а все усилия народа направили на создание пролетарской милиции.

Однако, рост опасности военного вторжения иностранных империалистов заставил коммунистическую Партию и советское правительство приступить к организации регулярной Красной Армии. Это вовсе не означало, что партия и советское военное руководство отказались бы плоностью от принципов милиционного строительства.

Автор — до подробного анализа событий — обрисовывает сложившееся после Октябрьской революции политическое, экономическое и военное положение. Излагает мнение и указания Ленина в связи с всеобщем военном обучением трудящихся и созданием милиции. Автор подробно перечисляет те распоряжения и разработанные методы, которые служили директивами в вневойсковой подготовке. Перечисляет также государственные, военные и общественные организации и лиц, которые были ответственными за это дело.

154 ЦГАСА. ф. 65, оп. 4, д. 141, л. 169.
155 Lásd: Военно — исторический журнал, № 11, 1960, стр. 88.
156 *Н. Ф. Кузьмин:* На стараже мирного труда (1921—1940) М. Воениздат, 1959, стр 30—31.

Автор утверждает на базе богатого фактического материала, что организация вневойсковой подготовки и развёртывание милиции на этой основе являлись вполне новыми приёмами, которых история до этого не знала. Таким образом советскому правительству и военным работникам, на плечах которых лежала практическая работа, приходилось продвигаться шаг за шагом, решать множество новых и сложных вопросов потому, что опыт милиции капиталистических стран — Швейцарии, Швеции, Норвегии — нельзя было использовать из-за негодности системы. Автор после анализа этих вопросов пишет о первой съезде работников Всеобуча на котором был намечен путь подготовки и принята 96 часовая программа подготовки.

Вслед за этим автор подробно анализирует директивы и устабы в которых были намечены основные принципы и задачи в связи с организацией местного аппарата Всеобуча переписью, призивом, организацией и военной подготовкой милиции. Уделяет также большое внимание подбору и подготовке инструкторов вневойсковой подготовки.

Весной 1919 года связи с расширением интервенции и гражданской войны Советское правительство и партия своё внимание полностью сосредоточили на укрепление Красной Армии. Это обстоятельство сделало необходимым преобразование вневойсковой подготовки и переход на новую систему в милиционном строительстве. Автор в дальнейшем подробно пишет об этом непустив из виду указания Ленина, связанные с выполнением этой задачи.

После победы Красной Армии над белогвардейкими войсками Колчака и других внутренних контрреволюционеров, вопросы вневойсковой подготовки и строительства милиции снова были ставлены на повестку дня. Ол этом пишет автор в закончительной части своей работы.

S. M. KLJACKIN:

AUS DER GESCHICHTE DER SOWJET MILIZ
(1917—1920)

Resümee

Die Geschichte des Ausbaues der bewaffneten Macht der Sowjetunion in der Zeit von 1917 bis 1920 zog immer das Interesse der sowjetischen Historiker an. Sie richteten aber ihre Hauptaufmerksamkeit auf die Organisation und den Auf-Bau der Roten Armee, dagegen wurden die Fragen der Entstehung und des Ausbaues der Miliz überhaupt nich beleuchtet.

Der Autor ersetzt diesen Mangel in seiner Studie. Vor allem stellt er fest, dass nach der Oktoberrevolution die Kommunistische Partei und die Sowjet Regierung im Laufe der Organisation der Landesverteidigung in erster Linie nicht die reguläre Rote Armee aufzustellen begann, sondern die Aufmärksamkeit auf die Gründung der Proletarmiliz richtete. Nur die Verschlechterung der militärischen Lage zwang sie, die schon angenommenen Pläne abzuändern und die Rote Armee ins Leben zu rufen. Die Kommunistische Partei und die Sowjet Regierung verzichtete aber trotz der Aufstellung der Roten Armee, nicht auf den Ausbau der Miliz.

Vor der Erläuterung der Ereignisse skizziert der Autor die politische, wirtschaftliche und militärische Lage nach der Oktoberrevolution und macht den Standpunkt und die Weisungen Lenin's hinsichtlich der militärischen Ausbildung der Werktätigen ausserhalb der Armee und der Ausftellung der Miliz bekannt. Er berichtet ganz ausführlich über die Verfügungen und ausgearbeiteten Methoden, die die Erfolge der militärischen Ausbildung ausserhalb der Armee und den Ausbau einer Miliz sicherten und führt alle die dafür verantwortlichen staatlichen und militärischen Organe, gesellschaftlichen Organisationen und Personen an.

Der Autor behauptet, dass die Durchführung einer militärischen Ausbildung ausserhalb der Armee und auf Grund derselben eine Miliz zu schaffen, eine ganz neue Angelegenheit war, was die Geschichte bisher überhaupt nicht kannte.

Deshalb konnte die Sowjet Regierung und jene militärischen Mitarbeiter denen in dieser Hinsicht eine praktische Arbeit übertragen wurde, nur schrittweise vorgehen und mussten immer neue komplizierte Fragen lösen. Die Erfahrungen im Milizsystem der kapitalistischen Ländern, wie in der Schweiz, Schweden, Norvegen waren wegen ihrer Ungeeignetheit praktisch nicht zu gebrauchen.

Nach der Erörterung dieser Fragen befasst sich der Autor mit dem ersten Kongress der Mitarbeitern der militärischen Ausbildung ausserhalb der Armee, welcher die Richtung der Ausbildung feststellte und das 96 stündige Ausbildungsprogramm gutheissen liess.

In weiterer Folge analysiert der Autor und wertet alle die Verfügungen und Vorschriften, in welchen die örtlichen Organisationen der militärischen Ausbildung ausserhalb der Armee festgelegt waren, sowie die Konskription, Einberufung und die Aufgaben der Aufstellung und Ausbildung der Miliztruppen.

Er befasst sich ausführlich mit der Auswahl des Ausbildungspersonals und dessen Vorbereitung.

Mit der Verstärkung der Intervention und des Bürgerkrieges im Frühjahr 1919 wandte sich die ganze Aufmerksamkeit der Sowjet Regierung und der Partei auf den Ausbaus der Roten Armee. Dieser Umstand machte die Umstellung der militärischen Ausbildung ausserhalb der Armee und den Ausbau der Miliz auf einem neuen System notwendig.

Ferner schreibt der Autor sehr ausführlich über diese Fragen und hält bei der Durchführung Lenins Weisungen vor Augen.

Nachdem die Rote Armee mit Erfolg die Angriffe der Weissen Garde von Koltschak und Denikin und anderen gegenrevolutionären Führer zurückschlug, kam die militärische Ausbildung ausserhalb der Armee und der Ausbau der Miliz wieder auf die Tagesordnung. Im weiteren beleuchtet der Autor diese Fragen in seiner Abhandlung.

A HORTHYSTA VEZETÉS BALKÁN-POLITIKÁJA*
(1941—1943)

Godó Ágnes

Horthy-Magyarország részvétele a Jugoszlávia elleni agresszióban és mgszállásában 1941—1942

A fasiszta országok — elsősorban Németország és Olaszország — politikájában a Balkán birtoklása több vonatkozásban is elsőrendű kérdésként szerepelt. Az olaszok balkáni kudarca már 1940 őszén megérlelte a hitleristák ama szándékát, hogy a „Balkán-kérdést" katonai erővel „rendezzék". A Jugoszlávia elleni esetleges támadás kérdéseiről megbeszélések folytak a német és a magyar vezérkar képviselői között is. Teleki Pál, akkori miniszterelnök azonban felismerte, hogy Jugoszlávia katonai lerohanása esetén Magyarország a németek által megszállt államok gyűrűjébe kerülne. Teleki a magyar ellenforradalmi politikusok ama rétegéhez tartozott, akik az uralkodó osztályok érdekeinek megvalósítását nem kívánták teljes mértékben Hitlerre „bízni". Telekinek tehát érdekében állt, hogy rendezze Jugoszláviával a viszonyt, mert úgy látta, hogy ezzel Nyugat felé még utat biztosíthat magának. Elgondolásának realizálása érdekében 1940 őszén tárgyalásokat kezdett a királyi jugoszláv kormánnyal, és december 12-én megkötötték az örök barátsági szerződést. Bár e megállapodásban mindkét kormány kifejezte egyetértését a németek politikájával — titokban mégis „mindkét fél a német hatalmi túlsúly elleni védekezés mellékgondolatával írta alá a szerződést."[1]

A magyar—jugoszláv közeledés azonban Hitlernek egyáltalán nem volt ellenszenves, sőt ajánlotta is,[2] mert azt remélte, hogy a jugoszláv—magyar viszony rendezésével „diplomáciai úton" oldódik meg a „jugoszláv probléma" — azaz Jugoszlávia csatlakozása a Háromhatalmi Egyezményhez. A jugoszláv kormány azonban nehezen szánta el magát erre a lépésre, ily módon tartózkodása a magyar—jugoszláv szerződésnek is más értékelést adott Berlinben 1941 elején, mint 1940 őszén.

* Részletek a szarajevói szimpozionra készített tanulmányból.

1 Lásd erről *Juhász Gyula:* A Teleki-kormány külpolitikája. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.; *Kerekes Lajos:* Magyarország részvétele a Jugoszlávia elleni agresszióban. Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. Második kiadás. 309—316 o.

2 Horthy 1941. március 28-án Hitlerhez írott levelében elszólta magát, amikor az alábbi kitételt használta: „Nagyméltóságod által ajánlott Jugoszláviához való közeledés" (Magyarország és a második világháború . . . 319 o.).

Miután 1941. március 1-én Bulgária is aláírta a csatlakozásról szóló megállapodást, Hitler felszólítására a jugoszláv kormány végül is 1941. március 25-én követte a monarcho-fasiszta bolgár kormány példáját. A március 27-i jugoszláviai események azonban bebizonyították, hogy Cvetković nem hiába félt a népharagtól, és Hitler sem tévedett a jugoszláv közvélemény éles németellenességét illetően. Az országban politikai válság tört ki, amelynek következményeként angolbarát kormány került uralomra.

Hitler a német kisebbség védelmére hivatkozva elrendelte a még 1940 őszén kidolgozott Jugoszlávia elleni támadási terv megvalósítását — a Görögország megszállására irányuló hadművelettel egy időben.

Magyarországnak a Jugoszlávia elleni támadásban való részvétele már 1940 novemberében eldöntött kérdés volt, és kidolgozták a hadműveleti tervet is. A jugoszláviai események után Hitler pontosítani kívánta az akkor elfogadott álláspontokat. Horthy március 28-án válaszolt Hitler üzenetére, levélben hangsúlyozta, hogy Jugoszláviával szembeni területi igényei „fennállnak és teljesítésre várnak." Örömmel vette tudomásul, hogy a német főparancsnokság „a magyar hadvezetőséggel fel fogja venni az érintkezést."[3]

Bár az események másként alakultak, mint ahogy Teleki miniszterelnök elképzelte, a magyar kormány kitartott eredeti álláspontja mellett, és így maga Teleki is megszavazta március végén a Jugoszlávia elleni agresszióban való részvételt.

Teleki ekkor már tudta, hogy a nyugati hatalmak ellenzik a német katonai erők átvonulását Magyarországon, és a magyar csapatok részvétele a Jugoszlávia elleni agresszióban maga után vonhatja Anglia hadüzenetét is. A jugoszláviai események és a meginduló német támadás rádöbbentette Telekit politikájának csődjére. Utolsó reménye, hogy Jugoszláviával való szövetségben — a tengelybarát politika fenntartása mellett — elkerülje a nyugati hatalmakkal való nyílt szakítást: elveszett. A Jugoszlávia elleni agresszióban való részvétel megszavazása pontot tett Teleki Pál miniszterelnök egész politikai koncepciójának a végére, és ezt felismerve, az öngyilkosságba menekült. Horthyhoz írott búcsúlevelének őszinte szavai a magyar reakció politikájának kétszínűségét, aljasságát tárták fel. Leleplezték, hogy a horthysta vezetés szószegő lett — gyávaságból. „A gazemberek oldalára álltunk — mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok."[4]

De a magyar miniszterelnök egyéni tragédiája semmit nem oldott meg, és lelkiismereti válsága is akkor következett be, miután — mint a kormány elnöke — szavazatával ténylegesen *hozzájárult* a Minisztertanács ülésén éppúgy, mint a Legfelső Honvédelmi Tanács megbeszélésén a Jugoszlávia elleni agresszióhoz.

Teleki halála bizonyos fokig meggondolásra kényszerítette Horthyt. Az új helyzetben még inkább adni akart a látszatra, amire a Jugoszláviával kötött szerződés miatt *kezdettől fogva* törekedett. Kérte Hitlert,[5] legyen tekintettel nehéz helyzetére, mert bár a régebbi megegyezés értelmében „a magyar katonai előkészületek megtörténtek" a Jugoszlávia elleni támadáshoz, ugyanakkor „lelkiismereti konfliktusai" vannak. Tájékoztatta Hitlert arról a minisztertanácsi ülésről, amelyet Teleki halálát megelőző estén tartottak. A következőket írta: „Azon az ülésen én is azon a véleményen vol-

[3] Uo. 319—320. o.
[4] Uo. 325. o.
[5] Uo. 326. o.

tam, hogy tekintettel a nemrég megkötött barátsági szerződésre, legalább a látszatot meg kellene mentenünk. A végén azonban mindannyian megegyeztünk abban, hogy a német csapatok bevonulásával Horvátországot elszakítjuk a jugoszláv államtól, s így a Jugoszláv Királyság, mint szerződő fél, amúgyis megszűnik létezni."[6]

Amikor tehát április 10-én megalakult a Független Horvát Állam, Horthyéknak is meg volt az ürügyük, hogy április 11-én, a déli országrészekre felvonultatott magyar csapatok átlépjék a jugoszláv határt és megszállják a Bácskát, a baranyai háromszöget, majd a Muraközt is.

A Jugoszlávia elleni agresszióval Magyarország gyakorlatilag belépett a második világháború hadviselő államainak sorába, fokozódott nemzetközi elszigetelődése,[7] és megtette a döntő lépést a Szovjetunió elleni rablóháborúban való részvételhez is.

A magyar csapatok és csendőri szervek a megszállás első órájában megkezdték a „nem kívánatos elemek", azaz a kommunisták, a zsidók és a szláv nemzetiségű lakosok letartóztatását. Alig néhány nap leforgása alatt 2300 embert gyilkoltak meg.[8] Ennek a rémuralomnak kívánt „törvényes" látszatot adni az április 17-én életbe léptetett statárium.[9]

1941. április 28-án a magyar kormány elrendelte, hogy az 1918. október 31-e után letelepedett lakosok három nap alatt hagyják el Bácska területét és költözzenek Szerbiába. Ez kb. 150 ezer főt érintett. A szerbiai német parancsnok viszont tiltakozott az ellen, hogy ezeket az embereket befogadja.[10]

A horthysta hatóságokat azonban nem érdekelte a kitelepítettek sorsa, és miután Szerbiába csak néhány százan jutottak át, Werth Henrik vezérkari főnök utasítására rövid idő alatt több mint 60 ezer személyt a bácskai, illetve a barcsi, a nagykanizsai, a sárvári és más internálótáborokban „helyeztek el".

A magyar reakció a megszállás első napjaiban végrehajtott terrorral arra számított, hogy még csírájában elfojtja a hazafias erők szervezkedését. Ez azonban nem sikerült. A súlyos veszteségek ellenére a vajdasági kommunisták partizánsejteket hoztak létre, amelyek aktív felvilágosító és szabotázs tevékenységet fejtettek ki. 1941 nyarán a vajdasági partizánok olyan akciókat hajtottak végre, melyekkel súlyos gazdasági problémákat okoztak a horthysta vezetésnek.

A „területgyarapítás" árát ugyanis Horthyéknak meg kellett fizetniük. Még 1941. május 8-án titkos német—magyar gazdasági megállapodás jött létre,[11] melynek értelmében „míg a háború tart, az olajhozamot — tekintet nélkül Magyarország belföldi szükségleteire — teljes egészében Németországba szállítják."[12] Hasonló „megállapodás" született Bácska teljes terméshozamának német raktárakba való szállításáról is.[13] A kibontakozó partizántevékenység — a vasút- és országúthálózat, a hidak és átjárók rombolásával, de főleg a bácskai gabonatermés felgyújtásával — nemcsak jelen-

6 Uo.

7 Anglia április 7-én szakította meg diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, mivel területéről vonultak fel a németek. A Szovjetunió kormánya április 12-én élesen elítélte a magyarok részvételét a Jugoszlávia elleni támadásban (Országos Levéltár — a továbbiakban OL. — KÜM. res. pol 1941, 24/204). — Április 16-án Roosevelt jelentette be, hogy Magyarországot hadviselő félnek tekinti Jugoszláviával szemben.

8 *Juhász Gyula:* i. m. 325. o.

9 Hadtörténelmi Intézet Levéltára (a továbbiakban HIL,) VKF. 1941. KT. 97.150. Parancsgyűjtemény.

10 A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933—1944. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1968. 581. 589—591, o.)

11 Uo. 582—583. oldalakon közlik a szerződés szövegét.

12 Uo. 589. o.

13 Uo. 610. o.

tős károkat okozott a magyar kormánynak, de akadályozta a németekkel szembeni „kötelezettségeinek" teljesítését is.

Tehát a horthysta megszálló hatóságok 1941 nyarán feladatuknak a partizánmozgalom felszámolását tekintették. Ehhez jelentős támogatást kaptak a különböző nacionalista szervezetektől, főleg a bácskai német fasisztáktól és a rendőrségi ügynököktől. Tömeges letartóztatásokra került sor és megkezdődtek a terrorperek Zentán, Újvidéken, Becsén és másutt.

1941. október 28-án felállították a honvéd vezérkar főnökének különbíróságát, amelyet különleges hatalommal ruháztak fel „a fennálló társadalmi rend felforgatására irányuló minden tevékenység ellen".[14] A bíróság döntéseit megfellebbezni nem lehetett, és a halálos ítéletet a vezérkar főnöke hagyta jóvá, ami egyet jelentett azzal, hogy a halálraítéltek közül alig néhányan kaptak kegyelmet.

Ez a rendelet lehetővé tette, hogy a jugoszláv hazafiak ellen is még brutálisabban lépjenek fel. Néhány hét alatt 2—3000 partizán és szimpatizáns került a hírhedt vészbíróság elé, és többségük a kistarcsai, nagykanizsai, szabadkai, kolozsvári, jászberényi és más internálótáborok, valamint a szegedi, váci, márianosztrai börtönök foglya lett.[15]

Az 1941 nyarán és őszén végrehajtott terrorhadjárat során pusztultak el a forradalmi mozgalom olyan internacionalistái, mint Vukičević Lazar, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság harcosa, aki egyik szerkesztője volt a proletárdiktatúra ideje alatt Budapesten megjelenő Crvena Zastava szerb nyelvű kommunista lapnak. Mártírhalált halt Cseh Károly internacionalista és Buacsa Dušan, a híres Csapajev-hadosztály ezredkomisszárja is és még sokan a forradalmárok közül.

A szegedi Csillag-börtön udvarán fejezte be fiatal életét több vajdasági kommunista, köztük Kiss Ernő, zombori párttitkár és Grozda Gajšin partizánlány.[16]

A kommunisták és partizánok elleni hajsza kiterjedt a megszállt területek lakossága egészének megfigyelésére és üldözésére. A horthysta hatóságok népellenes intézkedéseit a magyar kormányzó 1942. január 10-én Hitlerhez írott levelében így „indokolta":

„Tőlünk délre a Balkán, melyen a német Wehrmacht győzelmes csapatai talán túl gyorsan haladtak át, ma is tele van bizonytalansággal és forrongással ... Szerbiában még mindig fegyveres katonai erők állnak az angolszász bolsevista szövetség szolgálatában, és ezeket a katonai erőket az egész fanatizált lakosság segíti, beleértve a nőket és gyerekeket is. A harcok nemrégiben a Bánátból magyar területre is átnyúltak és véres áldozatokat követeltek".[17]

A véres áldozatokat a bácskai lakosság hozta a magyar megszálló csapatok fékevesztett terrorja következtében. Amikor Horthy a fenti levelet írta, már végigsepert a gyűlölet szele a csurugi, zsablyai környéken, és ekkor a fasiszták a főcsapást a Sajkási-partizánosztagra mérték. A csendőrség saját bevallása szerint a honvéd karhatalom január 5-től „tetemes csendőrerőkkel lett megerősítve" és így folytatták a „vidék megtisztítását".[18]

14 Magyarországi Rendeletek Tára 1941. III. köt. 3350—3351. o.
15 HIL. VKF. 1941. eln. 1. osztály anyagai.
16 A magyar nép — kegyelete jeléül — a két mártírnak síremléket, illetve Gajšin Grozdának emléktáblát állított Szegeden 1967. októberében. (Népszabadság, 1967. október 10.) — Az újság október 8-i száma pedig részleteket közölt a jugoszláv partizánokkal együtt raboskodó Rónai Mihály András újságírónak a kivégzés másnapján írott verséből, amelynek címe: „Gajšin Grozda balladája".
17 *Horthy Miklós* titkos iratai. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962. 314. o.
18 Csendőrségi Lapok, 1942. augusztus 15-i sz. 509. o.

Amikor Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselő tudomást szerzett a zsablyai kegyetlenkedésekről, tiltakozott Bárdossy miniszterelnöknél és követelte az atrocitások azonnali megszüntetését. Bárdossy ezt január 19-én meg is ígérte.[19] *Azon* a napon, amikor *beleegyezésével* a vérengzések kiterjedtek az egész újvidéki területre. Január 21-én pedig megkezdődött az „újvidéki razzia", az a tömegmészárlás, amelynek sok ezer ártatlan ember esett áldozatul.[20]

A magyar megszállók vesztesége — saját bevallásuk alapján — egy honvéd halott és hét könnyebben sebesült csendőr volt.[21]

A bácskai hóhéroknak a kormány kifejezte elismerését, előléptetéseket és kitüntetéseket osztogatott. Bajcsy-Zsilinszky azonban ismételten határozottan fellépett a tömeggyilkosság ellen, és híreket juttatott el külföldre is, kiváltva a nemzetközi közvélemény felháborodását és tiltakozását.

Horthy-Magyarország bel- és külpolitikája 1942 elején amúgyis válságba került. A moszkvai csata után nem volt kívánatos a németek további nyílt és fenntartás nélküli kiszolgálása. Belpolitikailag nézeteltérés támadt a kormányzói utódlás kérdésében a kormánycsoportok között. Az uralkodó osztályon belüli ellentéteken kívül szerepet játszott a függetlenségi mozgalom megerősödése és a megszálló hatóságok terrorja miatti felháborodás. A kialakult helyzetben a horthysta vezetésnek olyan politikusra volt szüksége, aki kevésbé volt kompromittált a külföldi és a hazai burzsoázia szemében. Így lépett Bárdossy helyére Kállay Miklós 1942. március 9-én.

A közvélemény nyomására Kállay „megvizsgáltatta" a bácskai ügyet. Ekkor már megszólaltak az illetékesek is. A Csendőrségi Lapok 1942. augusztus 15-i számában „A bácskai partizánharcokról" címmel megjelent cikk szerzője megállapította, hogy „a bűncselekményeknek kommunista indítóokai voltak, és... természetesen összefüggésben álltak az események a szerbiai, horvátországi és az oroszországi partizánmozgalmakkal is."[21] Éppen e tényből vonta le a következtetését „... mi lett volna a Bácskában is, ha a magyar csendőr és honvéd kellő időben és csírájában el nem fojtja a partizánmozgalmakat."

Ezek az „érvek" azonban nem győzték meg a közvéleményt, és Horthy kénytelen volt megindítani az eljárást a bácskai katonai és csendőri szervek vezetői ellen.

A véres megtorlások következtében a partizánmozgalomban időleges megtorpanás állt be, a harc azonban nem szűnt meg. A Vajdaság és a Muraköz a népfelszabadító háború egész időszaka alatt kivette a részét a jugoszláv népek általános felkeléséből, a nehéz katonapolitikai és a bonyolult néprajzi viszonyok között is. A partizánok 1942—1943. évi katonai sikerei pedig hatottak a Bácskában élő nemzetiségek antifasiszta harcának fellendülésére is.

A horthysta kormányzatnak a jugoszláv *nép* elleni terrorja tükrözte a magyar ellenforradalmi rendszer *reakciós*, népellenes lényegét. Az 1941—42-es években a horthysta vezetés viszonya a horvát és a szerb quisling-rendszerekhez még csak kialakulóban volt. Horthy igyekezett jószomszédi kapcsolatokat teremteni a Független Horvát Állammal, annak ellenére, hogy gyakori nézeteltérések voltak közöttük a Muraközt illetően,[23] és a magyar

19 Lásd erről *Bajcsy-Zsilinszky* dokumentumok. Századok. 1965. 1—2. sz.
20 Lásd erről *Buzási János:* Az újvidéki razzia. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963. — Szombathelyi háborús bűnös vallomásában beismerte, hogy Horthy tudott a razziáról és ahhoz hozzájárult (Magyar Szó, 1946. október 22. sz.).
21 Csendőrségi Lapok. Uo.
22 Uo. — A cikket dr. vitéz *Kovács Jenő* százados írta.
23 A Wilhelmstrasse ... 603. 605. o.

kormány tudomást szerzett arról is, hogy a horvát fasiszták titokban megbeszéléseket folytatnak az Önálló Szlovák Állam és Románia képviselőivel egy Magyarország elleni új kisantant létrehozásának tervéről.[24]

Katonapolitikai helyzet 1943-ban és a Kállay-kormány kétarcú politikája

1942 végén 1943 elején a második világháború menetében döntő fordulat következett be a Hitler-ellenes koalíció javára. A Vörös Hadsereg téli támadásai során súlyos csapásokat mért a fasiszta államok katonai erejére. Rövid idő alatt támadásba ment át a szovjet—német arcvonal egész hosszában, jelentős területeket szabadított fel és magához ragadta a hadászati kezdeményezést.

A Vörös Hadsereg győzelmei kihatottak az európai ellenállási mozgalom fellendülésére és ösztönzően befolyásolták a nyugati szövetségesek hadműveleteinek meggyorsulását. Az év elején megkezdődött és sikeresen bontakozott ki az Amerikai Egyesült Államok csendes-óceáni támadása. Kedvező feltételek alakultak az afrikai harcok gyors befejezésére is.

A szovjet csapatok volgai győzelme arra késztette Rooseveltet és Churchillt, hogy meghatározzák az Amerikai Egyesült Államok és Anglia új hadászati célkitűzéseit. Újabb találkozójuk színhelyéül Casablancát választották.

Az 1943. január 14—16. között megtartott találkozón a két nyugati államfő határozatot hozott az afrikai hadműveletek meggyorsítására, megállapodtak abban, hogy még 1943-ban partraszállnak Szicíliában, a nyugateurópai második front megnyitását azonban 1944-re halasztják el. A casablancai megbeszélésen kialakították közös hadászati elgondolásukat, amelynek „Földközi-tengeri stratégia" volt az elnevezése. Ebben a koncepcióban világosan érvényesültek a nyugati szövetségesek *saját* hatalmi érdekei. A Földközi-tenger és a Közel-Kelet térségében a nyugati államok viszonylag kisebb erőkkel tudták biztosítani befolyásukat,[25] és így jelentős tartalékot kívántak megóvni a háború későbbi időszakára.

Az új hadászati elgondolás szerves részét alkotta a Churchill-féle „Balkán-terv" — azaz a nyugati szövetségesek partraszállásának terve a Balkán meghatározott részén.

Az új stratégia elfogadása kétségtelenül tükrözte a felismerést, hogy a német támadás következtében a Szovjetunió sem katonailag, sem politikailag nem omlott össze,[26] és ennek következtében a hitleri Németország a továbbiakban sem képes *főerőit* a nyugati szövetségesek ellen fordítani.

Ilyen helyzetben a nyugati szövetségesek lehetségesnek tartották, hogy Dél-Európa háború utáni politikai berendezkedésére vonatkozó 1939/40-ben körvonalazott elgondolásaikat realizálják. Erre a következtetésre két fő indok vezette őket. Egyrészt, hogy megelőzzék a szovjet csapatokat a hadászatilag fontos térségek elérésében, másrészt gátat vessenek a Balkánon a kommunista pártok vezetésével széles méreteket öltő ellenállási mozgalom további terjedésének. Ez utóbbi egyben létkérdése volt a Londonban letelepedett dél-európai államok emigráns kormányainak és reakciós politikusainak. Elhagyott országaikban folyó élethalálharc során már 1942-ben jelentkeztek olyan, számukra nyugtalanító tünetek, melyek 1943-ban kétsé-

[24] Uo. 601. o.
[25] *W. Leahy:* I was There. New York, 1950. 201. o.
[26] Ezt a következtetést Churchill már 1942 nyarán levonta, amikor Moszkvából visszatérve „meg volt győződve arról, hogy Oroszország helytáll és meg volt győződve saját észak-afrikai tervének jogosságáról is." (*Chester Wilmot:* The Struggle for Europe. London, 1953, 111. o.)

gessé tették a háború előtti társadalmi rend helyreállítását. Ezért keresték egymással a kapcsolatokat, ezért jött létre még 1942 januárjában Londonban a görög és a jugoszláv emigráns királyi kormányok között „Balkán-unió" néven megegyezés — a kölcsönös segítségnyújtásról és a közös harcról a Monarchia helyreállítása érdekében. Churchill támogatásával igyekeztek növelni befolyásukat az országaik területén levő Hitler-ellenes polgári csoportokra is azzal a céllal, hogy az ott kibontakozó antifasiszta mozgalomban biztosítsák vezető szerepüket. A nyugati szövetségesek „Földközi-tengeri stratégiája", de különösen a Balkán-terv célja, valamint a királyi és burzsoá nemzeti emigránsok reakciós politikája tehát a tárgyalt időszakban azonos érdekekből indult ki.

A horthysta kormánykörök az általános katonapolitikai helyzetet figyelembe véve időszerűnek látták a már 1942 tavaszán kidolgozott program külpolitikai elgondolásainak megvalósítását is.

A magyar uralkodó osztályok háborús lelkesedése erősen csökkent és általában úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a hitleri Németországnak egyre kevesebb esélye van a győzelemhez. Viszont azzal is tisztában voltak, hogy Hitler még koránt sincs leverve. A nyílt szakítás tehát még nem volt célszerű. Viszont Kállay és környezete úgy gondolta, hogy a németekhez fűződő kapcsolatok lazítására — elsősorban katonai és külpolitikai téren — elérkezett az alkalmas pillanat.

Tudomást szerezve a nyugati szövetségesek „Földközi-tengeri" és ezen belül Churchill „Balkán" elgondolásairól, Kállay úgy látta, ezek megvalósulása kedvező feltételeket teremtene Magyarországnak is a háborúból való kilépésre. Az ilyen lehetőség nemcsak azt zárná ki, hogy a Vörös Hadsereg Magyarországra érkezzen, hanem megakadályozná a háborúellenes és a kormányzat politikájával elégedetlen tömegek balratolódását. Mindez Kállayék számára azt eredményezte volna, hogy viszonylag kisebb kockázattal az ellenforradalmi rendszert át tudták volna menteni a háború utáni időszakra.

Kállay tehát rátért „hintapolitikájának" külpolitikai realizálására is. Ennek érdekében kezdeményező lépéseket tett a titkos diplomácia útjain, elsősorban az angol kormánykörök szimpátiájának megnyerése céljából. E tevékenységében támogatták azok a politikusok is, akik a katonapolitikai események következtében a nyílt németbarát politikáról az óvatosabb vonalra álltak át reakciós céljaik megvalósítása érdekében.

A nyugati szövetségesek felé megélénkülő tevékenység meglehetősen sokrétű volt. Kállay és egyes hívei megbízásából közéleti személyek utaztak semleges országokba, elsősorban Törökországba, hogy ott kapcsolatba lépjenek az angol—amerikai diplomatákkal. Reményeket fűztek ahhoz is, hogy a Vatikán segítségével találjanak meghallgatásra az angol kormánynál.[27] Megindultak a titkos tanácskozások a semleges országokban működő követségek közvetítésével Bernben, Madridban, Lisszabonban, Stockholmban és Ankarában.

A magyar reakció különösen nagy érdeklődést tanúsított az angol—török

27 Kállay megbízásából Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas professzor utazott Isztambulba. Frey András újságírót Ullein-Reviczky Antal, a Külügyminisztérium sajtófőnöke indította útnak. Barcza György, volt londoni követ márciusban pedig a Vatikánban tartózkodott. (*Horthy Miklós* titkos iratai. 339. o.: *Ránki György:* Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964. 232—234. o.)
1943 augusztusában Kállay új megbízottja, Veress László érkezett Isztambulba. Újvári Dezsővel, az isztambuli magyar konzullal együtt tárgyalásokat folytattak Sterndale Bennett törökországi brit követtel. Közölték Kállay ajánlatát, hogy a magyar kormány leteszi a fegyvert, ha az angolszászok elérik a magyar határt. (*Nikolas Kállay:* Hungarian Premier. A personal of a nation's struggle in the Second World War. New York, 1954. 370. o.)

megbeszélések iránt, amelyek 1943 január végén zajlottak le Adanában.[28] Churchill ezen a találkozón — miközben szerette volna Törökországot a szövetségesek oldalára állítani — tájékoztatta a török kormányt Balkán-terveiről is. Menemencioglu török külügyminiszter láthatóan egyetértett ezekkel az elképzelésekkel, mert további lépéseket tett, többek között Kállay felé is.

Jagow budapesti német követ jelentése szerint Kállay március 10-én többek között tájékoztatta a német követet arról, hogy „a török kormány egy bolsevistaellenes megállapodásra irányuló kezdeményezéssel fordult a magyar kormányhoz. Magyarországon kívül a megállapodáshoz csatlakozhatnának Románia, Görögország, Bulgária, Szerbia és Horvátország ... Kállay azzal folytatta, megüzeni a törököknek, hogy a tervet nagy érdeklődéssel fogadta, és részletes adatokat kér."[29]

Kállay valójában igen örült a török kezdeményezésnek és hangsúlyozta egyetértését. Annál is inkább, mert a londoni dél-európai emigrációhoz való közeledés egyik lehetőségét is látta benne.

Horthyék különösen igyekeztek megnyerni az emigráns jugoszláv politikusok jóindulatát. Ez nem volt véletlen. A jugoszláv nép ellen elkövetett agresszió és terror miatt az emigráns kormány élesen szembehelyezkedett Horthy-Magyarországgal, és ebben partnerre talált a Beneš-emigráció képviselőiben is. 1942-ben ugyan bizonyos mértékig enyhült a jugoszláv ellenszenv, mivel az általuk hősnek nyilvánított Draža Mihajlovićcsal és „Honi Jugoszláv Hadsereg"-nek nevezett csetnikjeivel a horthysta szervek együttműködésbe léptek a jugoszláv népfelszabadító erők *ellen.*

Kállay és a politikájával egyetértő magyar katonai körök éppen ezért úgy látták, hogy Draža Mihajlović további támogatása előnyös lenne.[30] Két okból: egyrészt a népfelszabadító erők elleni tevékenység összehangolása érdekében, másrészt, azért, hogy Mihajlović kedvezően nyilatkozzon kormányának Kállayékról és így áttételesen jó színben tűnjenek az angol vezetés előtt is.

Kállay számításaiból természetesen nem maradt ki a megszállt területeken élő nemzeti burzsoázia képviselőinek a megnyerése sem, igyekezett őket demagógiájával a maga oldalára állítani és ezért jobban figyelembe vette érdekeiket. Ugyanez vonatkozott Délvidékre is, ahol a magyar polgári képviselők elsősorban a szerb és a horvát nacionalista burzsoá elemekkel igyekeztek szorosabb kapcsolatba kerülni.

A magyar reakció angolbarát rétegei — főleg a kormányon belül levő személyek — *fokozták belpolitikai* tevékenységüket is. Széles körű propagandakampány indult meg a magyar polgári sajtó hasábjain, elsősorban a „Magyar Nemzet"-ben. A megjelenő cikkek és beszédek vissza-visszatérő vezérgondolata volt Magyarország sajátos földrajzi helyzetéből adódó tragédiái, az, hogy a kormány ebben a háborúban is „a nemzet" érdekeit igyekezett képviselni stb. A gazdasági nehézségek megoldására egymás után jelentek meg javaslatok, amelyek előfeltételként mind a Kállay-kormány

28 *Winston Churchill* üzenete 1943. február 1. (Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel. I. köt. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 107—108. o.).

29 A Wilhelmstrasse ... 710. o.; Lásd e témáról: Magyarország dunai sorsa angol beállításban. Külügyi Szemle, 1943. januári száma 9. o.; KÜM. res. pol. 1943. 59. l.).

30 Draža Mihajlovičcsal a magyar hírszerző szerveknek már az 1930-as évektől volt közvetett kapcsolata. 1942 nyarától a vezérkar közvetlen érintkezést létesített vele többek között dr. Milan Popovič ügyvéden keresztül. (HIL. Béke előkészítő tárgyalások anyaga 1946, A/II. 17. irat.) — *Ujszászy István* vezérőrnagy nyilatkozata. 1946. június 1. Popovičot, a nemzetközi reakció ügynökét 1945 novemberében itélte halálra a népbíróság. („Szabad Vajdaság" — a „Magyar Szó" elődje — 1945. november 2. sz.)

iránti bizalmat hangoztatták. A külpolitikai vonatkozású írások feltűnően hangsúlyozták a kormány „reális" álláspontját és törekvéseit.

Kállayék reményeit — akaratuk ellenére — a németek is táplálták.

A hitleri vezetés ugyanis már 1942 őszén tisztában volt azzal, hogy az afrikai hadműveletek befejezése után a nyugati szövetségesek új hadszínteret fognak nyitni. Számolt az angol—amerikai csapatok partraszállásával Szicília, Szardínia vagy Kréta szigetén, ahonnan esetleg kiszélesítve inváziójukat, továbbnyomulnak az Appennin-félszigeten vagy a Balkánon, hogy ezzel délkeletről támadjanak a német erőkre.

Hitler úgy vélte, hogy amennyiben a partraszállás valóban a Balkánon következne be, akkor a széles méreteket öltő partizánháború miatt igen nehezen tudná megtartani itteni pozícióit. Éppen ezért határozta el magát a gyors cselekvésre. 1943. január 4-én Rómában már el is fogadták azt a többlépcsős hadműveleti elgondolást, amelynek fő célja és feladata a jugoszláviai megszálló és quisling-rendszerek helyzetének megszilárdítása volt a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és Partizán Osztagok erői és legfelső parancsnoksága megsemmisítése útján.[31]

A német vezérkar elgondolásairól 1943 február elején tájékoztatták Szombathelyi Ferenc vezérkari főnököt, aki a megbeszélésekről memorandumban tett jelentést Horthy kormányzónak. Szombathelyi kifejtette, hogy a németek tájékoztatása szerint megváltozott Magyarország hadászati helyzete és további katonai ténykedése a „déli hadszíntérre" helyeződik át. Az ország a német tervekben úgy szerepel, mint *„hadászati tartalék* a Dunamedencében, arccal dél és délkelet felé."[32] Ennek alapján a magyar vezérkari főnök javasolta, hogy a haderőt mielőbb csoportosítsák át a déli határrészekre, illetve Szerbia területére, mert „számolni kell ugyanis azzal, hogy az angolszász hatalmak a tavasz folyamán a *Balkánon* partraszállást kísérelnek meg."[33]

Szombathelyi — aki egyet akart Kállayval — azt hitte, hogyha a magyar csapatok Szerbiába mennek, könnyebben megvalósítható a kiugrás és a különbéke is. De a későbbi események hatására álláspontját folyton megváltoztatta.

Ez a lavírozás jellemezte azonban Horthyt is, aki bízott Kállay diplomáciai manőverezésének sikerében, ugyanakkor egyetértett Szombathelyivel, hogy a németekkel e kérdésben tárgyalásokat folytasson.

Ennek eredményeképpen kérte Hitler 1943. március elején *hivatalosan* a magyar vezérkart, hogy 2—3 hadosztályt küldjön Szerbiába a német megszálló csapatok növelésére.[34]

Erre a nyílt „kérdésre" Kállayéknak választ kellett adniuk. Az ügyben a Minisztertanács március hónapban kétszer is ülésezett, és heves vita után mindkét alkalommal, szótöbbséggel, a német kérés *elutasítása* mellett döntött.

Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter felvetette, hogy „a szer-

31 A hitleri főhadiszállás 1942 novemberi megbeszéléséről és a „Weiss-I. II. és III." és a „Schwarz" tervekről lásd von Löhr vezérezredesnek, a „Délkelet" akkori német főparancsnokának, később az „E" hadseregcsoport parancsnokának, a háborús bűnös vallomását. (Arhiv Vojnoistorijskog Instituta Jugoslovenske narodne armije — a továbbiakban Arhiv V. I. I. JNA. — k. 70/A, reg. br. 1/1 a Szerb fordítás 29—30. oldalak. Az eredeti német nyelvű anyagról a film a HIL. filmtárában megtalálható.)

32 *Horthy Miklós* tikos iratai . . . 348. o.

33 Uo. 349. o.

34 Keitel az OKW főnöke határozottan amellett foglalt állást, hogy a Balkán térség hatásosabb katonai biztosítására magyar hadosztályokat vessenek be Szerbia területén. (A Wilhelmstrasse . . . 710. o.)

bek szívesebben vennék, ha mi szálljuk meg területüket, és nem a németek, és ezért e tény szimpátiákat szerezhetne a szerbek körében részünkre."[35]

Kállay azonban berni megbízottja útján érdeklődött, mit szólna a jugoszláv emigráns kormány ilyen megoldáshoz, az azonban a leghatározottabban elutasította a magyar csapatok bevonulását Szerbiába és közölte, hogy azt agressziónak minősítené.

Kállay és hívei ezek után az adott időben egyáltalán nem tartották kívánatosnak, hogy a magyar csapatok átlépjék az akkori magyar—szerb határt, amikor fennáll az angol—amerikai csapatok partraszállásának lehetősége a Balkánon. A vita hevében sokan őszintén is beszéltek, például olyan kérdéseket feszegettek, hogy Hitler miért *pont most* kéri a magyar hadosztályokat, miért akarja, hogy a megszállás kiszélesítésével esetleg újabb összetűzések ismétlődjenek meg a magyar csapatok és a lakosság között és akkor az angolok végleg elzárkózzanak a Horthyékkal való tárgyalásoktól. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, felszólalásában még azt is kimondta, hogy „ha a Bánátot is ígérnék meg Magyarországnak, még akkor sem tartaná előrelátó politikának azt, ha most honvéd hadosztályok átlépnék a Duna vonalát, és a régi szerb királyság területét megszállnák."[36]

Ezek után — március 30-án — fogalmazták meg a kormány elutasító álláspontját, amely elvi és gyakorlati ellenérveket sorakoztatott fel a német kérdés megtagadásának indoklására. Íme néhány az ellenérvek közül:

„A magyar külpolitikának az ezeréves határokon túlmenő nemzeti aspirációi nincsenek. Alapvető célkitűzéseivel helyezkednénk tehát szembe, ha Szerbia olyan területeire vonulnánk be, melyek a történelmi magyar határokon kívül esnek".

„A szerbekhez való viszonyunk számunkra mindig jelentőséggel bír, mert szomszédaink, és nálunk tekintélyes kisebbséget alkotnak. Tagadhatatlan, hogy a zsablya-újvidéki események a két nép viszonyát súlyosan megterhelték... Elképzelhető-e .... hogy egy, az elmúlt események emlékével súlyosan terhelt magyar megszálló hadsereg szerbiai bevonulása minden zavaró incidens, és az ezzel elkerülhetetlenül együttjáró megtorlás nélkül folyjék le.

Ezenkívül bizonyosra vehető, hogy a Komintern szolgálatában álló partizánok oly összetűzéseket fognak provokálni, amelyekre csapataink kénytelenek volnának megtorlásokkal reagálni.

Aligha tehető fel, hogy a Szerbiába kiküldött csapategységeink felett meg tudjuk tartani a rendelkezés jogát. A németek ugyanis Belgrádot nem fogják kiüríteni, és a szerbiai okkupáció legfelsőbb katonai vezetését minden körülmények között továbbra is a saját kezükben fogják megtartani.

De még ha minderre nem is kerülne sor, könnyen elképzelhető, mi lesz a magyar anyaországtól teljesen elvágott magyar hadsereg helyzete akkor, amikor az egész Balkán lángra lobban, és mi jelentjük ott a megszálló ellenséget."[37]

Mindezekből világosan kivehető, hogy a Kállay-kormányt három fő érv tartotta vissza a tárgyalt időszakban a német kérés teljesítésétől: 1. nem akart szembe kerülni a szerbekkel, értve ezen az emigrációt, 2. nem akarta, hogy Szerbiában a magyar csapatok *német* alárendeltségben legyenek, amikor 3. remény van az angol—amerikai csapatok partraszállására a Balkánon.

35 *Horthy Miklós* titkos iratai... 365. o.
36 Uo. 368. o.
37 Uo. 365—368 és 377—380. o.

Ez volt tehát a háttere annak, hogy a jugoszláv népfelszabadító erők ellen 1943 első felében végrehajtott „negyedik" és „ötödik" ellenséges offenzívákban a magyar csapatok közvetlenül nem támogatták a német parancsnokságot. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jugoszláv partizánok *ellen* nem léptek fel. Csakhogy a módszer most a quisling- és a csetnik csapatok segítése, illetve a magyarok által megszállt területeken a „partizán-vadászat" fokozása volt.

Hitler szinte az első napon tudomást szerzett a Kállay-féle nyugatbarát kísérletekről és a német ügynökök jelentéseiből nyomról nyomra követni tudta az egész „kiugrási" manőverezést.[38] A csapatkérés megtagadása ily módon egyáltalán nem érte váratlanul, viszont nem volt hajlandó felette napirendre sem térni. A német követ által Klessheimbe kérette Horthyt. A megbeszélésekről Ribbentrop Mackensen római német követnek küldött távirata ad tájékoztatást. Ebből kiderül, hogy Hitler különösen hangsúlyozta a Szovjetunió elleni háború német győzelmének szükségességét, mert csak így akadályozható meg a „bolsevizmus térnyerése" Európában.

Hitler jól tudta, mitől fél a legjobban a magyar kormányzó, aki egyet is értett Hitler fejtegetéseivel. Ezután vitatták meg „elsősorban annak a tervnek az értelmetlenségét, hogy a bolsevizmus előretörését esetleg a Balkán-államok délkelet-európai szövetsége állítsa meg, ha Németország nem tudna megbírkózni az orosz veszéllyel". Igen érthetően tudtára adtuk a kormányzónak — írja Ribbentrop —, már csak azért sem érthettük meg azt az élénk helyeslést, amellyel a Kállay-kormány magáévá tett egy délkelet-európai szövetségre irányuló török javaslatot, mert Budapesten is tudták, hogy angol kezdeményezés áll a török elgondolás mögött.[39]

A találkozón Hitler tiltakozott a Kállay-kormány nyugati szövetségesek felé irányuló egész diplomáciai tevékenysége ellen. Április 18-án a német Külügyminisztérium egy memorandumot adott át Horthynak, amelyben pontosan felsorolták ki, mikor, hol és kivel vette fel a magyar kormány képviseletében vagy megbízásából nyugati diplomatákkal a kapcsolatot, és követelték e tevékenység azonnali megszüntetését. Horthy igen határozottan védte meg Kállayt.

Hazatérve pedig május 7-én hosszú levélben[40] „magyarázkodott" Hitlernek mind a „zsidókérdés" magyarországi helyzetéről (a Kállay-kormány ugyanis az angolok felé azzal is igyekezett érdemeket szerezni, hogy nem volt hajlandó a zsidótörvények német mintájú végrehajtására), mind pedig Kállay politikájáról. Ez utóbbi kérdésben mindent *tagadott*. Horthy magatartása bizonyos fokig megnyugtatta a németeket, mert azt tükrözte, hogy bár egy angol—amerikai balkáni hadművelet esetén a magyar csapatokra aligha számíthatnának, a jelen esetben az egész angol orientáció a szövetségesek Balkán-tervének függvénye. Sem Horthy, sem Kállay nem kíván addig szembefordulni a németekkel, és folytatni akarja a háborút Hitler oldalán a Szovjetunió ellen.[41]

Horthy május 7-i levelében részletesen felsorolta azt is, mivel és hogyan segítette Hitlert *gazdaságilag*. Ezt értékelve a német vezetés is elismerte, hogy „gazdasági kérdésekben a magyar kormány magatartása — kivéve a mezőgazdasági termelés erősebb kézben tartását az anyaország területén

38 Jagow követ jelentései. (A Wilhelmstrasse ... 529—533. és 535. számú iratok.)
39 Uo. 716—717. o.
40 *Horthy Miklós* titkos iratai ... 391—397. o.
41 Lásd erről *A. Hillgruber:* Deutschland und Ungarn 1933—1944. Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1959. novemberi szám.

— nem ad okot arra, hogy Németország részéről komolyabb kifogások merüljenek fel."[42]

1943 tavaszán tehát Hitler bármennyire is szerette volna tisztázni a magyar helyzetet, mégpedig Kállay menesztésével, egyelőre letett szándékáról. Nem akarta kockáztatni a magyarokkal való viszony további romlását. A megfelelő időpontra azonban igyekezett a németbarát politikusokból „tartalékot" biztosítani a maga számára. Ezt a tartalékot meg is találta Imrédy Béla és megerősödött csoportjában.

A fasiszta koalíción belüli vezető szerepének megerősítése érdekében pedig katonai sikerek elérését tűzte célul. Ezért indította meg május közepén a jugoszláv partizánok ellen a „Schwarz" hadműveletet, azaz a jugoszláv hadtörténet-írásban az „ötödik ellenséges offenzíva" néven szereplő támadást, és készítette elő a kurszki támadó hadműveletet.

A körülmények azonban mégsem úgy alakultak, ahogy Hitler vagy éppen Kállay szerették volna.

A Balkán valóban „fellángolt", mint azt a magyar kormány megjósolta, csakhogy lángját nem a nyugati szövetségesek partraszállása gyújtotta fel, hanem a jugoszláv kommunisták vezette népfelszabadító fegyveres erők. Már a „Weiss I—II", a január végén megindított fasiszta támadás első napjai is bizonyították, hogy a partizánhadsereg komoly ellenfél. Ezt tapasztalva írta február 13-án Hitler Mussolininak, hogy „gyorsan el kell fojtani a felkelést, ha el akarjuk kerülni a csapás veszélyét, amely az angol—amerikai csapatok balkáni partraszállása esetén fenyeget bennünket... Itt össze kell fognunk az erőket, az anyagi és emberveszteségre való tekintet nélkül."[43]

A „Weiss"-terveket azonban mégis kudarc érte. A következő hadművelet során, a 120 ezer fős, jól felszerelt fasiszta csoportosítással *húszezer* partizán vette fel az egyenlőtlen küzdelmet a Sutjeska völgyében. Az elkeseredett harcokban a hazafias erők súlyos áldozatokat hoztak. Az ellenség viszont a megszállás két esztendeje alatt itt szenvedte el a legnagyobb vérveszteséget és tudomásul kellett vennie „megtorló és megsemmisítő hadjáratainak" teljes kudarcát.

A Neretvánál és Sutjeskánál a németeket óriási politikai és erkölcsi vereség *is* érte. A Balkán birtoklásának és a quisling-rendszerek helyzetének megerősítésére irányuló intézkedései nem érték el céljukat. A népfelszabadító erők elhárították a fasiszta offenzívákat, és szétverték Mihajlović „Honi Jugoszláv Hadseregének" zömét, valamint jelentős olasz és német erőket, de ugyanakkor további jelentős területeket szabadítottak fel Hercegovinában, Crna Gorán, Kelet-Bosszniában és a Sandžakon.[44] A német vezetés mindebből levonta a következtetést, hogy a népfelszabadító háború további kiszélesedésére kell számítania és ezért Jugoszlávia feletti uralmát a katonai megszálló erők nagyarányú növelésével kívánta biztosítani.[45]

Az ellenséges offenzívák kudarca, a jugoszláv népfelszabadító erők katonai és politikai tekintélyének növekedése megteremtette a feltételeket,

[42] A Wilhelmstrasse... 724. o. — Horthy szerint 1943. április 20-án a németek magyarországi adóssága 1121 millió német márka volt. Clodius, külügyminisztériumi munkatárs szerint ez április 30-án „csak" 800 millió márka. De Clodius elismerte, hogy ebből 500 millió a Kállay-kormány egy esztendeje alatt gyűlt össze. (Uo. 723. o.)

[43] Les Lettres echangées par Hitler et Mussolini. 143. o. Idézi: Beogradska operacija 20. oktobar 1944. Beograd. 1964. 45. o.

[44] A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége rövid története. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1963. 407. o.

[45] 1943 végén a fasiszta megszállócsapatok létszáma elérte a 400 ezer főt, ezt kb. 250 000 quisling-haderő támogatta.

hogy a NOV és POJ[46] legfelső parancsnoksággal és az AVNOJ-jal[47] a nagyhatalmak mint önálló tényezővel számoljanak a nemzetközi életben. Ezt a következtetést vonták le a nyugati szövetségesek is, amikor kapcsolatot létesítettek a jugoszláv partizánokkal. Az afrikai hadműveletek már befejeződtek és közvetlen küszöbön állt a szicíliai partraszállás végrehajtása. Az 1943. első felében lezajlott katonai események Jugoszlávia területén arra figyelmeztették a szövetségeseket: ha el akarják kerülni a fasiszta erők oldaltámadását, akkor szövetséget kell kötniük Titóval. Ehhez azonban kénytelenek voltak felülvizsgálni Draža Mihajlovićhoz fűződő kapcsolataikat. Ennek első megnyilvánulása volt az angol hadügyminiszternek a kormány részére adott június 4-i tájékoztatása Mihajlović kapcsolatairól, a megszállókat és a horvát fasisztákat támogató tevékenységéről.

1943. július 4-én pedig a moszkvai angol követ jelentette be, hogy kormánya „elhatározta előző politikájának felülvizsgálását és a jövőben nagyobb mértékben támogatja a jugoszláv ellenállási mozgalmakat, függetlenül azok politikai színezetétől...”[48]

Július 10-én az angol—amerikai csapatok partraszálltak Szicília szigetén. Július 25. után a németek azonban mindent elkövettek, hogy lassítsák a szövetségesek előnyomulását Olaszország belsejében. Az olasz fegyverszünet aláírására csak szeptember 8-án, hosszas tárgyalások után került sor és ezalatt a németek teljesen felkészültek Olaszország megszállására, minek következtében hosszantartó küzdelmekre kényszerítették az angol—amerikai csapatokat.

Július 11-én megindult a szovjet csapatok ellentámadása Kurszk térségében és széles arcvonalon megkezdődött a Vörös Hadsereg előnyomulása. A kurszki csata után még azok számára is világossá vált, hogy a németek a háborút *nem nyerhetik* meg, akik a sztálingrádi fordulatot a „Tél Tábornok” számlájára írták.

A magyar reakció megdöbbenéssel vette tudomásul a számára kedvezőtlen helyzetváltozást. Az a három fő ok, amiért az év elején az angolok szimpátiáját keresték, most méginkább befolyásolta és meghatározta politikai továbblépésüket.

Edmund Veesenmayer, a német Külügyminisztérium különleges ügyekkel megbízott munkatársa 1943 decemberében Magyarországról készített összefoglalójában[49] így fogalmazta meg a horthysta vezetés három fő aggodalmát:

1. az orosz arcvonal közelebb nyomul;
2. Tito oldalról fenyegeti;
3. terjed az országban a kommunizmus.

Veesenmayer mindhárom tényezőt értékelte és magyarázta is. A másodikkal kapcsolatban megállapította:

„Tito ma Magyarországon is fogalommá vált. Felismerték, hogy a bolsevizmus és Tito azonosak, nagy tervek megvalósításán dolgoznak, és hogy

46 A Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege és Partizán Osztagai elnevezés szerb rövidítése.
47 Az 1942-ben létrejött Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsának a rövidítése.
48 Международная Жизнь 1958. 8. str. 78. — Megjegyzés: 1943 őszén érkezett meg a hivatalos angol—amerikai katonai misszió a legfelső parancsnokságra. Az angol kormány 1944 nyarán kénytelen volt visszahívni katonai bizottságát a Mihajlović-főparancsnokságról, de az amerikai kormány 1945 májusáig fenntartotta katonai bizottságát a csetnikeknél is.
49 A Wilhelmstrasse... 743—745. o. Veesenmayer jelentésében pontokban foglalta össze javaslatait a „magyar kérdés” megoldására, hogy Magyarországot teljes mértékben a birodalom érdekeinek megfelelően használják fel, megszüntessék az „önállóskodást”, Emberanyagával tehermentesítse a német erőket. „Minden értünk vérző magyar a mi véráldozatunkat csökkenti, erősíti tartalékainkat a további hadviseléshez”. (Uo. 749. o.)

ezek az erők időközben annyira megnövekedtek, hogy az angolok és amerikaiak titkon várt balkáni partraszállása elmaradt..."[50]

A jugoszláv népfelszabadító mozgalom kiszélesedése valóban egyike volt a horthysták problémáinak. Bebizonyosodott, hogy a Jugoszláviában nem kisméretű, elszigetelt ellenállási harc folyik, hanem *partizánhadszíntér van*, olyan hadsereggel, amit a lakosság többsége támogat nemcsak a megszállók elleni harcban, hanem a polgárháború kibontakoztatásában is. A szovjet csapatok győzelmei következtében ez a partizánháború még erőteljesebb lett és más balkáni országokban — Bulgáriában, Albániában és Görögországban — szintén fellendült a fegyveres harc. Horthy-Magyarország urai rettegtek attól, hogy ez a magyar antifasiszta erőkre is hatással lesz.

Érthető volt tehát a horthysták mély megdöbbenése, hogy a nyugati szövetségesek a jövőben segíteni kívánják a Jugoszláv népfelszabadító erőket és ezt a kommunizmus nyílt támogatásának fogták fel. Véleményüket tolmácsolta az amerikaiaknak Isztambulban Hátszegi-Hatz Ottó alezredes, volt szófiai katonai attasé. A válasz azonban egyáltalán nem nyugtatta meg Horthyékat: „európai terveiknek a bolsevizmus valóban gyenge pontja" — mondta az egyik amerikai diplomata, „Tito támogatása azonban azért vált szükségessé, mert a néptől idegen Mihajlovićcsal szemben Tito 200 ezer hívével a délkelet egyedüli sikeres katonai vezetője."[51]

A horthysta vezetés azonban elhatározta, hogy minden eszközzel gyengíteni fogja a partizánok erejét. A perek, a halálos ítéletek és kivégzések számának nagyfokú megnövekedése jelezte, hogy fokozódott a megszálló hatóságok, a rögtönítélő bíróságok aktivitása a nép ellen.[52] A magyarországi internálótáborokban és börtönökben több ezer jugoszláv hazafi sínylődött, és megkezdődött a déli területen levő börtönökből részben Vácra, részben Sátoraljaújhelyre való átszállításuk.

A történelmi igazsághoz tartozik, hogy a fokozott terror, az üldöztetés nem csökkentették a jugoszláv forradalmárok erejét, sőt fokozták elszántságukat. A börtönökben, internálótáborokban egymásra talált a Duna völgyi népek sok ezer bátor fia és leánya, és ez az egymásratalálás nem harcuk „eredménytelenségére" döbbentette rá őket, mint ahogyan ezt horthyék várták, hanem éppen ellenkezőleg, küzdelmük értelmére és erősítette a győzelembe vetett hitüket.[53]

A jugoszláv népfelszabadító erők sikerei arra ösztönözték a magyar reakciót, hogy a megszállt területen *kívül* is fokozottabb mértékben segítsék a partizánok elleni akciókat. Ennek megbeszélésére érkezett 1943 májusában Budapestre Mihajlović egyik híve, akivel Újszászy tábornok, a kémelhárítás főnöke közölte, hogy „Horthy kormányzó személyében kész egy titkos kapcsolatot létesíteni Mihajlovićcsal és a Tito elleni harchoz katonai segítséget adni."[54]

Júliusban Mihajlović levelet írt Horthynak, melyben „a saját és a londoni jugoszláv kormány nevében... Magyarország segítségét kérte a Tito elleni küzdelemhez. Azt írta, hogy igen nagy szüksége van fegyverekre és

[50] Uo. 746. o.

[51] Uo. 756—757. o. — Hátszegi még Budapestre sem érkezett, amikor az utazásáról szóló kémjelentést már letették Hitler asztalára.

[52] 1943. november 12-én a különleges nyomozócsoport őrizetében 181 bácskai hazafi volt. Agyonlőtték többek között Fejes Klára, Popovič Živko-Bora és Patko (eredeti neve: Ratko Vidovič) szerémségi partizánokat. (HIL, VKF. 1943. eln. I. osztály, 6380/14.)

[53] Ennek egyik legdrámaibb bizonyítéka az 1944. március 22-i sátoraljaújhelyi börtönlázadás és kitörés volt. (Lásd erről Szabad Nép 1945, november 6. és 1946. július 25-i számait; Népszabadság, 1959. március 22.; Új Szó (Bratislava) 1961. március 22. számát, továbbá *Horváth J.—Német I.—Szabó L.*: Az utolsó felvonás. Budapest, 1959. és *Živan Milisavać*: Suma nije olistala. Matica Srpska, Novi Sad, 1961., valamint a vajdasági lapok évfordulós számait.

[54] Lásd *Újszászy* említett nyilatkozatát.

lőszerre és reméli, hogy ezeket Magyarországtól megkapja. Egyben közölte Mihajlović, hogy a Jugoszláviában kialakuló Tito-mozgalmat politikai és katonai szempontból veszélyesnek minősíti, mert ez a mozgalom a nép széles rétegeinek támogatását élvezi. Mihajlović szoros együttműködést ajánl a jugoszláv és a magyar kém- és kémelhárító szolgálatok között a Szovjetunió és Tito ellen."[55]

Kállay megbízottat küldött, hogy tárgyalásokat folytasson a londoni jugoszláv kormánnyal, személy szerint Ninčić külügyminiszterrel. A kapcsolatok — a jugoszláv király és kormány határozott kérésére — elsősorban a *népfelszabadító erők elleni közös tevékenységre korlátozódtak.* Ennek alapján kicserélték felderítő-értesüléseiket a Népfelszabadító Hadsereg és Partizán Osztagok erőiről, elhelyezéséről, állapotáról stb. Közvetlen rádióösszeköttetés létesült a magyar vezérkar és a csetnikfőparancsnokság között. 1944 februárjától fokozódott és rendszeressé vált a Mihajlovićnak küldött hadianyag és más segítség, ami Magyarország megszállása után a németek egyetértésével folytatódott. Mindez akkor, amikor már az angol kormány hivatalosan is kénytelen volt elítélni Mihajlović tevékenységét.

A Kállay-csoport következtetése tehát az volt, hogy a *rendszer* fennmaradása az adott körülmények között a németekhez fűződő kapcsolatok fenntartását írja elő számunkra. Ezért írta Kállay Hitlernek, hogy „az olaszországi események semmiképp sem érintik Magyarország politikáját, és Magyarország a jövőben is változatlanul Németország oldalán marad."[56] Nem szakították meg azonban kapcsolataikat a nyugati szövetségesek diplomatáival sem, annál is inkább, mert értesülésük volt arról, hogy Churchill napirenden tartja a „Balkán-tervet". Az angol miniszterelnök egyik július 16-i leveléből kiderül, hogy ő a szicíliai hadműveletet is elsősorban a balkáni partraszálláshoz vezető lépésnek tekintette, „nekünk nemcsak Róma elfoglalása és Olaszország északi területeire való előnyomulás a kötelességünk, de jobb kezünkkel támogatnunk kell a Balkán hazafiait is..."[57] Az a remény tehát, hogy az angolok esetleg ejtőernyős csapatokkal megszállják Magyarországot és így kilépnek a háborúból, továbbra is táplálta a magyar reakció angol orientációjú rétegeit. Ennek volt a következménye, hogy 1943 szeptemberében titkos megállapodás jött létre Kállay és az angol kormány között, amely akkor lépett volna életbe, ha a szövetségesek elérik Magyarország határát.[58]

Az angol várás reménye magyarázza Kállayék több intézkedését. Augusztusban ismételten megtagadták a németek követelését, hogy magyar hadosztályokat küldjenek a szerbiai megszállás erősítésére.[59] Viszont részleges mozgósítást hajtottak végre és erősítették a csendőrséget a *Bácskában* és Kárpát-Ukrajnában a partizánok elleni hajsza fokozása érdekében. Szeptemberben véglegesen elutasították az újra megismételt német csapatkérést.[60] Döntés született a bácskai vérengzés felelőseinek perújrafelvételére.[61]

55 Uo.
56 A Wilhelmstrasse... 727. o.
57 *W. S. Churchill:* The Second World War, vol. 5. 34—35. o.
58 Magyarország és a második világháború... közli a fegyverszüneti előzetes megállapodás szövegét. 417—418. o. Lásd erről *Ránki György:* 1944. március 19. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1968. 22—27. o.
59 A magyar Minisztertanács 1943. augusztus 14-i ülésének jegyzőkönyve. Magyarország és a második világháború... 414. o.; Lásd erről *Ránki György:* 1944. március 19.
60 A Wilhelmstrasse... 740. o. —*Kalterbrunner* jelentése Himlernek.
61 A perújrafelvétel oka elsősorban az antifasiszta erők követelése volt, de egybeesett Kállay és Keresztes-Fischer ama törekvésével, hogy az angolok és a jugoszláv emigránsok felé „bizonyítsák", nem ők a felelősek a bácskai vérengzésekért. A hadbírósági főtárgyalásra december 14-én került sor. (Lásd erről az „Emlékeztetőt", Magyarország és a második világháború... 418—424. o.) A három főbűnös azonban Németországba szökött és ott Himler vendégeként fogadták őket (A Wilhelmstrasse... 565. irat) december 17-én.

Mindebből kiderül tehát az, hogy Horthy és környezete tevékenységét a megváltozott katonai helyzetben is ugyanaz a cél határozta meg, és hazardírozásuk egyetlen tétje: *rendszerük mentése volt.*

Erre a lényegre mutatott rá a magyar forradalmi emigráció akkor Londonban élő nagy alakja, Károlyi Mihály, aki a „Tribune"-ban megjelent cikkében így értékelte a horthystákat:

„Egy ókonzervatív arisztokrácia, mely a hatalom minden kulcsát a kezében tartja, utálja a demokráciát, nem ismer jogot a saját osztályának kiváltságain kívül; amelynek kormányzási eszméje a hűbérúr és a jobbágy feudális koncepciója...

Stockholmból és Ankarából olyan híresztelések és szuggesztiók szállingóztak, hogy Magyarország szeretné kivonni magát a háborúból, hogy valójában sohasem harcolt szívesen, hogy az ország alapjában véve demokratikus, és ha kilép a háborúból, ésszerű bánásmódra tart igényt.

E tapogatózások mögött ügyes számítás rejlik. Ebben a kontextusban Magyarország nem a nép Magyarországa, hanem egy mikroszkópikusan kicsi, de hatalmas uralkodó osztályé, amely most menteni igyekszik a hatalmát.

Számítása egyszer már bevált... Vágyakozva gondolja: Megmenthetjük-e magunkat másodszor is a bolsevik kísérlet által?"[62]

Valóban, 1918—1919 forradalmainak „kísértete" rémítette 1943-ban a magyar ellenforradalmárokat, és ezzel ijesztgették a szövetségeseket. Az angol „megoldás" azonban mindinkább irreálissá vált. Bár Horthyékhoz elsősorban Churchill politikájának szószólóin át jutottak el a hírek, 1943 végére tudomásul kellett venniük, hogy az angol miniszterelnök kedvenc tervét már a nyáron, Quebecben, elvetették az amerikaiak, nem értettek vele egyet sem a külügyminiszterek moszkvai, sem a szövetséges államfők teheráni megbeszélésein.

Erről a nagy csalódásukról Jagow német követ táviratban tájékoztatta Ribbentrop külügyminisztert:

„Az olaszországi gyors német intézkedések, a magyar kiküldöttek rossz hírei a nyilvánosságra hozott moszkvai és teheráni határozatokkal kapcsolatban, a Benes-paktum, Tito és végül a lengyel ügy fejleményeinek hatására a magyar kormány belátta, hogy az élet vagy halál kérdése változatlanul Németországhoz fűzi."[63]

Az az *osztályérdek,* amely a magyar reakció egy csoportját 1943 elején a nyugati szövetségesek felé vonzotta, érvényesült tehát akkor is, amikor a hitleri Németországgal való szövetség látszólag ismét erősödött. Ezt a magatartást azonban Hitler végül is megelégelte és döntött Magyarország katonai megszállásáról. A horthysta vezetés ellenállás nélkül vette tudomásul ezt is, és a Kállay-csoport átadta helyét a németek követeléseit *egyértelműen* végrehajtó ellenforradalmi reakció *másik* csoportjának.[64]

Kállay kétarcú politikája következtében a magyar kormányzatnak az 1941—1942-es évekhez viszonyítva már nemcsak a quisling-rendszerekkel

Megjegyzésre méltó, hogy a bácskai tömeggyilkosokat először Bajcsy-Zsilinszky Endre leplezte le nyilvánosan a parlamentben, és az 1943 decemberi hadbíróság elnökségének egyik tagja Kiss János altábornagy volt. 1944. október 15 után Feketehalmy Czeydner — mint Szálasi vezérezredese — az újvidéki hóhér, újra hatalmat nyert és 1944. december 8-án ő mondta ki a halálos ítéletet az ellenállási mozgalom katonai vezetőire, köztük Kiss Jánosra és követelt halált Bajcsy-Zsilinszky Endrére is. Feketehalmy és társai méltó büntetésüket csak 1946 októberében nyerték el. (A „Magyar Szó" 1946. október 22—31. számaiban megjelent közlemények a perről.)

62 *Károlyi Mihaly:* Válogatott írásai. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1964. 128—129. o.

63 A Wilhelmstrasse... 759. o.

64 Lásd erről *Kun József:* Magyarország német katonai megszállásának előkészítése és lefolyása 1943. szeptember—1944. március. Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 1. sz.

volt kapcsolata, hanem a jugoszláv emigráns kormánnyal is, és megállapodásszerűen segítette Mihajlović népellenes tevékenységét. A népfelszabadító háború sikerei háttérbe szorították a szerb és a horvát fasisztákkal fennálló magyar hatalmi villongásokat és együttműködésre késztette őket a hazafias erők ellen.

АГНЕШ ГОДО:

БАЛКАНСКАЯ ПОЛИТИКА ХОРТИСТСКИХ ПРАВЯЩИХ КРУГОВ (1941—1943)

Резюме

С 27 июня по 2 июля 1968 г. в Сараеве состоялся симпозион. Статья является частью работы, подготовленной на этот симпозион. В ней автор изображает политику хортистского режима, проведённую в Югославии в названный период.

В 1941 г. гитлеровская Германия обратила особенно большое внимание на Югославию и стремилась дипломатическим путём вовлечь её в коалицию фашистских стран. Эти попытки не венчались успехом. Немецкое руководство по этому решило военное вторжение в Югославию. В этом плане получила свою роль и хортистская армия. Тогдашний премьер-министр Телеки хотел удалить отношения с южным соседом, надеясь на то, что таким образом можно избежать открытый разрыв с западными державами. Но события происходящие в Югославии 27 марта 1941 г. разрушили все эти планы. Гитлер приказал уничтожить Югославию, как государство. В этой агрессии с 11. апреля участвовали и хортистские войска. В этим поступком Венгрия практически вступила в ряд воюющих стран второй мировой войны.

Венгерские войска и жандармерия уже в первые часы оккупации начали арестовать так называемых ненадёжных элементов, то есть коммунистов, евреев и жителей славянских по своей национальности. 28 апреля венгерское правительство приказало, что жители поселившиеся после 31 октября 1918 г. должны в течение 3 дней покинуть территорию Бачки.

Цель террора оккупантов подавить в зародыше организацию патриотических сил потерпела неудачу. Антифашистское и революционное движение приносило большие жертвы в борьбе против оккупантов и их местных прислужников, несмотря на кровопролитие в Новом-Саде, партизанское движение не прекратилось в Бачке. За всё время народно-освободительной войны Войводина активно участвовала в всеобшем восстании народов Югославии вопреки тяжёлым военнополитическим и этнографическим условиям.

В конце 1942 г. и в начала 1943 г. в ходе второй мировой войны произошёл решительный поворот в пользу антигитлеровской коалиции. Принимая к сведению этот факт хортистские правящие круги стремились свои политические замыслы приспособить к изменившимися обстоятельствам. Они питали большую надежду к высадке западных союзников на Балкане. Двуличная политика Каллаи уже открыто проявилась не только во внутренней но и внешней политике. То есть правительство не хотело полностью порвать отношения с немцами только ослабить связи с ними. Полный разрыв с немцами был бы нежелательным до тех пор пока англо-американские войска не подошли к границам Венгрии. Венгерское правительство стремилось установить связи с хорватским и сербским квислинг-правительствами, одновременно оно вело переговоры и с четниками — открыто содействующими оккупантам.

В первой половине 1943 г. немецко-итальянские и другие фашистские силы начали решительные наступления против партизан, находящихся на территории Боснии-Герцеговины. Отражение этих наступлений народно-освободительным силам удалось только путём тяжёлых боёв и больших потерь. Тем не менее они освободили ещё и новые территории. Бои на Неретве и в долине Сутески имеют важное значение в связи с международном признании югославской народно-освободительной войны. В результате этих боёв западные союзники — в интересах своих начинающихся в Италии военных

операций — послали военную миссию генеральному штабу народно-освободительных сил, чтобы предпринять шаги военному содействию.

Хортистское руководство было поражено поведением западных держав и в ответ на политические, военные и международные успехи народно-освободительного движения укрепило союз с югославскими фашистами и усилило террор против населения оккупированных территорий.

К лету 1943 г. уже стало несомненным, что западные союзники не высадятся на Балкан. Сложившееся военно политическое положение толкало Хорти и Каллаи на усиление союзных связей с немцами — при сохранении надежды в приходе англичан. Такое поведение Гитлеру наконец надоело и он принял решение о военной оккупации Венгрии.

Автор устанавливает, что венгерское контрреволюционное руководство в 1943 г. имело связь не только с квислингскими правительствами но и с югославским эмигрантским правительством и помогало Михайловичу в борьбе против партизан. Антинародная политика хортистских оккупантов была в полном соответствии тогдашним интересам югославской реакции и в последствии это привело к укреплению связей венгерских и югославских контрреволюционных сил.

ÁGNES GODÓ:

DIE BALKANPOLITIK DER HORTHY-REGIERUNG

(1941—1943)

Resümee

In dieser Abhandlung ist ein Teil, der für das in Sarajevo zwischen den 27. Juni und 2. Juli 1968 abgehalten Symposion geschriebenen Arbeit die Politik der Horthy-Regierung gegen Jugoslavien, in der angegebenen Zeit, skizziert. 1941 zeigte Hitler-Deutschland erhöhtes Interesse für Jugoslavien und probierte es mittels diplomatischen Druck in die Koalition der Faschischten-Staaten hineinzuziehen, aber mit geringem Erfolg. Deshalb beschloss die deutsche Führung einen militärischen Angriff gegen Jugoslawien. Bei diesem Plan bekam auch die ungarische Horthy-Armee eine Rolle.

Teleki, der damalige ungarische Ministerpräsident, wollte zwar das Verhältnis mit dem südlichen Nachbarn regeln, in der Hoffnung den offenen Bruch mit den Westlichen-Mächten dadurch zu vermeiden. Die jugoslawischen Ereignisse von 27. März 1941 durchkreuzten aber seine Rechnung.

Hitler gab den Befehl zur Vernichtung des jugoslawischen Staates. An dieser Agression nahmen vom 11. April, auch die Horthy-Truppen teil. Mit diesem Schritt trat Ungarn praktisch in die Reihe der kriegsführenden Mächte des 2. Weltkrieges ein.

Die ungarischen Truppen und die Gendarmerie-Organisationen begannen schon in den ersten Tagen der Besetzung die „unerwünschten Elemente" namentlich: Kommunisten, Juden und die Bewohner Slawischer Nationalität zu verhaften. Am 28. April verordnete die ungarische Regierung, dass die nach dem 31. oktober 1918 angesiedelte Bevölkerung in drei Tagen das Gebiet der Batschka verlassen müsse. Das terroristische Ziel der Okkupanten, die Organisation der nationalen Kräfte im Keime zu ersticken, erlitt ein Fiasco. Die antifaschistische und nationale Bewegung erforderte schwere Opfern in den Kämpfen gegen die Besatzungstruppen und ihre einheimischen Kollaboranten. Die Partisanenkämpfe hörten auch in der Batschka nicht auf, die Woiwodschaft nahm während der ganzen Zeit des Volksbefreiungskrieges und des allgemeinen Aufstandes des jugoslavischen Volkes darin teil, unter schweren militärpolitischen und komplizierten ethnografischen Verhältnissen.

Ende 1942 und anfangs 1943 trat im Laufe des 2. Weltkrieges eine entscheidende Wendung zu Gunsten der Anti-Hitler-Koalition ein. Diese Tatsache nehmen die

herrschenden Kreise Horthy's zur Känntnis und bemühten sich ihre politischen Pläne den geänderten Verhältnissen anzupassen. Sie hegten grosse Hoffnungen auf die Landung der westlichen Verbündeten auf den Balkan. Das zweideutige Verhalten Kállay's „schaukelte" von nun an nicht nur mehr in den Innen-, sondern auch in der Aussen-Politik. Das heisst, er wollte die Beziehungen mit Deutschland lockern, aber nicht brechen, wenigstens so lange nicht, bis sich die englisch—amerikanischen Truppen der ungarischen Grenze nähern. Er begann Beziehungen mit den kroatischen und serbischen Quisling-Regierungen aufzunehmen, aber in derselben Zeit verhandelte er auch schon offen mit den Besetzungstruppen zusammenarbeitenden Tschetniks.

In der ersten Hälfte 1943 begannen die deutsch—italienischen faschistischen Kräfte eine Offensive in Bosnien und Herzegovina gegen die Partisanen. Diese Angriffe wurden von deen volksbefreienden Kräften zurückgeschlagen, sogar neue Landesteile befreit. Die Kämpfe bei Neretva und Sutjeska sind entscheidend für den jugoslavischen Befreiungkrieg und werden auch international anerkannt. Sie bewogen die westlichen Verbündeten dazu, im Interesse der beginnenden italienischen Offensive eine militärische Mission zum Generalstab der volksbefreienden Kräfte zu senden, um eine Zusammenarbeit mit ihnen zu beginnen.

Die Horthy-Regierung war über das Verhalten der Westmächte bestürzt und antwortete auf die politischen, militärischen und internationalen Erfolge der volksbefreienden Bewegung mit der Stärkung des jugoslawischen-faschistischen Bundes und mit einem erhöhten Terror gegen die Einwohner der besetzten Gebiete.

Im Sommer 1943 sah man schon bestimmt, dass die westlichen Verbündeten am Balkan nicht landen würden. Die sich so veränderte militärpolitische Lage zwang Horthy und Kállay dazu, in Erwartung ihrer Hoffnungen auf das Eintreffen der Engländer, ihr Bündnis mit Hitler scheinbar zu verstärken.

Durch diese Haltung hatte sich Hitler zur militärischen Besetzung Ungarns entschieden.

Der Autor stellt fest, dass die ungarische gegenrevolutionäre Führung in 1943 nicht nur mit den Quisling-Regierungen, sondern auch mit der emigrierten jugoslavischen Regierung Beziehungen hatte und laut eines Übereinkommens unterstüzte sie die antipartisanische Tätigkeit von Mihajlović. Die volksfeindliche Okkupationspolitik von Horthy war im vollsten Einklang mit den Interessen der jugoslavischen Reaktionären und führte zur Befestigung der Verbindungen der ungarischen und jugoslawischen gegenrevolutionären Kräfte.

A HIRTENBERGI FEGYVERSZÁLLÍTÁS

Nándori Pál

I. A trianoni békeszerződés katonai rendelkezései

Az első világháborút követő Párizs környéki békeszerződések (a versaillesi, a neullyi, a St. germaini, a trianoni) a legyőzött központi hatalmak katonai leszerelését nemzetközi ellenőrzés alá helyezték. Katonai tekintetben a trianoni békeszerződés 102—143. cikkei tartalmaznak rendelkezéseket Magyarország lefegyverzésével kapcsolatban. Ezek a pontok igen súlyos intézkedéseket foglalnak magukban a királyi magyar hadsereg jövőbeni helyzetére, állományára vonatkozólag. A győző antant kormányainak elvitathatatlan szándékuk az volt, hogy a magyar államot tartós jelleggel megfosszák egy erős hadsereg kiépítésének, felállításának lehetőségétől, nehogy a szomszédos államok ellen támadó szándékkal fel tudjon lépni a trianoni békeszerződésben elcsatolt területek erőszakos úton történő visszaszerzése érdekében. A békeszerződés katonai rendelkezéseivel az imperialista antant nagyhatalmak — félretolva az államok jogegyenlőségének elvét — a maguk katonai fölényének biztosítása céljából a legyőzött országokkal szemben a szolgai helyzet fenntartását kívánták biztosítani. Ezért Magyarországot kötelezték, hogy pontosan tartsa be a szárazföldi, vizi és légi haderőre vonatkozó alábbi rendelkezéseket:

A trianoni szerződés életbe lépésétől számított három hónap leforgása alatt a magyar haderőt le kellett szerelni (102. cikk). Elrendelték az általános hadkötelezettség megszüntetését (103. cikk). Az engedélyezett magyar hadsereg felállítása csak önkéntesség útján volt lehetséges. A hadsereg összlétszáma pedig nem haladhatta meg a 35 000 főt, beleértve a tiszteket és a pótkeretek csapatait is. A tisztek arányszáma — ideértve a törzsek személyi állományát és a különleges beosztásban levőket is — az összállomány egyhuszadánál, az altiszteké pedig egytizenötödénél több nem lehetett. A géppuskák, ágyúk és aknavetők száma ezer emberként a 15-öt, illetőleg a hármat nem haladhatta meg. A hadsereget csakis a magyar állam területén rendfenntartásra és határőrszolgálatra volt szabad felhasználni (104. cikk). A magyar államtól megvonták a mozgósítás jogát is (106. cikk). Pontosan körvonalazták a régi tisztek szolgálati éveit, az újonnan kinevezett tisztek tekintetében pedig előírták, hogy hány évet kötelesek eltölteni, mint tényleges beosztottak (109. cikk).

Fegyvert, lőszert és hadianyagot csak egyetlenegy gyárban volt szabad előállítani. Ez a gyár az állam tulajdonában és kezelésében működhetett, de termelése csak a hadsereg szükségleteit elégíthette ki. A magyar kor-

mány ugyanakkor köteles volt a többi hadiüzemeket átszervezni (115. cikk). Az egyetlen állami hadianyaggyár felállításának engedélyezésével és rendelésével az 1927-ig Magyarország területén tartózkodó antantbizottság célja az volt, hogy bármikor gyorsan, könnyen áttekinthesse, ellenőrizhesse a hadianyaggyártást. Az esetleges illegálisan működő üzemeket ily módon könnyebb volt a bejelentések és felderítések alapján leleplezni. A békeszerződésben megengedett mennyiségen felüli fegyvereket és lőszert a Szövetséges és Társult Főhatalmaknak ki kellett szolgáltatni (117. cikk). Ugyanakkor a magyar kormány számára tiltva volt a külföldi hadianyag vásárlása és behozatala (118. cikk). Az összes magyar hadihajókat, tengeralattjárókat és a dunai flottila monitorjait a győző államok kormányainak ki kellett szolgáltatni (120. cikk). Tiltva volt a hadirepülőgépek gyártása is (128. cikk). A csepeli szikratávíró-állomást a Szövetséges és Társult Főhatalmak engedélye nélkül nem használhatták olyan katonai és politikai hírek közlésére, melyek Magyarország vagy Magyarországgal szövetségben volt államok számára fontossággal bírhattak (127. cikk).

Magyarország a határidőhöz kötött katonai jellegű rendelkezéseket a győztes hatalmak részéről kinevezett *Szövetségközi Bizottságok* ellenőrzése alatt volt köteles végrehajtani. A 133. cikk kimondja: ezek a bizottságok fogják „a magyar hatóságokkal tudatni mindazokat a határozatokat, amelyeknek a meghozatalát a Szövetséges és Társult Főhatalmak maguknak fenntartanak, vagy amelyeket az említett rendelkezések végrehajtása szükségessé tehet". Az ellenőrző bizottságok Budapesten rendezhették be székhelyüket, de joguk volt bármikor a magyar állam bármely pontjára kiszállni és ott ellenőrzést végrehajtani. A magyar kormány köteles volt mindenben a bizottságok rendelkezésére állni s mindegyikhez összekötő megbízottakat kinevezni. Az ellenőrző bizottságok költségei a magyar államot terhelték (134., 135., 136. cikk).

A magyar kormány kötelezte még magát arra is, hogy idegen országba katonai missziót nem küld. Továbbá, hogy megfelelő rendszabályokkal megakadályozza magyar állampolgároknak oly célból való kivándorlását, hogy azok idegen hadseregek szolgálatába lépjenek — akár csak kiképzői minőségben is. Ez utóbbi rendszabály természetesen nem érintette Franciaországnak azt a jogát, hogy idegenlégiójának legénységi állományát a francia törvények szerint egészíthesse ki (142. cikk).

Végezetül Magyarország elismerte még a győzők ama jogát, hogy mindaddig, amíg a trianoni békeszerződés érvényben van, aláveti magát minden olyan katonai vonatkozású nemzetközi vizsgálatnak, amelyet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa szótöbbségi határozattal szükségesnek ítél (143. cikk).

A békeszerződés katonai, jóvátételi és gazdasági rendelkezéseit a legsúlyosabb diktátumoknak kell tekinteni, melyek tulajdonképpen a győztes antant fennhatósága alá helyezték a magyar államot. A hadsereg tekintetében pl. minden fontos kérdést kivettek a magyar kormány hatásköréből, sőt még azt is előírták, hogy a magyar hadsereget milyen célokra lehet felhasználni. Ez az intézkedés nemzetközi jogilag annyit jelent, hogy a magyar állam szuverenitását semmibe sem vették, és teljesen figyelmen kívül hagyták a magyar nemzet önrendelkezési jogát is. Ezt a tényt dokumentálja a győzőnek az az intézkedése is, hogy amikor a Nemzetek Szövetségének Tanácsa a katonai ellenőrzésre vonatkozó statutumot készítette elő, a tanács nem járult hozzá a magyar kormány részvételéhez a szabályzat megalkotásánál azzal az indoklással, hogy Magyarország az invesztigáció (a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elrendelhette az invesztigációt — ki-

vizsgálást, kutatást — olyan esetekben, amikor titkos fegyvergyártásról, vagy külföldről szállított hadianyagról értesülést szerzett. Ilyen esetben a tanács által kijelölt invesztigációs bizottság érkezett a helyszínre, ahol kutatást, nyomozást, kihallgatást, kivizsgálást eszközölhetett) kérdésében nem közvetlenül érdekelt fél. Ez az állásfoglalás vitathatatlanul ellentétben állt az ország szuverenitásával és az államok egyenlősége elvével. A győzők korlátlan akaratával és a magyar állam alávetettségi állapotával állunk szemben. Magyarországot katonai és jóvátételi vonatkozásban olyan helyzetbe hozták, mint egy protektorátust, nem tekintették szuverén államnak. Állami funkcióit nem teljesíthette szabadon, mert katonai, gazdasági és pénzügyi területen a győzők kizárólagos akaratának volt alávetve. Így az állam politikai és gazdasági függetlenségének előfeltétele nem volt biztosítva, mert gazdasági és katonai téren a győzők teljes beavatkozási joga ezt lehetetlenné tette. A békeszerződés aláírásával a magyar királyi kormányt minden bizonnyal az a megfontolás vezette, hogy így legalább némi lehetőség marad arra, hogy kijátsszák a szerződés egyes, nekik egyáltalán nem kedvező rendelkezéseit (titkos toborzás, illegitim fegyverimport stb.), s ez mindenesetre jobb helyzetet statuált, mint egy esetleges antant katonai megszállás. Katonai intervenciós szolgálataikat is azért ajánlották fel, pl. Franciaországnak (Szovjet-Oroszország és Lengyelország háborúja során a szovjetek ellen), mert ettől a békeszerződés területi és katonai megszorító rendelkezéseinek enyhítését remélték. A magyar diplomácia a trianoni békeszerződés tárgyalása időpontjában titkos megbeszéléseket folytatott Párizsban annak érdekében, hogy Magyarország engedélyt kapjon Kárpát-Ukrajnában egy bolsevista elleni frontnak a felállítására. Sőt, tudunk arról is, hogy maga Horthy Miklós pedig „500 000 derék, egységes és hű emberekből álló hadsereget" ajánlott fel a francia kormánynak a szovjet—lengyel háború alkalmával. Ez azonban illúziónak, naív ábrándnak bizonyult. A győzők reálpolitikai és főleg imperialista nagyhatalmi érdekektől vezettetve nem kívántak változtatni a békeszerződések rendelkezésein, és főleg nem a kialakított szövetségesi és területi státus quojukon.

Magyarország belügyeibe való beavatkozás teljes mértékben megvalósult. Nem túlozunk, ha megállapítjuk: a trianoni békeszerződés tulajdonképpen az antanthatalmak fennhatósága alá helyezte a magyar államot. Az állami függetlenséget, amelyet az Osztrák—Magyar Monarchia szétesése után Magyarország is végre biztosítani kívánt magának, a trianoni békeszerződés ratifikálása után sem tudta megvalósítani. Egy ország politikai függetlenségének szükségszerű és elengedhetetlen előfeltétele, hogy az állam gazdasági és nem utolsó sorban katonai tekintetben is független legyen, azaz idegen államok mindennemű kényszerétől, jóváhagyásától függetlenül építse ki a maga gazdasági és katonai rendjét, nemzeti haderejét. A szuverenitás az állam függetlenségét jelenti. A szuverenitás az adott államhatalom mind belső, mind külső függetlenségének állapotát jelenti minden más hatalommal szemben. *Amikor Magyarország függetlenségéről, szuverenitásáról szólunk és azt jogosan védelmezzük, akkor természetesen nem gondolunk a Horthy-féle ellenforradalmi rendszer támogatására vagy védelmezésére.* A magyar államról van kizárólag szó, amelyet éppúgy megilletett a szuverenitásból fakadó jogok gyakorlása, mint minden más államot. A marxista történet- és jogfelfogás szerint jogtalan minden olyan cselekedet, amely egy ország függetlenségének és önállóságának bármilyen formában történő megsértésére irányul. Teljesen jogtalan még abban az esetben is, ha egy ország nem rendelkezik olyan katonai erővel, hogy az

ellene irányuló erőszakkal szembeszálljon. Amikor egy állam szuverenitásáról, függetlenségéről beszélünk, ezen gazdasági, politikai függetlenséget értünk, vagyis azt, hogy semmiféle politikai, gazdasági és katonai jellegű megkötöttség nem kényszeríti az államot, hogy egyes elhatározásait egy idegen (külső) hatalom jóváhagyásától tette függővé. Márpedig a trianoni békeszerződés rendelkezései a legélesebb ellentétben állnak az állami szuverenitással, mert ebben az esetben a magyar kormány külső államok hozzájárulásától és jóváhagyásától tette függővé az állami szuverenitásból fakadó jogok gyakorlását; azaz a kormány elismerte a győzőknek azt a jogát, hogy a gazdasági és a katonai kérdésekben, amelyek kizárólag a kormány hatáskörébe tartoznak, idegen államok intézkedjenek és végső fokon döntsenek. A trianoni békeszerződés szóban forgó rendelkezései tehát megfosztották Magyarországot nemzetközi jogi szuverenitásától.

Miért történhetett mindez? Röviden: amíg 1919-ben a magyar Vörös Hadsereg védte a magyarlakta területek integritását az intervenciós túlerővel szemben, addig a magyar ellenforradalmi „kormány" Szegeden és a bécsi magyar comité az ország teljes elárulásáért és kiszolgáltatásán dolgozott. Mialatt a Tanácsköztársaság Magyarország szuverenitását és függetlenségét kívánta minden lehető eszközzel biztosítani, addig a magyar főurak Párizsban, Nagykikindán, Prágában és Bécsben az antant miniszterekkel, tábornokokkal tárgyalva bocsátották áruba a magyar függetlenséget és a súlyos harcokban védelmezett magyar állami szuverenitást. Már 1918 novembere is megmutatta, hogy a hazafiatlan magyar feudális osztály képtelen az országot pozitív irányban vezetni, mert ez a „lápvilág" csak újra Mohácsra, szatmári békére és világosi fegyverletételre volt csak képes. De ugyanakkor a hazaáruló magyar feudális oligarchia azt is bebizonyította, hogy készek elfogadni a békefeltételeket, a békediktátumot, csak hatalmuk a magyar nép fölött még megmaradjon. Gr. Károlyi Gyula, a szegedi ellenforradalmi „kormány" elnöke már 1919. június 7-én De Lobit francia tábornokhoz küldött levelében kijelenti, hogy: „Az elnökletem alatt megalakult kormány a párizsi konferencia döntéseit el fogja fogadni" (Le gouvernement constituté sous ma présidence acceptera les deccisien de la Conference de Paris. . .). A győző antanttól még meg sem érkezik a békefeltételeket tartalmazó közlés, de a retrográd osztályok képviselői ebek harmincadjára dobják oda az ország szuverenitását, függetlenségét. Tették pedig ezt mindazért, hogy az európai haladásellenes erőktől kapjanak még egy kis történelmi halasztást az „úri-Magyarország" további fenntartására. Nem az ország integritásának megvédése lebegett előttük, hanem a Tanácsköztársaság megsemmisítése és a régi társadalmi, politikai, gazdasági rend visszaállítása.

Összefoglalólag megállapíthatjuk: a trianoni békeszerződés a győző és erősebb imperialista csoport (antant) rablóérdekeit fejezte ki, s ezért békediktátum volt. A győztes imperialista koalíciónak meg volt a katonai kényszerítő ereje ahhoz, hogy a Párizs környéki békék bármelyikét, bármilyen kormányzati rendszerrel 1919—1920-ban az adott történelmi szituációban elfogadtassa és azoknak érvényt szerezzen. A békeszerződések ratifikálását ugyan meg lehetett volna tagadni, de ennek retorziójaként bekövetkezik az antant katonai fellépése, az ország megszállása, s nem kétséges, hogy akaratukat még kíméletlenebbül hajtják így végre.

Mivel az első világháború előtt korlátlanul uralkodott az a nemzetközi jogi felfogás, hogy a győzteseknek jogukban áll akaratukat a legyőzöttekre, az erősebbeknek a gyengébbekre rákényszeríteni, ennek szellemében alkották meg a Párizs-környéki békéket és köztük a trianoni békeszerződést is.

Semmi olyan tételes nemzetközi jogi rendelkezés e tekintetben nem volt, amely a győzők imperialista törekvéseit megakadályozhatta vagy korlátozhatta volna.

Az első világháborúban részt vevő államok mindegyike területszerzési célokért küzdött, és győzelem esetén elsősorban ennek a realizálására törekedett. Az Osztrák—Magyar Monarchia kormánya is azért vállalta és vitte bele a Monarchia népeit a háborúba, hogy belőle győztesként kikerülve, új rabolt területekkel gyarapodva biztosítsa nagyhatalmi hegemóniáját Közép- és Kelet-Európában. Az első világháború tehát — a benne szereplő államokra való tekintet nélkül — egyik fél részéről sem volt igazságos, jogos. Azonban az antanthatalmak győztek, s mint ilyenek, állapították meg a kíméletlen békefeltételeket az „igazság elve" alapján, a legyőzött, de szintén imperialista célokért háborút viselő partnereknek.

A háborús ellenfelek az antant által diktált békefeltételeket azonban elfogadták, a békeszerződéseket aláírták és azokat a legfelsőbb törvényhozói testületek útján ratifikálták. Ezzel azok érvénybe is léptek. De a tételes nemzetközi jog szempontjából sem volt olyan rendelkezés, amely pl. a trianoni békeszerződést részeiben és egészében érvénytelenné tette volna, és nem volt olyan jogi ok sem, amely azt összes rendelkezéseiben utólagosan hatálytalanítaná. A trianoni békeszerződés tehát igazságtalansága ellenére is államjogi és nemzetközi jogi szempontból érvényes volt, mert azt a magyar kormány törvénybe iktatta, s a szerződést becikkelyező törvényt alkotmányszerűen kihirdette és ezáltal belső törvénnyé tette.

II. A hirtenbergi fegyver-affaire

Az 1919-ben hatalomra került ellenforradalmi rendszer vezető államférfiai politikai hitvallásukká tették a következő irredenta jelszót: *„Magyarország állampolitikájának célja az ország integritásának helyreállítása"*. Azonban a területi integritás, azaz az 1914 előtti határok visszaállítása csak erőszak, fegyveres akció útján volt lehetséges. A területi integritás biztosítása érdekében fegyverre, új hadseregre volt szükség, de még inkább szükség volt külső támogatókra, szövetségesekre, mivel a szentistváni határokat már csak háború útján lehetett visszaállítani. Ahhoz, hogy a királyi Magyarország katonailag akcióképes lehessen, valójában nagy mennyiségű fegyverkészlettel kellet hogy rendelkezzen. Mivel a trianoni békeszerződés csak egy hadiüzem működését engedélyezte, az itt folyó termelés nem tudta ellátni a gyors ütemben kiépítendő magyar hadsereg hadianyag-szükségleteit. A Bethlen-kormány előtt két alternatíva állott: a) titokban kijátszani a trianoni békeszerződés katonai előírásait; b) fegyvert vásárolni külföldön egy olyan államtól, amely támogatja a magyar területi integritás eszméjét és kész fegyverszállításokkal segíteni a magyar hadsereg remilitarizálását. A Bethlen-kormány hosszas diplomáciai előkészítés és tárgyalás után megtalálta azt az államot, amely késznek mutatkozott a magyar igények támogatására és kielégítésére. Ez az ország a fasiszta Olaszország, illetve annak kormánya volt.

1927-ben, a Rómában aláírt olasz—magyar barátsági szerződés tárgyalása során Mussolini és gr. Bethlen miniszterelnök megegyeztek abban, mihelyt az antant részéről Magyarország katonai kontrollja megszűnik, azonnal meg kell kezdeni titokban a magyar hadsereg felfegyverzését. E célból a két kormányfő között titkos megállapodás jött létre, hogy rövid

időn belül az első fegyverszállítmányokat az olasz kormány útnak indítja. A tárgyalások éppen azt célozták, hogy Olaszország vállalja el a magyar hadsereg felfegyverzését és a szükséges katonai szakkáderek kiképzését. Az 1927-ben létrejött olasz—magyar barátságot katonailag kellett alátámasztani. Mussolini büszkén üzente a magyar kormánynak: „Magyarország felfegyverzése integráns része az ő politikájának."[1]

Ez valójában így van. Mussolini azonban a katonai kölcsön folyósítását bizonyos feltételekhez kötötte. Forrásaink szerint az egyik feltétel a kölcsön nyilvánosságát érintette, amelyről Mussolini úgy nyilatkozott: „C'est la première condition que le comte Bethlen doit accepter." (Ez az első feltétel, amelyet Bethlen grófnak el kell fogadnia.)[2] Mussolini felajánlott támogatásának nemcsak üzleti oka volt, hanem főként a Jugoszlávia elleni háborús tervekre alapozódott. Olaszország 1918-ban a győztes államok sorába tartozott, de nagymértékben elégedetlenséget táplált szövetségeseivel szemben, mivel a londoni titkos megállapodás értelmében a franciák és az angolok által felajánlott területeket a háború befejezése után nem kapta meg.

A Mussolini—Bethlen-féle megbeszéléseken 300 millió pengő fegyverkezési hitel folyósítását ígérte meg az olasz kormányelnök. A katonai kölcsön ügye azonban elhúzódott, mert a „Banca d'Italia" devizakészleteinek fele kimerült és így nem volt módjában transzfert eszközölni. Továbbá, Mussolini bizonyos fokig habozik a kölcsön folyósításával, mivel nyilvánosságra kerülése súlyos külpolitikai zavarokat idézne fel. Minden esetre állandó jelleggel biztosítja a Bethlen-kormányt a magyar hadsereg felfegyverzésére. Mussolini megüzeni Bethlennek, hogy a kölcsön kérdésében „nenézségek merültek fel". De legyen türelemmel.[3] Természetesen Bethlen türelmetlen.

Mussolini újból üzent a magyar miniszterelnöknek: „Ha Bethlen grófot egy bizonyos mérsékletre kértem, azt nem azért tettem, mintha a tüzet, amelyre önöknek szükségük van — mondja Hory követnek — oltani szeretném."[4] Egy másik alkalommal így nyilatkozott: „Nagyon sokat gondolkoztam a kérdés felett és arra a meggyőződésre jutottam, hogy csak nyilvános kölcsön formájában oldható meg. Titokban amúgy sem maradhatna... márpedig, ha kipattanna, úgy egy másik szentgotthárdi ügy[5] keletkeznék belőle, csakhogy sokkal nagyobb mértékben és veszedelmesebb formában."[6]

1930-ban Bethlen találkozott Mussolinival, ahol újból a kölcsön kérdéséről tárgyalva az utóbbi úgy nyilatkozott, hogy véleménye szerint a katonai hitel „keresztülvihető, mivel szándékában áll az olasz hadikiadásokat emelni és ebbe beleszorítani a magyar rátát is."[7]

Hosszú huza-vona után a magyar kormány Rómába küldte Scitovszky Tibort, a Hitelbank vezérigazgatóját a kölcsönnel kapcsolatos tárgyalások megkezdésére. Scitovszky két alkalommal is tanácskozott Mussolinival, aki közölte, hogy a megígért kölcsönnek már csak a *felét* tudja biztosítani, de

1 Országos Levéltár (a továbbiakban OL.) Küm. Res. pol. 1929 — 23 — ad/317. Bethlen—Grandi beszélgetés. 1929. május 4.
2 OL. Küm. Res. pol. 1928 — 23 645. Követjelentés. Szigorúan titkos.
3 OL. Küm. Res. pol. 1928 — 23 — 368.
4 OL. Küm. Res, pol. 1928 — 23 — Nincs iktatva.
5 1928. január 1-én a szentgotthárdi vasútállomáson az osztrák vámtisztek 5 vagon gépfegyver-szállítmányt fedeztek fel, amelyet az olasz kormány küldött Magyarország számára. A titkos fegyverszállítmány ügye nagy nemzetközi botrányt eredményezett és ennek újbóli megismétlődését akarják Rómában elkerülni.
6 OL. Küm. Res. pol. 1928 — 23 — 645. Követjelentés. Titkos.
7 OL. Küm. Res. pol. 1930 — 23 — 636.

ezt az összeget is csak három részletben lehetne folyósítani.[8] A tárgyalások nem vezettek eredményre.

1930. szeptember 18-án Mussolini magához kérte Walkó Lajos külügyminisztert, hogy a Bethlen miniszterelnöknek felajánlott hitel ügyéről újból tárgyaljanak. A megbeszéléseken Mussolini közölte Walkóval, hogy a megígért 300 millió pengő hitelt (50 millió dollár) Olaszország pénzügyi és rossz gazdasági helyzete miatt nem tudja folyósítani. De mivel a magyar felfegyverzés annyira fontos számára, a rossz pénzügyi állapotok ellenére is 30 millió dollár (180 millió pengő) hitelt tud nyújtani Magyarországnak. A hitelre vonatkozó egyezményt a „Banca d'Italia" kötné a magyar kormánnyal, mert az olasz kormány maga kénytelen a reábízott összegekkel elszámolni. Ellenben az olasz kormány a „Banca d'Italia"-val szemben kezességet fog vállalni a magyar kormányért. „Ilyen módon 30 millió dollár kölcsönt az olasz kormány nyújtani természetbeni (repülőgép stb...) szállításokkal — mondotta Mussolini —, amit megtehet ilyen formában azért, mert ezek a szállítmányok a költségvetési keretbe szerveztetnének be."[9] A megegyezés hosszas pénzügyi tárgyalások után végül is létrejött. A szerződés értelmében;

a) az olasz kormány kötelezte magát, hogy hadianyagrendeléseket eszközöl Magyarország számára 30 millió dollár értékben;

b) a különféle hadianyagok közötti elosztást a két kormány egyetértésében fogja megállapítani;

c) az első 5 millió dollár értékű előleget a megbízatás átadásakor fizetik még 1931. január 1. előtt. A fennmaradó összeg kifizetése pedig öt egyenlő, félévenkénti 5 millió dolláros részletekben történik, 1931. július 1-től kezdődően és az utolsó folyósítás pedig 1933. július 1-vel bezárólag;

d) a magyar kormány a hadianyag teljes birtokába akkor jut, ha kifizezette az előirányzott összegeket. A magyar állam kézbe veszi a hadianyagot a megállapított évi bérösszeg lefizetése ellenében;

e) végezetül a magyar kormány fenntartotta magának a jogot, hogy a hadianyag teljes birtokába jut bármely időpontban, ha visszaszolgáltatja a már megtörtént bérlet összegében a kombinált törlesztések levonásával a megrendelés összegét.[10] A 30 millió dolláros hitelt a „Banca d'Italia" folyósítaná kölcsön formájában a magyar állam számára.[11]

A szerződést a legtitkosabb formák között készítették és kezelték. A 300 milliós titkos katonai kölcsönt a szerződés aláírása után azonnal nem folyósította az olasz állam. Mussolini végül is úgy döntött, hogy ugyan a 30 millió dollár rendelkezésre áll, de „3 év múlva jobb lesz Olaszország helyzete és akkor még 20 millió dollárral is felemeli az eredeti összeget."[12] Természetesen a megígért fegyvereket szállításra készen tartják, de elküldésüket a szentgotthárdi incidens után egy későbbi, alkalmasabb, nyugodtabb külpolitikai szituációban merték csak megkockáztatni.

Mussolini még a megegyezés előtt biztosította a magyar kormányt a hitel folyósításáról. Durini budapesti követ útján megüzente a miniszterelnöknek, hogy mindenben számíthat támogatására. „Magyarország ne féljen, hogy Olaszország úgy fog vele szemben eljárni, mint a hármasszövetséggel. Az ő felfogása szerint a legközelebbi időben nemigen várhatók mélyreható akciók, mert a kritikus idő nézete szerint csak 1935-ben fog bekövetkezni,

8 OL. Küm. Res. pol. 1930 — 23 — 636.
9 OL. Küm. Res. pol. 1931 — 23 — 599. Walkó Lajos látogatása a Duce-nál. 1930. szeptember 18.
10 OL. Küm. Res. pol. 1931 — 23 — 599. A szerződés szövege francia nyelvű.
11 OL. Küm. Res. pol. Lásd az előbbi tételszám alatt. Convention.
12 OL. Küm. Res. pol. 1930. — 20 — 636.

amit ő már többször is megmondott... Épp a fentiekre való tekintettel azt ajánlja" — hangzik Mussolini üzenete —, hogy a magyar kormány tegyen „egy bizonyos szordinót a békerevíziós mozgalomra, mert a legközelebbi időben praktikus eredmény úgy sem várható és csak ok nélkül felizgatjuk és magunk ellen ingereljük az európai közvéleményt."[13]

A revíziós kampány olasz tanácsra némileg valójában alább hagyott, mert problémát képezett a 30 millió dollárhitel következtében vásárlandó fegyverek Magyarországba történő szállítása. Az olasz kormány azonban ebben a vonatkozásban is tanáccsal szolgált a magyar kormánynak. Olyan értelmű javaslattal állt elő, hogy az Olaszországból szállítandó fegyverek incidens nélküli lebonyolítása érdekében Bethlen miniszterelnöknek feltétlenül keresnie kell a megegyezést az osztrák kormánnyal, éspedig nem „teoretikus", hanem praktikus alapon,[14] oly értelemben, hogy az osztrák kormány távolítsa el a fegyverszállítások szempontjából a megbízhatatlan kommunista és szocialista elemeket a vasutak környékéről. „Addig, amíg ez nem történik meg — hangsúlyozta Ouariglia, az olasz Külügyminisztérium igazgatója —, hiába tanácskoznak Mussolini, Bethlen és Schober stb. — praktikusan a fegyverszállítások kérdése nem lesz megoldható." „Nous serions exposés á des scandals continuels" (állandó hátrányoknak lennénk kitéve) jegyezte meg.[15]

Miután az aggályokat Schober osztrák kancellárral történt megállapodás útján eloszlatták,[16] 1933 január első napjaiban titokban 50 vagon fegyverszállítmány[17] érkezett Ausztriába, Hirtenbergbe, ahonnét pedig kb. 10 vagon mennyiségű fegyvert sikerült azonnal Magyarországra szállítani.

[13] OL. Küm. Res. pol. 1928 — 23 — 368. Napijelentés.

[14] A bécsi magyar követ már 1931-ben kormánya utasítása értelmében megjelent Schober kancellárnál és az alábbi három kérdést tette fel:

a) hajlandó-e az osztrák kormány olyan nyi atkozatot tenni (Schober által), hogy nagyobb olaszországi fegyverszállítmányoknak Ausztrián át Magyarországra való átvitele vasúti és vámközegek szempontjából akadálytalanul lebonyolíthatók-e?

b) ha véletlenül a fegyverszállítás ténye mégis kipattanna, számíthat-e a magyar kormány arra, hogy az osztrák kormány Magyarországot az incidens elsimításában vagy a szállítmányok Olaszországba való szállításával támogatja:

c) hozzájárul-e az osztrák kormány ahhoz, hogy a bécsi magyar kat. attase a technikai részleteket megbeszélés céljából az osztrák vasutak illetékes vezető embereivel tanácskozásokat folytasson a fegyverszállítmányok ügyében. Schober az eső kérdés megoldását kormányától tette függővé, a másodikra igenlő választ adott és a harmadik pontban foglalt kérdésre adandó választ egy későbbi időpontban jelölte meg. (OL. Küm. Res. pol. 1931 — 20 — 263.)

[15] OL. Küm. Res. pol. 1930 — 23 — 57. Követjelentés.

[16] A magyar vezérkar részéről Rumpelles altábornagy is tárgyalásokat folytatott Mussolinivel a fegyverszállítások lebonyolítása érdekében és ezen a megbeszélésen Mussolini már közölte, hogy a szállításra vonatkozóan az osztrákokkal való együttműködés elintézést nyert. (Hadtörténelmi Intézet Levéltára — a továbbiakban HIL. — VKF. 1933 — 10674/eln. június 1. 118-as doboz.)

[17] Adataink arra vonatkozólag nincsenek, hogy az 50 vagonban érkezett fegyverek száma mennyi volt. Egybevágó jelentések alapján Hirtenbergbe több mint 100 000 puska, 200 géppuska és 32 repülőgépmotor érkezett. Ezt a szállítmányt ócskavasként deklarálták. (Lásd Daily Herald, 1933. február 23.; Prager Presse, 1933. február 15.) — A magyar vezérkar az olasz kormánnyal megállapodva az alábbi repülőgép típusokat vásárolta:

a) Caproni Ca. 101. típus.

b) Caproni Ca. 111. típus.

E repülőgéptípusokat egy 5 tagú katonai bizottság vásárolta meg Olaszországban. Ezek a repülőgépmotorok érkeztek meg a hirtenbergi fegyverszállítmánnyal. (HIL. VKF. 1933. — 105 — 687/eln. VI. — 1. 118-as doboz.) — A Magyarországra érkezett repülőgépeket összeszerelték és gondosan elrejtették. A magyar vezérkar által kidolgozott *„Repülőgépek rejtése"* c. tervezetből megtudjuk, hogy Ausztriában és Magyarországon egyaránt az Olaszországból érkezett repülőgépeket a legbiztonságosabb, nem katonai jellegű bázisokon kell elhelyezni. A gépeket állandó készenlétben kell tartani, hogy antant ellenőrzés esetén azonnal Ausztrián keresztül Olaszországba tudjanak repülni. A kirepülés végrehajtására, az útvonalra, kötelező leszállásra stb. részletes utasításokat találunk. A repülőgépek fegyverzete, lőszer, valamint a fényképezőanyag — amennyiben a rejtendő gépekkel együtt nem lehetséges azokat Olaszországba vinni — a honvédség titkos alakulatainál kerül tárolásra. A repülőgépek személyzetét a legmegbízhatóbb pilótákból és vezetőkből válogatják ki és „baj esetén" ezek repülnek ki az elrejtett gépekkel. A tervezet 89 gép rejtését írja elő. (HIL. VKF. 1933 — 105.637/eln. VI. — 1. — 118-as doboz. „Repülőgépek rejtése.")

A 10 vagon hadianyagnak Magyarországra való érkezése után a francia kormány budapesti követe az alábbi tartalmú jegyzéket adta át a külügyminiszternek és kérte annak megválaszolását:

1⁰ „Igaz-e, hogy nemzetközi fegyverszállítmány érkezett magyar területre, akár Ausztriába irányuló, akár onnét érkező, a m. kir. kormány engedélyével vagy tudtával? Ez esetben

2⁰ Mennyi a szállított fegyverek száma és azoknak részletes felsorolása.

3⁰ Honnét származik?

4⁰ A feladó és a címzett neve?

5⁰ Milyen úton érkezett a szállítmány és milyen árat fizettek érte?

6⁰ A magyar kormány tudomása szerint ezeken a fegyvereken kellett volna-e átalakításnak történnie, vagy történt-e átalakítás a hirtenbergi vagy a steyeri üzemekben? Ez az átalakítás az osztrák üzemekben hogyan egyeztethető össze azzal a ténnyel, hogy a magyar kormány egyetlen üzeme van feljogosítva hadianyag megmunkálásával?

7⁰ Hol vannak jelenleg a fegyverek?"

A magyar kormány válasza:

„Magyarországra semmiféle fegyverszállítmány nem érkezett és a magyar kormánynak nincs közvetlen tudomása a szállítmányról, amely Ausztriába érkezett."[18]

A vagonok Olaszországból Villach-on keresztül jöttek és hamis feladóként *„Commendatore Giuseppe Cortese Pressia in Verona"*[19] volt feltüntetve; címzettként pedig a hirtenbergi fegyvergyár, amelynek tulajdonosa *Mandl* igazgató, aki Starhemberg osztrák herceg egyik legjobb barátja és a Heimwehr-mozgalom[20] fő finanszírozója volt.[21]

A fegyverszállítmányt azonban leleplezték, mivel a bresciai munkások értesítették az osztrák kommunista és szocialista pártokat a fegyverküldeményről.[22]

1933. január 9-én az osztrák kormány hivatalos közleményt adott ki, amely szerint: *fegyvercsempészésről nincs szó!* A küldemény csak a régi, Ausztriából származó hadianyag volt, amely javításra szorul és javítási célokból szállították osztrák gyárakba. A kormány azért adta hozzájárulását a fegyverek behozatalához, hogy a javítási munkálatokkal munkalehetőséget adjon az osztrák gyáraknak. Ezzel az összes politikai és másfajta kombinációk elesnek, amelyeket a rendeléssel kapcsolatban felhoztak — fejeződik be a nyilatkozat.[23]

A francia bécsi követ január 10-én az osztrák külügyminisztériumban barátságos formában felvilágosítást kért a fegyverszállítmány eredetéről,

[18] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 72. A francia kormány jegyzéke. — A magyar kormány hivatalos nyilatkozata után Mander nevezetű angol képviselő az alsóházban megkérdezte Sir John Simon külügyminisztert, hogy az angol kormány mit szándékszik tenni, mivel kormánykörökben köztudomású, hogy a magyar kormány nyilatkozata nem volt őszinte. Az angol kü ügyminiszter válaszában a következőt mondta: a magyar kormány hivatalos cáfolatot adott ki. Ennél fogva nem indokolt, hogy bárminő különleges tiltakozásra vagy beavatkozásra volna szükség az angol kormány részéről. (Daily Herald, 1933. február 23.)

[19] A vasúti fuvarlevélben szereplő Commendatore Giuseppe Cortese Pressia, az olasz telefonkönyvben a Pressia oldalon sehol ilyen cím nem volt található. Joggal fel kell tételeznünk, hogy egy olyan kapitalista cégnek, amely 50 vagon fegyvert szállított, mégiscsak kellett volna rendelkeznie egy telefonnal.

[20] A Heimwehr-mozgalom legjelentősebb osztrák jobboldali katonai szervezet, amelynek feladata volt a polgári osztrák kormányzat megdöntése és a baloldali munkás szervezetek likvidálása. Nagyon jelentős olasz támogatásban részesültek mind pénzügyi, mind katonai felszerelési tárgyak tekintetében. Az olasz kormány több ezer puskát és 500 gépfegyvert küldött az osztrák Heimwehreknek. 1929-ben pedig a gr. Bethlen-kormány közvetítése útján 1 700 000 lírát (600 000 shilling) juttattak el a mozgalom vezetőinek. (OL. Küm. Res. pol. 1928 — 20. Iktatlan irat. Német nyelvű., OL. Küm. Res pol. 1929 — 20 — [1928].)

[21] Ol. Küm. Res. pol. 1932 — 20 — ad/265. Követjelentés.

[22] OL. Küm. Pol. o. 1933 — 35 — 442. Szjl. távirat.

[23] Prager Presse, 1933. január 16.

sorsáról, tartalmáról és céljáról. Az osztrák külügyminiszter válaszában kijelentette: „legális üzletről van szó, amelynél az olasz és az osztrák kormányt munkaalkalmak teremtésének óhaja vezette."[24]

A kisantant államok bécsi követei pedig a Dollfuss kancellárt keresték fel, szintén felvilágosítást kérve a fegyverszállítási ügyben. A csehszlovák követ kifejezte kormánya nézetét, hogy a hivatalos osztrák közlemény Prágát nem elégítette ki és az ilyen tekintélyes mennyiségű Magyarországnak szánt fegyverszállítás, mint a hirtenbergi, a szomszéd államokban jelentékeny nyugtalanságot idézett elő. A jugoszláv követ pedig azt feszegette, miért Hirtenbergben és nem Steyrben van a fegyverszállítmány, amikor a javítások kizárólagosan csak az utóbbi gyárban végezhetők el. Dollfuss kancellár erre azt felelte: „Steyr lakossága nagy részben kommunista lévén, belső biztonsági szempontból nem találták kívánatosnak, hogy az összes fegyver huzamosabb időn át ott feküdjön." A francia követ azt tanácsolta Dollfussnak, hogy továbbra is a „munkaalkalom nemes momentumát domborítsa ki", mert az ügynek a párizsi sajtóban erős visszhangja van."[25]

Az olasz kormány intencióinak megfelelően az osztrák kormány a következőképpen állította be a fegyverszállítmány:

a) A fegyverek olasz tulajdont képeznek, régi eredetű osztrák fegyverek. Átalakítás és felújítás szempontjából Hirtenbergbe szállították. Azonban a tulajdonképpeni munkálatokat majd Steyr-ben végzik el. Hirtenberg csak átmeneti depotul szolgál, mert a steyri vasútállomást és a gyárat így akarják tehermentesíteni. A fegyverek reparációja után a küldeményt azonnal visszaszállítják Olaszországba.

b) Az a hír pedig, mintha Hirtenbergből Magyarországra fegyverek érkeztek volna, nem felel meg a valóságnak.[26]

Az osztrák kormány konzekvensen hazudott, teljesen valótlan állításokkal igyekezett a ránehezedő veszedelmet elhárítani. Dollfuss kancellár és kormánya jól tudta, hogy sem Franciaország, sem a kisantant államok az osztrák kormány nyilatkozatában nem hisznek. Ezért Bessenyei br. bécsi magyar ügyvivőnek azt tanácsolta, hogy a magyar kormány úgy állítsa be a fegyverszállítmányt, mint kizárólagos osztrák—olasz ügyet. Az antantállamok felé pedig azt kell hangoztatni, mintha csak javítás céljából érkeztek volna Ausztriába. „Kívánatos volna — javasolta Dollfuss —, hogy a magyar kormány dementije is hangsúlyozza Magyarország érdektelenségét és a magyar sajtó erre való tekintettel lehetőleg keveset írna az ügyről."[27] A magyar kormány Dollfuss kancellár intencióinak megfelelően azonnal megszövegezte válaszát arra az esetre, ha a francia és a kisantant államok felvilágosítást kérnének a hirtenbergi ügyről. „A magyar kormánynak auten-

24 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 5057. sz. Szjl. telefonsürgöny. A bécsi m. kir. követségtől.
25 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — ad/19. Szlj, távirat. Titkos.
26 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 5030 sz. Szjl. telefonsürgony. Titkos. — 1933. január 10-én Dollfuss és a bécsi olasz követ között az alábbi megegyezés jött létre: „A Hirtenbergbe szállított fegyverek olasz tulajdont képeznek, amelyek csak javítás céljából hozattak Ausztriába. Az Olaszországba való behozatalnál a fegyverek, mint olyanok lettek deklarálva és az osztrák vámhivatal által is, mint fegyverek kezeltettek. Csak egy vasúti tisztviselő adott a küldeménynek merően elővigyázatlanságból más elnevezést a fuvarlevélben. A bécsi fővámhivatal igazgatósága a külügyi hivatal megkérdezése nélkül szabályszerűen megadta a küldeménynek a behozatali engedélyt előjegyzés mellett, annál is inkább, mert munkaalkalom lehetőségét látta fennforogni az osztrákok számára. — A fentiekre tekintettel az osztrák kormány nem tartotta magát feljogosítva a küldemény lefoglalására." (OL. Küm. Res. pol. 1933. — 41 — 5036. sz. Szjl. távirat. Titkos.) — Amint látható, az egész ügy irányítása kimondottan az olasz kormány kezében volt. Az osztrák kormány pontosan úgy cselekedett, amint azt Róma kívánta.
27 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 5034. sz. Szjl. távirat. Titkos. — A magyar sajtó, a Népszavát kivéve, teljesen agyonhallgatta a hirtenbergi ügyet és ebben Magyarország szerepét.

tikus tudomása nincsen az ügyről és ahhoz semmi köze nincsen"[28] — hangzik az adandó válasz.

Az angol kormány a franciák unszolására nagy nehezen rászánta magát, hogy római követe útján rosszallását fejezze ki az olasz kormánynál, mivel Olaszország olyan államoknak szállít fegyvert, amelyek a békeszerződések értelmében külföldről fegyvereket nem vásárolhatnak. Grahm római angol követ Suvich külügyi államtitkár előtt a következőket jelentette ki: Ausztriának nincs joga olyan gyárakat tartani, amelyek alkalmasak fegyverek átalakítására. Közölte továbbá azt is, hogy Hirtenbergbe Olaszországból repülőgépeket, gépfegyvereket és egyéb más hadianyagot szállítottak és ezek olyan állapotban vannak, amelyek javításra nem szorulnak. Suvich visszautasította az angol kormány állításait és egyben közölte, hogy a „szállítás teljesen magánjellegű és az olasz kormány csak javítás céljából magáncég által történt puska szállításról tud."[29]

Az olasz kormány Suvich közlését túlmenően még fontosnak tartotta, hogy maga Mussolini nyugtassa meg az angol kormányt Olaszországnak a fegyverszállításban betöltött szerepéről. Colonna Don Ascamio budapesti olasz követ a magyar kormány tudomására hozta annak a jegyzéknek a tartalmát, amelyet Mussolini az angol kormányhoz intézett. A jegyzék leszögezi: A Szt. germaini „békeszerződés értelmében Ausztriának ugyan nincs joga fegyvereket behozni, de elvitathatatlan joga van arra, hogy fegyvereket bebocsásson abból a célból, hogy azok valamely ausztriai gyárban kijavíttassanak, azután pedig visszaszállíttassanak oda, ahonnét jöttek" Ugyanakkor Mussolini közölte azt is, hogy a fegyverek egy részét már visszaszállították Olaszországba és reméli az ügyet ily módon elintézettnek lehet tekinteni.[30] Ami pedig a fegyverek visszaszállítását illeti; valójában az osztrák kormány Hirtenbergből néhány vagon ócsakavasat Veronába visszaszállított, már a fegyverek helyett. A Hirtenbergben őrzött fegyverek egy részét ugyanakkor titokban a magyar határhoz közel fekvő Ebersdorfba deponálták, hogy onnét már könnyebben lehessen majd azokat Magyarországba eljuttatni[31] — jelenti Nelky bécsi magyar követ. A fasiszta olasz kormány — hasonlóan az osztrák kormányhoz — hazug állítások sorozatával igyekezett a számára is kellemetlen „incidenst" zökkenőmentesen elsimítani, annál is inkább, mert hiszen „bűntársak vagyunk"[32] — jelentette ki Buti, az olasz Külügyminisztérium politikai igazgatója, Hóry András római magyar követ előtt.

Mivel a fegyverek továbbra is osztrák területen maradtak, ez a helyzet az osztrák kormányra nézve rendkívül terhes volt, mert bekövetkezhetett, hogy a kisantant a Nemzetek Szövetségétől az invesztigáció elrendelését fogja kérni, ami kétségtelenül Hirtenberget is érintette volna. Ennek elkerülése céljából az osztrák hivatalos körök igyekeztek gyorsan megszabadulni a számukra kellemetlen szállítmánytól és Peter osztrák államtitkár Dollfuss kancellár nevében közölte a bécsi magyar követtel, hogy a hadianyag tárolása Hirtenbergben és egyéb más helyeken tovább már nem lehetséges. Javasolta, hogy a hadianyag egy részét vagy Olaszországba, vagy Magyar-

[28] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 63.
[29] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 75. Szjl. Távirat. Titkos.
[30] OL. Küm. Pol. o. 1933 — 35 — 524. Napjelentés. 1933. III. 21. — Az olasz kormány a hirtenbergi üggyel kapcsolatban követségeivel tájékoztatás céljából közölte: „A fegyverek magánfél küldeményei Ausztriába. Ausztriának joga volt ezeket reparatúra céljából átvenni. Ha ezek avatatlan kezekbe kerültek, az csak visszaélés lehet. Az olasz és a magyar kormánynak ehhez semmi köze sincsen." (OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 69.)
[31] OL. Küm. Pol. o. 1933 — 35 — 1929. Követjelentés. Titkos.
[32] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 34. Szjl. távirat. Szig. titkos.

országba kell küldeni.[33] A római osztrák követ hasonló értelemben lépett fel az olasz kormánynál, kérve a fegyverszállítmány visszarendelését. Suvich államtitkár az osztrák kérelemre „határozott nemmel felelt" — jelenti a római magyar követ.[34]

Az osztrák kormány most már nagyon kényes helyzetbe került. Egyrészről, mert Mussolini nem engedélyezte a fegyverek visszaszállítását, másrészről pedig a kisantant és Franciaország kormányai szorgalmazták a fegyvereknek azonnal Ausztriából történő kivitelét. Ebben a szorult állapotban Dollfuss kancellár állítólag a bécsi francia és csehszlovák követek előtt olyan kijelentést tett, hogy a szállítmányt Olaszország ténylegesen Magyarországnak szánta és abból 10 vagon fegyvert már magyar területre csempésztek. E hír vétele után Gömbös miniszterelnök azonnal utasította a római magyar követet, hogy kérjen kihallgatást az olasz kormányfőnél és kérje őt a „francia és a cseh akció meghiúsítására..." Úgyszintén a bécsi magyar követet is felszólította, hogy „Dollfussal szemben, aki a fentiek szerint kétszínű, igen erélyesen lépjen fel."[35] Mussolini kormánya Dollfuss állítólagos közlését nem tartotta valószínűnek, mert „az intelligens osztrák kancellárról aligha tehető fel, hogy indiszkréciót követett volna el — közölte Suvich Hóry követtel — másrészt azért sem, mert ezáltal inkább nehezíti pozícióját."[36] Hogy Dollfuss követett-e el indiszkréciót, vagy nem, arra vonatkozóan nincs pontos adatunk. Azonban tény, hogy 1933. január 10-én Mandl a hirtenbergi gyár igazgatója Dollfuss kancellár jóváhagyásával útnak indította a fegyvereket Magyarországra. „Ehhez képest — jelenti Bessenyei bécsi ügyvivő — 1933. január 10-én — ma délután 3 óra óta a szállítmányok fedezet mellett útnak indultak. Itteni külügy ezt a fordulatot nagy aggodalommal szemléli, úgy bel- mint külpolitikai szempontból."[37] A titokban elindított szállítmányról azonban a francia és az angol kormány azonnal tudomást szerzett. Dollfuss kancellárhoz a hadianyag elindítása után azonos szövegű jegyzéket intéztek. A jegyzék kérdései és az osztrák kormány válaszai:[38]

1⁰ „A küldemény továbbszállítása az osztrák kormány beleegyezésével és tudtával történt-e?

ad. 1. A küldemény továbbszállítása az illetékes vámhatóságok engedélyével történt. Sem a szövetségi kancellárnak, sem a szövetségi kormánynak nem volt róla tudomása.

2⁰ A szállított fegyverek száma és részletezése.

ad. 2. Kb. 50 000 fegyverről és kb. 200 automata fegyverről van szó, amelyek a volt osztrák—magyar hadseregtől olasz részről zsákmányolt készletből származnak.

3⁰ A küldemény feladási helye és a feladó neve?

ad. 3. Comm. Giuseppe Cortese Bresciában. Feladási helye: Brescia.

4⁰ A címzett neve, a szállítás eddig útvonala és a kifizetett díjak? Igaz-e, hogy a fegyvereket Magyarországnak szánták?

33 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 61. Szjl. távirat. Titkos.
34 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 62. Szjl. távirat. Titkos.
35 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 65. Szjl. távirat. Titkos.
36 OL. Küm. Res. Pol. 1933 — 41 — 62. Szjl. távirat. Titkos.
37 OL. Küm. Res. Pol. 1933 — 41 — 19. Szjl. távirat. Szig. titkos.
38 Mielőtt az osztrák kormány a francia—angol jegyzékre a választ közölte volna, előre értesítette a magyar kormányt az előkészítés alatt álló válasz tartalmáról. Az angol—francia demarschéra adandó válasz elkészítését megnehezítette az a tény, hogy az elküldött fegyverek száma és minősége a szállítóleveleken fel voltak tüntetve. Ezt pedig az osztrák kormány el kívánta titkolni. Ezért arra az elhatározásra jutottak, hogy a fegyverek számát, eltekintve az eredeti mennyiségtől, csak 50 000 db-ban fogják majd megállapítani. (OL. Küm. Res. pol. 1933 41 — 78. Szlj. távirat. Titkos, — Lásd még: OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 99. Szlj: távirat. Titkos.)

ad. 4. A címzett a hirtenbergi tölténygyár, illetve a Steyr-Soluthurn. A. G., Steyr-ben. A szállítás útja: Brescia-Cancandid—Lienz—Enzesfeld, illetve Steyr. A kifizetett szállítmányozási díj a fegyverszállítmányra kitűzött díj volt... A hatóságok előtt nem ismeretes, hogy ezeket a fegyverszállítmányokat Magyarországnak szánták.

5⁰ Szándékukban állott-e, hogy ezeket a fegyvereket vagy azoknak egy részét Hirtenbergben vagy Steyr-művekben ismét használható állapotba tegyék, és ha ez így van, akkor az hogyan egyeztethető össze azzal a ténnyel, hogy ezeknek a gyáraknak nem szabad hadianyaggal foglalkozniok?

ad. 4. A címzett a hirtenbergi tölténygyár, iletve a Steyr-Solothurn A. állapotban, ahogy Ausztriába kerültek, teljesen használhatatlanok voltak — olyan munkálatokat végrehajtani, amelyek a töltőtér rozsdamentesítésére és meghosszabbítására szorítkoznak... A békeszerződés határozatával az ilyen javítási munkálatok végrehajtása teljesen összeegyeztethető,[39] *mert ezeknek a javító munkálatoknak a vállalása tisztán kereskedelmi megfontolásokból történt és a munka elvégzéséhez nincs szükség semmi olyan berendezésre, amely a békeszerződés aláírása után tiltva lenne.*

6⁰ Hol vannak jelenleg a fegyverek?

ad. 6. A fegyverek részben Hirtenbergben, részben Steyr-ben vannak."[40]

A magyar kormány számára a 4. pont megválaszolásának mikéntje volt a lényegbevágó. Ha az osztrák kormány nyíltan bevallja, hogy a fegyverek egy részét már átszállították Magyarországba, akkor a kisantant a Nemzetek Szövetségénél keresztül viszi az invesztigáció azonnali elrendelését. Ennek elhárítása érdekében a magyar kormány bécsi követe útján felkérte Dollfuss kancellárt a 4. pont nemleges megválaszolására. Kánya Kálmán külügyminiszternek a bécsi magyar követhez intézett táviratában ez áll: „... konkrét ígéretet kérjen. Közölje, hogy a magyar kormánynak csak a kancellár és kormányának állása lebeg szeme előtt és mindent meg akar tenni a velük szemben barátságos viselkedést tanúsított kancellár érdekében."[41] Hasonló utasítást kapott a római követ is: „... kérje fel az olasz kormányt, hasson oda, hogy a 4. pont megválaszolásánál Magyarország ne árultassék el, miután a fegyverek szállítása ide úgysem bizonyítható."[42]

Dollfuss kancellár a minimális polgári erkölcsökkel sem rendelkező, álhatatosan kétszínű, hazudozó államférfiú, eleget tett a magyar és az olasz kéréseknek. Noha a kisantantnak tudomása volt arról, hogy 10 vagonnak megfelelő több tízezer db fegyvert a Heimwehr kísérete mellett Magyarországra hoztak. Sőt Klingenbachnál a szállítmányt egyes vámtisztek felbontották és értesítették a bécsi szociáldemokrata párt központját a szállítmányról, az autók rendszámáról stb. A szociáldemokrata párt Dollfuss tudomására hozta a fegyvercsempészés tényét, ennek ellenére Peter államtitkár közölte Nelky magyar követtel: „... az osztrák válasz az lesz, hogy

[39] Az osztrák és az olasz kormányok a fegyverszállítást úgy állították be, hogy azt javítás céljából küldték Ausztriába, ezzel nem sértették meg a St. gemaini békeszerződés 132. és 134. cikkét. E cikkek tartalma azonosak a trianoni békeszerződés 118. cikkében foglalt rendelkezéssel, amely kimondja, hogy mindennemű hadianyag bevitele Magyarországba tiltott és ugyanez áll minden külföldi rendeltetésű fegyver, lőszer stb. gyártására, kivitelére.

Ausztriába külföldről fegyvert bevinni tehát tiltott volt! Az osztrák fegyvergyárak el tudták látni fegyverrel azt a hadsereget, amelyet a békeszerződés értelmében az osztrák állam tarthatott. Tehát még csak ez sem lehetett indok az idegen fegyverek beengedésére. Igen, fegyverek javítása is tiltott volt és a javítás nem „kereskedelmi megfontolásokból történt", mint ahogy azt az osztrák kormány állította. Ausztriának mindennemű tranzitálását is kötelessége volt osztrák területen megakadályozni. Az osztrák kormány azonban nem ezt tette. Tudatosan vállalta a St. gemaini békeszerződés megszegését.

[40] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — Melléklet a 11/pol. — 1933. számhoz. Francia—angol intervenció az osztrák kormánynál a hirtenbergi ügyben. A jegyzék német szövegű.

[41] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 101. Szjl, távirat. Titkos.

[42] OL. Küm. Res. pol. Lásd az előbbi tételszám alatt. Szjl. távirat. Titkos.

a kormánynak nincs tudomása, esetleg hozzáteszi, amennyiben valami mégis átjutott volna a magyar határon, az csak magánszemélyek csempészése útján történt."[43]

Az angol és a francia kormány azonban nem fogadta el az osztrák kormány közléseit a transit és a fegyverjavításra vonatkozólag, hanem újból felhívták a kancellárt a következő intézkedések megtételére:

a) az osztrák kormány Hirtenberg és Steyrben levő összes fegyvereknek a feladó állomásra visszaküldéséről gondoskodjék;

b) ha a fenti eljárás a feladó ellenkezésén meghiusulna, az osztrák kormány a fegyvereket semmisítse meg;

c) akár az első, akár a második eset következik be, az osztrák közegeknek eskü alatti deklarációval kell igazolni feladatuk ilyen irányú elvégzését;

d) az osztrák kormány indítson vizsgálatot annak megállapítására, hogy a fegyverek egy része nem lépte-e át a magyar határt. A vizsgálat pozitív eredménye esetén Magyarországra küldött fegyverek számát állapítsa meg és a vizsgálat eredményéről pedig informálja a francia és az angol kormányt.

e) A fenti intézkedések végrehajtására két heti határidőt szabott a jegyzék. A francia követ külön kiemelte; kormányának jelen lépése[44] nem érinti bármely kormánynak azon jogát, hogy az incidenst a Nemzetek Szövetsége elé vigye.

Peter osztrák államtitkár szerint a jegyzék nyilvánosságra kerülése az osztrák kormány állását teljesen megrendítette volna. Az államtitkár Nelky követ előtt úgy nyilatkozott, hogy az „egész szállítmány visszaállításában látja az egyedüli megoldást, mert a francia kormány, amely a szocialista párt támogatására van szorulva, most már kifejezetten junktimba hozta az ügy sima elintézését a lausannei kölcsön folyósításával." Nelky követ megjegyzi jelentésében, hogy nézete szerint „az osztrák kormány részint a belpolitikai helyzet miatt szorult helyzetben van és ebből való kimentésére, valamint annak megakadályozására, hogy az ügybe Magyarország is bevonassék, az olasz kormány megértő és energikus eljárására volna szükség."[45]

Az olasz kormány azonban már csak presztizs okokból sem kívánta a fegyverek visszahozását Olaszországba. Amikor az angol és francia követek Rómában felkérték az olasz kormányt a hirtenbergi hadianyag visszaszállítására, Suvich[46] külügyi államtitkártól a következő választ kapták: „... kívánatos volna a hirtenbergi ügy helyett Jugoszláviával foglalkozni, ahol tavaszra háborút készítenek elő."[47]

Az osztrák kormány nemcsak az invesztigációtól való félelme miatt sürgette a fegyverek visszaszállítását, hanem a francia és az angol kölcsönök folyósítása miatt is. Ebben az időben folytak ugyanis tárgyalások osztrák részről a francia és az angol kormánnyal megfelelő összegű kölcsön felvétele érdekében. Főleg Franciaország követelt biztosítékot, hogy az osztrák

43 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 112. Szjl. távirat. Titkos.

44 A francia baloldali közvélemény és a haladó pártok erősen követelték a francia kormánytól, hogy erélyesen lépjen fel az olasz és a magyar fasizmus mesterkedései ellen. A fegyverek azonnali visszaszállítását követelték. (Lásd le Matin. 1933. február 18. — A francia kormánynak tehát tekintettel kellett lenni az országa közvéleményére és ezért is szorgalmazta a fegyverek visszaszállítását.

45 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 101. Szjl. távirat. Titkos.

46 Suvich külügyi államtitkár az angol és a francia nagykövetek előtt még azt is kijelentette, hogy a kérdéses fegyvereket az olasz hadsereg zsákmányolta az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregétől. E fegyvereket egy olasz kereskedő küldte javítás céljából Ausztriába. (Lásd: Neue Freie Presse, 1933. január 31.)

47 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 101. Szjl. távirat. Titkos.

kormány legyen lojális a vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése tekintetében, és ne támogasson olyan államokat, amelyek háborút akarnak. A francia kormány a kölcsön folyósítását ellenben csak olyan feltételek mellett volt hajlandó megadni, ha a francia jegyzékben foglalt pontoknak az osztrák kormány eleget tesz.[48] Az osztrák kormány előtt tehát két lehetőség állt; vagy bevallja a fegyverek szállításának eredeti célját; de azt nem tehette, mert ő is érdekelve volt a hadianyag bizonyos részében; vagy megsemmisíti, de ezt Olaszországgal szemben nem merte megcselekedni.[49] Nem maradt hátra más, mint a megvesztegetés eszközéhez való fordulás.

Az osztrák kormány a magyar kormánnyal egyetértésben megbízta Seefehlner Egont, az *Osztrák Szövetségi Vasutak* igazgatóját, hogy folytasson tárgyalásokat Berthold Königgel, az osztrák vasutasok szociáldemokrata szakszervezetének titkárával, hogy még a Hirtenbergben tárolt fegyvereket segítsen Magyarországra szállítani oly módon, hogy a fegyverekkel megrakott vagonokat *„üres vagon"* jelzéssel indítsák el; ugyanakkor pedig *„fegyverek"* jelzéssel ellátott üres vagonokat küldjenek Olaszországba. Seefehlner 150 000 schillinget ajánlott fel az akció eredményes lebonyolítása esetére. König az ajánlatot visszautasította és a tárgyalásról beszámolt a szociáldemokrata párt központi bizottságának. A párt vezetői azonnal tiltakoztak Dollfuss kancellárnál a megvesztegetési kísérlet miatt. A kancellár Seefehlner ajánlatát „őrült kísérletnek" minősítette — noha ő is tudott az akcióról —, azonnal szabadságolta és „vizsgálatot" rendelt el.

A tényállást Nelky követ jelentette Kánya Kálmánnak. A követ jelentéséből még azt is megtudjuk, hogy Seefehlnerrel a hirtenbergi fegyverek átcsempészése tárgyában a magyar kormány részéről a bécsi magyar katonai attasé és Tamási nevezetű ezredes tárgyalt.[50]

Az Osztrák Szociáldemokrata Párt leleplezésével kapcsolatban előállott új helyzetre való tekintettel Gömbös Gyula miniszterelnök Hóry római követhez intézett utasításában a leghatározottabban kéri az olasz kormányt: „... legalábbis a Hirtenbergben levő fegyverek minél előbb Olaszországba szállíttassanak vissza", ami „a szociáldemokrata párt leleplezéseit eklatáns módon megcáfolná."[51] Hóry követ Suvich külügyi államtitkárral közölte a magyar kormány kérelmét, mire az államtitkár azt felelte, hogy szerinte „az összes hirtenbergi fegyverek azonnali visszaszállítása ijedségünket dokumentálná és ennélfogva helyesebbnek tartaná, ha a visszaszállítás részletekben, gyors tempóban, de az eredeti tervek szerint történnék." Suvich „az

48 A francia kormány bécsi követe útján közölte Dollfuss kancellárral, hogy az osztrák kölcsön francia részének kibocsátását ahhoz a feltételhez kötik, ha a hirtenbergi hadianyagot teljes egészében visszaküldik Olaszországba. Az angol kormány is csak akkor járult hozzá az osztrák kölcsön folyósításához, ha a francia kormány követelését Ausztria teljesíti. (OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 184. Telefonszámjelsürgöny. Titkos.)

49 Biancheri népszövetségi olasz delegátus Pelényi János előtt bírálta kormánya álláspontját, mivel a hadianyagnak Olaszországba való visszaszállítását nem engedélyezte. Biancheri szerint ez „Magyarország helyzetét nagyon megnehezíti, és ami a világközvéleményben még kedvezőtlen visszahatásokra fog alkalmat adni." (OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — ad/109. Szjl. távirat.)

50 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 127. Szjl. telefonsürgöny. Szig. titkos. — Lásd még: Neues Wiener Extrablatt, 1933. február 23. — Amikor a jugoszláv kormány bizalmas úton tudomást szerzett arról, hogy König a 150 000 shillinget nem fogadta el, a jugoszláv közoktatásügyi miniszter javasolta a szabadkai jogi fakultás tanácsának, hogy Königet, valamint az osztrák vasutasok szakszervezete elnökségét javasolja a Nobel-békedíjra. A jogi fakultás ilyen határozatot is hozott, mely szerint König és társai kiérdemlik a Nobel-békedíjat, mert megakadályozták a hirtenbergi fegyverek csempészését azáltal, hogy a felajánlott 150 000 shillinget nem fogadták el. (Lásd: Avala, 1933. július 27. sz.; OL. Küm. Pol. o. 1933 — 35 — 2202. sz. Követjelentés.)

A Seefehlner megvesztegetési akció kipattanása után illetékes magyar helyen felhatalmazták a „Magyar Távirati Irodát" annak megállapítására, hogy a magyar kormány erről a „fantasztikus tervről" semmiféle tudomással nem bír." (Népszava, 1933. február 24.)

51 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 128. Szjl. távirat. Titkos.

eredeti terv" alatt az ócsavas-szállítmányt értette a fegyverek helyett. Hóry követ Butival is tárgyalt a kérdéses ügyben, aki ama nézetének adott kifejezést, nem hiszi, hogy Mussolini feladná a fegyverek ügyében az eredeti álláspontját. Nem hisz a fegyverek visszaszállítása lehetőségében.[52] Mussolini valójában nem engedélyezte a fegyverek visszaszállítását, mert az angol kormány a kérdés gyors elintézésén fáradozott, anélkül, hogy az olasz kormány erre felkérte volna.[53]

Colonna budapesti olasz követ Kánya Kálmánt tájékoztatta, hogy Sir John Simon angol külügyminiszter, az olasz miniszterelnöknek a hirtenbergi üggyel kapcsolatos álláspontját teljesen magáévá tette, azaz elismerte, hogy „Ausztria nem járt el illegálisan, amikor reparáció (kaliber-megváltoztatás) céljából engedett be fegyvereket, amelyeket a reparációk befejezése után visszaszállít Olaszországba." Az angol kormány az osztrák kormányhoz intézett jegyzékében foglalt eskütől és a kéthetes határidőtől is eltekintett. „Ehelyett megelégszik azzal, hogy a visszaszállítás vámhatósági bizonylattal igazoltassék. Az angol külügyi államtitkár ezenfelül megígérte, hogy igyekezni fog Franciaországot ennek az álláspontnak megnyerni." Colonna követ ezzel a hirtenbergi ügyet lezártnak jelezte.[54]

Az angol kormány bizonyult a legengedékenyebbnek az ügy elsimítása terén. Noha az angolok nagyon jól tudták, hogy a hirtenbergi fegyverek egy részét és az olasz repülőgépeket Magyarországra szállíttatták. Hory András előtt a római angol követ el is ismerte és megjegyezte: a magyar kormánynak „igazán lehetett volna ezzel még egy ideig várnia."[55]

Az angol kormánykörökben az a vélemény alakult ki, hogy Angliának „nincs ideje" ezzel a „jelentéktelen" üggyel foglalkozni; van az angol kormánynak éppen elég tennivalója a lázadó gyarmataival. A „Daily Herald" ezért írta, hogy az angol diplomácia „erőfeszítései" a hirtenbergi ügy békés elintézésére irányulnak.[56] A legszégyentelenebb kijelentést Sir John Simon külügyminiszter tette az angol alsóházban, amikor bejelentette: az Ausztrián át irányított fegyverszállítmányok ügyét „barátságosan elintéztük Olaszországgal." Közölte, hogy megjelent nála Grandi londoni olasz nagykövet és tudatta vele: az olasz kormány hozzájárult az Ausztriában tárolt fegyverek visszaszállításához, azzal a feltétellel, hogy a hirtenbergi gyár pontosan betartja a szerződésben vállalat kötelezettségét, hogy a fegyvereket kijavított állapotban adja vissza. Azt is mondta még Grandi, hogy a fegyverek egy részét már vissza is küldték Olaszországba. Az angol külügyminiszter ezzel fejezte be beszédét: „... az angol kormány reméli ,hogy az olasz kormány ezen nyilatkozatát valamennyi érdekelt fél tudomásul veszi[57] és ezzel az egész hirtenbergi ügy lezárul."[58] Az angol kormány álláspontja végezetül is eldöntötte az ügy további sorsát. Az olasz kormány ezek után tisztában volt azzal, hogy a kérdés a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé nem fog kerülni.

Ellenben a kisantant államok úgy határoztak, hogy a hirtenbergi ügyet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé viszi. Benes külügyminiszter 1933 januárjában az olasz kormányhoz intézett üzenetében kijelentette, amint az olaszok több szállítmányt Magyarországra nem küldenek, úgy a Hirtenberg-

52 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 131. Szjl. távirat. Szig. titkos.
53 OL. Küm. Pol. o. 1933 — 35 — 251. Szjl. távirat.
54 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 124. Napijelentés. 1933. II. 22.
55 OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — ad/131. Szjl. távirat. Szig. bizalmas.
56 Daily Herald, 1933. február 18.
57 Sir John Simon beszédének ezt a részét a francia kormánynak szánta, mivel Grandi követnek megígérte, hogy a franciákat az angol álláspontra fogja bírni — azaz ők se forszírozzák már tovább a hirtenbergi fegyverek sorsát.
58 Manchester Guardian, 1933. február 21.

gel kapcsolatos esetleges Népszövetség előtti kisantant akciótól el fognak tekinteni. Az olasz kormány természetesen a kérésre nem reagált,[59] de Benes üzenete után azonnal értesítette a Népszövetség főmegbízottját, Aloisi bárót, hogy Drummond főtitkárnál érje el az ügy tanács elé való kerülésének elutasítását.[60]

Népszövetségi körökben az olasz diplomácia azon fáradozott, hogy a tanácsi tárgyalás helyett a leszerelési konferencián vizsgálják ki a fegyverszállítás ügyét, mert ott a kérdést el lehetett süllyeszteni.[61] Pelényi János egyik genfi jelentéséből kitűnik, hogy Drummond főtitkár Benes külügyminisztert az olasz terveknek megfelelően igyekezett lebeszélni arról, hogy az incidenst a tanács elé viszik, és a főtitkárság nagy nyomást gyakorolt ennek érdekében a kisantantra.[62]

A kisantant állandó tanácsának titkársága minden diplomáciai nyomás ellenére 1933. március 1-én a Nemzetek Szövetsége főtitkárához a tanács tagjainak felvilágosítása céljából levelet és dokumentumot terjesztett elő.[63] Angol nyomásra azonban a tanács a beadvánnyal nem foglalkozott. A Nemzetek Szövetségének Tanácsát ugyanis elsősorban ebben az időben a mandzsúriai kérdés és a háborús tartozások ügye érdekelte. Másrészt pedig Olaszországra való tekintettel nem kívántak az affaire-ből még nagyobb komplikációt csinálni. Különben is Olaszország pontosan ebben az időszakban javasolta Angliának, Franciaországnak és Németországnak, hogy kössenek négyhatalmi egyezményt az együttműködésre és a béke megóvására. Főleg Anglia közeledett Olaszországhoz és így teljesen érthető, hogy nem kívánták a hirtenbergi ügyet felszínen tartani és Olaszországot pellengérre állítani. Ezért az angol kormány tudomására hozta a kisantantnak, hogy a hirtenbergi ügyből tanács előtti tárgyalás nem lesz, de a tanács figyelmét felhívhatják magára a fegyverszállítás tényére, Olaszország megemlítésének elhagyásával.[64] Ilyen értelemben azután a hirtenbergi fegyverszállítás ügye felett napirendre tértek. A fegyverek jelentős része azonban továbbra is elrejtve Ausztriában maradt. Ezekkel a fegyverekkel provokálták ki 1934 februárjában a Heimwehrek Bécsben a polgárháborút a „vörös Bécs", azaz a munkásszervezetek megsemmisítése érdekében. Azt az ellenforradalmi megmozdulást, amelyet 1929-ben Olaszország és Magyarország követelésére a Heimwehr nem tudott véghez vinni, azt 1934 februárjában végrehajtotta. A szociáldemokrata és a kommunista pártot az ellenforradalom győzelme következtében Dollfuss betiltotta. A parlamentet is „megtisztították" a baloldali elemektől. A „vörös Bécs" megszűnt létezni. Az olasz és a magyar kormány, habár késve, de mégis elérte célját. Ausztriában most már nem kellett a baloldaltól tartaniuk. Most már az osztrák kormányt teljesen Mussolini dirigálta, és a fegyverszállítások is zavartalanul indulhattak meg Ausztrián át Magyarországra.

Az 1934 februári ellenforradalom után Gömbös Gyula miniszterelnököt Dollfusstól a hirtenbergi fegyverek azonnali szállítását követelte. Bessenyei bárónak küldött utasításában Gömbös leszögezi, hogy az Ausztriában levő magyar fegyvereket az osztrák kormány indíttassa útnak, mivel „a marxista forradalom leverése s a szocialista befolyás várható teljes eliminálása után ennek számbajövő akadálya nem lehet. Azon nem várt esetre — szögezi le

[59] OL. Küm. Pol. o. 1933. — 35 — ad/351. Szjl. távirat.
[60] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 58. Szjl. távirat.
[61] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 50. Szjl. távirat.
[62] OL. Küm. Pol. o. 1933 — 35 — 324. Szjl. távirat.
[63] S. d. N C. 1933. IX. (C.P.C.) Importation d'armes en Autriche. Communication du Secrétariat du Conseil permanent de la Petit Entente.
[64] OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 37. Szjl. távirat.

Gömbös —, ha a kérdéses fegyverek hozzánk való továbbítása mégis kipattannék, azt az álláspontot foglaljuk el, hogy azokat a most likvidált forradalom leverésére kölcsönöztük az osztrák kormánynak."[65]

Bessenyei Dollfuss kancellárnál előadta a magyar kérelmet. A kancellár azonban még nem tartotta tanácsosnak a fegyvereket Magyarországra küldeni, mert meggyőződése szerint „a vörösök, kik legyőzve ugyan igen, de megsemmisítve nincsenek, legrövidebb idő alatt nyomára jönnének a fegyverszállításoknak és propagandát indítanának az osztrák kormány ellen." Ha kiderülne az ügy „ő, Dollfuss a lehető legkényesebb helyzetbe kerülne az angol és a francia követségekkel szemben, kiknek ismételten kijelentette, hogy a szóban forgó hadianyag visszament Olaszországba és kik őt most szószegéssel, illetve megtévesztéssel vádolnák." Javasolta Gömbös Gyula miniszterelnöknek, hogy a szállítások ügyét a jövőben megtartandó római hármas találkozás időpontjára halasszák el, aholis a kérdést véglegesen elintézhetik.[66]

A hirtenbergi fegyverek ügyét véglegesen 1934. március 15-én a Pallazo Veneziában tartott hármas kormányfői megbeszélés rendezte el. Mussolini, Dollfuss és Gömbös Gyula megegyeztek abban, hogy a hirtenbergi szállítmányból még Ausztriában maradt 84 000 db fegyver és 960 géppuska felét, azaz 42 000 puskát és 490 géppuskát Magyarországra szállítanak. 25 000 fegyvert és 490 géppuskát azonnal útnak indítanak, a többit pedig egy éven belül.[67]

A fegyverek így azután Heimwehr kíséret fedezete mellett Magyarországra érkeztek. 1934 decemberében ugyanis Mussolini 25 000 puskát és 32 db ágyút is a magyar kormány rendelkezésére bocsátott.[68] Villáni báró római követ közölte Mussolinival, hogy a magyar kormány kész 1 millió katonát kiállítani és konfliktus esetén az olasz kormányt támogatni, de ehhez Olaszország teljes támogatására van szükség a felszerelést illetően.[69]

A magyar kormány azonban nemcsak Olaszországból szerezte be a fegyvereket, hanem a hirtenbergi gyártól is jelentős mennyiségű hadianyagot vásárolt. Az osztrák kormány támogatásával a hirtenbergi gyár igazgatója a magyar kormánnyal titokban szerződést kötött Budapesten fegyverek szállítására.[70] A magyar Honvédelmi Minisztérium, továbbá a svájci solothurni fegyvergyárral is szerződéses viszonyban állt. 1932-ben 3000 db golyószóró leszállítására kötött a magyar kormány egyezményt a nevezett gyár igaz-

[65] OL. Küm. Res. pol. 1934 — 41 — 62. Szjl. távirat. Titkos.

[66] OL. Küm. Res. pol. 1934 — 41 — 80. Követjelentés. Titkos. — Annak ellenére, hogy Dollfuss a fegyvereket visszatartotta, a szállítás kisebb részletekben titokban folyt tovább. Így pl.: a Gráz melletti Thalerhof-i repülőtérről 1934 áprilisában 14 db olasz hadirepülőgép indult el Magyarországra. Peter államtitkár Bessenyei báró előtt a szállításról úgy nyilatkozott, hogy az olasz kormány az osztrákokat „állandóan mindenféle katonai és fegyverszállítási kalandba lovalják bele és azután, ha baj keletkezik a dologból, cserben hagyják őket." (OL. Küm. Res. pol. 1934 — 41 — 149. Követjelentés. Szig. titkos.)

[67] „Es wurde in der sogenannten Hirtebberger-Waffenfrage der Beschluss gefasst, dass von den in Österreich befindlichen 84 000 Gewehren und 960. Maschinengewehren die Hälfte, das sind 42 000 Gewehre und 490 M. C. Ungarn zu übergebens sind; und zwar 25 000 Gewehre und die 490 M. G. sofort, der Rest binnen einem Jahre." (OL. Küm. 1934 — 67/a — Aufzeichnung. Über die Konversation politischer Natur am 15. März 1934 in der Palazzo Venezia. Besprechung zwischen Mussolini, Dollfuss und den ungarischen Ministerpräzidenten.)

[68] A magyar vezérkar a hirtenbergi ügy teljes lezárása után, 1933. november 16-án Gömbös Gyula elnöklete alatt értekezletet tartott, ahol megtárgyalták az olasz, osztrák, német és magyar kormányok közötti összeműködést fegyver-, lőszervásárlás tekintetében. Olasz—magyar lőszer és fegyver együttműködés érdekében olyan határozat született, hogy a jövőben az olasz kormány több ágyút, fegyvert és lőszert küldjön a fejlesztés alatt álló magyar hadsereg számára. A 25 000 db fegyver és a 32 db ágyú, ennek a szoros fegyver együttműködésnek volt újabb bizonyítéka. (HIL. VKF. 1933 — 9261/Hr. — VI. 1 — 118-as doboz. „Fegyverzet és lőszer tekintetében együttműködés Ausztriával, Németországgal és Olaszországgal.")

[69] OL. Küm. Res. pol. 1934 — 23 — 682. Követjelentés. Titkos.

[70] OL. Küm. Res. pol. 1935 — 41 — 648. Követjelentés. Szig. bizalmas.

gatójával. A Honvédelmi Minisztérium a fegyverekért való fizetést svájci frankban vállalta havi 100 000 frankos tételekben.[71]

A magyar kormány és a magyar politikusok tisztában voltak azzal, hogy az „Igazságot Magyarországnak" hirdető politika csak fegyverrel, azaz háború útján valósítható meg. A nagy „nemzeti" célkitűzés elérését — „Nagy-Magyarországot" — vérrel és vassal kívánták megteremteni. Ezért volt szükség a titkos fegyverszállításokra. Moór Gyula a magyar nemzet elé azt a perspektívát állította, hogy jövője attól függ; tud-e a magyarság katonai erőben „annyi súlyt vetni a világtörténelemnek nagy mérlegébe, hogy könnyűnek nem, hanem ezeréves dicsőséges multunk folytatására érdemesnek találtassunk."[72] Gr. Bethlen István és Gömbös Gyula kormánya azonban a dollármilliók segítségével a magyar hadsereget, legalábbis a felszerelés tekintetében, Európa egyik legrosszabbul felszerelt hadseregévé tették. Az olasz fasiszta kormánytól megvett fegyverek ugyanis sok tekintetben már elavultnak bizonyultak.

Nagyon jellemző, hogy a magyar nemzetközi jogi irodalom számára sem a szentgotthárdi ügy, sem a hirtenbergi fegyverszállítás nem okozott problémát. Még csak elvétve sem találkozunk az ügy negatív vagy pozitív bírálatával, noha ez akkor nem éppen a jelentéktelen nemzetközi jogi kérdések közé tartozott. Érezték, hogy a „békés revízió" hangoztatása és a magyar hadsereg felfegyverzése és korszerűsítése nem összetartozó, nem rokon fogalmak. De nemcsak a nemzetközi jog művelői hallgattak. Gömbös Gyula miniszterelnök utasítására a Külügyminisztérium a következő rendelkezést bocsátotta ki a követségek számára: „... az osztrák és az olasz vonatkozású katonai dolgokról, különösen pedig fegyverzeti kérdésekről beszélni is igen keveset beszéljenek, de levelezni semmi körülmények között ne levelezzenek, mert a papír mindig áruló."[73]

Magyarországon a hirtenbergi ügy alkalmával a magyar revizionisták tehát jobbnak látták, ha tevékenységüket minden vonatkozásban eltakarják. A számbajövő politikusok levélben biztosították a Gömbös kormányt, hogy a hadianyag-szállítás kérdésében a kormány mögött állanak. A levelek közül csak Gratz Gusztáv történész, politikus Kánya Kálmánhoz intézett sorait idézzük:

„... amit megállapítani szeretnék, csak az, hogy nincsen semmi ok kételkedni abban, mintha a hirtenbergi ügyben nem állnók száz százalékig a

[71] A magyar kormány 1933. június 1-től azonban fizetési kötelezettségének nem tudott eleget tenni és a solothurni gyár igazgatója, Eltze felkereste Tahy László berni magyar követet és a következőket közölte vele: a gyár a csőd szélén áll és a svájci törvények értelmében a gyár ellen csődöt kell kérni, mert a svájci kereskedelmi törvények szerint ez kötelességük, mihelyt az általuk vezetett vállalat veszteségei a részvénytőke felét meghaladják. A csőd pedig elkerülhetetlen lesz, ha a Honvédelmi Minisztérium a leszállításból eredő kötelezettségének nem tesz eleget. Csőd esetén pedig a csődtömeggondnok kezébe kerülnek a vállalat ügyeinek az intézése, aminek következtében elkerülhetetlenné válik, hogy a magyar kormány fegyverrendelési ügye a nyilvánosság elé ne kerüljön.

A Honvédelmi Minisztérium a botrány kipattanása elkerülése céljából azonnal intézkedett és közölte a solothurni gyárral, hogy a Magyar Nemzeti Bank 1934 január folyamán kb. 200—250 000 svájci frankot fog a gyár rendelkezésére bocsátani és amennyiben Thay követ el tudja intézni a svájci kormánynál a soloturni követelések kielégítésére addicionális beviteli lehetőség engedélyezését, úgy a minisztérium 120 vagon mészammonsalétrom műtrágyát tudna leszállítani.

Eltze gyárigazgató szerint a követelés kielégítése addicionális árubehozatal útján nem volt lehetséges, mert az elvállalt és már esedékes készpénzfizetés teljesítése nélkül a gyár csődje elkerülhetetlen. Hogy miként intéződött el a kérdéses ügy, arra vonatkozóan nincsenekadataink. (Lásd OL. Küm. Res. pol. 1934 — 41 — 71. Követjelentés. Titkos.; OL. Küm. Res. pol. 1934 — 41 11.; OL. Küm. Res. pol. 1933 — 41 — 544. Jelentés. Titkos.)

[72] Vitéz *Dr. Moór Gy.*; Érték-e a Nemzetek Szövetsége az emberiség számára. Budapest, 1932. 26. o.

[73] OL. Küm. Res. pol. 1934 — 41 — 701.

kormány mögött. Ezt különben a képviselőház külügyi bizottságának legutolsó ülésén határozottan ki is jelentettem.

Csak azért írom ezeket a sorokat, mert nem szeretném, ha álláspontomat illetőleg téves megítélések kerülnének forgalomba."[74]

Egyesegyedül a Kommunisták Magyarországi Pártjának lapja, az „Új Március" hívta fel a figyelmet arra a titkos fegyverkezésre, amelyet Bethlen miniszterelnök és kormánya folytatott. Az „Új Március" megírja, hogy a Duna-Tisza közén és a Dunántúlon jelentős számú üteget és szétszedett repülőgépeket helyeztek el illegálisan.[75]

A hirtenbergi fegyverszállítások is fontos lépcsői voltak annak a politikának, amely Magyarországot a második világháborúba sodorta. Az illegális hadianyag-szállítások, ha minimális vonatkozásban is, de lehetővé tették, hogy Horthy-Magyarország is katonailag felsorakozzék ama agresszív és revansista erők mögé, amelyeknek hasonló területszerzési céljaik voltak. A fasiszta államok a békeszerződésekben megállapított határoknak erőszakos úton történő megváltoztatására készek voltak, hogy így imperialista céljaikat elérjék. Hirtenberg, illetve a fegyverszállítások főleg ebből a szempontból nagy óvatosságra kellett volna, hogy intsék a nyugati államokat.

A magyar revíziós politika tartalma egyet jelentett a titkos fegyverkezéssel, az agresszióra való felkészüléssel, az új világháború kirobbantása érdekében. Nem lehet vitás, hogy a fasiszta magyar kormány megkereste és megtalálta volna az utat a nemzetközi kötelezettségeit sértő fegyverkezésre abban az esetben is, ha a leplezett és az osztrák kormány által támogatott szállítások nem sikerültek volna.

ПАЛ НАНДОРИ:

ПОСТАВКА ОРУЖИЯ В ХИРТЕНБЕРГ

Резюме

Мирные договора, заключённые после первой мировой войны в окресностях Парижа, ставили военное разоружение побеждённых центральных держав под международный контроль. Статьи Трианонского договора — от 102 по 143 — содержат распоряжения в связи с разоружением Венгрии. Эти распоряжения показали явное намерение побеждающих держав Антанты венгерскую королевскую власть на долгое время лишить возможности создания сильной армии, чтобы у неё не было возможности совершить наступление на соседные страны с целью насильственного захвата территорий, отданных по трианонскому мирному договору этим странам.

По трианонскому мирному договору Венгрия подвергалась всем осмотрам, принятым голосованием большинства в Совете Лиги Наций. На основе этих распоряжений державы антанты обеспечили себе право инвестигация в военные вопросы. Эти распоряжения всячески оскорбляли суверенитет венгерской королевской власти. Венгерское правительство уже с самого начала старалось игнорировать это право. Причиной этого являлось следующее: трианонский мирный договор разрешил организацию и создание 35 000-ной армии. Венгерское правительство стремилось аннулировать территориальные решения мирного договора и сделало всё возможное для того, чтобы обойти условия, имеющие военный характер, тайно заготовить оружие из-за границы и обладая им создать дееспособную, сильную армию. Достигать территориального восстановления можно только с помощью сильной, хорошо вооружённой армии. Именно поэтому уже в 1927 г. во время подписания итальянско-венгерского договора о дружбе

74 OL. Küm. Cabinet. 1933 — Raksz. 35 — Res. vegyes. — 6/MK. res.
75 Új Március, 1930. április 4. sz. 79. o.

премьер-министр Италии Муссолини и премьер-министр Венгрии Иштван Бетлен заключили тайное военное соглашение о том, что Италия постепенно и тайно будет поставять Венгрии оружие. Таким образом — вопреки международному праву — началось создание венгерских вооружённых сил. Первые значительные транспорты оружия были направлены в 1928 г. на австро-венгерскую пограничную станцию Сентготхард, где они были разоблачены. Неприятный случай в Сентготхарде показал, что Венгрия является главной участницей незаконной акции, которая предназначена вести реваншистскую внешнюю политику.

Лига Наций ещё не успел закончить обсуждение сентготтхардского дела, когда италянское и венгерское правительства уже договорились отправлять из Италии 50 вагонов оружия в Австрию в Хиртенберг. Несмотря на то, что тайный транспорт снова разоблачен, 10 вагонов оружия удалось перевести в Венгрию. Страны малой антанты и Франция дипломатическим путём направили ноту венгерскому правительству с вопросом; получила ли Венгрия через Австрию международный транспорт оружия, откуда и в каком количестве? В ответе венгерское правительство заявило, что для него никакой транспорт оружия не поступил. Австрийское правительство тоже отрицало тайную поставку оружия. Оно признало то, что из Италии поступило оружие на австрийский завод в Хиртенберг с целью ремонта. Но после ремонта оружия весь транспорт немедленно отправляют в Италию. Утверждение по которому из Хиртенберга было перевезено оружие в Венгрию, не соответствует действительности — заявило австрийское правительство.

Страны малой антанты и французское правительство информировали Совет Лиги Наций об условиях и количестве поставки оружия. Но Совет под сильным нажимом английской дипломатии не занимался нотой. Английское правительство дало понять странам малой антанты, что совет не будет заниматься хиртенбергским делом, так как Италию нельзя оскандалить. Таким образом официальная западная политика сняла хиртенбергское дело с повестки дня. После 15 марта 1934 г. снова возобновились тайные перевозки из Хиртенберга в Венгрию.

Поставка оружия из Хиртенберга являлась важным этапом той политики, которая толкава Венгрию во вторую мировую войну.

PÁL NÁNDORI:

DER HIRTENBERGER WAFFENTRANSPORT

Resümee

Laut in der Umgebung von Paris abgeschlossenen Friedensverträge der ersten Weltkrieges, ist die Abrüstung der besiegten Zentralmächte unter internationale Kontrolle gestellt worden. Die militärischen Bestimmungen über die Beschlüsse der Abrüstung Ungarns enthalten die Artikel 102 bis 143 des Friedenvertrages von Trianon. Im Sinne dieser Beschlüsse war die unbestreitbare Absicht der siegreichen Ententemächte den königlichen ungarischen Staat dauernd der Möglichkeit des Ausbaues beziehungsweise der Aufstellung einer starken Armee zu entziehen, damit er gegen die Nachbarstaaten nicht agressiv auftreten könne, um die in den Friedensvertrag von Trianon abgetrenten Gebiete mit Gewalt zurückerobern nicht im Stande sein könne. Im Sinne des Friedenvertrages von Trianon hat sich Ungarn jedwede Untersuchung unterworfen, die der mit Stimmenmehrheit gebrachte Beschluss des Völkerbundes notwendig findet. Laut dieser Beschlüsse haben sich die Ententemächte über alle militärischen Fragen ein Investigationsrecht gesichert. Diese Verfügungen verletzten in jeder Hinsicht die Suverinität des königlich-ungarischen Staates. Von Anfang an war das nicht eingestandene Verlangen der ungarischen Regierung, dass die Investigation baldmöglichst aufhöre.

Der Grund dazu war wie folgt: Der Friedensvertrag von Trianon bewilligte die Organisation und Aufstellung einer Armee von 35.000 Mann. Die ungarische Regierung, die die territorialen Verfügungen des Trianonvertrages für ungültig

erklären wollte, bemühte sich, die militärischen Vorschriften des Vertrages zu umgehen und im Geheimen aus dem Ausland Waffen zu beschaffen und in deren Besitz eine aktionsfähige, starke Armee aufzustellen. Die Revindikation der entrissenen Gebiete hätte die Regierung nur mit einer gut bewaffneten Armee erreichen können. Zu diesem Zwecke haben Mussolini der italienische und István Bethlen der ungarische Ministerpräsident bei der Unterzeichnung des italienisch—ungarischen Freundschaftsvertrages auch einen geheimen Militärvertrag abgeschlossen, dass Italien im Geheimen an Ungarn graduell Waffen liefert und so begann man zuwider dem internationalen öffentlichen Recht die ungarische Wehrmacht auszubauen. Die erste grössere Waffenlieferung erfolgte im Jahre 1928, die in der Szentgotthárder Übergangstation entdeckt wurde. Die Affäre von Szentgotthárd zeigte, dass die ungarische Regierung in einer illegitimen Aktion die Hauptrolle spielt und eine revanschistische Aussenpolitik zu unterstützen wünscht. Der Völkerbund hatte die Szentgotthárder Angelegenheit noch nichteinmal abgeschlossen, als die italienische und ungarische Regierung schon übereinkamen um 50 Waggon Waffen aus Italien nach Österreich in den Ort Hirtenberg abzusendeten. Der Inhalt der geheimen Lieferung wurde neuerdings entdeckt, trotzdem gelang es von den Waffen 10 Waggons nach Ungarn zu schicken.

Die Kleine-Entente und Frankreich schickten eine diplomatische Note an Ungarn, ob eine internationale Waffentransport über Österreich nach Ungarn gekommen sei, wieviel, woher usw. Die ungarische Regierung behauptete in ihrer Antwort, dass nach Ungarn überhaupt kein Waffentransport eingetroffen sei. Die österreichische Regierung gab auch eine Deklaration heraus, in welcher sie jede heimliche Waffensendung verneinte. Sie gab zu, dass zwar ein Transport von reparaturbedürftigen Waffen aus Italien nach Hirtenberg kam und übergab man sie einer österreichischen Fabrik. Sie werden nach der Reperatur nach Italien zurückgesendet werden. Die Behauptung, dass aus Hirtenberg Waffen nach Ungarn geschickt worden wären, entspricht nicht der Wahrheit. Die Staaten der Kleinen-Entente und Frankreich berichteten dem Völkerbund in einer Note den Sachverhalt des Waffentransportes und von seiner Grösse. Auf energischen Druck der englischen Diplomatie befasste sich der Rat nicht mit der Note. Die englische Regierung teilte den Staaten der Kleinen-Entente mit, dass aus der Hirtenberger Affäre vor dem Rat keine Verhandlung stattfinden darf, da man Italien nicht an den Pranger stelen kann. Damit hat die amtliche westliche Politik über die Hirtenberger Affäre zur Tagesordnung übergegangen. Nach dem 15. März 1934 begannen wieder die geheimen Waffentransporte aus Hirtenberg nach Ungarn. Die Hirtenberger Waffentransporte bildeten eine wichtige Stufe in jener Politik, die Ungarn in den 2. Weltkrieg gerissen hat.

KÖZLEMÉNYEK

KONSZTANTYIN ROKOSSZOVSZKIJ
a Szovjetunió marsallja, a Szovjet Fegyveres Erők egyik kiváló hadvezére 1968. augusztus 3-án, 72 éves korában Moszkvában elhúnyt. Emlékének adózva közöljük a sztálingrádi csatáról szóló visszaemlékezését.

GYŐZELEM A VOLGÁNÁL

K. Rokosszovszkij

A második világháború egyik legjelentősebb eseménye a volgai csata volt, amely a hitleristák válogatott csoportosításának bekerítésével, majd szétzúzásával fejeződött be. Ebben a csatában részt vettek a Doni Front csapatai, amelyeknek parancsnoka voltam. E napok izgalmas eseményeit kívánom az olvasóknak elmondani.

A Doni Front felkészülése az ellentámadásra

1942. október végére a német fasiszta csapatok a sztálingrádi irányban válságos helyzetbe kerültek. Támadási lehetőségeik szinte teljesen kimerültek. Az ellenséges erők főcsoportosításának szárnyai a Don és a Volga folyók között, valamint Sztálingrád térségében csak gyengén voltak fedezve. Ahhoz, hogy az elfoglalt körzetek védelmét kellőképpen megerősítsék, nem rendelkeztek elegendő tartalékkal. Utánpótlási vonalaik megnyúltak és nagyon sebezhetőkké váltak. A Legfelsőbb Főparancsnokság e tényezőket figyelembe véve dolgozta ki az ellenség megsemmisítésére irányuló hadműveleti terveket.

A vezérkar által kidolgozott támadó hadműveleti terv e feladat végrehajtásában három front csapataival számolt: a Sztálingrádi Fronttal, amely azt a feladatot kapta, hogy balszárnyával mérjen csapást a szarpai tavak körzetéből; a Doni Fronttal, amelynek az volt a feladata, hogy aktív

*Megjelent a Военно-Исторический Журнал 1968. 2. számában.

tevékenységével az ellenség erőinek maximumát kösse le a Volga és a Don között, jobbszárnyának hadseregeivel pedig vegyen részt a támadásban, szorosan együttműködve jobb szomszédjával, az újra létrehozott Délnyugati Fronttal. A főcsapást ez utóbbinak kellett mérnie a Don déli partján levő hídfőkből.

Mind a Legfelsőbb Főparancsnokság, mind a vezérkar nagyon szerencsésen választotta meg a főcsapás pillanatát. Az ellenséggel szemben ugyanis előnyben voltunk: lehetőségünk nyílt arra, hogy a tervezett csapások támadási arcvonalszakaszain erő- és eszközfölényt hozzunk létre. Csupán arra kellett ügyelnünk, hogy az ellenség ne erősíthesse meg védelmét, és ne tudja átcsoportosítani főerőit a folyóközből tartalékok képzésére.

Mindannyian éreztük, hogy ebben a helyzetben nem szabad késlekednünk. Tudta ezt a Legfelsőbb Főparancsnokság és a vezérkar is, s ezért a hadműveletek előkészítése gyorsított ütemben folyt. November 3-án és 4-én a Legfelsőbb Főparancsnokság képviselője, Zsukov hadseregtábornok a Délnyugati Front 21. hadseregénél értekezletet tartott a főcsapás végrehajtására kijelölt hadseregek és hadosztályok parancsnokaival. Ezen az tanácskozáson én is részt vettem vezérkarom néhány tisztjével együtt. Itt dolgoztuk ki a Doni és a Délnyugati Frontok csatlakozásán megvalósítandó együttműködés kérdéseit. Hasonló megbeszélés volt a Sztálingrádi Frontnál is.

Az ellentámadás tervének kidolgozásával egy időben a Legfelsőbb Főparancsnokság utasításának megfelelően folyt a küszöbön álló hadművelet anyagi biztosítása is. A csapatokhoz folyamatosan érkeztek a harckocsikkal, lövegekkel és lőszerrel megrakott szerelvények. A szovjet nép nagy erőfeszítéseket tett, hogy a sorsdöntő napokban ellássa a hadsereget mindazzal, ami a győzelemhez szükséges. Frontunk minden katonája pedig készült arra, hogy valóra váltsa a nép reményeit.

A Doni Front a vezérkar által kidolgozott tervben azt a feladatot kapta, hogy a Donon levő hídfőállásból Kletszkajánál, valamint Kacsalinszkaja körzetéből menjen át támadásba, verje szét az ellenálló ellenség erőit, majd Vertyacsij általános iránnyal nyomuljon előre, a Délnyugati Front csapataival együttműködve kerítse be és semmisítse meg a fasiszta hordát a kis Donkanyarban. Ezt követően a Sztálingrádi és a Doni Front csapatainak részt kellett venni a bekerített csoportosítás felszámolásában.

A Donnál megvívott hosszú, aktív harc, valamint a folyók közötti támadó hadművelet lehetővé tette, hogy gondosan tanulmányozzuk az ellenséget és a terepet. Ez a körülmény jelentősen megkönnyítette, hogy az egyes hadseregek feladatait pontosítsuk. Ennek eredményeként azok több időhöz jutottak a harc megszervezéséhez.

Amikor a front magasabbegységei számára meghatároztuk a tennivalókat, a 65. hadseregnek különleges szerepet szántunk: azt a feladatot kapta, hogy a Délnyugati Front 21. hadseregével együtt főcsapást mérve törje át az ellenség arcvonalát és semmisítse meg ellenálló erőit, ezt követően törjön előre délkeleti irányban Vertyacsij felé, majd a szárnyakról és a mögöttes területekről támadja meg az ellenséges védelem doni szakaszát. Intézkedtünk, hogy ez a hadsereg — még más magasabbegységek gyengítésének árán is — minden lehető eszközzel meg legyen erősítve.

Felettébb bonyolult feladat hárult a mi 24. hadseregünkre is, amely azt a parancsot kapta, hogy a folyók között támadva — jobbszárnyával a Donra támaszkodva — törje át az ellenség védelmét, majd nyomuljon előre Vertyacsij irányába és akadályozza meg a 65. és 21. hadseregekkel

szemben tevékenykedő hitleristák visszavonulását. Meg kell mondanom, hogy ennek végrehajtása azokkal az eszközökkel, amelyeket a parancsnokság nekünk megerősítésre biztosítani tudott, nagyon nehéz feladat volt. Az alárendelt harckocsihadtest is csak 18 bevethető harckocsival rendelkezett.

Mivel a 66. hadsereg megerősítésül semmilyen kiegészítő eszközt nem kapott, csak korlátozott feladattal bízhattuk meg: aktív tevékenységgel kösse le a vele szemben levő ellenséges erőket.

Az 1942. november 19—23-i ellentámadás

A nagyon szoros határidő ellenére a Doni Front csapatai az előírt átcsoportosítást időre végrehajtották és elfoglalták megindulási helyzetüket a támadáshoz. Mindezért elismeréssel tartozunk a front- és hadseregtörzsek, fegyvernemek parancsnokainak és beosztottainak, valamint a front alárendeltségébe tartozó szolgálati ágak vezetőinek, akik mindent megtettek, hogy a kitűzött feladatokat sikeresen végrehajthassuk.

A tüzérségi előkészítés előtt a kisegítő vezetési pontra mentem, amely a Batov vezette 65. hadsereg sávjában volt. Ugyancsak ide érkeztek: Tyelegin tábornok, a front haditanácsának tagja, Kazakov, a tüzérség parancsnoka, Rugyenko, a 16. légi hadsereg parancsnoka és mások. Sűrű köd volt. Az időjárás hajnalra sem változott.

A tüzérségi előkészítés kezdetének időpontja rohamosan közeledett. A jelenlevő tábornokokkal behatóan megbeszéltük, hogy a kialakult helyzetben milyen módosításra van szükség, és azonnal kiadtuk a megfelelő rendelkezéseket. Pontosan a meghatározott időben a Doni Front tüzérsége és a gárda aknavetők tüzet zúdítottak az ellenségre. Ezzel megkezdődött a történelmi jelentőségű csata.

Rugyenko tábornok nagyon ideges volt: a 16. légi hadsereg repülőinek tervezett csapásai ugyanis a kedvezőtlen időjárás miatt lehetetlenné váltak. A repülők és támadó egységeink harci szellemének növelése érdekében azonban engedélyeztem, hogy a repülőket páronként és egyenként bevessék. Ellenséges repülőgépek a nap folyamán alig mutatkoztak. A harcteret elborító sűrű köd miatt nem láthattuk, mi történik ott, ahol szakadatlanul dübörögtek a tüzérségi lövedékek, villogtak a nehéz reaktív aknák (M—31) robbanó fényei. Nem segített semmiféle optikai berendezés — igaz, ennek hiányát figyelő pontunkon nem is éreztük.

Elérkezett a tüzérségi tűz áthelyezésének az ideje, majd kisvártatva felzúgott az elnyújtott „hurrá" kiáltás: megcsikordultak a harckocsik hernyótalpai.

Megkezdődött a roham.

Mindannyiunkat, akik a figyelőponton tartózkodtunk, egy gondolat nyugtalanított: milyen lesz az eredmény?

A köd lassan oszladozott, és a harctér egyes részei szemünk elé tárult. Gyalogságunk éppen egy magaslatot rohamozott Kletszkaja körzetében, amelyet az ellenség erősen tartott. Látható volt, amint katonáink a kiszögellésekbe kapaszkodva törtetnek felfelé. Sokan visszacsúsztak, de egymást önfeláldozóan segítve kapaszkodtak egyre feljebb, tűzzel árasztva el a fasisztákat. A németek nem állták a rohamot: a magaslatot elfoglaltuk. Az ellenség fővédelmi övében szakadások keletkeztek.

A nap második felében a hitleristák ellenlökést hajtottak végre a 65. hadsereg egységei ellen, ezzel lelassították támadásunkat. Ebben a hely-

zetben Batov hadseregparancsnok harcba vetette a gyorsan mozgó csoportját, amely megkerülte a támpontokat, majd a hadsereg jobbszárnyának egységeivel az ellenség szárnyára és mögöttes területére irányuló csapásokkal meggyorsította az előremozgást az ellenség védelmének mélységébe. A Legfelsőbb Főparancsnokság által jóváhagyott tervnek azonban az a része, mely előírta, hogy a 24. hadseregnek meg kell akadályoznia a 65. és 21. hadseregek által támadott német erők visszavonulását a Don keleti partjához, nem járt sikerrel. A fasiszták a megerősített állásokra támaszkodva szilárdan tartották az elfoglalt területet. (Ezeket az állásokat még a mi műszaki csapataink építették ki, s a németek két hónapon át tökéletesítették.) A 24. hadsereg a rendelkezésre álló eszközökkel az áttörést nem tudta megvalósítani.

November 23-án a Délnyugati és a Sztálingrádi Frontok csapatai szétzúzták az ellenség ellenállását, majd csapásmérő csoportjaik összetartozó szárnyaival Szovjetszkij és Kalacs körzetében egyesültek — ezzel befejezték a németek egész sztálingrádi csoportosításának bekerítését. Ez hatalmas siker volt, és határtalan volt az örömünk.

Első harcok a bekerített ellenséggel

A Legfelsőbb Főparancsnokság a Sztálingrád térségében körülzárt 6. és 14. páncélos hadseregek megsemmisítését a Doni és a Sztálingrádi Frontok csapataira bízta. A feladat végrehajtásához a csapatok azonnal — a támadás megszakítása nélkül hozzá is fogtak. Nyugati és északi irányból a Doni Front 21., 65. és 66.[1], míg délről és keletről a Sztálingrádi Front 57., 64. és 62. hadseregei vonták mind szorosabbra a bekerítés gyűrűjét.

A Legfelsőbb Főparancsnokság a bekerített ellenség gyors felszámolását követelte. Számunkra ez teljesen érthető volt, hiszen a hitleristák megsemmisítése esetén nemcsak jelentős számú csapatok szabadulnak fel — amelyekre a kialakult hadászati helyzetben az arcvonal más szakaszain oly nagy szükség volt —, hanem adva volt az a lehetőség is, hogy a vasútvonalat a Rosztov felé támadó csapatok ellátási céljaira használjuk fel. A megoldandó feladat fontosságának tudatában mindent elkövettünk annak mielőbbi végrehajtása érdekében. A frontok vezető beosztású parancsnokai és politikai munkásai valamennyien a csapatoknál tartózkodtak.

Néhány napi megfeszített harc tapasztalatai megmutatták: a bekerített ellenség felszámolása jóval több időt vesz igénybe, mint gondoltuk; a hadműveletet gondosan meg kell szervezni és elő kell készíteni; a frontok együttműködését körültekintően ki kell dolgozni. Legcélszerűbb lett volna úgy dönteni, hogy az egész hadművelet vezetése egy kézben összpontosuljon, megbízva ezzel valamelyik front parancsnokát. Mi a Doni Front törzsében fontolgattuk, mérlegeltük ennek a lehetőségét. Hogyan lesz, ha az egész hadművelet irányítását mi kapjuk meg?

Ilyen határozat meghozatalát a bonyolult helyzet is sugallta. A Doni és a Sztálingrádi Frontok csapatainak szorítójában levő ellenséges erők igen nagy (nyugati-keleti irány 70—80 km, észak-déli irány pedig 30—40 km) területen helyezkedtek el. A védelmi vonal lerövidülése esetén az ellenségnek lehetősége nyílt arra, hogy csapatai harcrendjét jelentősen feltöltse, s e területen levő védelmi berendezéseket pedig felhasználja a tar-

[1] A főhadiszállás 1942. november 27-én kelt direktivája szerint a 21. hadsereget a délnyugati arcvonalról a doni arcvonalra helyezte át.

tós védelem gyors megszervezésére. Teljesen érthető, hogy alakulataink, amelyek a szakadatlan támadások során érzékeny veszteségeket szenvedtek, ilyen védelem leküzdését nem tudták menetből megoldani. A hitleristáknak még az az előnyük is megvolt, hogy a gyűrűn belül manőverezzenek, erőket dobjanak át bármely veszélyeztetett irányba.

A fentiek ismeretében világossá vált előttünk, hogy a bekerítés teljes arcvonalán támadást folytatni — annak speciális és alapos előkészítése és az ehhez nélkülözhetetlen megerősítő eszközök pótlása nélkül — célszerűtlen; sikereket nem érünk el, csak szükségtelen veszteségeket szenvedünk. Becsületbeli kötelességemnek tartottam, hogy erről a legfelsőbb főparancsnokot tájékoztasam és jelentsem: célszerű lenne az egész hadművelet vezetését az egyik frontra bízni (mindegy, hogy a Doni, vagy Sztálingrádi Front lesz is az, s alárendelni neki minden csapatot, amelyek a bekerítés belső arcvonalán tevékenykednek).

December elejére a bekerítés külső arcvonala 40—100 km-re távolodott el a belső arcvonaltól — ezzel kedvező helyzet alakult ki a bekerített ellenséges erők felszámolását célzó hadművelethez. E feladat megoldásához azonban az erők kevésnek bizonyultak.

A Legfelsőbb Főparancsnokság sürgető követelésére — amelyet a hozzánk érkezett vezérkari főnök, Vasziljevszkij közölt velünk — december elején megkezdődött Doni és Sztálingrádi Frontok csapatainak soron következő támadása. A harcok folyamán kiderült, hogy a gyalogsági támadásunkat megelőző hosszú tüzérségi előkészítés idejét az ellenség arra használta fel, hogy tartalékokat vonjon a feltételezett csapás helyére és azt követően tűzzel, ellenlökésekkel visszaverje támadásunkat. Ezzel számolva alkalmazni kezdtük az ellenség védelmi rendszerében levő objektumok egymás utáni elfoglalásának módszereit. A jól felkészített, tüzérséggel és harckocsikkal megerősített csapatok váratlanul és határozottan rohamoztak és foglalták el az objektumokat. A meglepetés érdekében az ilyen tevékenységet nappal és éjjel egyaránt tüzérségi előkészítés nélkül hajtottuk végre. A roham az elfoglalandó objektumokra mért tüzérségi tűzzel egy időben kezdődött. Amikor a rohamozó gyalogság a kísérő harckocsikkal együtt betört a peremvonal első árkába, a tüzérség a mélységbe és a szárnyakra helyezte át a tüzet. Ezalatt a lövészalegységek lefogták az ellenséges tűzfészkeket, megsemmisítették a fasisztákat, majd továbbfejlesztették a sikert az ellenség védelmének mélységében. Alkalmaztunk más módszereket is.

A Doni és a Sztálingrádi Frontok csapatai december közepére érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek élőerőben és technikában egyaránt. Arra kényszerítették a fasisztákat, hogy az amúgy is korlátozott lőszerkészletéből jelentős mennyiséget használjanak fel.

A németeket a Dontól mintegy 20—30 km-el szorítottuk a Volga irányába. Az arcvonal hossza 170 km-re rövidült. A harcok nehézségeinek jobb megértéséhez — ha röviden is — szólni kell azokról a feltételekről, amelyek között a bekerített hitleristák elleni tevékenység folyt.

Sztálingrád körzetében a terep hullámos sztyeppe, kisebb magaslatokkal, enyhén ereszkedő lejtőkkel. Az egész területet meredek, szakadékos partú horhosok szelik át. A magaslatok, száraz erek és települések az ellenség számára lehetővé tették, hogy a körzet tartós védelmét megszervezze, rejtve helyezze el állományát és különböző típusú raktárakat építsen. A tél bővelkedett erős szelekben és gyakori hófergetegekben: a napi középhőmérséklet minusz 18° körül mozgott, sőt gyakran elérte a minusz 22—23°-ot is. A hó jól takarta az ellenséges védelmi berendezéseket, nagyon

megnehezítette a figyelést, valamint az egyes tűzfészkekre, árkokra és fedezékekre lőtt tűz vezetését.

A Legfelsőbb Főparancsnokságnak küldött jelentéseim — amelyekben arról szóltam, hogy az elénk állított feladatot nem tudjuk végrehajtani, ha nem biztosítanak elegendő időt az átcsoportosításra, és nem kapjuk meg a szükséges kiegészítéseket — végül is meghallgatásra találtak. A Doni Front megerősítésére rendelték a teljesen feltöltött 2. gárdahadsereget, amelynek állományában egy harckocsikkal felszerelt gépesített hadtest is volt. Ez jelentős erő volt, nekünk pedig — nagy esemény. Valamennyien felélénkültünk.

A 2. gárdahadsereg beérkezését meg sem várva a front parancsnoksága és törzse hozzáfogott a következő hadművelet tervének kidolgozásához, amely a körülzárt csoportosítás felszámolását rövid időben szabta meg. A Legfelsőbb Főparancsnokság nálunk tartózkodó képviselőjére, Vasziljeszkijre hárult az a feladat, hogy koordinálja a hadműveletet végrehajtó két front tevékenységét. Ezért Vasziljeszkij tevékenyen részt vett a hadművelet tervének kidolgozásában.

A terv fő elgondolása: a bekerített csoportosítást két irányú csapással kettévágjuk és aztán egyenként megsemmisítjük. Ebből a hadműveleti tervből kiindulva a Doni Front csapatai nyugatról keleti irányba mérik a csapást, azzal a feladattal, hogy találkozzanak a Sztálingrádi Front alakulataival, amelyek délkeleti irányból csapnak rá az ellenségre.

Ez az elgondolás megmaradt a hadművelet egész ideje alatt. Igaz, a helyzettől függően és a feladat végrehajtásának módszereit tekintve a terv részleteiben módosult, a fő feladat azonban — azaz a bekerített csoportosítás kettévágása a főcsapásnak nyugatról keletre való mérésével megmaradt.

A kidolgozott terv szerint Malinovszkij tábornok 2. gárdahadserege frontunk közepén keskeny sávon méri a csapást; tőle jobbra támad Csisztjakov tábornok 21. hadserege, mely főcsoportosítását (a 2. gárdahadsereggel érintkező) balszárnyára összpontosítja. Tőle balra pedig Batov tábornok 65. hadserege rohamoz, amelynek főcsoportosítása ekkor a jobbszárnyon volt.

Erre a csapásra tehát három olyan hadsereg erőit kívántuk bevetni, melyek legjobban voltak megerősítve tüzérséggel, harckocsikkal, önjáró lövegekkel és más haditechnikai eszközökkel. Rugyenko tábornok 16. légi hadserege is arra kapott parancsot, hogy teljes erejével ebben az irányban tevékenykedjék. A Doni Front többi hadseregei, Galanyin tábornok 24. és Zsadov tábornok 66. hadserege, pedig azt a feladatot kapták, hogy a rájuk eső arcvonalszakaszon aktív tevékenységgel akadályozzák meg, hogy az ellenség erőket tudjon vonni támadásunk főirányába.

Ezt a tervet december 9-én terjesztettük a Legfelsőbb Főparancsnokság elé, ahol jóvá is hagyták. Mialatt a 2. gárdahadsereg a számára kijelölt körzethez közeledett, megérkezett hozzánk Zavorikinóba Malinovszkij hadseregparancsnok — a hadsereg néhány vezető beosztású munkatársával — abból a célból, hogy kidolgozzuk és összehangoljuk a többi hadsereggel való együttműködés feladatait. Az arcvonalon azonban eddig olyan események történtek, amelyek következtében az eredeti tervünket jelentősen módosítani kellett.

December 12-én reggel a Kotyelnyikovo irányában az ellenség ellentámadásba ment át és visszavetette a bekerítés külső arcvonalán tevékenykedő Trufanov tábornok 51. hadseregének egységeit. A Sztálingrádi Front parancsnoka, Jeremenko tábornok attól tartva, hogy az ellenség sikereit to-

vábbfejlesztve felmentheti bekerített csapatait, azzal a kéréssel fordult a Legfelsőbb Főparancsnoksághoz és annak képviselőjéhez, Vasziljevszkijhez, hogy a beérkező 2. gárdahadserget adják át neki. Jeremenko ezt a hadsereget Sztálingrád körzetében bekerített fasiszták segítségére sietö Manstein csapatai ellen akarta felhasználni.

Erről a kérdésről Vasziljevszkij jelenlétében telefonon beszélt a legfelsőbb főparancsnokkal. Amikor Vasziljevszkij átadta nekem a kagylót, azt mondta, hogy szerinte a körülzárt ellenség felmentésére irányuló támadás megállítása a 2. gárdahadsereg átadásával megoldódik, ő ezt a javaslatot támogatja.

Sztálin azt kérdezte, mi a véleményem erről a kérdésről. Miután tőlem erre vonatkozóan tagadó választ kapott, továbbfolytatta a beszélgetést Vasziljevszkijjel, aki állhatatosan bizonygatta, hogy a nevezett hadsereget a Kotyelnyikovo irányában támadó ellenséges erők ellen akarják felhasználni. Azt is mondta többek között, hogy Jeremenko tábornok kételkedett abban, hogy a rendelkezésre álló erőkkel vissza tudja verni ezt a támadást, és hogy ő maga nem lát más kiutat.

Rögtön ezután a legfelsőbb főparancsnok közölte velem, egyetért Vasziljevszkij érveivel, és hogy az én tervem — a 2. gárdahadsereget felhasználva számoljunk le először a bekerített csoportosítással — bátor és figyelmet érdemel, de olyan helyzetben, amelyről őt Alekszandr Mihajlovics (Vasziljevszkij — a Ford.) tájékoztatta, azt megvalósítani nagyon kockázatos. Ezért a 2. gárdahadsereget azonnal irányítsam Kotyelnyikovo körzetébe, ahol Jeremenko parancsnoksága alá fog tartozni.

Miután meghallgatta rövid jelentésemet arról, hogy a 2. gárdahadsereg részvétele nélkül a Doni Front képtelen a tervezett hadműveletet — a bekerített ellenség megsemmisítését — végrehajtani, egyetértett azzal a javaslatommal, hogy ideiglenesen halasszuk el a hadműveletet. Megígérte, hogy megerősítik a front csapatait megfelelő mennyiségű erőkkel és eszközökkel. A tüzérségre és a lőszer kiegészítésére vonatkozóan azt mondta, hogy kiküldi Voronov tábornokot, a Vörös Hadsereg tüzérparancsnokát.

A bekerített ellenség felszámolását a Doni Frontra bízzák

Nem sokkal a legfelsőbb főparancsnokkal folytatott beszélgetés után megkaptuk rendelkezését, mely szerint a bekerítés belső arcvonalán tevékenykedő valamennyi erőt a Doni Front alárendeltségébe kell utalni. A Legfelsőbb Főparancsnokságnak ez az intézkedése célszerű volt, s mi azonnal kapcsolatba léptünk az 57., 64. és a 62. hadseregekkel. A feladatot nagyon gyorsan megoldottuk, mivel ezt a kérdést törzsünk már előzőleg kidolgozta.

Miután az új hadseregekkel megteremtettük az összeköttetést, elhatároztam, hogy e hadseregek parancsnokságaival és csapataikkal, valamint az általuk elfoglalt terepszakaszokkal személyesen is megismerkedem. A látogatást az 57. hadseregnél kezdtük, ahová a katonai tanács tagjával, Tyelegin tábornokkal együtt érkeztünk. Ez a hadsereg a bekerítés arcvonalának délnyugati részén helyezkedett el, mintegy 25 km szélességben. A vele szemben levő ellenség a Cservlenaja folyó bal partján volt védelemben azokban az állásokban, amelyeket annak idején még saját csapataink építettek ki. A parancsnok, Tolbuhin tábornok nagyon jó benyomást tett ránk. Látszott, hogy érti a dolgát és képes arra, hogy bármilyen helyzetben határozottan irányítsa csapatait. A beszélgetés folyamán tréfásan jegyezte meg,

hogy nem épített volna ki olyan erős állásokat Sztálingrád alatt, ha tudta volna, hogy azokat neki még vissza is kell foglalnia.

Ezután a 64. hadsereghez mentünk, amelynek mintegy 30 km széles arcvonala volt a bekerítés déli részén — arccal észak felé. E hadsereg parancsnoka Sumilov tábornok volt, tiszteletreméltó katona, aki jól elsajátította a hadtudományt és gazdag parancsnoki tapasztalatokkal rendelkezett. Külsőleg a flegmatikus ember benyomását keltette, valójában azonban nagyon energikus és határozott volt. A vezetése alatt álló csapatok a Sztálingrádért folytatott harcokban megmutatták, hogy az ellenséget nemcsak védelemben, hanem támadás idején is képesek megverni.

Ahhoz, hogy a 62. hadsereg csapatait elérjük, először át kellett kelnünk a folyó bal partjára, aztán visszatérni ismét a jobb partra, de ez már ma-

K. ROKOSSZOVSZKIJ VEZÉREZREDES A HARC MENETÉT SZEMLÉLI — 1943 JANUÁR

gában a városban, Sztálingrádban volt. A Volga ebben az időben még nem volt teljesen befagyva, nagy jégmentes részek is látszottak rajta. Szerencsésen partot értünk, ahol már Csujkov tábornok, a hadsereg parancsnoka, Gurov, a haditanács tagja és Krilov tábornok, a hadsereg törzsfőnöke várt ránk.

Miután megismerkedtünk és egy keveset beszélgettünk, elmentünk a parancsnoki harcálláspontra, mely a haditanács tagjának a fedezékében volt. A 62. hadsereg egységei a folyópart keskeny szakaszát és a folyónál fekvő városrészt tartották. A városrészből csak romhalmaz maradt, amelyből csak itt-ott emelkedett ki egy-egy félig épenmaradt épület. Ezekbe az épületekbe és a romokba fészkelték be magukat a szovjet harcosok, bevehetetlen erődökké alakítva azokat. Ezek a harcosok hősiesen verték vissza az ellenség minden arra irányuló kísérletét, hogy a folyóba szorítsák őket és a várost teljesen elfoglalják. A 62. hadsereg csapatainak harci szelleme a nehézségek ellenére magas fokú volt. Mindannyian várták a támadás kezdetét és készültek is erre.

Majdnem ugyanúgy tértünk vissza, ahogy érkeztünk. Harcálláspontunk felé igyekezve még meglátogattuk a 66. hadseregnél Zsadovot. Ezen a hadseregen meglátszott, hogy szinte állandóan támadásban volt. A személyi állomány hiánya — különösen a gyalogságnál — elérte a 60—70 százalékot.

Abból, hogy a 2. gárdahadsereget átadtuk a Sztálingrádi Frontnak, az következett, hogy a már kidolgozott hadműveleti tervünk jelentős módosításra szorult. Figyelembe kellett vennünk, hogy az elénk tűzött feladatok végrehajtásához csakis a frontunk rendelkezésére álló erőkkel foghatunk hozzá.

Számoltunk a legfelsőbb parancsnok ígéretével is, hogy bizonyos technikai kiegészítést kapunk, amelynek mennyiségét Voronov tábornoknak kellett meghatároznia, aki mint a Legfelsőbb Főparancsnokság képviselője érkezett hozzánk.

A terv alapja továbbra is ugyanaz az elgondolás volt, hogy a bekerített csoportosítást két részre kell vágnunk. Azonban most ezt egyetlen, a csoportosítás közepére mérendő — nyugat-keleti irányú — csapással kívántuk megvalósítani. A végső simításokat Voronov tábornok tevékeny közreműködésével végeztük el, aki december 19-én érkezett meg hozzánk Zavorikinóba. December 27-én a tervet benyújtottuk a Legfelsőbb Főparancsnokságnak.

Meg kell jegyeznem, hogy a bekerített ellenség a „katlanban" néhány jól felszerelt repülőtérrel rendelkezett, amelyek egyidejűleg nagy számú repülőgépet tudtak fogadni. A bekerített ellenség légi blokádjának megszervezésére hozzánk érkeztek Novikov és Golovanov repülőtábornokok.

A front törzsének, továbbá a fegyvernemek és a különböző szolgálati ágak parancsnokainak hatalmas munkája, valamint Voronov, Novikov és Golovanov tábornokok komoly segítsége eredményeképpen a bekerített német fasiszta csapatok felszámolásának előkészítése megadott időre megtörtént.

A főcsapás végrehajtását a 21., 65. és a 24. hadseregre bíztuk. Csapatainknak a bekerített ellenség közepe ellen nyugat-keleti irányban intézett támadással két részre kellett vágnia a fasiszta erőket. Úgy terveztük, hogy a 65. hadsereg keskeny arcvonalszakaszon támad. Ezt a hadsereget maximálisan megerősítettük tüzérséggel, gárda aknavetőkkel, harckocsikkal és műszaki csapatokkal. A többi hadseregek (az 57., 64., 62. és a 66.) korlátozott célú támadási feladatot kaptak. Ennek lényege az volt, hogy az egyes szakaszokon az ellenség minél nagyobb erőit kössék le és akadályozzák meg, hogy szakaszokról erőket vonjanak el a főcsapás irányába. A 16. légi hadsereg ugyancsak a főcsapás irányában tevékenykedett.

Az előkészítés időszakában a front vezetése sokat tett a támadó hadműveletek sikerének biztosítására. A front és a hadseregek politikai apparátusai nagy munkát végeztek a csapatoknál. A fő figyelmet arra fordították, hogy megerősítsék az alegységeknél a párt- és komszomol-szervezeteket. A kommunisták helyes elosztása erősítette a párt befolyását a személyi állományban, ami természetesen növelte az egységek és alegységek harckészségét.

Ultimátum a bekerített ellenséghez

Közeledett az új év — 1943. A zavorikinói harcálláspontukra sok elvtárs érkezett Moszkvából. Az újesztendőt meleg baráti körben ünnepeltük. Beszélgetés közben valaki szóba hozta azokat a múltban előforduló eseteket, amikor a nehéz helyzetbe került ellenséghez megadásra felszólító ultimá-

tumot intéztek. Az ultimátum gondolata nekünk is tetszett. Elgondolásunkat jelentettük a vezérkarnak. Antonov tábornok, aki a vezérkari főnököt helyettesítette, megígérte, hogy a döntésről értesít, megjegyezve, hogy nekünk minden eshetőségre számítva el kell készítenünk az ultimátum szövegét.

Az ehhez feltétlenül szükséges forrásokkal nem rendelkeztünk, de közös erővel mégis összeállítottunk egy ilyen ultimátumot. Hamarosan telefonáltak a Legfelsőbb Főparancsnokságról és közölték, hogy javaslatunk nagyon tetszett Sztálinnak, és kérték, hogy azonnal készítsük el az ultimátumot.

A Legfelsőbb Főparancsnokság kisebb javításokkal jóváhagyta a tervezetünket.[2] Azt javasolták, hogy ezt a támadás előtt egy-két nappal nyújtsuk át a 6. Német Hadsereg parancsnokának, von Paulusnak.

A Doni Front támadásának kezdetét, amely korábban január 6-ra volt tervezve, a Legfelsőbb Főparancsnoksággal folytatott beszélgetés után 10-re halasztottuk.

A támadás időpontjáig az írásos és szóbeli propaganda minden eszközét felhasználtuk, hogy gyengítsük a katlanban levő ellenség ellenállását. A front törzse és politikai vezetése minden intézkedést a front katonai tanácsa által jóváhagyott terv szerint hajtott végre. Ebben a munkában nagy segítségünkre voltak azok a német antifasisták, akik a német munkásmozgalom kiemelkedő személyiségének, Walter Ulbricht-nak a vezetésével nálunk, a Doni Frontnál dolgoztak. Hangszórókon keresztül felszólították a katonákat és tiszteket, hogy szüntessék be az értelmetlen ellenállást és — amíg nem késő — tegyék le a fegyvert.

Mivel a Legfelsőbb Főparancsnokság az ultimátum átadásának időpontját a támadás előtt második napban jelölte meg, úgy döntöttünk, hogy január 8-án reggel nyújtjuk át az ellenségnek. A feladat végrehajtását a front felderítő szolgálatára bíztuk, amelynek vezetője egy nagyszerű katona, kiváló elvtárs, Vinogradov tábornok volt. A parlamentereket nagyszámú önként jelentkezőkből jelöltük ki. Nehéz volt a választás. Végül is a csoportba Szmiszlov őrnagy parlamenter, Gyatlenko százados tolmács és a protokoll előírások szerint a jelző-kürtös került. Maga Vinogradov vállalta, hogy a peremvonalig kíséri őket.

Az átadás előtti napot megelőző este rádión bejelentettük a 6. Német Hadsereg parancsnokának, von Paulusnak és törzsének, hogy parlamentereket küldünk — közölve megjelenésük idejét és helyét. A parlamenterek nál nem lehetett fegyver, magukkal kellett vinni egy nagy fehér zászlót és egy-egy kendőt, hogy az ellenséges területre érve a szemüket bekötthessék. A kürtösnek a kijelölt helyre érve a megfelelő jelet kellett fújnia, hírt adva a parlamenterek megérkezéséről.

A 7-ről 8-ra virradó éjszakát kissé feszült hangulatban töltöttük. Az a kérdés foglalkoztatott bennünket: „mit tartogat számunkra a holnap?" A Legfelsőbb Főparancsnokság körükben tartózkodó képviselői is velünk együtt latolgatták a lehetőségeket. Mennyire kívántuk, hogy mindez sikerüljön, mennyi ember maradhatna életben és kerülhetné el a halált és a rokkantságot!

Parlamentereink pontosan a meghatározott időben kiléptek a fedezékből, kibontották a fehér zászlót és a kürtös kísérő jelzésére elindultak az ellenség állásai felé.

[2] Az ultimátum szövegét lásd: Velikaja Pobeda na Volge. Moszkva, Vojenizdat, 1965. 445—446. o.

Minden úgy történt, ahogy Voronov tábornokkal együtt sejtettük. A németek oldaláról senki nem indult a parlamentereink fogadására. Ellenkezőleg, ahogy közeledtek állásaik felé, először kézi fegyverekből, aztán géppuskából, majd aknavetőből lőni kezdtek rájuk. A parlamenterek kénytelenek voltak visszafordulni.

A magunk részéről mindent megtettünk. Az ellenség viszont a nemzetközi szabályokat gorombán megsértve, előzetes figyelmeztetés nélkül tüzet nyitott a parlamenterekre. Csak egy lehetőségünk maradt: az erőszak alkalmazása.

Miután a Legfelsőbb Főparancsnokságot értesítettem a történtekről, még aznap a 65. hadsereghez utaztam, hogy ott helyben pontosítsak néhány, a támadással kapcsolatos kérdést. A hadsereg elfoglalta megindulási helyzetét. Az ezredek és zászlóaljak feladatainak kijelölése már a helyszínen megtörtént. Mi Batov tábornok harcálláspontján gyülekeztünk. A hadsereg törzsfőnöke, Glebov ezredes jelentette, hogy a hadsereg csapatai a feladat végrehajtására készen állnak. Úgy láttam, hogy a 65. hadsereg megerősítésére még további két lövészhadosztály szükséges, amire a parancsomat azonnal ki is adtam. Az egyik hadosztályt a 24., a másikat pedig a 21. hadseregtől vettem el. Még ugyanezen a napon meglátogattam Csisztyakovot, a 21. hadsereg parancsnokát is.

Amikor a 21. hadseregnél tartózkodtam, Malinyin tábornok jelentette, megbízást kapott arra, hogy tárgyalja meg velem, célszerű volna-e parlamentereket küldeni a bekerítés déli szakaszán, körülbelül Tolbuhin hadseregének körzetéből. Azt feleltem, hogyha ezt a Legfelsőbb Főparancsnokság hasznosnak találja, én nem vagyok ellene, bár semmi kétségem sincs róla, hogy ez a kísérlet is sikertelenségre van ítélve. A parlamenteri feladatokat a korábban kiválasztott elvtársakra bízták. Mindent úgy csináltak, mint az előző esetben.

A helyzet azonban egy kissé másképpen alakult. Január 9-én reggel parlamentereinknek sikerült eljutni az ellenséges állásokig, ahol a kijelölt helyen találkoztak a német tisztekkel. A parlamentereket bekötött szemmel a parancsnoki harcálláspontra vezették, levették szemükről a kendőt, és egy magasabb rangú német tisztekből álló csoporttal találták magukat szembe. Azt, hogy parlamentereink megérkeztek a parancsnoki harcálláspontra és a megadásra felszólító levelet személyesen Paulusnak kívánják átnyújtani, az egyik német tiszt telefonon jelentette felettesének. Kis idő múlva közölték parlamentereinkkel, hogy a német csapatok parancsnoksága megtagadja az ultimátum átvételét, amelynek tartalmát a rádióadásból már ismerték. Ezután parlamentereink minden zavaró körülmény nélkül tértek vissza.

Ha az ellenség nem adja meg magát, meg kell semmisíteni!

Miután a Legfelsőbb Főparancsnokságnak jelentettük, hogy eme humánus ajánlatunkat az ellenség visszautasította, sok sikert kívántak ahhoz, hogy célunkat a fegyverek erejével érjük el. A támadás kezdetét a főcsapást mérő 65. hadseregnél akartuk megfigyelni, ezért Voronovval és a tüzérség parancsnokával, Kazakovval még virradat előtt Batov figyelőpontjára érkeztünk. A csapatok már elfoglalták megindulási állásaikat.

A mi oldalunkon csend uralkodott, nem látszott semmi mozgás. Mozdulatlanul várták a jeladást. Valahol az ellenség mélységében repülőink bombáinak robbanása hallatszott.

A terv szerinti időpontban, 08 óra 05 perckor levegőbe röppent a jelzőrakéta, mire tüzérségünk, aknavetőink és a reaktív gárda aknavetőink tüzet nyitottak. A tüzérségi előkészítés 55 percig tartott. Ezután a tüzérségünk tűzhengerrel támogatta gyalogságunkat, amely harckocsikkal együtt rohamozta az ellenséges állásokat. A rohamba bekapcsolódott a légierő is. A bekerítés arcvonalának teljes terjedelmében egyszerre mentek át a csapatok támadásba.

A mindenütt egyidejűleg rohamozott ellenség szívósan védekezett. Bár tüzérségünk és légierőnk hatalmas csapása következtében a német védelmet bizonyos irányokban az első állás teljes mélységében elnyomtuk, a megmaradt alegységek és egyes csoportok szívós ellenállást fejtettek ki. A 64. hadsereg szakaszán figyeltük a csata kibontakozását, és éreztük, mi-

A 62. HADSEREG HADITANÁCSA ÁTNYÚJTJA A 39. LÖVÉSZHADOSZTÁLYNAK A GÁRDAZÁSZLÓT — SZTÁLINGRÁD, 1943. JANUÁR

lyen elszántan kell gyalogságunknak leküzdenie az ellenséges védelmet. Estére a 65. hadsereg egységeinek mintegy 2—5 km mélységig sikerült beékelődni az ellenség védelmébe — 12 km-es támadási sávjának teljes szélességében. A 21. hadsereg balszárnyán és a 24. hadsereg jobbszárnyán a siker ugyan kisebb volt, de az ő csapataik is beékelődtek a hitleristák védelmébe. Bár a többi hadseregek előrehaladása nem volt számottevő, ennek ellenére tevékenységükkel az ellenség jelentős erőit kötötték le.

A támadás 11—12-én éjjel-nappal folyt. Kisebb szüneteket csak azért tartottak, hogy egyes hadseregeken belül erő- és eszközátcsoportosítást hajtsanak végre. Az ellenség ellenállása valósággal elkeseredett volt, csapataink azonban egyre növekvő erővel támadták őket.

Öt napi nehéz támadó tevékenység során a front főcsoportosításának csapatai felszámolták a Marinovkai kiszögellést, leküzdötték a megerődített középső védelmi gyűrűt, mintegy 10—22 km-t előrehaladva megközelítették a belső védelmi gyűrűt. Meg kell mondani, hogy az ellenség hozzáértéssel használta fel az általunk létrehozott berendezéseket, csapatainknak

csak nagy nehézségek és erőfeszítések árán sikerült azokat leküzdeni. Ez a harc a haza határtalan szeretetét, az ellenség kegyetlen gyűlöletét követelte meg, mert csak ezekkel a tulajdonságokkal lehetett elfoglalni ezeket a veszett ellenség által védelmezett állásokat. Előttünk volt azonban még egy védelmi rendszer — a belső. Hátra volt még egy nagyon erős védelmi objektum leküzdése — és az időjárás sem kedvezett nekünk. A hőmérséklet elérte a minusz 22 fokot, s erősödött a hóvihar is. Csapatainknak pedig a nyílt mezőn kellett támadniuk, amikor a németek az árkokban és erődökben várták őket.

A több napos, nehéz körülmények között folyó szakadatlan támadás kimerítette csapatainkat. A harcosok a nagy hidegben hosszú ideig a szabad ég alatt tartózkodtak, arra sem volt lehetőségük, hogy időnként megmelegedjenek, és ez sok fagysérüléshez vezetett. A személyi állomány egyre fogyott, és korábbi feltöltési forrásaink kiapadtak. Az ellenség ereje viszont nem csökkent, mivel az elveszett területről kiszorult erőit harcrendjének újabb feltöltésére használhatta fel. Ilyen körülmények között nekünk a szó szoros értelmében át kellett rágnunk magunkat a fasiszták védelmén.

Gyakran megfordultam az állásokban: általában a támadó harcrendek mögött tartózkodtam. Tüzérségünk az egész behavazott mezőt elfoglalta és lépcsőzetesen nyomult előre. Ezek a közvetlen irányzással tüzelő lövegek voltak, amelyek utat törtek a gyalogságnak, amely vékony láncban haladt előre. A lövegek vonalában gyalogos katonák nagy számban voltak, de ezek tüzérek voltak, akik az ágyúkat szolgálták ki. Az arcvonal néhány kilométernyi szélességében tucatnyi harckocsi mozgott előre. Mögöttük kis gyalogos csoportok haladtak, amelyek egyszer a földhöz lapultak, majd felugorva ismét folytatták előnyomulásukat. A zárt állásokban levő tüzérség tűzzel kísérte az egész harcrendet, tűzcsapásokat mérve az egyes szakaszokra. Időről időre a „Katyusák" is tüzet zúdítottak az ellenségre. Ilyenkor az egész harcrend szinte ugrásszerűen előretört. A közvetlen irányzással tüzelő tüzérség pedig a megmaradt ellenséges tűzfészkeket semmisítette meg, vagy részt vett az ellenlökések elhárításában, amelyet a hitleristák rendszerint harckocsikkal támogatott páncélozott csapatszállító járműveken hajtottak végre. A fasiszták harckocsikban és gyalogos erőkben továbbra is megtartották fölényüket.

Csatarepülőink a legbonyolultabb körülmények között is igyekeztek támogatni kevés számú gyalogságunkat, csoportos rácsapásokkal semmisítve meg az ellenállási fészkeket. Ha az időjárás a repülést szinte lehetetlenné tette (pl. köd volt), akkor is egyenként siettek a harcoló csapatok segítségére. Repülőink e harcokban kivívták a szárazföldi csapatok, de mindenek előtt a gyalogság nagyrabecsülését. A hihetetlen nehézségek ellenére a Doni Front csapatai szívósan, lépésről lépésre küzdötték le a német állásokat.

Végül is elérkezett az a pillanat, amikor a főcsapást nyugatról mérő 21. és 65. hadseregek, valamint keletről, a Volga felől előnyomuló 62. hadsereg csapatai közötti távolság 3,5 km-re csökkent. Az ellenség ellenállása azonban egyre jobban erősödött. Azt tapasztaltuk, hogy minden erővel és eszközzel meg akarja akadályozni a bekerített csoportosításuk kettévágását. Kísérleteik azonban sikertelenek maradtak, az a gondolat, hogy a város hősi védőivel való találkozás hamarosan létrejöhet, megsokszorozta a Sztálingrád felé támadó harcosok erejét. Ugyanez az érzés fűtötte azokat a katonákat is, akik a várost védték. A csapataink közötti találkozás esetére kidolgoztuk a megfelelő jeleket és jelzéseket, és kiadtuk a rendelke-

zést a csapatok további tevékenységére. A találkozás után a 62., 65. és a 66. hadseregeknek a bekerítés északi részén, a 21., 57. és a 64. hadseregeknek pedig a déli részén kellett az ellenséget megsemmisíteni. A 24. hadsereg a Legfelsőbb Főparancsnokság tartaléka lett.

Január 26-án reggel a 21. hadsereg 51. és az 52. gárda lövészhadosztálya, valamint a 121. harckocsidandárja a Krasznij Oktyabr nevű település és a Mamajev kurgán körzeteiben egyesültek a 62. hadsereg 13. gárda- és a 284. lövészhadosztályaival. A 65. hadsereg jobbszárnyán harcoló egységeknek pedig sikerült kapcsolatot teremteniük a 62. hadsereg 13. és 39. gárdahadosztályok parancsnokságaival.

SZTALINGRAD VÉDŐINEK ÖRÖMTELI TALÁLKOZÁSA A NYUGATRÓL TÁMADÓ CSAPATOKKAL — 1943. JANUÁR 26.

A józan ész azt diktálta volna, hogy ebben a helyzetben, amikor a felmentés reménye szertefoszlott, a bekerített csoportosítást kettévágtuk és a további ellenállás csak a teljes megsemmisüléshez vezethet — az ellenség letegye a fegyvert. Ez azonban nem következett be. A 6. Német Hadsereg parancsnoka, az időközben feldmarsallá előléptetett Paulus az ellenállás további folytatása mellett döntött.

A Doni Front csapatai előtt tehát csak egyetlen lehetőség maradt — az ellenség teljes megsemmisítése. De ezt a feladatot már a 24. hadsereg és több hadosztály nélkül — amelyek a Legfelsőbb Főparancsnokság tartalékai lettek — kellett végrehajtania.

A harcok során a 21., 57. és a 64. hadseregek szoros gyűrűbe fogták az ellenség erősen megtépázott hat gyalogos, két gépesített és egy lovashadosztályát. Ez volt az ellenség déli csoportosítása.

A 65., 66. és a 62. hadseregek három ellenséges páncélos, egy gépesített és nyolc gyalogos hadosztályt zártak szoros gyűrűbe. Ez volt az északi csoportosítás.

A kialakult helyzetnek megfelelő átcsoportosítások után a 64., 57. és a

21. hadseregek megkezdték az ellenség déli csoportosításának felszámolását. Csapásaikat délnyugati és északnyugati irányokból mérték. Az ellenség súlyos vereséget szenvedett, s január 31-én letették a fegyvert. E csoportosításnál esett fogságba vezérkarával együtt von Paulus feldmarsall is, akit még aznap este hozzánk a front törzséhez szállítottak.

Abba a fedezékbe, ahová Paulust vezették, én, Voronov tábornok és a tolmács tartózkodtunk. A helyiségben villanyvilágítás volt, egy kis asztal mellett ültünk. és meg kell mondanom, hogy érdeklődéssel vártam ezt a találkozást. Nyílt az ajtó, bejött az ügyeletes tiszt és jelentette, hogy a hadifogoly feldmarsall megérkezett, s azonnal oldalra állva bebocsátotta őt a szobába.

Előttünk állt egy magas, sovány, arányos testalkatú, tábori ruhába öltözött tábornok, aki vigyázzállásban megállt előttünk. Egész viselkedésén látszott a nagyfokú idegfeszültség, amit nem tudott elrejteni. Arca idegesen rángatózott, szemében félelem bujkált. Az volt a benyomásunk, hogy valamilyen szörnyű dologtól tart, ami most mindjárt bekövetkezik. Ezt látva, valahogy magam is kínosnak éreztem a helyzetet, és Voronovval egy pillantást váltva, egy mozdulattal felkértem Paulust, hogy üljön az asztalhoz. Ezt nagyon bátortalanul el is fogadta — miközben jobbra-balra tekintgetett.

Az asztalon szivar és hosszú szopókás cigaretta volt:

— Gyújtson rá — kínáltam.

Rágyújtott, s magam is ezt tettem. (Nikolaj Ivanovics Voronov nem dohányzott.) Megkínáltuk egy pohár forró teával is, amit örömmel fogadott. Remegése és arcának rágatózása azonban nem szűnt meg. De a beszélgetés végére érve sem tudott magán uralkodni.

A társalgás során Paulus félénken kifejezte azt a reményét, hogy kérdéseinkkel nem kényszerítjük olyan katonai titkokra vonatkozó közlésekre, amelyekkel katonai esküjét meg kellene sértenie. Megjegyeztük, hogy egyelőre mi ilyen problémákat nem érintünk, de nyomban megkérdeztük, hasonló esetekben a német parancsnokságoknál mi az eljárás a szovjet hadifoglyokkal kapcsolatban. Ez a kérdés végleg elbátortalanította, és úgy határoztunk, hogy az első beszélgetést ezzel be is fejeztük. Igaz, a társalgás végén mégiscsak megkértük, hogy adjon ki rendelkezést az északi csoportosításuk csapatainak, hogy szüntessék be a céltalan ellenállást, azonban arra hivatkozva, hogy ő hadifogoly, tehát ilyen parancs kiadásához nincs joga, kérésünket elutasította.

Ellenőriznem kellett az ellenség északi csoportosítása ellen a 62., 65. és a 66. hadseregek részvételével tervezett csapás szervezését. Ezért a beszélgetés után nyomban gépkocsin Batov tábornok parancsnoki harcállás-pontjára mentem, ahová magammal vittem Kazakov és Orjol tábornokokat is. Hajnalra már meg is érkeztünk. Csujkov és Zsadov elvtársaknak a figyelőponton jelentették, hogy a csapatok a kijelölt időben készen állnak a feladat végrehajtására, és hogy a németek nem hajlandók letenni a fegyvert.

Megvirradt, a figyelőpontunkról látni lehetett a közelben elhelyezett tüzérségi állásokat. Különösen az M—31 típusú reaktív gárda aknavetők sorai voltak szembetűnőek, amelyek olyanok voltak, mint amikor a szétbontakozott lovasszázadok állnak fel rohamra.

Ehhez a csapáshoz már felhasználtuk a tüzérség ama egységeinek nagy részét is, amelyek a déli csoportosítás felszámolása után felszabadultak. Mindent megtettünk, hogy csapataink ebben a csatában minél kevesebb

A HITLERISTA HADIFOGLYOKAT A HÁTORSZÁGBA SZÁLLÍTJÁK — SZTÁLINGRÁD, 1943. JANUÁR

veszteséget szenvedjenek. Az egész 16. légi hadseregnek, valamint a tüzérség és a reaktív tüzérség valamennyi egységének harcolnia kellett.

Február 1-én a reggeli órákban mindezek az erők tüzet nyitottak az ellenséges állásokra. A figyelőpontunkról tisztán láttuk, hogy a németek védelmének első vonalaiban szinte összefüggően robbannak a tüzérség és az aknavetők lövedékei. A fasiszták tüzérségi állásaira — amelyek a mélységben voltak elhelyezve — a repülők szórták le bombáikat. Az ilyen nagyerejű csapást a hitleristák nem bírták ki. A tüzérségi és légi előkészítés után az általuk tartott védelmi állások sok szakaszán fehér zászlók emelkedtek a magasba. Ez a parancsnokság tudta nélkül, ösztönösen történt. Az egyik helyen megadták magukat, eldobálva a fegyvereket, máshol dühödten ellenálltak. Még folyt a küzdelem. Február 2-án reggel azonban a bekerített északi csoportosítás maradványai tömegesen kezdték megadni magukat. De ez is parancsnokságuk akaratától függetlenül történt.

Ezen a napon az ellenség északi csoportosítása is megsemmisült. A volgai csata győzelmesen befejeződött.

*

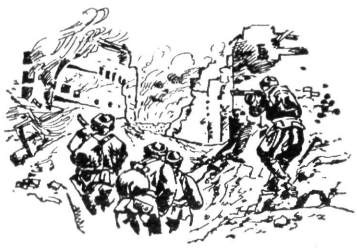
A német fasiszta csapatok szétzúzása a volgai csatában a második világháború nagy katonapolitikai eseménye volt, és hatalmas nemzetközi jelentőséggel bírt. Ez a csata megerősítette a világ szabadságszerető népeinek a fasiszta blokk elkerülhetetlen vereségébe vetett hitét. Európa leigázott országaiban fokozódott a hitlerista „új rend", a német megszállók elleni harc.

A fasiszták katasztrófája Sztálingrád falainál nagyban aláásta a német csapatok morális állapotát, s jelentősen rontotta Németország katonapolitikai helyzetét. Ez az esemény megrendítette a fasiszta blokkot, és fokozta annak széthullását.

A volgai győzelem ugyanakkor még magasabbra emelte a Vörös Hadsereg harci szellemét, megerősítette népünk törhetetlen erejébe vetett hitét.

A német fasiszta csapatoknak a volgai csatában történő szétzúzása, valamint az ezt követő támadásaink a szovjet—német arcvonalon azt eredményezték, hogy a Szovjet Fegyveres Erők magukhoz ragadták a kezdeményezést. Megkezdődött a megszállók tömeges kiűzése országunk területéről.

A nagy volgai győzelmet társadalmi és államrendünk felsőbbrendűsége, a Szovjetunió népeinek szilárd barátsága, a szovjet harcosok példátlan keménysége, magas katonai műveltségük és határtalan hazaszeretetük eredményeképpen értük el. E történelmi jelentőségű győzelemnek a szervezője, lelkesítője és vezetője a mi dicső kommunista pártunk volt.

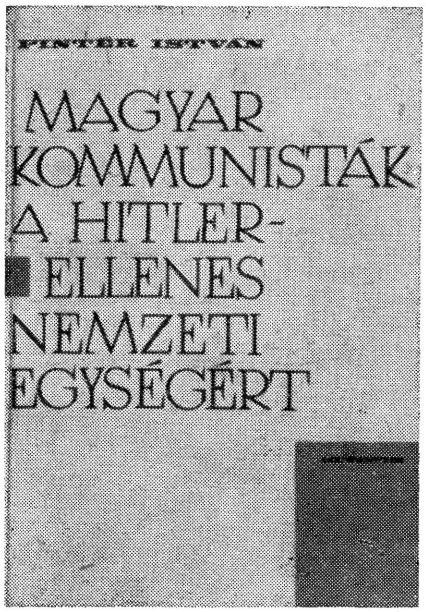

SZEMLE

PINTÉR ISTVÁN:

MAGYAR KOMMUNISTÁK A HITLER-ELLENES NEMZETI EGYSÉGÉRT

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 326 o.)

Pintér István könyve érdekes, elgondolkodtató, vitára késztető munka.

Ahhoz, hogy a kiadványt értékelni tudjam, előbb meg kell állapítanom, mi is a szerző célja. A válasz erre csupán első pillantásra tűnik egyszerűnek. Az elsőrendű célt a munka címe kétségtelenül már tartalmazza. A módszer azonban, ahogy a szerző a maga elé tűzött feladatot meg kívánja oldani, felvet sok egyéb, az eredetivel egyenértékű kérdéscsoportot is. Vagyis, olyan szerkesztési módszerrel állunk szembe, ahol a témakörök mellé- és nem alárendelt viszonyban állnak egymással.

Csoportosításának alapja az időrendiség. Nyomon követi a történteket 1941 júniusától egészen 1944 márciusáig. Képet ad a tárgyalt időszak erőviszony-alakulásairól s ezek okait kutatja. Az országban a háború ideje alatt végbement társadalmi mozgást s a kül- és belpolitikában mutatkozó ingadozást, irányváltoztatásokat a harctéren bekövetkező események függvényeként értelmezi.[1]

Egyik törekvése tehát a külpolitikai események hatásának érzékeltetése az ország belpolitikájára, a másik pedig — s ennek pontos végigvitele viszonylag új és teljesebb a korszakkal foglalkozó korábbi történeti munkáknál —, hogy a kommunista párt munkáját vizsgálva ne csak a sikerek és kudarcok leírására szorítkozzék, hanem a lehetőségekhez képest az összefüggések globális láncolatát is adja.

Nem vállalkozhatom arra, hogy a mű teljes egészét ismertessem és méltassam, mivel a szerző szempont-választásai következtében a könyv a gondolatok variáns csokrait adja. Helyesebbnek vélem, ha az egy tőről eredő gon-

1 Ugyanezt a koncepciót fejti ki a szerző részletesebben a Kállay-kormány „hintapo itikájának előzményeihez" c. tanulmányában. (Hadtörténelmi Közlemények, 1967. 2. sz.).

dolatait csoportosítva ismerkedünk meg a munka lényegével, gondolatiságával.

Figyelemre méltó Pintér István felfogása a magyar társadalom keresztmetszetéről és a politikai csoportok arculatáról. Álláspontját a következőképpen lehet felvázolni.

A magyar uralkodó osztály egységesen háborús párti volt — mondja a szerző.[2]

A politikailag iskolázatlanabb tömegek semleges álláspontot vallottak.

A Szociáldemokrata Párt a háború kezdetén határozottan haladó politikát folytatott, majd ahogy múlt a veszélye annak, hogy legalitását a kormány felszámolja, mind megalkuvóbbá vált.

A Kisgazda Párt sem tiltakozott a Szovjetunió megtámadása ellen.

Az 1939-ben alakult Nemzeti Parasztpárt a helyes utat ugyan nem ismerte fel, de politikája végig aktív, háborúellenes volt.

A KMP feladatát abban látja a szerző, hogy a németellenes erőket, amelyek minden párt soraiban megtalálhatók voltak, egységes fronttá kovácsolja. E politika realizálásaként értékeli az 1941. húsvéti és karácsonyi Népszava-vitát, a Magyar Történelmi Emlékbizottság létrejöttét és tevékenységét, mint a korszak legjelentősebb eredményét. A tanulmány első fejezetét is ez a gondolat zárja.

Kiemeli a szerző, hogy a KMP helyes politikája eredményezte a németellenes polgári csoportok közeledését a párthoz, s általában a legális ellenzéki baloldali pártok sem idegenkedtek a kommunistákkal való együttműködéstől.

A Bárdossy-kormány bukását, mint a baloldali tömegek tiltakozásának és az uralkodó osztályon belüli torzsalkodásnak „közös" eredményét értékeli.

A második fejezet indító képe a hatalomra jutott Kállay-kormány bemutatása.

Részletesen foglalkozik a Horthy-terror erősödésével, a Történelmi Emlékbizottság felszámolásának folyamatával, a kommunista pártot ért megtorló intézkedések következményeivel.

Felméri, milyen súlyos csapást jelentett a nemzeti Hitler-ellenes erőkre a kommunista vezetők letartóztatása és a Szociáldemokrata Párt jobboldalának árulása.

Ezután nagy teret szentel a háború hatásának ismertetésére, a politikai koncepcióban bekövetkezett változások értékelésére. Érzékelteti az országban végbemenő elégedetlenségi hullám növekedését és a KMP ezt segítő tevékenységét.

A szerző szerint tehát 1942 telére alaposan megváltozott a helyzet 1941 júniusához képest.

A könyv harmadik fejezete érdekes párharc eseményeit követi nyomon. Egyik oldalon áll a kormány, amely folytatja **rendszermentő politikáját**, másik oldalon a kommunista párt, amely a kormány politikája ellenében az azonnali különbékét követelve harcol a náci, s most már Horthy-ellenes nemzeti erők tömörítéséért.

Pintér István kifejti, hogy a politikát változtató okok közül a legjelentősebb Sztálingrád és Voronyezs volt. Egészen konkrétan a következőkben látja ezek hatását a kormány kül- és belpolitikájára.

A kormány mind több energiát fordított a „két vasat egyszerre a tűzben tartani" elv megvalósítására. Számítva arra, hogy a szövetségesek közötti ellentétek fokozódnak, közeledtek az angolszászokhoz. Különböző csatornákon keresztül felvették az érintkezést az angol reakciós körökkel. Mindemellett végsőkig kiszolgálták a németeket, mert egy fronton, a szovjet fronton a végsőkig készek voltak harcolni.

Tápot adott az általuk szított tűznek a balkáni partraszállás s az ezt szülő angol orientációs Kelet-Európa Churchill által megfogalmazott terve. Átnyúlva a negyedik és egyben utolsó fejezet ismertetésébe, ez a gondolat az olasz kiugrás idején még inkább erősödött, hogy aztán 1943 decemberében végleg elhaljon. Az ezutáni politika egyenes következménye lett 1944. március 19.

Belpolitikai téren a kormány tovább folytatta aktív kommunistaellenes politikáját, s a növekvő terror a baloldali legális ellenzéki pártok jobboldalára gyakorolt főleg nagy hatást. Legalitásuk érdekében mind merevebb politikát folytattak a KMP-val szemben.

A szerző részletesen kitér azokra az okokra, melyek a párt vezetését a Békepárt megalakítására bírták, s részletes elemzését adja az új párt munkájának.

2 *Pintér István:* Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 11. o.

A kiadvány befejező gondolatsora szomorú, de reális képet fest az 1944-es Magyarországról. Leírja, hogyan jutott csődbe végleg a Kállay-féle „nagy" kiugrási kísérlet, s hogy a kommunistáknak szinte az utolsó pillanatig a Szociáldemokrata és a Kisgazda Párt jobboldalával kellett győzködnie s ez erejük nagy részét lekötötte, elvonta a tényleges harctól.

A tanulmány koncepciója affelé hajlik, hogy az általa felvázolt társadalmi rend zárt rendszer, amelyben ugyanazok az erők hatnak a háború végén, mint a háború elején, csak változott súllyal és intenzitással. Szavuk nyomatéka nem a társadalom belső törvényszerűségeinek hatására változik, hanem a zárt rendszerre kívülről súlyosodó nyomás eredményeként.

Véleményem szerint — a politikai élet alakulására aktívan ható külpolitikai események ellenére is — a rendszer politikai arculatát főleg a háború kezdetére már kialakult belső törvényszerűségek szabták meg.

Az ellenforradalmi rendszer uralomrajutását követően hihetetlenül gyorsan kidolgozta kül- és belpolitikai koncepcióját és ezen nyugvó katonapolitikáját.[3] Mint tudjuk, politikájuk alfája és omegája a területrevízió és az antibolsevizmus volt. Ehhez a külpolitikai célhoz igazodott belpolitikájuk is. Horthyék szándéka egy konszolidált állam megteremtésére irányult. Ennek érdekében hajlandók voltak kiegyezni a szociáldemokratákkal, később a kisgazdákkal is. A kiegyezések legsúlyosabb következménye egy, a fasizmus igazi arculatát takaró álparlamenti rendszer létrehozása lett. Az országra nehezedő súlyos gazdasági és szociális problémákért pedig Trianonra és a bolsevizmus „aknamunkájára" hárították a felelősséget. A legalitásukat féltő ellenzéki liberális pártok ehhez a politikához — sajtójuk és a Parlamenti Napló tanúságtétele szerint —, ha nem is aktív, de passzív segítséget nyújtottak.

Egyfajta látszategység tehát létrejött az országban. A csendben végbement szakadást más ok váltotta ki. Ez az ok a módszer kérdése volt. Az ellenforradalom időszakában — kivéve a szűken vett fehérterrort — két lényegében egyező, de módszereiben különböző politikai csoport váltogatta egymást. Az egyik a Bethlen—Teleki-féle csoport a körültekintőbb, módszereiben disztingváltabb, szélesebb külpolitikai horizonttal rendelkező politikát folytatta, a másik, a Gömbös-csoport, amely a brutálisabb, egyoldalúan németbarát politika híve volt.

Felfogásuk abban megegyezett, hogy a bolsevizmus elleni és a revíziós igényű háborúk elkerülhetetlenek. Telekiék azonban a végső összecsapást időben későbbre várták s nem volt szándékuk egyértelműen elkötelezni magukat a németek mellett. Gömbös és elvbarátai a háború időpontjának meghatározását hallgatólagosan a szövetségesre bízták és céljuknak a totális készenlét elérését tartották. Talán azt az állítást is meg lehetne kockáztatni, hogy a Teleki—Bethlen-féle csoportosulás „magyarabb" politikát akart folytatni. Természetesen osztálykorlátaikat figyelembe véve ez azt jelenti, hogy imperialista céljaik elérésében nem kívántak a németek csatlósai lenni, mert annyira voltak képzett politikusok, hogy világosan lássák: a fizetendő ár nagyobb lesz, mint az adomány értéke. Azonban a törvények, amelyeket bábáskodásukkal hozott meg a „T. Ház", fasiszta, háborút előkészítő törvények voltak. S ezek érvényesülését nem gátolni szándékozták, hanem ható idejüket lassítani. Ezt azonban megoldani nem lehetett. Egy olyan államban, amelynek szerkezetét a bürokrácia szabályai határozzák meg, amelynek mechanizmusa fasiszta jellegű, ahol a kettős elidegenedés a maga teljességében érvényesül, a létrehozó erő már nem gazdája, hanem szolgája az általa létrehozott gépezetnek.

Teleki és csoportja ezt nem ismerte és nem is ismerhette fel. Politikájukra — s ez főleg Kállayra érvényes — jellemző az általuk létrehozott szituációból való reménytelen menekülési vágy, amelynek mozgatórugója a hatalomátmentés gondolata volt. E törekvés megvalósítását illetően talált partnerre a Szociáldemokrata és a Kisgazda Párt vezető apparátusának jobbszárnyában — amely szilárdan kezében tartotta a párt irányítását és a kormány segítségével sikerrel verte vissza pártja baloldalának próbálkozásait —, amelynek vezetői túlnyomó részt kispolgárok, mun-

3 Lásd *Horthy Miklós* titkos iratai (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.) c. kötet idevágó dokumentumait, különös tekintettel a 7-es, 8-as, 13-as és 14/a számú iratokra.

kásarisztokraták, tehát kommunistaellenes erők voltak. A szerző által megfogalmazott erőtlen ellenvetések számukra az utolsó szalmaszálat jelentették.

Emellett azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e politikának voltak látszateredményei. Gondolok itt a nyíltan németbarát Werth leváltására és arra, hogy az angolok Budapestet 1944-ig ténylegesen nem bombázták.

Ezek a szemfényvesztő „eredmények" csak hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarországon az angolbarát államférfiaknak széles körben hitele legyen.

Tagadhatatlan, hogy a tisztázatlan arcvonalak, az alaptalan remények megosztották az ellenállásra alkalmas erőket. Ha a kormány néhány tagjának erőtlen ellenvetése nem jelentett volna alternatívát a polgári legális pártok felé, akkor — s ezt 1944 augusztusa bizonyítja legékesebben — e pártok baloldala súlyosabb tényezőként, időben létrehozhatta volna a kommunisták által meghirdetett nemzeti egységet.

Az említett belső törvényszerűségek szabták meg a katonapolitika alakulását is.

Nem titok, hogy a kommunista párt ezen a téren is súlyos nehézségekkel küzdött. A hadsereg erejét adó tömegek passzivitásról tettek tanúbizonyságot, s ezt kellett volna megtörnie a pártnak. Ehhez azonban szélesebb tömegbázissal kellett volna rendelkeznie.

A hadsereg tiszti rétegének egy jelentős csoportja — századosok, őrnagyok, alezredesek[4] —, akik előrehaladásukat egy esetleges háborúban biztosítva látták, nyíltan nyilasszimpatizánsok lettek és a háború feltétlen híveivé váltak. Ezt a tendenciát elősegítette a nyugati demokráciák szerencsétlen — de részben érthető — magyarellenes politikája is.[5]

A Szovjetunió elleni rablótámadás idejére — a Gömbös—Imrédy politikai vonal törekvéseinek eredményeként és a németek szédületes diplomáciai-katonai sikereinek hatására — Magyarországon a háborús párté volt a döntő szó. Igaz ugyan, hogy a Legfelső Honvédelmi Tanács első értekezlete a hadüzenet ellen döntött, de Werth és társainak követelése és helyzetjelentése eredményeként Magyarország háborúba lépett.

A kommunistaellenesség eszméjétől áthatott politikusoknak ez a döntés természetszerűleg nem esett nehezére.

A hadüzenet kérdésénél érdemes egy pillanatra elidőzni. Az egységes állásfoglalást — mint ezt a szerző is helyesen kiemeli — akadályozta a kormány egy csoportjának attól való félelme, hogy esetleg háborúra kerül sor az Amerikai Egyesült Államokkal és Angliával.

Emellett az uralkodó osztályon belül több csoportot is megkülönböztethetünk, amelyeknek a háborúhoz való viszonya — eltérő érdekeik következtében — különböző volt.

Ez a probléma sokkal szélesebb skálájú annál, hogy akárcsak a kontúrjait is vázolni lehetne néhány vonallal. Mindenesetre két kérdésre megkönnyíti a válaszadást. Az egyik adalék ahhoz, hogy a hintapolitika — „adok Hitlernek úgy, hogy nekem is maradjon" — elve nem annyira a háborús események függvénye, mint az uralkodó osztály vezetőinek kísérlete osztályuk és a velük kapcsolatban álló polgári rétegek egységének fenntartása a politika viharában. A másik közelebb visz bennünket ahhoz, hogy megértsük a katonai vezetésben megnyilvánult bizonytalanságot, amely a fejetlen vezetés, a sok bukott kísérlet magyarázatát is adhatja.

Más kérdés volt a magyar társadalom legnagyobb és legdöntőbb hányadának — a munkásságnak és parasztságnak — állásfoglalása.

A szerző helyesen vázolja fel a magyar nép hozzáállását a háborúhoz.[6] A kommunisták feladata éppen a passzivitás feloldásában rejlett. Meg kellett találniuk az új helyzetben a harc megfelelő formáit.

Pintér István behatóan foglalkozik ezzel a kérdéscsoporttal is. Bemutatja, hogy a párt milyen módszerekkel próbálkozott a háború különböző periódusaiban. Az eredmények és kudarcok

4 *Kádár Gyula* visszaemlékezése. — HIL. Kéziratok és tanulmányok gyűjteménye 2556.

5 HIL. HM. A békeelőkészítő csoport és a párizsi békekonferencián részt vevő bizottság iratai 1945. T/A/10. — Arról van szó, hogy magyar katonatiszteket a német hadsereg szívesen látott éves csapatszolgálatra. A technika fejlettségére fogékony fiatal tisztek, főleg a magyar hadsereg felszerelésére gondolva, lenyűgözve és korlátlan német imádattal telítve tértek vissza Magyarországra. Ugyanakkor Franciaország maximum két tisztet fogadott évenként.

6 *Pintér István:* i. m. 12. o.

pontos elemzését kapjuk. Talán egy árnyalatnyi kiegészítéssel járulhatnék a kép teljesebbé tételéhez.

A Szombathelyi által megfogalmazott koncepció — fal mellett a németekkel[7] — hellyel-közzel való érvényesülése[8] megzavarta az embereket. Mint ezt már jeleztem, véleményem szerint azt a benyomást keltette az emberek java részében, hogy a hadsereg kész harcolni a „magyar érdekekért", de minden elhangzott politikai szólam ellenére nem lesz tevékeny részese a világháborúnak.

A tömegekben végbemenő tudatosodási folyamat lassú volt és csak a német megszállás után realizálódott.

A szerző szerint ehhez az úthoz nagymértékben, sőt döntően hozzájárult a háború menetében bekövetkezett változások sora. Ezt a nézetet nem tagadva, egy dologra szeretném felhívni a figyelmet: a horthysta propagandagépezet — saját osztályérdekeit tekintve — jól működött. Eredményességét főleg abban lehet lemérni, hogy a tömegmegmozdulások és a háború eseményei között nem volt meg a szinkronitás.

Milyen következtetéseket lehet ebből levonni?

A tapasztalatok szerint azt, hogy a háború az országot érő fokozatos megterhelések ellenére sem éreztette szörnyű hatását. Ebből eredően a kommunisták feladata kétszeresen nehéz volt. Először is a permanens megtorlások következtében a párt számban kicsiny volt, másodszor egy fásult közvélemény állt vele szemben.

Visszatekintve erre az időszakra, az a nézetem, hogy az ország sorsa döntően a legális pártok állásfoglalásától függött. Az akcióegység megteremtéséhez az ő hozzájárulásuk és az általuk mozgósítható bázis kellett. Ez az időpont 1944 elején következett be. Az 1943 decemberi teheráni találkozó döntései ugyanis akkor érték el különböző csatornákon keresztül az országot; világossá vált a Szociáldemokrata és a Kisgazda Párt előtt a helyzet; rádöbbentek, hogy az általuk favorizált horthysta politikusok végleg csődbe vezették az országot. Az angol megszálláshoz fűződő remények füstbe mentek, a balkáni partraszállás gondolatát felváltotta a későbbi második front végleges terve. A pártok vezetői kénytelenek voltak elismerni, hogy számukra az egyetlen reális tényező most már csak a kommunista párt, s rajta keresztül a Szovjetunió. Igaz, eddig is folytak tárgyalások a kommunisták és a baloldali legális ellenzéki pártok között, ezek azonban 1943 decembere után léptek jelentősebb stádiumba. E pártok osztálykorlátait mi sem mutatja jobban, hogy egyértelmű választ 1944. március 19 után adtak, miután már nem politikai legalitásuk, hanem fizikai létük forgott veszélyben. A magyar politikai élet korruptsága, manipuláltsága, indiszkrét ügyvezetése eredményeként ugyanis a német elhárítás jobban ismerte a magyar diplomácia erőtlen lépéseit, mint a felelős magyar kormány.[9]

Ezután állt be a magyar politikai életében döntő változás.

Szerintem a „hintapolitika" alapelve a Bethlen—Teleki-csoport minden vezető politikusának kelléktárában döntő tényező volt.

Kállay azt az óvatos, de mégis észszerűtlen tekingető politikát folytatta, mint Teleki. Ennek eredménye 1944. március 19 lett.

Összefoglalva: Pintér István könyve a korszak lényegét leginkább helyesen visszaadó művek közé tartozik. Sok tekintetben több ez a munka, mint a korszakkal foglalkozó tanulmányok bármelyike is. Nem ártott volna viszont élesebb vonásokkal rámutatni a kormányok ravasz és egységbontó politikájának lényegére, a kommunista párt gyengésének okaira.

Kár, hogy a szerző nem használta mint fogalmat és kategóriát a katonapolitikát. Ennek következtében külbel- és katonapolitikai koncepciója közötti összefüggések és különbségek nincsenek kellően megvilágítva.

Kiss Sándor

7 *Kádár Gyula* visszaemlékezése. HIL...

8 A háború kezdetén az arcvonalra küldött Kárpát-csoport létszáma kb. 30 000 fő. (*Korom Mihály:* A fasizmus bukása Magyarországon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. 35 o. Összetételére lásd: HIL. HM. A békeelőkészítő csoport és a párizsi békekonferencián részt vevő bizottság iratai. 1945. T/A/4. *Szombathelyi* vallomása).

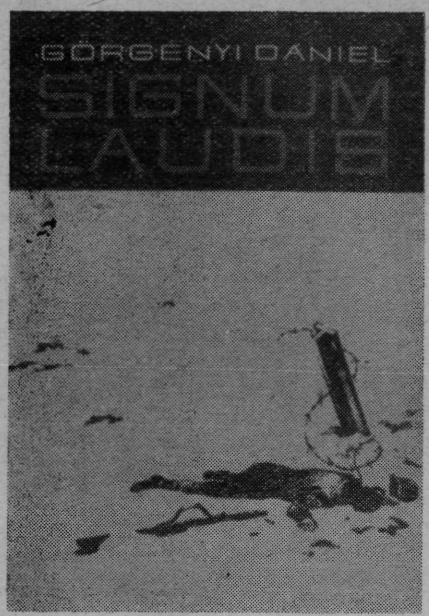
9 Lásd *Ránki György:* A Wilhelmstrasse és Magyarország című dokumentum kötet idevágó iratait. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968.

GÖRGÉNYI DÁNIEL:

SIGNUM LAUDIS

EGY KATONA EMLÉKIRATAI

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 319 o.)

Görgényi Dániel memoárja érdekes, izgalmas, tanulságos olvasmány. Személyes, közvetlen élményei, tapasztalatai két világháborúról és a „békés" Horthy-korszak hadseregéről adnak hiteles képet. Nem készült katonának, az első világháború kényszerítette egyenruhába. Mérnök akart lenni, de olyan helyzetbe került, hogy célját csak katonaként érhette el, és a Horthy-hadsereg hivatásos tisztje lett. Komolyan vette azt a burzsoá elvet, hogy a katona nem politizál; ennek megfelelően élt és dolgozott. Betű szerint értelmezte és legjobb képességei szerint betartotta mindazt, amit a tiszti hivatásról és a példamutató kötelességteljesítésről tanult.

A különböző beosztásokban számos tapasztalatot szerzett a hadsereg korszerűtlenségéről, a fegyverkezési politika és a háborús készülődés negatív következményeiről, a vezetés és a végrehajtószervek bűnös könnyelműségéről, felelőtlenségéről. E tapasztalatok már korán kritikai gondolatokat ébresztettek benne, melyeknek rendszerint hangot is adott. Állásfoglalásai azonban nem politikai nézeteket tükröztek. A képzett katona aggályai nyertek megfogalmazást véleményében. Kényszerből lett ugyan hivatásos tiszt, de egész emberként vállalta ezt a hivatást, és mindvégig becsületesen teljesítette, amit kötelességének tartott. Szakmai felkészültsége és felelősségérzete diktálta tiltakozását vagy ellenvéleményét, de nem jutott el a politikai vonatkozások és tanulságok felismeréséig.

A nem politizáló katona a Don partján kezdett ráeszmélni, hogy léteznek ilyen tanulságok. Keserves tapasztalatok árán jutott idáig. A 2. hadsereg III. hadtestének sorsán látta meg, mi vár Magyarországra Hitler oldalán. E felismerés érlelte antifasisztává, s állította a magyar nép megmentéséért küzdők sorába.

Görgényi Dániel emlékiratai tehát egy tanulságokban gazdag életutat tárnak az olvasó elé. Amiről ír az már történelem, de nem történelemkönyvet ír. Tényeket közöl tárgyilagosan; ezek sokasága ismerteti meg velünk a kort s benne a szerzőt. Cselekedeteik fényében mutatja be és jellemzi azokat a személyeket — a legmagasabb katonai vezetőktől honvédekig, akikkel a különböző események során és helyzetekben kapcsolatba került.

Legrészletesebben a Don menti tapasztalatairól ír. Beosztásánál fogva nem csupán a III. hadtestnél történteket tekinthette át. Tudomása volt az egész 2. hadsereg helyzetéről, tevékenységéről s az arra kiható körülményekről. Ez tette lehetővé, hogy személyes élményein keresztül megbízható, hiteles képet adjon a katasztrófáról, bemutassa és szakszerűen elemezze annak okait is. Véleményét és kritikai megjegyzéseit a témával foglalkozó hadtörténészek sem mellőzhetik.

Görgényi Dániel egyik számottevő alakja volt a magyar hadifoglyok antifasiszta mozgalmának. Ez a mozgalom máig is legkevésbé ismert fejezete annak a harcnak, melyet népünk legjobbjai vívtak a fasizmus ellen. A szerző memoárja sokat segíthetett volna ezen a helyzeten. Az antifasiszta hadifogolymozgalom részletesebb tárgyalására, eredményeinek és problémáinak szélesebb kibontakozására kínálkozó lehetőséget azonban Görgényi nem használta ki. Így is sok tényanyaggal járul hozzá az eddigi ismeretek gyarapításához, de éppen ez enged arra következtetni, hogy mennyivel többet tudott volna mondani.

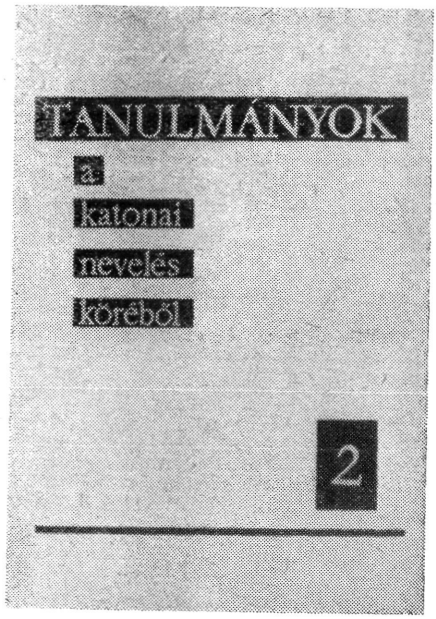
Ez az észrevétel nem akarja csökkenteni a memoár jelentős értékeit. Görgényi Dániel könyve eredményesen segíti elő a Horthy-hadsereg tevékenységének, szerepének és szellemének jobb megismerését. Hozzájárul a közvéleményben máig is tapasztalható téves nézetek helyesbítéséhez Magyarország második világháborús szerepét illetően. Kívánatos, hogy tisztjeink, valamint a honvédelmi és világnézeti neveléssel, történelemtanítással foglalkozó pedagógusok megismerjék.

Tóth Sándor

TANULMÁNYOK A KATONAI NEVELÉS KÖRÉBŐL

(2. kötet)

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 390 o.)

E tanulmánysorozat közrebocsátásával — amelynek 1. kötete a múlt évben jelent meg — a Zrínyi Katonai Kiadót az a szándék vezette, hogy évenként vagy kétévenként kiadásra kerülő, egy-egy kötetben ismertesse a kiképző-nevelőmunka területén szerzett tapasztalatokat. Emellett bizonyos mértékig összefoglalója legyen a sok tekintetben még elszigetelten folyó kutatómunkának. Az írások célja tehát, hogy elősegítse a katonai nevelés fogalmainak a tisztázását, az alkalmazandó és helyes módszerek megismerését. Nem valamiféle véglegesség igényével lépnek fel, inkább javaslatokat tartalmaznak, problémákat vetnek fel. E kötetek nem pedagógiai kézikönyvek, hanem a hadseregünk diktálta feladatokhoz szeretnének támaszt nyújtani azzal, hogy egy-egy problémát alaposabban elemezve, az érdeklődés középpontjába állítsanak. A kötetek funkciójából következik, hogy nem törekednek teljességre. Ezen túlmenően azonban objektív nehézségek is akadályozzák, hogy a kiképzés-nevelés területének nem minden részlete kerül kellő megvilágításba. Azok a kiképzők-nevelők, akik gyakorlati munkájuk során ütköznek a problémákba s jól vagy rosszul, de a legjobb igyekezettel próbálják azokat megoldani — nem mindig képesek tapasztalataikat úgy ismertetni, hogy azok a közösség számára is tanulságot nyújtsanak. Ebből következik, hogy a tanulmányok színvonala eléggé különböző, noha mondanivalójuk hasznos, és úgy gondoljuk — ez jelenti a lényeget.

A most közreadott 2. kötet — az 1-höz hasonlóan — három fő területről közöl tanulmányokat, mégpedig a vezetés, a beosztottak megismerése és a kiképzés-nevelés köréből. Túl hosszúra nyúlna mind a tizenegy tanulmány ismertetése, ezért csupán három — az egyes témakörökre jellemző — tanulmányról szólunk részletesebben.

A vezetés témaköréből *Paréj Lajos* százados: „A szakaszparancsnok napi

időbeosztása" c. tanulmányát említjük meg. A munkaidővel való helyes gazdálkodás, az idő ésszerű kihasználása rohamosan fejlődő világunknak hovatovább legégetőbb, legsürgősebben megoldandó problémáját jelenti. A gazdaság, a technika fejlődése egyre nagyobb feladatokat ró a vezetőkre, s ennek csak úgy képesek eleget tenni, ha nem aprózzák el idejüket, ha a korszerű vezetési elvek szerint dolgoznak. A vezetők munkaidejének tudományos vizsgálata a polgári életben már elkezdődött. De mi a helyzet a hadseregben? A szerző alegységparancsnoki szinten, 62 szakaszparancsnok „munkanap-fényképe" alapján próbál választ adni. Ezek szerint (1965 őszi helyzet) szakaszparancsnokaink munkaideje átlagosan 11,8 óra, ami jóval magasabb, mint a polgári életben dolgozó hasonló vezetőké. Ha eltekintünk ettől a jelentős óraszámtól, s azt kutatjuk: az miképpen oszlik meg, meg kell állapítanunk, hogy a munkaidőnek csupán 11,07%-a jut az önképzésre, a foglalkozásra való közvetlen felkészülésre; a központi továbbképzésre, ami a korszerű harci technikai eszközök, harcászati elvek megismeréséhez, elsajátításához vajmi kevés. A beosztottak megismerésére, nevelésére, a kollektíva kialakítására fordítható 3,06%-nyi idő ugyancsak minimális. E fényképek (melyek az elmúlt évek során bizonyára „fejlődtek", ésszerűbb elosztást mutatnak) arra figyelmeztetnek, hogy az eddig kialakult helyzet alapos elemzésére, vezetési módszereink tudományos alapokra támaszkodó továbbfejlesztésére van szükség. Egyébként az egyre bonyolultabbá, nehezebbé váló feladatainkat nem leszünk képesek sikerrel megoldani.

Gruber István őrnagy—*Molnár Károly* alezredes: „A katonai kisközösségek vizsgálatainak tapasztalata"-it ismerteti. A katonai kiscsoportok szerepét a korszerű, elszigetelten tevékenykedő csapatok harca emelte központi problémává. Napjainkban, amikor a korszerű tömeghadsereg java részben kisebb kötelékben oldja meg feladatát — semmilyen vezetői kvalitás, sem tömeges tevékenység nem pótolhatja, sőt nem nélkülözheti a szűkebb kollektívák, az egyes emberek, a beosztottak magas fokú erkölcsi-politikai meggyőződöttségét, szaktudását, felelősségérzetét stb. Ezideig hadseregünkben még nem fordítottak kellő figyelmet a katonai kisközösségben létrejövő emberi kapcsolatok konkrét vizsgálatára, pedig a szocialista tudatformálás feladatait nagy részben a katonai kisközösségben oldják meg. A szerzőket vizsgálódásaik során az a cél vezette, hogy meghatározzák azokat a tényezőket, amelyek megléte esetén a kiscsoportok közösséggé válhatnak, továbbá, hogy a közösséget alakító tényezők sajátos körülmények között hogyan érvényesülnek, milyen szerepük van a kiscsoportok közösséggé alakulásában. Tizenöt különböző kiscsoport szervezettségi szintjét, illetve annak érzelmi, értelmi, akarati, erkölcsi tényezőit elemezve vonták le következtetéseiket. Ezek rendkívül tanulságosak, kitűnik belőlük, hogy az érzelmi kapcsolatoknak, az értelmi méltányolásnak, a vezető személyiségjegyeinek milyen fontos szerepe van a közösség formálódásában.

Ezek a vizsgálatok csupán első lépcsőfokát jelentik a csoportkutatás metodikájának. Mint vizsgálati lépés önmagában főleg diagnózist nyújt, de emellett lehetőséget ad a megfelelő tájékozódásra, a közösségi élet mélyebb, sokoldalúbb kutatására.

Végül egy olyan tanulmányról szólunk, amely a midennapi kiképző-nevelőmunkával *ma még* nincs kapcsolatban, de a jövőt illetően nagyon is fontos szerepet játszhat majd. *Zábory Sándor* alezredes: „A programozott oktatás"-ról szóló tanulmánya a didaktika legkorszerűbb eljárásainak egyikéről ad igen érdekes, eléggé részletes ismertetést. A programozott oktatás módszerének alkalmazásával a Szovjetunióban éppúgy, mint az Amerikai Egyesült Államokban és sok más fejlett országokban már komoly eredményeket értek el, noha mindössze 10—14 éve, hogy az első kísérletek megkezdődtek. Érthető módon elsősorban azokon a területeken hasznosítható sikerrel, ahol viszonylag rövid idő alatt kell a korszerű technika kezelését elsajátítani, ahol különösen szükség van az elvek egységes értelmezésére és gyakorlati alkalmazására, a végrehajtás, az együttműködés mechanizmusának, részleteinek kialakítására és begyakorlására. Vagyis min-

denekelőtt a hadseregben. A Szovjetunióban is a hadsereg jár az élen a programozott oktatás módszereinek alkalmazásában. A tanulmány rendkívül gyakorlatias és szemléltető módon ismerteti az ún. *lineáris* és az *elágazásos* programok alapján készített programozott könyvet. Mindkét példa kézzelfoghatóan bizonyítja e módszer előnyét. Amellett a könyv tájékoztat a programozott oktatás egyéb eszközeiről is, az oktatógépekről, a robotinformátorokról stb. Különösen a harcászati kiképzésben vannak nagy lehetőségei a programozott oktatás alkalmazásának. Az új ismeretek közlését a programozott tankönyvek, gépi programok, a szellemi jártasságok és készségek kialakítását főként a kollektív gyakorlóprogramok, kollektív oktatógépek és oktató berendezések segítik elő. Ily módon lényegesen lerövidíthető az oktatás ideje.

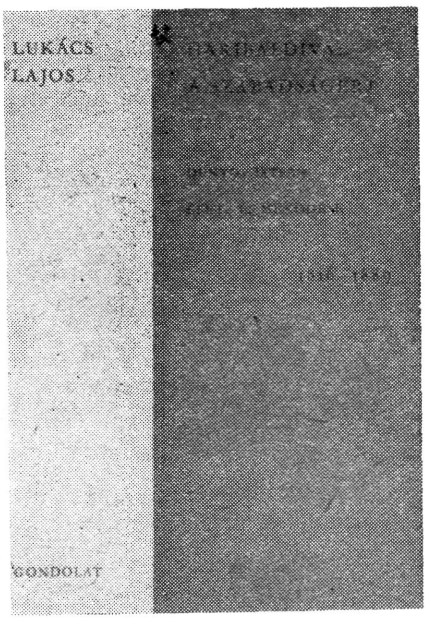
Újból hangsúlyozzuk, hogy az említett három tanulmány rövid ismertetésével nem szándékoztunk rangsorolást végezni, hiszen a többi tanulmány, amely a parancsra, a honvédelmi nevelés időszerű politikai oktatás tapasztalataira stb. vonatkozik, ugyancsak jó és hasznos tanácsokat tartalmaz. Ez a kötet — hiányosságai ellenére is — igen sok segítséget nyújt a kiképzők gyakorlati munkájához, s talán nem fogja az a vád érni, hogy elvont problémákat boncolgat.

Csonka György

LUKÁCS LAJOS:

GARIBALDIVAL A SZABADSÁGÉRT

(Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1968. 332 o.)

A szerző a magyar történetírás régóta esedékes adósságaként nyújtja át az olvasónak Garibaldi harcostársáról, Dunyov István szerfölött megrázó életútjáról szóló művét.

A magyar olvasót mindig vonzották az elnyomók ellen vívott hősi küzdelmekben részt vett bátor hazafiak tetteit elbeszélő írások. Dunyov Istvánról azonban, aki pedig igazi hős volt s egy életre szóló áldozatával tett tanúságot népünk felszabadítása és a zsarnokság elleni nemzetközi összefogás magasztos ügye mellett, semmit, vagy vajmi keveset tudott. Ez nem véletlen, hiszen Dunyov személyét és működését évtizedekig homály fedte.

A letűnt társadalom szellemi irányítói találkoztak az 1848—49-es magyar forradalom és szabadságharc lánglelkű katonájának nevével a hazai és külföldi levéltárak sárguló irataiban, tudtak a magyar szabadságharcban és Garibaldi 1860. évi szicíliai expedíciójában tanúsított hősi helytállásáról éppúgy, mint az örökös emigrációban végzett munkásságáról, de nem szorgalmazták, hogy a magyar nép is megismerje tevékenységét, sőt, mélyen elhallgatták, nehogy a felnövekvő nemzedék, a magyar ifjúság Dunyov Istvánt példaképének válassza, fölöttébb tanulságos, sikerekben és tragikus fordulatokban gazdag életútját megismerje.

Lukács Lajos történész érdeme, hogy a magyar szabadságharc kiváló katonáját, a nemzetköziség neves úttörőjét, nemes példáját és szellemi örökségét a feledés homályából kiemelte és szocialista társadalmunk közkincsévé tette.

A szerző magyarországi, romániai, ausztriai és olaszországi levéltárak és könyvtárak anyagát tárta és dolgozta fel, hogy minél teljesebben mutassa be a vitéz szabadságharcos katona, a példamutató magyar garibaldista életútját. Ennek során megelevenednek előttünk a XIX. század nagy eseményei: az 1848—49-es magyar forradalom és szabadságharc, a gyűlölt Bach-korszak, az olasz nemzeti egységért vívott küzdel-

mek és a Risorgimento történetének egyes állomásai.

A minden tudományos igényt kielégítő, mindvégig mértéktartó, olvasmányosan megírt könyv első fejezetében Dunyov István pályafutásának kezdetét ismerhetjük meg. A szerző az adott kor társadalmának bemutatása után elvezeti az olvasót a Maros folyótól délre, Erdély és a Nagyalföld érintkezési pontján fekvő Vingára: itt született művének hőse, itt serdült ifjúvá, s innen, a „... polgáriasodó paraszti kisváros köréből került ki, és jutott el hosszú és nehéz küzdelmeken keresztül az értelmiségi pályára". Lukács Lajos fejtegetéseiből kitűnik, hogy a vingai ifjúnak, aki Aradon végezte el a bölcsészeti tanfolyamot, nem kis gondokkal és előítéletekkel kellett megküzdenie, hogy tehetségének és vágyainak megfelelő társadalmi helyet tudjon kiharcolni magának.

A magyar, bolgár, román, szerb és német nyelvet kitűnően beszélő fiatalember képzettségének és képességeinek elismerését, valamint személye iránti tiszteletet és megbecsülést bizonyítja az a tény, hogy szülővárosában aljegyzői állást ajánlottak fel neki. Ez a körülmény messzemenő lehetőséget biztosított arra, hogy közgazdasági, politikai és jogi ismereteit gyarapítsa.

Mint a továbbiakból kitűnik, Dunyov István minden lehetőt megtett a kor haladó követelményeinek megvalósításáért, az anyagi, társadalmi és kulturális haladás előmozdításáért. Közben állandóan tanult. A köz javát szolgáló munkáshétköznapok estéin fáradhatatlanul képezte magát, forgatta a jogi könyveket azzal a szilárd elhatározással, hogy megszerzi az ügyvédi diplomát, amely elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy tevőlegesebben bekapcsolódhasson a közéletbe. Fáradozásait siker koronázta: 1843. március 20-án, eredményes vizsga után, megkapta a közjogi ügyvédi oklevelet. E fontos okmányon még alig száradt meg a tinta, már új célt tűzött ki maga elé: megszerzi a váltójogot. Ezt az elhatározást ismét tanulással töltött éjszakák követték, amelynek eredményeként az alig 27 éves Dunyov István 1843. május 12-én, a Váltó Feltörvényszéknél letett vizsgája alapján, átvette a váltóügyvédi diplomát is, amely új szakaszt nyitott pályafutásában.

Ezt követően hosszú hónapokat töltött Pesten, Pozsonyban és Bécsben. Ezek a hónapok — állapítja meg a szerző — „felmérhetetlen politikai tapasztalatokkal gazdagították, látókörét európai szintre emelték és a liberális politikai eszméáramlat szilárd és határozott támogatójává formálták".

Dunyov István a hosszabb távollét után Aradon telepedett le, ahol 1844-ben köz- és váltójogi irodát nyitott. A tiszteletnek és nagy tekintélynek örvendő fiatal ügyvéd hamarosan Arad városának vezető közéleti férfiai között foglalt helyet. Az Aradon eltöltött néhány év fontos iskola volt számára, s olyan tapasztalatokat szerzett, amelyek meghatározták további fejlődését. „Lehetősége és alkalma nyílt nemcsak az annyira égető gazdasági kérdések megismerésére — olvashatjuk a könyvben —, de a politikai erőviszonyok alaposabb felmérésére is. Lendületes és határozott fellépése a városi politikai életben már előrevetette szerepét és meghatározta helyét a bekövetkező történelmi fordulatban."

Lukács Lajos művének következő fejezetében Dunyov Istvánt mint az 1848—49-es magyar forradalom és szabadságharc katonáját mutatja be, aki nemcsak megértette és helyesen ismerte fel a történelmi helyzet nyújtotta lehetőségeket, hanem bátran és következetesen vállalta is a tevékeny részvételt. „Ez az alapállás — írja a szerző — teljes mértékben következett Dunyov István egyéniségéből, jelleméből, politikai hitvallásából és azokból a nemzetközi és hazai eseményekből, amelyek milliókat villanyoztak fel ezekben a napokban."

A könyv írójának helyzetismertetéséből, amely rendkívül alapos és pontos, szemünk elé tárul az a sokoldalú tevékenység, amit Dunyov azért fejtett ki, hogy Arad lakossága ne maradjon le a társadalmi átalakulásért folyó küzdelem élvonalából, hanem célratörően, megingathatatlanul kövesse a főváros példáját. A felsorakoztatott adatok kétségtelenül bizonyítják, hogy a mű hősének nem kis szerepe volt abban, hogy Arad önálló, eredményesen mozgatható nemzetőrséggel rendelkezett.

Dunyov István az elsők között volt, akik beléptek a nemzetőrségbe, és a 3. században mint köznemzetőr került beosztásba. Ott találjuk őt abban a hat nemzetőr századból kiválogatott 65 fős csapatban is, amelyet 1848 júliusában a

szerb felkelők által veszélyeztetett déli területre küldtek.

A szerző a továbbiakban az utolsó rendi országgyűlésről ír, amely kimondotta Magyarország és Erdély egyesítését, s amelyet a román nemzeti mozgalom vezetői elutasítottak: Erdély autonómiáját, az ott élő népek nemzeti egyenjogúságát követelték. Ez az adott pillanatban az osztrák kamarillát szolgálta. Az erdélyi osztrák főparancsnok sietett is felfegyverezni és csatasorba állítani a román felkelőket, hogy a magyar forradalom eltiprására használja fel őket. Mint ismeretes, a magyar kormány rendeletére 1848. október 22—23. éjjelén Aradról Gál Laszló őrnagy vezetésével elvonult egy expedíciós csapat, hogy megfékezze a megyében fellángolt felkelést és kemény kézzel megbüntesse ennek szervezőit. Az aradi nemzetőrök soraiban ott menetelt Dunyov István is, akit ebben az időben neveztek ki nemzetőr hadnagynak és Vörös Antal kormánybiztos utasítására létrehozott katonai bíróság jegyzőjének és ideiglenes hadügyészének. Lukács ezt követően mindenre kiterjedő részletességgel bemutatja a katonai expedíció útját, tevékenységét és következményeit, majd a forradalom további menetét befolyásoló hatását.

1848 végén a magyar kormány rendeletére az aradi nemzetőrség fegyvereit átadták az újonnan szervezett honvédségnek. Dunyov István — sok társával együtt — honvéd főhadnagyi rendfokozattal a honvédség kötelékébe került és hamarosan alezredessé előlépett Gál László segédtisztjévé nevezték ki. Főhadiszállásuk ekkor Nagy-Halmágyon volt. Itt vették 1849 január végén azt a parancsot, hogy minden rendelkezésre álló erővel nyújtsanak támogatást Bem tábornoknak, aki Puchner osztrák altábornagy seregeivel szemben január 21-én Nagyszebennél, majd február 4-én Vízaknánál csatát vesztett. Gál alezredes — Dunyov is vele tartott — két hadoszlopban indult meg. Manőverei eredményességét bizonyítja, hogy Bem az út közben harcot vívó, de mégis időben beérkező segélycsapatokkal megerősödve „... rövid időn belül képessé vált arra, hogy a már-már tragikus kimenetelűnek ígérkező erdélyi hadjáratot mégis a magyar forradalom javára fordítsa".

A piski hídnál lezajlott döntő csatában Gál és segédtisztje nem vett részt. A sereget Bemnek átadva sebesültekkel és menekültekkel visszatértek Aradra, majd a hadügyminiszter parancsát teljesítve, a szerb felkelők által szorongatott Szabadkára mentek, ahol rövid idő alatt talpra állították a szétzilált csapatokat, amelyeknek élén 1849. március 5-én Bajmok határában súlyos csapást mértek a szerb seregre. A váratlan győzelem erkölcsi és katonai vonatkozásban egyaránt hamarosan éreztette hatását. Mint ismeretes, Gál katonáinak hősi helytállása kedvező helyzetet teremtett egy nagyobb offenzíva kibantakoztatására. Perczel Mór tábornoknak a délvidéki hadak főparancsnokává történő kinevezésével egy időben felállított három hadosztály egyikének élére az ezredessé előlépetett Gált bízták meg, ugyanakkor segédtisztjét, Dunyov Istvánt századosi rangra emelték.

Ebben a fejezetben olvashatunk a délvidéki hadjáratról is. Ennek döntő ütközeteiben Dunyov is részt vett és bátor, hősi magatartásával tűnt ki. A legveszélyesebb helyeken harcolt, többször megsebesült, de helyét nem hagyta el. „Kamenicz erődített tábor ostroma közben lába olyan súlyosan megsérült, hogy már amputálása is szóba került. Ott volt a súlyos veszteségekkel járó kácsi ütközetben is, ahol fején komoly vágást kapott a Wallmoden vértesek rohama során."

E harcokban tanúsított helytállásáért alezredessé előléptetett Dunyovot egy ideig még ott láttjuk a különböző csatatereken — utoljára a Nagykátánál vívott lovascsatában. A töméntelen szervező munka, a szakadatlan harc és sebesülései annyira legyengítették ellenálló erejét, hogy parancsnoka kénytelen volt hűséges kísérőjét, annyi dicső és súlyos küzdelemben fegyvertársát és barátját gyógykezeltetés végett Aradra szállíttatni. Ám alig ért haza aradi lakására, már útra is kellett kelnie, hogy Görgey tábornok parancsát teljesítve Világosnál ő is letegye fegyverét.

Mint ismeretes, a magyar forradalom és szabadságharc leverését, az ország megszállását rövidesen kíméletlen megtorlás követte. Az osztrák kormány bosszúját Dunyov sem kerülhette el. A szerző művének harmadik fejezetében erről az időszakról ad megrázó képet.

A szabadságharc hős katonája Aradon várta sorsa beteljesedését. Kossuthot és társait ugyanis súlyos lábsebe

miatt nem követhette. Amire számított, hamarosan bekövetkezett. A pesti rendőrigazgatóság 1850 nyarán megindította ellene a büntető eljárást, majd ennek következményeként 1851 októberében Pestre szállították a hírhedt Újépületbe, a hadbíróság székhelyére" ... ahol a szabadságharc annyi kimagasló alakja szenvedett fogságot és sokan közülük vértanúhalált."

Dunyov Istvánt 1848—49-es működéséért a hadbíróság 1852. április 24-én halálra ítélte, amit később „... a császár kegyelméből... 10 évi várfogságra változtattak". Lukács helyesen állapítja meg, hogy az ítélet enyhítése nem a császári kegynek és megbocsátó szándéknak volt a következménye, hanem „... annak, hogy az ítélethozók sok tekintetben maguk is érezték eljárásuk alaptalanságát, jogi tarthatatlanságát". Ám a tényen ez mit sem változtatott, mert Dunyov István mögött hosszú időre bezárult a börtön kapuja. Bíráit az a cél vezette, hogy végleg elszakítsák övéitől, hőn szeretett hazájától, hogy megtörjék és örökre elvegyék kedvét a forradalmi tevékenységtől. De, mint ez a mű további részeiből is kitűnik, tévedtek. Bár lelki és testi szenvedése határtalan volt, akaratát, meggyőződését semmi sem tudta megingatni. Sőt, a börtön falai még keményebbre edzették. A hosszú várfogság az önképzés, a politikai iskolázottság és tájékozottság kibővítésének évei voltak. Sokat látott és tapasztalt börtöntársaival folytatott eszmecserék szellemi látókörét szerfölött kitágították. „Figyelemre méltó hatást tettek rá — állapítja meg Lukács Lajos — politikai, társadalmi nézeteinek további alakulására, gazdagítására a külföldi rabtársai is — ezek között is különösképpen a Josefstadtba és Königgrätzbe került olasz politikai foglyok." Ezek az olasz hazafiak elhozták magukkal cellákba a római forradalom tanulságait, Garibaldi népiségét, szabadságuk eltipróinak gyűlöletét, és kitartóan hirdették az olaszok, magyarok és a szlávok szoros összefogásának szükségességét Ausztria ellen. „Amikor 1857. május 8-án Dunyov István számos fogolytársával egyetemben, az általános amnesztia kibocsátása után elhagyta börtönét, semmi jelét sem mutatta a megbásának, a megtörtségnek és szívós akarattal és elszántsággal készen állt arra, hogyha annak ideje elkövetkezik, ismét teljesítse kötelességeit a haza és az egyetemes társadalmi haladás érdekében."

Dunyov Istvánnak az amnesztia után sem volt nyugta. Azon túl, hogy meghatározott időközökben jelentkeznie kellett a rendőrségen, minden lépését figyelték. Éppen ezért ütközött nehézségbe szétzilált életének rendezése is. Barátai, ismerősei ugyanis, akik készséget mutattak támogatását illetően, nem mertek nyíltan feléje közeledni. Óvatosságuk indokolt is volt, mert nem tudhatták milyen hátránnyal járhat egy volt politikai elítélt támogatása. Azonban tény, hogy barátai révén került az 1858-ban alakult Magyar Kertészeti Társulathoz, ahol munkáját nagy szakértelemmel és gondossággal végezte. Egykori célkitűzéseiről, szabadságharcos elveiről azonban egy pillanatra sem mondott le. Kedvező időre várt, hogy a tett mezejére lépjen. „Érthető — írja Lukács Lajos —, hogy az 1859-es év sokat ígérő nemzetközi eseményei azonnal felkeltették érdeklődését"... és megerősítették azt a szándékát, hogy Olaszországba megy és eszményeinek valóra váltását egykori rabtársainak támogatásával azok táborában keresi, akik harcban állnak Magyarország népét leigázó Ausztriával. Elhatározását tett követte: 1859. június 12-én elhagyta a magyar fővárost és sok viszontagságot átélve augusztus 20. körül megérkezett a genovai kikötőbe, majd Torinóba. Itt találkozott azokkal a magyarokkal, akik ebben az időben vezető szerepet töltöttek be az emigrációban és a magyar légióban.

A szerző az itáliai események ismertetése, sokoldalú elemzése mellett bemutatja az olaszországi magyar emigránsok életét, tevékenységét, majd Dunyov egyéves piemonti működését.

Dunyov István az olaszországi helyzetet és a szicíliai népmozgalom eseményeit értékelve arra a következtetésre jutott, hogy „... az adott pillanatban tenni, cselekedni az emberiség ügyéért, szolgálni egyben a haza felszabadításának célját, csakis Garibaldi táborában lehet". És ő ebben a tudatban el is indult azon az úton, amely a dicsőséghez, de egyben mártíromságához is vezetett.

1860 június második felében, amikor Dunyov végérvényesen elhatározta, hogy Garibaldi mellett kíván harcolni, Szicíliában a politikai és katonai események egyaránt előrehaladott stá-

diumban voltak. Garibaldi táborába már sok magyar érkezett, akik az olasz egységeknél és a szervezés alatt álló magyar légióban tevékenykedtek. Dunyov 1860. július 19-én szállt hajóra Torinóban. Négy napig tartó utazás után érkezett meg Palermóba. Itt azonnal jelentkezett a hadügyminiszternél, Sirtori tábornoknál, akitől azt a feladatot kapta, hogy „... szervezze biztos katonai egységgé a 16. hadosztály 2. dandárának 2. zászlóalját". A tapasztalt magyar szabadságharcos nagy lelkesedéssel fogott hozzá az új munkájához. Fáradozását siker koronázta, mert létrehozott alakulata a katonai egységek között a legkiválóbbnak bizonyult. Ezt felettesei azzal jutalmazták, hogy augusztus 19-én nyílt parancsban tették közzé zászlóaljparancsnoki és alezredesi kinevezését. Ám örömébe üröm is cseppent: a nagy gonddal megszervezett alakulatának frontra küldését a szicíliai politikai és katonai vezetés halogatta. A sok huza-vona után szeptember 10-én a Tüköry nevét viselő hadigőzösön katonái élén mégis elindult Nápoly felé, ahová 13-án érkezett meg. Itt azt a megbízást kapta, hogy vegye át a 17. hadosztály 2. ezredének irányítását — harci egységbe szervezve azt. Ezt a parancsot is sikeresen oldotta meg. A harci vágytól égő ezredét hamarosan el is vezényelték Nápolyból Bixio hadosztályához, Maddalonihoz. A helyzet ugyanis ebben az időben rendkívül válságos volt. A több mint 30 ezer főnyi Bourban-sereg felsorakozott Capuától Maddaloniig, hogy összeroppantsa az alig 20 ezer katonát számláló garibaldista erőket és megnyissa az utat Nápoly felé.

Dunyov, életére is tragikus volturnói csata előestéjén kapta meg Pulszky Ferenc levelét, amelyben arról értesítette, hogy a magyar emigráció vezetése, személy szerint Kossuth úgy döntött, hogy a Piemonttól ígért fegyverek szállításának gondos lebonyolítására őt, Dunyov Istvánt küldi a román fejedelemségekbe, és kéri, hogy az ügy fontosságára való tekintettel egy órát se késlekedjék, induljon azonnal. E magasabb érdekeket szolgáló megbízatás teljesítése módot adott volna Dunyovnak arra, hogy elhagyja a csatateret. A kötelességérzet, a vállalat feladat következetes és becsületes végrehajtása azonban sokkal mélyebben élt benne, semhogy katonáit elhagyja. Ezt Pulszkynak küldött válaszlevelében meg is írta: „... — Köszönöm kitüntetését. Igyekezni fogok becsülettel eleget tenni a várakozásnak.

A csata előtt nem mehetek, nem szabad mennem: ezt parancsolja becsületem. — Kötelességem tehát részt venni a csatába, melybe ezredemet ígéretemhez képest bevezetnem kell."

Lukács Lajos csataleírásából kitűnik, hogy Dunyov becsülettel vette ki részét az öldöklő küzdelemből — sok-sok neves és névtelen magyar honfitársával együtt. Dunyov 600 főnyi ezredének élén háromszor indult rohamra. Katonái lelkesen követték addig, amíg egy ellenséges golyó le nem terítette szeretett parancsnokukat.

„Sietve jelentem, hogy a mai ütközetben, melyet Capua előtt... vívtunk, igen tisztelt s szeretett honfitársunk, Dunyov István veszélyesen megsebesült... s ma eldől még, szükség leend-e az aputatio vagy sem" — írta a szintén súlyosan sebesült Óváry Kossuthnak.

A szerző könyvének hetedik fejezetében Dunyov István életéért folytatott küzdelemről számol be. Mint írja, az orvosok nem sok reményt fűztek életbenmaradásához. Várták a tragédia bekövetkezését, éppen ezért lábának amputálásához nem is fogtak hozzá. Ám Dunyov élniakarása legyőzte a halált. A sikeres műtét és a gondos ápolás visszaadta őt az életnek, a további harcnak. Nem lehet meghatódás nélkül olvasni azokat a sorokat, amelyek a lábadozó beteg és Garibaldi találkozását örökítik meg. „Túlzás nélkül állíthatjuk — írja Lukács Lajos —, Dunyov életének legkritikusabb pillanatában lelkiereje olyan támaszt kapott, mely jelentékeny mértékben hozzájárult a leselkedő halál leküzdéséhez. A megbecsülés, az olasz és a magyar nép testvéri összefogásának jelét juttatta kifejezésre Garibaldi azzal, hogy a hős szabadságharcost ezredesnek nevezte ki, és egyidejűleg az általa vezetett ezredet Dunyov nevéről nevezte el."

A szerző a továbbiakban vázolja Dunyov gyógyulásának útját és az olaszországi események további fejleményeit, majd arról ír, hogyan tevékenykedett a „felgyógyult" magyar garibaldista a vörösinges vezér mellett 1862-ben.

A kiadvány kilencedik és tizedik fe-

jezete Lukács nagyszerű munkájának legértékesebb részei. Előbbiben Dunyov Istvánt mint politikai gondolkodót mutatja be az olvasónak, az utóbbiban pedig az 1867-es kiegyezéssel kapcsolatos álláspontját elemzi, amely arra az elhatározásra késztette Dunyovot, „...hogy végleg berendezkedjen az ideiglenesnek remélt második hazában és megkísérelje konszolidálni hányatott életét".

Lukács Lajos könyvének utolsó fejezeteit szinte teljes egészében Dunyov személyének szenteli, s nem véletlenül, hisz életének e bemutatott végső szakasza a legmegrázóbb — és minden túlzás nélkül állíthatjuk: a legfelejthetetlenebb is.

Egy életen át folytatott harcoktól elfáradt, fél lábbal küszködő garibaldista egymaga, élettárs nélkül nem tudta rendezni életét. Amikor ez bizonyossá vált előtte, 55 éves volt. Tizenkét évi olaszországi tartózkodása óta most gondolt először arra, hogy élettársat keres. A sors „kegyes" volt hozzá, mert a 18 éves Antoniette Talaminire, a csodálatos szépségű hajadon személyében olyan feleséget kapott, aki élete végéig hűséges asszonya és gyöngéd kezű ápolója maradt. Ám az a remény, hogy társat választva könnyebb lesz az élete, nem valósult meg. A szép, harmonikus életüket anyagi gondok árnyékolták be. Különösen azt követően, hogy szinte évenként jelentkezett gyakran változtatott otthonukban a gyermekáldás. 1872. január 8-án született meg az első, 1885. január 26-án pedig az utolsó, a hetedik gyermekük. Tetőzte Dunyov tragédiáját a gyermekek anyjának, a hűséges feleségnek a folytonos betegeskedése és 1887. január 27-én kínos szenvedések közepette bekövetkezett halála.

„Ki lenne képes ennél többet elviselni? Mihez kezdhetett e szerencsétlen béna ember hét gyermekkel és az élet minden terhével együtt?" — teszi fel a kérdést a szerző, aki mély átérzéssel kísérte végig Dunyov István dicsőségekben gazdag, de tragikus életútját.

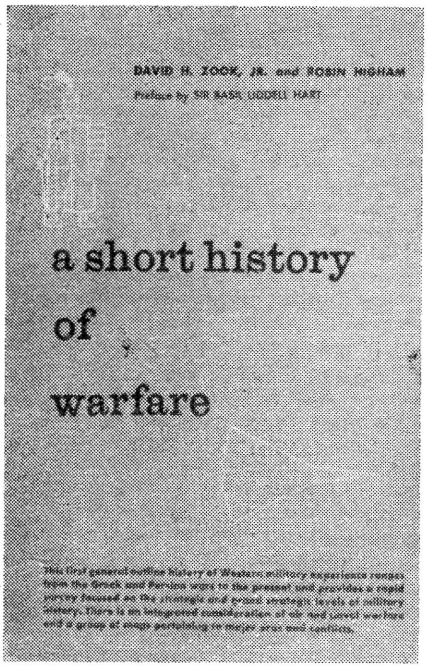
Dunyov István utolsó napjaiban minden erejét összeszedve azon fáradozott, hogy árvái számára gondviselőket szerezzen. És aztán „Lecsukódtak örök álomra a fáradt szemek! Bevégeztetett egy végtelenül küzdelmes, döbbenetes tragédiákkal terhes élet! Dunyov István magyar száműzött, akit a hivatalos Magyarország állampolgárai közül kitaszított és a hivatalos Olaszország is magára hagyott aggodalmaival, szenvedéseivel egyetemben — elköltözött az élők sorából. 1889. augusztus 30-án délután 1 óra 20 perckor e nemes szív megszűnt dobogni, kilehelte lelkét... Annak a tudatában búcsúzott a számára oly mérhetetlen szenvedést nyújtó világtól, hogy jön, biztosan eljön egy jobb kor, egy igazibb nemzedék, mely majd visszatér igaz szívvel és magasztos eszmékkel telve egykori elődeik félbemaradt küzdelmeihez, és végrehajtja mindazt, melynek valóraváltása megtört, megszakadt."

Molnár Pál

ZOOK, DAVID H.—HIGHAM, ROBIN:

A SHORT HISTORY OF WARFARE

(2. Ed. New York, 1967. Twaghe, 500 o.)

Zook százados és Higham professzor vállalkozása nem is elsősorban azért figyelemre méltó számunkra, mivel jól sikerült, haszonnal forgatható, nagyobb hibáktól és félreértésektől mentes kézikönyvvel állunk szemben, hanem azért, mert a szerzők főleg az Amerikai Egyesült Államok Katonai Akadémiájának növendékei számára írták. Így a könyv segítségével közelebb juthatunk az Amerikában folyó hadtörténelmi oktatás módszertani és egyéb problémáihoz.

Módszertanilag a mű átmenet a hadtörténelem és a hadművészet-történelem között, bár a hadtörténelmi jelleg erősebb. A szerzők didaktikai szempontból — helyesen — arra törekedtek, hogy ne csak vezérfonalat, hanem a hadtörténelem valamennyi lényeges eseményével foglalkozó, önállóan is teljes egészet alkotó kézikönyvet adjanak az olvasó kezébe az emberiség — elsősorban a nyugat — hadtörténelmének a marathoni csatából (i. e. 49. o.) egészen napjainkig terjedő szakaszáról. Ezért minden esetben a gazdasági és társadalmi viszonyokból kiindulva igyekeztek a hadtörténelem egyes korszakait, eseményeit elemezni. Ez az elemzés — főleg az összefoglaló értékelésekben már hadművészet-történeti szintű. Sem a terjedelem, sem a mű jellege nem tette lehetővé, hogy a hadművészet-történet valamennyi lényeges kérdését akárcsak érintsék is, csupán a hadászati — angolszász terminológiával élve nagy hadászati — katonai elméleti és fegyvertörténeti problémákat tárgyalták részletesebben. A harcászat alig, a hadműveleti művészet pedig szinte egyáltalán nem kapott helyet a munkában.

Az egyes korszakokra jutó lapterjedelmet megvizsgálva az alábbi eredményeket kapjuk: általános elvi bevezetés 6 o., ókor 24 o., középkor (a XVI. századig) 32 o.. XVII—XVIII. század 40

o., XIX. század 111 o., az első világháború és előzményei 66 o., a második világháború és előzményei 125 o., napjaink 20 o. Ez az arány a XIX. századtól eltekintve, mely az amerikai háborúk (1845), észak-amerikai polgárháború (1861—1865), spanyol—amerikai háború (1898) és a tengeri háborúk hadművészete részletesebb feldolgozása következtében az nagyobb nyomatékot kapott, többé-kevésbé megfelel az általuk elfogadott normának. Az amerikai hadtörténelemmel és a tengeri hadviseléssel foglalkozó fejezetek egyébként a könyv legértékesebb részeit alkotják.

A munka színvonala azonban meglehetősen egyenetlen, a szerzők amerikai tárgyú fejezetektől eltekintve sehol sem törekedtek eredetiségre, mindenütt a hivatalos amerikai álláspont vagy régebbi történelmi korok tekintetében a nyugaton elfogadott véleményeknek adnak hangot. Egyetlen kisebb eretnekségük Liddell Hart elméletének, a „közvetett megközelítés hadászat"-ának gyakori felhasználása.

Amilyen megbízhatóan és viszonylag részletesen elemzik az angolszász hadtörténelem egyes kérdéseit, olyan mostohán bánnak többnyire a többi államokkal — az orosz polgárháborúnak (1917—1922) pl. mindössze három oldalt szenteltek, s főleg ezekben a fejezetekben fordulnak elő többször is kisebb-nagyobb, néhol csak a túlságosan tömör fogalmazás következtében fellépő pontatlanságok, értelmetlenségek is.

Az alábbiakban azonban nem ezekkel, hanem néhány bennünket is közelebbről érintő általánosabb problémákkal kívánunk foglalkozni.

A rövid bevezető jól áttekinthető, jellemző képet ad az USA katonai ideológiájáról. A háborút az emberi társadalomtól elválaszthatatlan, örök jelenségnek tartja, s rámutat a háború és társadalom fejlődésének kölcsönhatásaira. Ez utóbbi megállapításával — az előbbivel természetesen nem — mi is egyetérthetünk (27. o.), a későbbiekben azonban néhány nem meggyőző történelmi példára hivatkozva (a hellenisztikus társadalmat pl. egyetlen sikeres csata, feltehetőleg Guatemala-i c. 331) hozta létre, vagy, hogy „a keresztes hadjáratok hatottak a kereskedelem fejlődésére, s nem megfordítva" (28. o.), határozottan militarista tendenciákat mutatva, túlértékelik a szerzők a háborúk kétségtelenül meglevő történelemformáló erejét. Az is sajátságos, hogy sem itt, sem a későbbiekben, még a marxista katonai doktrína vázlatos ismertetése során sem (448—449. o.) beszélnek a háborúk és forradalmak kapcsolatairól, s nem alkalmazzák az igazságos vagy igazságtalan háború kritériumát sem.

A középkori fejezetek elsősorban Oman, s a kortársak közül Hollister munkásságára épültek, így az angol és némileg a francia vonatkozások megalapozottak, s a magyar olvasó számára gyakran újat is mondanak. Figyelemre méltó pl. az a Hollister kutatásain alapuló, a középkori magyar hadtörténelem egyik fontos kérdésének, a magyar zsoldosság történetének kutatásába is alkalmazható megállapításuk, hogy a középkori angol scutage — vagyis a nemcsak kötelező, de fizetett katonai szolgálata — átmenet a feudális és zsoldos katonai szolgálat között (74. o.). Egyéb kérdésekben azonban már több a pontatlanság, így joggal csodálkozhatunk pl. azon, hogy IV. Béla 1241-ben 100 000 főnyi hadsereget vont össze a muhi csatában. (72. o.) S még az angol történelmi részeknél is találkozhatunk olyan megállapításokkal, hogy a puskaport — szerintük is csupán állítólag — Roger Bacon találta volna fel 1249-ben (77 o.), vagy hogy a Crécy csatában (1346) 6000 genovai számszeríjas vett volna részt. (75. o.)

A XVI—XIX. századdal foglalkozó részek, ha nem is gazdagítják ismereteinket új kutatási eredményekkel, vagy új elméletekkel, de mentesek a pontatlanságoktól is. Említésre méltó, hogy Napoleon tanácsadói közül — feltehetőleg Liddell Hart hatására — Clausewitzel szemben inkább Jomininak adnak inkább igazat (168—176. o.)

Tanulságosabbak, egyben ellentmondásosabbak a legújabb kor eseményeit tárgyaló fejezetek. Szemléletesen ábrázolják a haditechnika fejlődésének ugrásszerű meggyorsulását a XIX. század második felében, ennek hadművészeti kihatásait s a katonai elméletben bekövetkezett változásokat. (Moltke, Schlieffen, Du Picq, Mahon stb.)

Jól mutatnak rá az első világháború hadművészetének legnagyobb ellentmondásaira, a tűzerő fölényére a moz-

gás felett, s egyben látni engedik az új fegyverek, repülőgépek, harckocsik, tengeralattjárók fejlődési lehetőségeit.

A két világháború közötti évtizedek forradalmi változásairól a katonai teoretikusok közül elsősorban Fuller és Liddell Hart elméleti tevékenységéről, valamint a fontosabb hadseregek korszerűsítéséről áttekinthető és találó leírásokat kapunk.

Túlértékelik azonban az olasz hadsereg modernizálódását (313. o.), s enyhén szólva tendenciózusnak tarthatjuk azt, hogy a „Vörös Hadsereget német segítséggel, angol gondolatokkal, és amerikai találékonysággal korszerűsítették." (314. o.)

A kötet terjedelemben legtekintélyesebb, de színvonalában meglehetősen egyenetlen része a második világháború hadieseményeivel foglalkozik. A szerzőknek nehéz feladatuk volt, 110 oldalon megírni a történelem eddigi legjelentősebb és legbonyolultabb fegyveres összeütközését úgy, hogy lényegében minden fontosabb kérdésre utalni kívánnak, szinte lehetetlen. Valóban nem is sikerült megvalósítaniuk a maguk elé tűzött célt. Elnagyoltak és sokszor az értelmetlenség határáig szűkszavúak a szovjet—német arcvonal eseményeinek leírásai, mivel az 1941—44-es szakasznak csupán 14 oldalt szenteltek. Általános, összefoglaló értékeléseik is eléggé felszínesek, a szovjet hadsereg hadászatáról pl. a következőket írják: „a szovjetek jól felhasználták vasúti szárnyvonalaikat a tartalékok átcsoportosítására, sohasem lépték túl logisztikai lehetőségeik határait, s mindig biztosították a nehéztüzérségi és légi fölényt. Jól alkalmazták a meglepetés nyújtotta lehetőségeket, ezzel állandós nyomás alatt tartották az ellenséges arcvonalat, s alig hagyták, hogy a németek rendezetten, előre elkészített állásaikba vonulhassanak vissza, s a mozgó tartalékok állandó lekötésével megakadályozták, hogy a németek a támaszpontjuk között tátongó réseket betömhessék."

A szerzők elfogultsága szembetűnő. a szovjet hadsereg győzelmeit csaknem mindig a német hadászati hibák eredményének tekintik (353—354, 361—363. o.), s jelentősen túlbecsülik az amerikai hadsereg szerepét a győzelem kivívásában. „Az orosz és az olasz front — írják — másodrendű, lehető hadmozdulatokkal segítette elő a normandiai partraszállást." (387. o.)

Míg a keleti arcvonal hadászatát csak sommásan, s több esetben pontatlanul ismerhetjük meg a könyvből, addig az 1941-es Quebec-i értekezlettől kezdve, ahol a „Németország mindenekelőtt" (Germany first) hadászati alapelv elfogadást nyert, a japán fegyverletételig bezáróan világosan, szabatosan, s a keretekhez képest kellő részletességgel fejtették ki a szerzők az angolszászok hadászati terveit és azok végrehajtását.

Rendkívül érdekes és tanulságos, bár jobbára vázlatszerű a befejező korszak hadtörténelmi problémáit taglaló fejezet. Figyelemre méltó, hogy míg a szerzők több ízben is bírálják az USA katonapolitikáját — a véderőnemek közötti ellentéteket (443—444. o.), a szerintünk túlzottan gyors leszerelést a második világháború után (444. o.) — egyetlen kritikai megjegyzés nélkül egyetértenek az USA valamennyi külpolitikai, vagy katonai akciójával. Amerikai „békefenntartó" tevékenységéről írnak (448. o.), a most folyó vietnami háborút pedig úgy kommentálják, hogy Johnson elnök, egyrészt azzal, hogy szilárd támogatást nyújt a katonai vezetőknek a háborúban, másrészt viszont állandóan a békés megoldás felé törekszik, lefegyverezte bírálóit. (451. o.)

Sikerültek a második világháború utáni — Korea — nagyobb fegyveres konfliktusok — Vietnam, az 1956-os arab —izraeli háború leírásai. Érdekes azt is megnéznünk, hogyan ítéli meg az amerikai katonai elmélet a szovjet haditudományt, a szovjet hadsereg második világháború utáni fejlődését. (441—442. o.) Főleg a „kommunista partizánharviselés" (444—452. o.) megértésére és interpretálására tesznek komoly erőfeszítéseket a szerzők, jóllehet munkájuk nem mentes bizonyos félreértésektől vagy tudatos torzításoktól sem. Szerintük pl. „a kommunisták az élet valamennyi jelenségét egy katonai küzdelem részének tekintik". (448. o.) Helyesen mutatnak rá viszont a néptömegek megnövekedett szerepére a korszerű partizánharcban. (449. o.)

Térképek, névmutató, s jól összeválogatott, bár csak angol nyelvű műveket felsoroló ajánló bibliográfia növeli a kötet tudományos értékét.

Rázsó Gyula

A SZÁZADOK 1967. ÉVI 6. SZÁMÁRÓL

Az ezévi 5. szám után, amely az októberi forradalom évfordulójára készült, a 6. szám ismét ünnepi, emlékszám. Itt jelentek meg a Magyar Történelmi Társulat alapításának 100. évfordulójára rendezett ünnepi közgyűlés és tudományos ülésszak előadásainak, korreferátumainak szövegei. Ezek mellett természetesen helyet kaptak a szokásos rovatokban más jellegű tanulmányok, ismertetések, beszámolók; mégis, ha kézbe veszi az olvasó e füzetet, látja a címoldalon is feltüntetett szándékot: a társulati centenárium jelentőségének kidomborítását.

Pach Zsigmond Pál két Molnár Erikről készített írása, illetve beszéde áll a folyóirat élén. Az egyik a Történelemtudományi Intézetben 1967. augusztus 21-én, Molnár Erik emléktáblája előtt elhangzott avatóbeszéd, a másik két nappal később, a társulat tudományos ülésszakán elmondott elemzés Molnár Erik társadalomszemléletéről. Ez utóbbi a neves marxista gondolkodó történetfelfogásának belső összefüggéseit tárja fel. Legfontosabb munkáin végigtekint, megállapítja, hogy megjelenése idején talán túl szigorú bírálat is érte a korai középkort tárgyaló két Molnár Erik művet, s ha rekonstruáljuk a szerzőnek a tárgyalt időszakról alkotott képét, láthatjuk: a társadalomtörténet-írás feladatai lényegében Molnár Erik gondolkodásában egybeesett a gazdasági, politikai, ideológiai történet komplex felfogásával. Ez a formulázás — állapítja meg Pach Zsigmond Pál — ma is érvényes, helytálló, s programot jelent a marxista történészek, a Magyar Történelmi Társulat számára.

Berend T. Iván, a társulat főtitkára az elmúlt közgyűlés utáni egyéves periódusról szólott. Megemlékezett azokról a munkatársakról, akik a társulati munka mindennapos vitelében a legtöbbet fáradtak, majd a társulat egyes tagozatainak, szekcióinak munkásságát méltatta. Kiemelte az intézmény kiadványainak színvonalasságát, jelentőségét a történeti tudatformálásban, külön szólt a Századokról, mint a társulat folyóiratáról. Javasolta, hogy a társulat felépítésében a közeljövőben hozzanak létre változtatást: az operatív munka elősegítése érdekében emeljék az elnökhelyettesek számát, ugyanakkor az igazgatóválasztmányt megszüntetve szűkítsék az elnökséget. Így jobban biztosítva lenne a titkársággal az állandó együttműködés, a vezetés operatívabbá válna.

A tudományos ülésszak első előadását *Ember Győző*, a társulat elnöke tartotta „A Magyar Történelmi Társulat száz éve" címmel. A terjedelmes és majdnem az egész magyar történetírás történetének áttekintésére vállalkozó előadás lényegében igyekezett a társulat történetéből a legfontosabb időszakot kiemelni, s azokkal foglalkozni behatóbban. Így került részletesebb bemutatásra az alapítás időszaka, az ellenforradalmi korszak elején tapasztalható fellendülés, majd a marxista történészek előretörését jelentő 1948-as változások. A szerző az érintett kérdések tárgyalásakor felhasználta az e témakörben megjelent cikkeket, de elsősorban a Századok tárcarovataiban megjelent, a társulat történetére sok adalékot tartalmazó közlésekre és néhány korábbi emlékkönyvre, ünnepi kiadványra támaszkodott. A lap ismertetője talán any-

nyit tarthat szükségesnek megjegyezni, hogy noha a nagy jegyzetapparátussal készült tanulmány nem vállalkozik egyes időszakokban a mélyebb társadalmi-tudati összefüggések megvilágítására, azok elemzésére, mégis szinte először kísérli meg, egy vonatkozásban, a mai történetírásunkat megelőző száz év tudományosságának összefoglalását. Az előadáshoz korreferátumok kapcsolódtak. *H. Balázs Éva*, aki maga is évekig volt a társulat kiadványokkal foglalkozó titkára, a társulati könyvkiadás 100 évét elemzi, kiemelve: noha a társulat nem folyt bele a magyar történelmi könyvkiadás egészébe sohasem, mégis a bizonyos fajta publikációk megjelentetésével igen erősen befolyásolta a történeti gondolkodást. *Incze Miklós*, a Századok egyik szerkesztője „A száz esztendős Századok" c. felszólalásában röviden a jelentősebb szerkesztőket s a folyóirat egyes korszakokban érvényesülő profilját, szemléletét vette sorra. Igen érdekes *Kosáry Domokos* kérdésfeltevése: „A társulat társadalmi bázisa és annak hatása a történelemszemléletre" c. korreferátuma igyekszik megfoghatóvá tenni, hogy a polgári korszak szemlélete, mely közül a kisnemesi nacionalizmust tartja a legveszélyesebbnek, milyen társadalmi-politikai eszmékbe ágyazódott be. A történettudomány és a népszerűsítés összekapcsolódását a társulat száz éve alatt *Sinkovics István* vázolta, a társulat megalakulásának előzményeiről. A tudományos körökben (orvosok, természettudósok) jelentkező társulati eszme jelentkezéséről *R. Várkonyi Agnes* tartott korreferátumot. A társulat történetének felidézéséhez *Spira György* rövid hozzászólásában az 1949 utáni évek megítélése tárgyában szólt. Kiemelte, hogy a történész közélet sok torz eleme nem is elsősorban a társulat berkein belül jelentkeztek ekkor, hiszen éppen itt nyílott publikációs lehetősége több, talán nem jogosan mellőzött történésznek is.

A második nagyobb tudományos előadást *Pamlényi Ervin* tartotta „A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta" címmel. Először vázolta a felszabadulás utáni társadalmi, politikai életben azokat a tényezőket, amelyek meghatározták a kulturális-tudományos fejlődést, majd a történettudományos közélet átszervezését, új intézetek létrehívását, a régiek profiljának megváltoztatását ismertette. Ezt természetesen követte az ország politikai életének átalakulásával együtt járó történeti-ideológiai változás is. A polgári történetírás által elhanyagolt témák, korszakok — mindenekelőtt a forradalmak kora került az újabb kutatások homlokterébe, s ezeket a fiatal magyar marxista történetírás aránylag rövid idő alatt színvonalasan végezte el, illetve végzi ma is. Végül szólt a monografikus feldolgozások jelentőségéről, majd a történeti ideológián belül a polgári eszmei hagyaték és a dogmatizmus, sematizmus elleni harc fontosságáról. A korreferátumok közül *Erényi Tiboré* a felszabadulás utáni munkásmozgalmi irodalom helyzetéről, *Lackó Miklósé* az újkori gazdaság, agrár-, társadalom- és politikatörténetírás, *Nagy Lászlóé* pedig a hadtörténetírás fejlődéséről szólt.

Elekes Lajos „Történeti ismeret és szocialista tudat" c. előadása egy készülő nagyobb, monografisztikus feldolgozás része. Itt az előadó a törvény értelmezésével, ezzel kapcsolatban a lényegi teljesség követelményével, a tudomány művészi vonásával, a haladás kritériumával, az értékelés, illetve a történelmi távlat politikai-ideológiai eligazító szerepének problematikájával foglalkozott. Az előadás nemcsak a magyar történettudomány tapasztalataiból, a viták következtetéseiből indult ki, hanem igyekezett összefogni a történettudomány eddigi eredményeit a történetírás társadalmi funkciójáról mondottak tekintetében. Különösen érdemesnek tartjuk kiemelni, amit a szerző a jelen és múlt mindenkori dialektikus egységéről, összefonódásáról mond, megállapít a „megha-ladva-megőrzés dialektikus törvénye" elemzése közben. Az előadáshoz kapcsolódó hozzászólások a következők voltak: *Köpeczi Béla* „A társadalmi tudat rétegződése Magyarországon", *Szabolcsi Miklós* „Az irodalom és a művészet szerepe a történeti tudat kialakításában". A kibontakozott vitához hozzászólt még *Perjés Géza*, s a történettudomány statisztikai módszereinek alkalmazásáról, valamint a nemzeti ideológiáról, a közvélemény és a történetírás kapcsolatáról mondott beszédszövegének rövidre fogott szöve-

gét a korreferátumok után olvashatjuk.

A tudományos ülésszak utolsó nagyobb előadását *Mátrai László* tartotta a művelődéstörténet néhány módszertani problémájáról. Az előadó mindenekelőtt a művelődéstörténeti kutatások fontosságát hangsúlyozta, s azt, hogy az előrelépés e területen csakis a konkrét kérdések elemzésével történhet. Előadásában sem általában, hanem két osztrák szerző művének módszertani tanulságait kiemelve igyekezett a politikai szféra és a kulturális események szférája közötti kapcsolatokat bemutatni. A hazai művelődéstörténeti kísérletekről megállapította, hogy fő hiányosságuk: nem rendelkeznek megfelelő egységes fogalomrendszerrel, vagyis megfelelően rendezett fogalomkészlettel. Ez a kategória-rendszer segítségével tudná pedig csak a mai kutató átfogni az alap és a felépítmény egészét, egy-egy kor anyagi és szellemi egészéről áttekinthető valós képet adni. *Földes Éva* „A kulturális fejlődés néhány kérdése", *Makkai László* „Társadalmi pszichológia — társadalmi mentalitás" címmel készített korreferátumot, míg *Székely György* a művelődéstörténet időszerű feladatairól szólt.

A tudományos ülésszakot egy nemzetközi konferencia zárta. Itt 1867 történelmi problémáiról folyt a vita, melyről rövid beszámolót olvashatunk. Ezután következik a külföldi vendégek felszólalásainak a szövege, akik általában egy-egy külföldi intézet, intézmény üdvözletét tolmácsolták, vagy ritkább esetben egy-egy előadáshoz kapcsolódtak. A centenáris ünnepségeket *Ember Győző* „Elnöki zárszó"-ja rekesztette be.

Mintegy a kiegyzés százéves évfordulójához kapcsolódik *Galántai József* „Osztrák—magyar egyezkedés 1865—1867" című tanulmánya. A levert szabadságharc után a magyar és az osztrák uralkodó osztályok között a kompromisszum felé hajlás első állomása az 1861-es, ún. februári, schmerlingi rendszer volt. Ez és a végleges megegyezés, 1867 között egy igen lényeges periódus, az 1865—1866-os egyezkedési időszak helyezkedik el. A szerző ezt az időszakot vizsgálja két, eddig még megfelelően ki nem aknázott forráscsoport, a Bécsben székelő és a kiegyezés létrehozásában fontos szerepet kapó magyar kancellária iratai és az 1865—1868. évi országgyűlés kiadott tárgyalási anyagai alapján. E források tüzetes áttanulmányozása azt mutatja, hogy 1366. első felében, Königgrätz előtt a magyar politikai vezető réteg a kiegyezést a külpolitikai veszély és a nemzetiségi probléma feszítőereje elleni védekezésként fogta fel. A magyar nacionalizmus, a mindenáron való hegemóniára törekvés mellett ott találjuk e vezető rétegnek a kiegyezésről alkotott elképzelésében a bécsi politikával szembeni védekezést is. Königgrätz után változik a helyzet: a központi gondolat a megegyezés, a szövetkezés lesz. Szövetkezés a külpolitikai veszélyek és a nemzetiségi törekvésekkel szemben. S ez utóbbi már jelzi a kiegyezés egyik legnagyobb gyengéjét: csupán a birodalom két legerősebb, hegemon nemzetének megegyezése volt, ezek viszonyát rendezte csak, többé-kevésbé reális alapon.

Vigh Károly a magyar antifasiszta ellenállás legnagyobb polgári politikusáról, Bajcsy-Zsilinszky Endréről írt tanulmányt. („Bajcsy-Zsilinszky Endre harca a magyar függetlenségért és szuverenitásért a második világháború alatt".) Bajcsy-Zsilinszky, mint ismeretes, a Kisgazda Párt képviselőjeként és külpolitikai vezérszónokaként a képviselőházi viták során, interpellációs beszédeiben, Kállay és Bárdossy miniszterelnökökhöz benyújtott memorandumaiban állandóan követelte a német szövetségből való kiválást, a magyar csapatok visszavonását a szovjet hadszíntérről, kiválást a világháborúból. Horthynál és más politikusoknál kért kihallgatásai során bírálta a kormányzat politikáját, a német érdekek kiszolgálását, s hogy semmit nem tesznek a nácibarát politikusok és katonai vezetők mesterkedései ellen. A szerző elsősorban a Bajcsy-Zsilinszky hagyaték feldolgozásával mutatja be hőse tevékenységét és elemzi külpolitikai koncepciójának alakulását a világháború éveiben. Kimutatja, hogy noha Bajcsy-Zsilinszky majdnem végig megtartotta szovjetellenességét, következetes németellensége révén 1944-ben eljut a kommunistákkal való összefogásig, a szovjet—magyar fegyveres együttműködés vállalásáig. Függetlenségi politikájának

igaz erősen negatív oldala volt a magyarság szupremáciájának hirdetése Délkelet-Európában, s túlértékelte gyakran Lengyelország hatalmi szerepét, illúziókat táplált Mussolini Itáliája iránt — mégis az adott helyzetben, a lényegi kérdésekben helyesen foglalt állást. E tanulmányok után a tanári rovatban jelent meg *Benczédi László* „A haza- és nemzetfogalom alakulása a késői feudalizmus korszakában" c., a Magyar Történelmi Társulat tanári tagozatában elmondott előadása. A szerző, aki a korszak ismert szakértője és az évek óta húzódó nemzeti kérdés vitájában már többször felszólalt, azt bizonyítja, hogy a történetiség szempontjának elhanyagolása vezette a polgári ideológusokat oda, hogy a XIX. században erőteljesen meginduló nemzeti fejlődést visszavetítsék a korábbi évszázadokra is, s ezzel elfedjék, akarva-akaratlanul a hazafias ideológia késői feudalizmuskori társadalmi-politikai tartalmát: az osztálykiváltságokra való állandó törekvést a nemesség részéről.

Külön meg kell említenünk a folyóirat e számának ismertetési rovatában megjelent recenziókat. Az ismertetett könyvek között az újkori magyar és egyetemes történelem olyan kiváló alkotásait találjuk, mint *Balázs Éva* Berzeviczy monográfiáját, *Horváth Zoltán* Teleki Lászlóját, *Lackó Miklós* nyilasokról szóló könyvét, *D. Caute*-nak a francia értelmiség és a kommunizmus kapcsolatát tárgyaló munkáját, a szovjet szerzői kollektíva által írott európai historiográfia-történeti kötetet, valamint az Osztrák—Magyar Monarchiával foglalkozó amerikai irodalom nagy részét. Ez utóbbit Deák István, a magyar származású amerikai történész ismertette, a többi szerző között pedig Mályusz Elemért, Diószegi Istvánt, Tilkovszky Lórántot, Balogh Sándort, Varga Jánost, Köpeczi Bélát, Niederhauser Emilt, Makkai Lászlót találjuk.

A szám a társulati híreket, konferenciákról készült beszámolókat tartalmazó Krónika-rovattal, Magyar folyóiratszemlével és a Hadtörténeti Múzeum kiállításainak ismertetésével zárul.

Glatz Ferenc

K. VÉGH KATALIN:

BOLDOGKŐ VÁRÁNAK FELTÁRÁSA

(A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc, 1966. 109—170. o.)

Boldogkő vára egyike az észak-magyarországi, hegyen épült, kisebb méretű váraknak s egyik legépebb ilyen emlékünk. Alaprajzilag szabálytalan, észak—déli irányban elnyújtott; belsőtornyos. A várról ábrázolás, továbbá építéstörténetéhez szolgáló feljegyzés, adat nem maradt fenn a középkorból és ezért építéstörténetének tisztázását csak régészeti feltárással lehetett megkísérelni. Ezt a munkát végezte el 1963—1964-ben a szerző, aki most eredményeit, a levonható következtetéseket tette közzé.

Nincs itt terünk és nem is lehet célunk a régészeti munka nyomonkövetése, részletek tárgyalása, egyes leletek leírása, illetve időrendi jelentőségének taglalása, vitatása. Mindössze a hadtörténetileg fontos megállapításokra, azok összegezésére vállalkozhatunk.

Az okleveles adatok és a gazdag Árpád-kori kerámianyag egybehangzóan bizonyítják, hogy Boldogkő vára az Árpád-korban épült, mégpedig a tatárjárást követő időkben — valószínűleg 1280 táján. Ez a vár csupán a hegy legmagasabb pontján, a felső várban levő, armírozott sarkú, négyszögletes alaprajzú öregtoronyból állott, amely egyben lakótorony is lehetett. A vár első nagyarányú bővítése a XIV. század első felében mehetett végbe, amikor az öregtoronyhoz a palotát és a háromszögű tornyot építették. Ezt a leletanyagon túl a falazás jellege és a palota lőrései is alátámasztják. A magyar várépítészetben általánosan megfigyelt jelenség, hogy a XIV. század első felétől rohamosan áttértek a belsőtornyos várak építésére. Károly Róbert hosszú harcai az egyes tartományok ellen megmutatták a lakótorony-öregtorony korszerűtlen voltát. Ebben az időben kezdik emelni a várak bejáratának védelmére a kaputornyokat.

Hazai várépítésünk újabb nagy periódusát a török idők jelentik. Érdekes módon Boldogkőn ez alig-alig hagyott nyomot. A nagyobb átalakítások, új védőművek hiányának oka az, hogy a vár kívül esett a török támadások vonalától.

A XVII. század második felének létesítményei közül a portörő malom felépítése tarthat leginkább számot érdeklődésünkre. A hódoltságkori malmokról, amelyek nagy része puskaportörő malom volt, máshonnan is van írásos adatunk. Megemlítjük például Terebes várának 1612. évi összeírását, amely szerint a külső várban száraz malom működött. A regéci uradalom 1632-es rendtartása a vár portörő malmáról is tesz említést. A tokaji vár 1660. évi ábrázolásán száraz malom is látható. A budai pasák leveleikben gyakran felemlegetik a török portörő malmokat, amelyek legnagyobb részét magyar mesterek készítették.

A vár pusztulása az 1701—1702-es, császári parancsra történt robbantáskor kezdődött. Két és félszáz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy régészeti feltárások és a részbeni rekonstrukció nyomán régi jelentőségéhez méltó módon álljon előttünk e hadászatilag fontos objektum. *Kőhegyi Mihály*

KOPASZ GÁBOR:

A VESZPRÉMI NEMZETŐRÖK SZEREPE 1848-BAN A BARANYAI DRÁVA-VONAL VÉDELMÉBEN

(Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 5. Veszprém, 1966. 259—269. o.)

Jellačić horvát bán fokozódó hadi készülődéseivel szemben 1848 májusában és júniusában a Horvátországgal határos dél-dunántúli megyékben is sürgős védelmi intézkedések megtételére volt szükség. Baranya megye nagy gonddal fogott a nemzetőrség felállításához. A Baranya megyei mozgó nemzetőrséget azonban a megyén kívül, pillanatnyilag még veszélyeztetettebb területen, a lázongó Délvidéken használták fel s így a Dráva-vonal védelmét más megye nemzetőrségére, nevezetesen a veszprémiekre bízták.

A kormány rendeletére június közepére Veszprém megyében meg is történt a nemzetőrök összeírása, illetve a megyei nemzetőrség megalakítása. A fiatalság, köztük sok céhbeli iparoslegény, nagy számban jelentkezett nemzetőrnek. Azok a nemzetőrök, akik valamely okból eddig más megyénél teljesítettek szolgálatot, mert korábbi munkahelyük más megyéhez kötötte őket, átigazoltatták magukat saját megyéjük nemzetőrségébe. Mivel az idő rövidsége és a kész lőfegyverek hiánya miatt nehézségekbe ütközött a nemzetőrök teljes felfegyverzése, a megye felszólította a nemzetőr kapitányokat, hogy csapataikat bármilyen alkalmi, primitív harci eszközzel fegyverezzék fel. Tekintettel arra, hogy a minisztérium hivatalos eskümintát még nem fogalmazott meg, Veszprém megye a nemzetőrök részére ideiglenes eskümintát dolgozott ki és ezzel eskette fel nemzetőreit. A rendkívül érdekes esküminta szövege még meglehetősen bonyolult s jól tükrözi a kor hangulatát, általános bizonytalanságát. A nemzetőrök még hűséget esküsznek a királynak, akinek csapatai ellen néhány hónap múlva harcolni fognak. Tulajdonképpen még nem honvédelmi, hanem rendészeti feladatokra esketik fel a nemzetőröket. Jellemző például, hogy büntető törvényül Veszprém megye az 1807. évi felkelő nemes ezredek számára alkotott országos törvényeket alkalmazta.

A Dráva mellé vezényelt nemzetőrök egyharmadát tették ki a megye nemzetőr létszámának. Minden hónapban lecserélték őket. Mondanunk sem kell, hogy ez sok fölösleges adminisztratív intézkedéssel és hetekig tartó fárasztó meneteléssel volt csak lehetséges. A kezdeti felbuzdulás csakhamar lelohadt, s amikor a kormány olyan rendeletet hozott, hogy az önkéntes nemzetőrökből álló haderő köteles magát a kormány rendelkezésére bocsátani, mindaddig, amíg a harc tart, illetve amíg a haza szolgálata ezt igényli, akkor Veszprém ennek csak halogatva, felemásan tesz eleget s a létszámot a korábbi 6000 főről 1000-re csökkenti. A huzavona és taktikázás, valamint Szemere Bertalan határozatlansága eredményezte aztán azt, hogy Jelačić betörésekor komoly haderő nem állott útjában a Dráva-vonal térségében. E tapasztalatok késztették azután Kossuthot a magyar haderő alapos átszervezésére.

K. M.

HÍREK

TÖRTÉNÉSZ VÁNDORGYŰLÉS ZALAEGERSZEGEN (1968. AUGUSZTUS 26—28)

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT több más tudományos intézet és társadalmi szerv támogatásával az idén Zalaegerszegen rendezte meg hagyományos vándorgyűlését. A tanácskozások középpontjában a helytörténeti kutatás és eredményeinek oktatási felhasználása állott. A téma időszerűségét a beszámolók felett kialakult rendkívüli élénk és színvonalas vita, és a mintegy kétszáz főnyi résztvevő ottléte is mutatja.

A fő referátumban *Benda Kálmán* (Budapest) a tőle megszokott hévvel és éleslátással fejtegette. Bevezetőjében a helytörténeti kutatás és az országos történetírás viszonyát elemezte, és megállapította, hogy a helytörténetírás mind a mai napig az országos történetírás hatására túlzottan politikai történeti jellegű maradt. Majd rátért azokra a problémákra, melyekben a helytörténeti kutatás — nézete szerint — a leginkább elősegítheti az országos történetírás fejlődését; ilyenek a földrajzi környezet kialakulásának vizsgálata (történelmi topográfia), különféle demográfiai és szociológiai kérdések, mint a lakosság lélekszámának alakulása, a dolgozó nép mindennapi élete történelmünk különböző korszakaiban, az egyház szerepe és a nagy ideológiai áramlatok jelentkezése a falun stb. Végezetül a helytörténeti kutatás központi irányításának szükségességét hangsúlyozta.

Kiss Tibor (Pécs) a helytörténeti ismeretek oktatási kérdéseit vázolta, és ebben kitért a hazafias nevelés és a honismeret, honszeretet összefüggéseire.

A hozzászólók főleg a pedagógiai kérdések gyakorlati vonatkozásait érintették. Sok érdekes gondolatot vetett fel *Vörös Károly* (Budapest) a helytörténeti irodalom műfaji problémáiról, valamint *Berend T. Iván* (Budapest) a helytörténeti kutatás és az oktatás jobb koordinálásának szükségességéről, a politikai, gazdasági, valamint a társadalmi történetírás szerepéről és helyéről a hadtörténetírásban.

Az első napi tanácskozások után *Vörös Károly* (Budapest) a Magyar Történelmi Társulat nevében koszorút helyezett el Zala megye három kiemelkedő alakjának: Somssich Miklós, Csány László és Deák Ferenc emléktáblájánál. A tudományos ülés második és harmadik napján nagyrészt helytörténeti vonatkozású, magas tudományos igényességgel készült, jelentős új kutatási eredményekre támaszkodó referátumok hangzottak el. *Wellmann Imre:* Az 1767. évi úrbérrendezés problémái és *Gábor Györgyné:* Hamburger Jenő c. előadását vita követte.

A tudományos eredményekben gazdag vándorgyűlés sikerét emelte az is, hogy a résztvevők autóbuszkirándulás során megismerkedhettek Zala megye néhány nevezetességével.

R. Gy.

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MŰZEUM 1968. ÉVI ESEMÉNYEIBŐL

A CATTARÓI MATRÓZFELKELÉS

50. évfordulójáról február 2-án emlékeztünk meg. Az ünnepségen, amelyen *Hetés Tibor*, a Munkásmozgalmi Múzeum osztályvezetője tartott előadást, megjelentek a felkelés egykori résztvevői is. *Réczey László*, a „Helgoland" volt matróza személyes élményeivel egészítette ki a beszámolót.

OTTA ISTVÁN VEZÉRŐRNAGY,

a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnoka március 22—31. között Bulgáriában járt és *Czinege Lajos* vezérezredes, honvédelmi miniszter megbízásából a Várnai Fegyverbarátság Park Múzeumnak csapatzászlót adott át. Az ünnepségről a Bolgár Televízió közvetítést adott. A magyar vendég több bolgár városban is járt, és veterán-találkozókon vett részt.

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT

Országos Hadtudományi Választmánya április 26—27 között intézetünkben tartotta meg ez évi ülésszakát. A tanácskozás első napján *dr. Mucs Sándor* alezredes, a történettudományok kandidátusa, *Kiss András* alezredes, *Molnár Pál* alezredes és *Gellért Tibor*, a Hadtörténelmi Intézet tudományos munkatársai tartottak referátumot, illetve korreferátumot: „A Magyar Néphadsereg 1945—1948 közötti történetének néhány kérdése" címmel. Az elhangzott előadások a Hadtudományi Közlöny 1968. évi 2. számában jelentek meg.

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA,

a szerzői törzsgárdával együtt május hónapban bensőséges keretek között emlékezett meg a Hadtörténelmi Közlemények új folyama megjelenésének 15. évfordulójáról. Ennek során a résztvevők megbeszélték a lap tudományos és technikai színvonalának további emelése érdekében teendő feladatokat.

HOCHSTEIGER TIBOR EZREDES,

a Csehszlovák Hadtörténelmi Intézet parancsnoka június hónapban meglátogatta intézetünket. Itt-tartózkodása során a tudományos munka szervezéséről és a két intézmény együttműködésének lehetőségeiről folytatott beszélgetést intézményünk vezetőivel.

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÜLDÖTTSÉGE,

Otta István vezérőrnagy és *Godó Ágnes* alezredes július hónapban részt vett a Szarajevóban szervezett „Neretva — Szutjeszka — 1943" tudományos szimpoziumon. *Godó Ágnes* alezredes korreferátumot tartott „Az 1943-as katonapolitikai események és a magyar—jugoszláv kapcsolatok" címmel.

DR. CSILLAG FERENC EZREDES,

a hadtudományok kadidátusa, az Országos Hadtörténeti Múzeum parancsnoka július hónapban Jugoszláviában tett látogatást, ahol a Hadtörténelmi Múzeum új kiállításait tanulmányozta.

KONRAD BUGAJAK EZREDES,

a Wojskowy Przeglad Historyczny főszerkesztője szeptemberben meglátogatta a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőségét. Lapunk főszerkesztőjével tárgyalt a két tudományos orgánum együttműködéséről, tanulmányok és cikkek kölcsönös cseréjéről.

DR. REINHARD BRÜLL EZREDES,

a Német Nemzeti Néphadsereg Hadtörténeti Intézetének parancsnoka is szeptember hónapban volt intézetünk vendége. A német vendég *Otta István* vezérőrnaggyal a két tudományos intézmény kapcsolatainak fejlesztéséről folytatott megbeszélést.

VALTER SCHAUMANN,

az osztrák hadsereg őrnagya szeptember hónapban diavetítéssel egybekötött előadást tartott az intézet tudományos dolgozóinak „Hegyek és katonák" címmel. A hegyi kiképzés történetéről és az osztrák—magyar hadseregnek az első világháborúban az Alpokban vívott hegyi harcairól tájékoztatta hallgatóit.

A TIT ORSZÁGOS TÖRTÉNELMI VÁLASZTMÁNYÁNAK,

és a Budapesti Történelmi Szakosztályának előadói konferenciáján *Őry Károly* hadtörténész, intézetünk tudományos munkatársa október 16-án előadást tartott „A Károlyi-kormány kísérletei az önálló haderő megteremtésére" címmel.

EZ ÉVBEN IS

több tudományos munkatársunk kapott lehetőséget arra, hogy külföldi levéltárakban végezzenek kutatómunkát. *Tóth Sándor* alezredes a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltárában a szovjet hadsereg magyarországi felszabadító hadműveleteire vonatkozó levéltári anyagban kutatott. *Dr. Gazsi József* az NDK Nemzeti Néphadsereg Levéltárában a magyar ellenállás történetére vonatkozó anyagot tanulmányozta *Godó Ágnes* alezredes Belgrádban a „Magyarok részvétele a jugoszláv népfelszabadító háborúban" című témához gyűjtött anyagot.

GALVÁN KÁROLY MÚZEOLÓGUS

az osztrák Hadtörténelmi Múzeumban tett látogatást, ahol az osztrák—magyar hadsereg egyenruházatának fejlődését tanulmányozta.

RÁZSÓ GYULA HADTÖRTÉNÉSZ,

intézetünk tudományos munkatársa a Torino Institut Universitaise d'Études Eurapiennes másodéves ösztöndíjasaként „A fasizmus katonapolitikája" című témakörben végzett kutatásokat.

ÚJ TÖRTÉNETI MUNKÁKKAL JELENTKEZTEK

az intézet tudományos munkatársai. *Hetés—Morváné—Tóth* kollektíva „Csak szolgálati használatra" címmel dokumentumokat tett közzé a Horthy-hadsereg történetéből. *Dr. Ács Tibor* alezredes „Hadsereg és politika a harmadik világban" címmel írt monográfiát. *Dr. Gazsi József*, az MSZMP Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársával, *Pintér Istvánnal* közösen szerkesztette a magyar ellenállási mozgalom történetéről szóló, „Fegyverrel a fasizmus ellen" című tanulmánykötetet. Az intézet munkatársai készítették a „Katona hősök" című biográfiai kötetet. *Dr. Liptai Ervin* ezredes, a történettudományok kandidátusa a Tanácsköztársaság honvédő háborújának történetét írta meg tudományos-népszerű formában. *Árokay Lajos* őrnagy, ugyancsak a Tanácsköztársaság történetét mutatja be képes album formájában, amely „Jöjjetek ezrével" címmel jelent meg.

AZ 1918-AS POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM

és a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából az Országos Hadtörténeti Múzeumban október hónapban vetítettképes előadássorozat indult. Az előadások pontos idejéről a napi sajtó ad hírt.

Bende Sándorné

AZ ORSZÁGOS HADTÖRTÉNETI MÚZEUM

„A Magyar Tanácsköztársaság" című újjárendezett kiállítása 1968 november végétől ismét a látogatók rendelkezésére áll.

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA ELSŐ VÉDERŐTÖRVÉNY-TERVEZETÉT TÁRGYALÓ KONFERENCIA JEGYZŐKÖNYVE*

(Felvétetett: Budán, 1868. április 18—29. között)

BEVEZETŐ

Az Osztrák—Magyar Monarchia első véderőtörvényének megalkotásában két döntő tényező játszott szerepet: a hadügy XIX. századi fejlődése és egy új államalakulat létrejötte.

A XIX. század társadalmi-gazdasági előrehaladása, a kapitalizmus gyors ütemű fejlődése változást hozott a hadseregek fegyverzetében, szervezésében, kiegészítésében, létszámában, felhasználásának módjában stb. Ha az újszerűséget tömören, a legjellemzőbb ismérvekkel kívánjuk jelölni, akkor azt kell mondanunk, hogy az új hadsereg a korábbitól a támadó eszközök tömegességében és mozgékonyságában tér el. A technikai fejlődés folytán megnőtt a harci eszközök mennyisége, megjavult a minősége. A parasztságnak a feudális béklyóktól való megszabadítása lehetővé tette a létszám növelését. A békeidőben több tízezres, háborúban 1—2 százezres hadseregeket felváltották a sokkal nagyobb létszámú fegyveres erők.[1] A sok százezres hadseregeket már együtt tartva, egy tömegben felhasználni nem lehetett, részekre bontva, seregtesteket képezve önálló feladatokkal kellett őket megbízni. A vezetés elve lett: szétosztani a hadsereget a mozgás idején s egyesíteni a harcban. Alkalmazásuknál előtérbe került a szakadatlan támadó előrenyomulás, az oldaltámadás, a megkerülés, a rohamharcászat helyett a csatárlánc lövészharcászata stb. E feladatok végrehajtása sok mozgást igényelt.

E két fő jellemző — a tömegesség és a mozgékonyság — a változtatások egész sorát hozta magával. Mindenekelőtt át kellett térni a hadkiegészítés új rendszerére. Toborzással, önkéntes katonáskodással ugyanis nem lehetett többé a szükséges

* A vita alapját képező osztrák véderőtörvény-tervezet és gr. Andrássy miniszterelnök által előterjesztett ellentervezet eredeti másolatai megtalálhatók a Hadtörténelmi Levéltárban (HL. M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, 1968.) — a Szerk.

[1] Európa főbb országai hadseregeinek létszáma 1868-ban. (Ausztria kivételével.)

	békeállomány	hadiállomány
Északnémet Szövetség	328 000	928 500
Oroszország	860 000	1 238 000
Anglia	185 000	204 000*
Olaszország	170 000	355 000
Franciaország	389 000	650 000

*Csak Európában milícia nélkül

Bécsi Kriegsarchiv, Mil. Kanzlei 76/36—8

létszámot kiállítani. Be kellett vezetni az általános hadkötelezettséget. Szükségessé vált a szolgálati idő módosítása is. 15—20 év szakadatlan katonáskodás helyett rátértek a 2—3 éves újonckiképzés és a tartalékos állomány kialakításának rendszerére. A szolgálati idő, az új fegyverek és harcászati elvek kihatottak a katonák kiképzésének tartalmára és metodikájára. Az önálló cselekvés folytán nagyobb felelősség hárult a tisztekre és beosztottakra egyaránt. Az új helyzet önállóságot, leleményességet kívánt a katonáktól, előtérbe került a szaktudás növelésének fontossága. A kiképzésnek e követelményekhez kellett igazodni, figyelembe véve a viszonylag rövid szolgálati időt. Végül — de nem utolsósorban — ki kellett alakítani a tömeghadseregek megfelelő tagozódását a rajtól a hadtestig.

Amikor a Monarchia katonai problémáinak megoldása napirendre került, e változásokat figyelembe kellett venni és fel kellett használni más országok tapasztalatait is — szem előtt tartva az új állam sajátos körülményeit.

A Monarchia véderő problémáinak megoldására a kiegyezést tartalmazó 1867. évi XII. t. c. szentesítése után került sor. A vezető köröknek dönteniük kellett arról, hogy az új államnak mekkora és milyen szervezetű hadserege legyen, továbbá hogy Magyarország milyen jellegű fegyveres testülettel rendelkezzen. A dualista állam Lajtán inneni és túli politikai-katonai köreinek nézetkülönbsége miatt hosszú utat kellett megtenni, amíg megszülettek az idevonatkozó törvényjavaslatok. Az előkészítő munka döntő állomása az 1868. április 18-tól 29-ig Budán megtartott magas szintű tanácskozássorozat volt, amelyen a véderőről és a honvédségről szóló törvénytervezetet vitatták meg Ferenc József elnöklete alatt.[2] A Beck ezredes, Ferenc József katonai irodájának főnöke és bizalmas katonai tanácsadója által felvett részletes, jelenleg a bécsi Kriegsarchivban elfekvő jegyzőkönyv[3] hűen visszatükrözi a főbb nézeteket, valamint azok gyökereit.

A magyarországi balközép, de még inkább a szélsőbal Ausztriától független, ütőképes hadsereg felállítását követelte. Az osztrák Birodalmi Tanács — maga Auersperg miniszterelnök és Taaffe hadügyminiszter — hallani sem akart egy magyar fegyveres erő felállításáról és a hadsereg megreformálásáról. Ferenc József, Beust közös miniszterelnök és Andrássy elvetették ugyan mindkét álláspontot, de a tanácskozások nagy részén sok kérdésben ők is szemben álltak egymással. A felvett jegyzőkönyv éppen azért nagy értékű forrása ennek az időszaknak, mert megmutatja a kiegyezést létrehozók politikai nézetkülönbségeit és mozgató rugóit, amelyek hol nyíltabb, hol burkoltabb formában, de fennmaradtak a Monarchia összeomlásáig.

Az új államban kialakult politikai légkört híven tükrözik Ferenc József megnyitó szavai. A császár mindenekelőtt arra figyelmeztetett „... hogy az elkövetkezendő tárgyalásokat a rendíthetetlen titoktartás jellemezze, hogy az alkotmányos testület későbbi tárgyalásain a nehézségek ne fokozódjanak." Az uralkodó el akarta kerülni, hogy a kiszivárgott hírek a magyar parlamentben, de különösen az osztrák Birodalmi Tanácsban felesleges nehézségeket okozzanak majd a katonai kérdések megtárgyalása idején. Budát is azért választották a konferencia színhelyéül, hogy a Bécstől való távolság is biztosítsa a „szigorúan bizalmas" jelleget.

[2] A tanácskozáson részt vettek:

a) állandó jelleggel:

Ferenc József,	
Br. Beust	közös miniszterelnök
Gr. Andrássy	magyar miniszterelnök és hadügyminiszter
Br. Becke	közös pénzügyminiszter
Br. Kuhn	altábornagy, közös hadügyminiszter
Gr. Festetics	császár körüli magyar miniszter
Beck	ezredes, jegyzőkönyvvezető

b) esetenként:

Hg. Auersperg	Ausztria miniszterelnöke
Gr. Taaffe	Ausztria hadügyminisztere
Reitz	ezredes, katonai szakértő
Horst	alezredes, katonai szakértő

[3] Kriegsarchiv, Mil. Kanzlei 29/a.

A legnagyobb vita a honvédség ereje, státusza és a magyar vezényleti nyelv bevezetése körül bontakozott ki. Ferenc József pénzügyi és katonai szempontból ellenezte a magyar honvédség önállóságát. Egy önálló honvédség csak „... egy második hadsereg felállításához vezetne, az újoncoknak ez a fajta kiképzése pedig nagyon költségessé válna, s az ehhez szükséges pénzt a közös hadseregre sokkal jobban fel lehetne használni".[4] A következő napon, április 19-én a katonai oldalt emelte ki. Megállapítja, hogy „... Andrássy ... az országnak egy önálló magyar hadsereg létrehozására irányuló kívánságát képviseli, de félmegoldásokkal; a félmegoldások azonban soha és senkit nem elégítenek ki. Világosan kell látni, hogy *csak egy osztrák hadsereg létezhet* és ez az alapelv kell, hogy a fő szempont maradjon még akkor is, ha fenntartása miatt a lakosság nagy része kielégítetlen marad."[5]

Ausztria képviselői még határozottabban léptek fel a honvédség ellen. Taaffe osztrák hadügyminiszter a központi irányítás gyengülésétől félt. „A honvédség, ahogy itt szerepel, egy nemzeti hadsereg, amely tüzérséggel és speciális fegyvernemekkel is rendelkezne, egységes vezetés alatt állna, kerületekre oszlana, zászlóaljai teljesen függetlenek lennének s a tábori hadseregtől teljesen el lenne választva.[6] Felvetem a kérdést: ha a Monarchia többi országában hasonló intézményeket léptetnénk életbe, hogyan fogadnák ezt Galíciában vagy Csehországban."[7] A tanácskozáson Auersperg osztrák miniszterelnök mondta meg a legnyíltabban a honvédség ellenzésének fő okát. „A honvédség a hatalom eszköze, nem szabad úgy szervezni, hogy *veszélyes szomszédaink kezében eszköz legyen szándékaik megvalósítására.* (Kiemelés tőlem — P. T.) A honvédségnek ezért az uralkodó kezében kell maradnia."[8] 1848—49 túlságosan közel volt még ahhoz, hogy Bécs elfelejtse a történteket. A Monarchia fővárosában féltek egy újabb Habsburg-ellenes fegyveres felkeléstől Magyarországon. Az itthoni ellenzék erőteljes fellépése még inkább fokozta a császári udvar és az osztrák politikai körök aggodalmát.

Az ülés résztvevői közül Auersperg nem állt egyedül ezzel a véleményével. Hasonló nézetet vallott Beck ezredes is. Még 1867 novemberében készített egy tervezetet a Monarchia hadseregének kettéosztása ellen. Ebben a következőket írta: A magyar honvédség „... hamarosan a pártéletbe, a pártküzdelmekbe kerülne be, egy időre nem szabadulhatna meg a politikai véleménynyilvánításoktól, tüntetésektől s ezáltal megszűnne a trón, a jog, a rend támasza lenni, lesüllyedne a pártcélok eszközévé s a megingott fegyelem a birodalom számára kimondhatatlan veszélyeket idézne fel. Ennek ecsetelése nem túlzás, nem élénk képzelőerőből származik, hanem az 1849—49-hez hasonló intézmény feleleventéséhez figyelmeztetésül kíván szolgálni... Melyik minisztérium vállalhat kezességet, hogy a magyar parlament fenálló mérsékelt többsége túlsúlyban is marad, és már a következő választásokon nem kerekedik-e felül a szélsőbal..."[9]

Beck ezredes mint jegyzőkönyvvezető az üléseken nem emelhette fel szavát nyilvánosan a honvédség ellen, de mint a császár katonai tanácsadója álláspontjával nyilvánvalóan befolyásolta a konferencia osztrák tagjait.

A magyar vezényleti nyelv bevezetése ellen is többen emeltek szót. A felszólalók különböző ellenérveket hangoztattak. Azonban e kérdésben is a Monarchia felbontásától és egy osztrákellenes forradalomtól való félelem játszotta a főszerepet. Ferenc József álláspontját a következőképpen rögzíti a jegyzőkönyv: „... a megfelelőség és a célszerűség okai félig-meddig szükségessé teszik a honvédségben is a német nyelv bevezetését, különben az öreg katonáknak, akiket 10 évig ezen a nyelven vezényeltek, előbb meg kellene tanulniuk magyarul, másrészt pedig a *különböző nemzetiségiek a magyar nyelv bevezetése ellen a legrövidebb időn belül fellázadnának ... ha a szerbek és románok vonakodnak elfogadni a magyar nyelvet, elég lenne egy szikra a felkelés lángjának felszításához...*"[10] (Kiemelés

[4] I. konferencia 1868. április 18-án a véderőkérdésről.
[5] II. konferencia 1868. április 19-én.
[6] Andrássy kezdetben még tüzérséget és műszakiakat is követelt a honvédség számára — eleget téve ellenzéke kívánságának.
[7] II. konferencia 1868. április 19-én.
[8] VI. konferencia 1868. április 26-án.
[9] Bécsi Kriegsarchiv, Mil. Kanzlei 82—3/20, 1868.
[10] VII. konferencia 1868. április 28-án.

tőlem — P. T.) Beust miniszterelnök szerint a magyar nyelv bevezetése nagy nehézségeket okozna „... mert a csehek és a lengyelek is a maguk nyelvét követelnék, mint a horvátok."[11] Kuhn közös honvédelmi miniszter, engedményt téve a magyaroknak, közbenső megoldást javasolt. Véleménye szerint nehézséget okozna a német vezényleti nyelv bevezetése, „... az egész érdekében azonban meg kell hozni ezt az áldozatot, a német nyelv korlátozódjon a vezénylésre s a szolgálati nyelv legyen a tetszés szerinti."[12]

Az idézett jegyzőkönyvi részletekből kitűnik, hogy a konferencia osztrák résztvevői egyöntetűen ellenezték egy Bécstől független, az összes fegyvernemekkel rendelkező, magyar vezényleti nyelvű honvédség felállítását. Ugyanakkor elismerték a magyar alakulatok létrehozása követelésének jogosságát is. Soraikban azonban nem uralkodott egyöntetűség. Többen nem osztották az osztrák tábornoki bizottság véleményét, amely „... természetesnek találja, hogy a honvédség a közös hadügy alá tartozzon, német vezényleti nyelvű legyen, császári és királyi osztrák zászló alatt a hadsereg kiegészítéseként 7—8 zászlóaljból álljon."[13]

Andrássy Gyula magyar miniszterelnöknek és honvédelmi miniszternek nagy küzdelmet kellett vívnia a konferencián a legnagyobb engedmények kicsikarása érdekében. Harcát azonban a Monarchia megszilárdításáért és a magyar nagybirtokos osztály uralmának megerősítéséért folytatta. Beszédeiben hangoztatott érvei világosan mutatják Andrássy politikai célját, amely hamarosan eloszlatta a bécsi urak kételyeit személye iránt. Ugyanakkor itthon is jó színben tűnt fel, mint a „magyar érdekek" képviselője.

A honvédség megteremtésének szükségességét Andrássy mindjárt az első napon Poroszország példájával igazolta. 1806-ban az osztrák hadsereg még erősebb volt mint a porosz, hangoztatta. Ott azonban életrehívták a Landwehrt és 1866-ban már súlyos csapást mértek a poroszok Ausztriára. Ausztriában el kell oszlatni a honvédséggel szembeni bizalmatlanságot, ami „... annál is inkább kívánatos, minél inkább kiáll Magyarország teljes erejével a Monarchia egységéért és annak védelméért."[14] A második konferencián ismét kifogásolta az osztrák politikai és katonai körök bizalmatlanságát a magyarok iránt: „Bizalmatlanság uralkodik a honvédséggel, mint nemzeti hadsereggel szemben, pedig a magyar nemesi felkelés is nemzeti intézmény volt, anélkül, hogy az egésznek ártott volna." Felvetette a magyarok nemzeti büszkeségét és öntudatát is. „Magyarország olyan intézményt akar, amely magyar nevet visel, nem akar névtelenül szerepelni az elkövetkezendő harcokban..."[15] Végezetül a honvédség kérdését az 1868-as Magyarország politikai rendszerének fennmaradásával, megszilárdulásával vagy összeomlásával hozta összefüggésbe. Javaslatai elfogadásától tette függővé a hazai politikai többség támogatásának megnyerését vagy elvesztését, továbbá a hatalom támaszaként nyilatkozott a felállítandó honvédségről. „... a felállítandó honvéd századok csak a csendőrséget helyettesítik, céljuk pedig az, hogy a lakosság és a hadsereg közötti kisebb politikai súrlódásokat és összetüközéseket elhárítsák; hangsúlyozni kell azonban létüket, hogy az országban a politikai rend fenntartható legyen."[16] Ugyanilyen nézőpontból követelte a magyar vezényleti nyelvet is: „... ha a törvény nem érinti a magyar vezényleti nyelv kérdését, úgy a nemzeti szellem kialakításához hiányozni fog a fő előfeltétel" — mondotta Andrássy az április 28-i konferencián. Ugyanakkor megemlítette azt is, hogy a német vezényleti nyelv bevezetése „... kérdésessé tenné az egész törvény elfogadását Magyarországon".

Ennyi meggyőző érv hallatára és a Monarchia iránti jószándék láttára a honvédség merev ellenzőinek engedniük kellett álláspontjukból. Be kellet látniuk, hogy Andrássyék képtelenek befogni Magyarországot és népeit a Monarchia szekerébe, ha ennek a törekvésnek nem adnak magyar nemzeti színezetet. Andrássynak pedig azt kellett tudomásul vennie, hogy nemsokkal 1848—49 után nincs olyan politikus Ausztriában, aki a jelenlegi politikai viszony között beleegyezne egy

11 Uo.
12 Uo.
13 Bécsi Kriegsarchiv, Mil. Kanzlei 70/52.
14 I. konferencia 1868. április 18-án.
15 II. konferencia 1868. április 19-én.
16 Uo.

teljes értékű katonság felállításába Magyarországon. Így aztán kompromisszumos megoldásként létrejött egy 82 gyalogzászlóaljból, valamint 32 lovasszázadból álló magyar honvédség, amelynek vezényleti nyelve magyar, illetve a horvát zászlóaljaknál és századoknál horvát lett. Andrássyék lemondtak a tüzérségről és a műszaki csapatokról, továbbá beleegyeztek abba, hogy a honvédség a közös hadsereg részeként szerepeljen, s bizonyos ügyeit Bécsben intézzék. Ez a kompromisszum azonban csak átmeneti megoldás lehetett, amely sem a bécsi udvart, sem a magyarokat nem elégítette ki. A Monarchia történetének egész időszakában fel-fellángoltak a honvédség körüli harcok.

*

I. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 18-ÁN

Őfelsége 11 órakor megnyitja a konferenciát és mindenekelőtt arra figyelmeztet, hogy az elkövetkező tárgyalásokat a rendíthetetlen titoktartás jellemezze, hogy az alkotmányos testület későbbi tárgyalásain a nehézségek ne fokozódjanak.

Őfelsége megjegyzi továbbá, hogy a Magyarországgal kötött végérvényes kiegyezés egyik legfontosabb feladata a véderő kérdésének lezárása, mely az egész kiegyezésre tenné fel a koronát.

A véderőkérdés tárgyalásakor mindenekelőtt a pragmatica sanctiókból kell kiindulni, melynek alapgondolata a külső védelem biztosítása volt egy közös hadsereg által. Ezért a hadsereg egységét szilárdan meg kell őrizni, ez azonban nem zárja ki, hogy a jelenlegi viszonyoknak megfelelően ne legyünk tekintettel bizonyos történelmi jogokra; e probléma megoldásánál azonban maradandóságra kell törekedni még akkor is, ha ez a pillanyatnyi politikai előnyökről való lemondással jár.

Őfelsége felszólítja a jelenlevőket valamennyi kérdés nyílt megtárgyalására és lerögzítésére, nehogy később olyan helyzet álljon elő, hogy a képviselő-testületeknek előkészületlenség miatt engedményeket kelljen tenni.[17] A megbeszéléseket ne a bizalmatlanság, hanem az őszinte nyíltság és a kölcsönös bizalom jellemezze.

Gr. Andrássy megjegyzi, hogy kidolgozott egy véderőtörvény-tervezetet, amely néhány pontban eltér a közös hadügyminiszteri elképzeléstől, azt azonban nem tudja garantálni, hogy a képviselő-testületek ezt el is fogadják.

Őfelsége megállapítja, arra kell törekedni, hogy a tervezet a birodalom mindkét részére azonos legyen.

Gr. Andrássy elismeri a minisztériumok egyetértésének szükségességét a főbb alapelvekben, s ezek elfogadtatásának fontosságát a képviselő-testületekkel; ezek megtörténte után szándékában áll benyújtani az ez évre vonatkozó újoncozási javaslatot.

Beust miniszter javaslatára felolvassák a véderőtörvényre vonatkozó emlékiratot, amelynek a közös hadsereg erejéről szóló 1. §-ához gr. Andrássy a következő megjegyzéseket fűzi: az erőviszonyok problémája két fő kérdésre tagozódik.

Először: az általános politikai helyzetre és az általános katonai viszonyokra. Az osztrák hadsereg 1866-ban minden várakozás ellenére és talán saját hibáján kívül vereséget szenvedett a porosz hadseregtől, amelyet viszont 1806-ban győztek le, pedig Európa első hadseregének tartotta magát. A vereség után Poroszország kénytelen volt hadseregét 40 000 főre csökkenteni, és éppen ez a kényszer hívta életre a Landwehrt.[18] A nép és a hadsereg egyaránt bizalmatlanság nélkül fogadta ezt az új eszmét, és a katonai szellem az egész népre kiterjedt. Hasonlót kíván alkalmazni a mi körülményeinkre is. Az, hogy

[17] Ferenc József az osztrák Birodalmi Tanácsra és a magyar parlamentre utal, amelyekben különböző indítékokból ugyan, de ellenzik a véderőprobléma megoldásának a konferencián előterjesztett egyes pontjait.

[18] A vereség után Poroszország hadügyi reformot hajtott végre, s ennek során alakították ki a hadseregen kívüli fegyveres szolgálat intézményét, a Landwehrt. Ide osztották be a kiszolgált katonákat 25-től 39 éves korig.

a közös hadsereg gondot fordítson a honvédség támogatására és ez utóbbi az általános bizalomnak örvendjen, annál is inkább kívánatos, minél inkább kiáll Magyarország teljes erejével a Monarchia egységéért és annak védelméért.

Másodszor: a hadsereg létszámának megállapítása. Ha ezt a törvényhozó hatalomnak rendeljük alá, az évi újonckontingens engedélyezése sokkal könnyebben elérhető. Ám a kérdés az: a jelen pillanat alkalmas-e arra, hogy a hadsereg létszámát a törvényhozó hatalom állapítsa meg, mivel a takarékosság szelleme uralkodik mindenütt, és a... hadsereg költségeinek csökkentésére törekszenek. A törvényhozó hatalom az újoncmegszavazás jogkörével rendelkezik, ha nem szavazza meg, a baj már bekövetkezett, vagy félő, hogy évenként egyre kevesebb újoncot szavaznak meg. Ennek elkerülése végett előnyösebbnek mutatkozik, ha a hadsereg létszámát 3—6 éves periódusokra állapítják meg.

Őfelsége megjegyzi, hogy az állomány fixálása mindenesetre csak a hadiállapotra korlátozódhat, békeben ez a költségvetéstől függ, amelyről a közös hadügyminiszter egyébként is számot ad a küldöttségeknek.

Kuhn altbgy. megjegyzi, hogy a haderő létszámának több évre történő megállapítása igen nehéz kérdés. Egyedül a politikai viszonyok mérvadóak a hadsereg erejét illetően.

Gr. Beust birodalmi kancellár — először gr. Andrássynak a Poroszországgal kapcsolatos hasonlatára válaszolva megjegyzi: a viszonyok egész mások voltak 1806 és 1807-ben, Poroszország kénytelen volt a súlypontot egy kis hadseregre helyezni, erre támaszkodva egy tömeghadsereget kialakítani: akkor az idegen uralom megdöntéséről volt szó, az ellenség kiűzéséről saját területükről. A Monarchia azonban nincs ebben a helyzetben, és a szellem sem olyan. Az utóbbi hadjáratok méltánytalanságáért akar revánsot, ezért szorgalmazza a hadseregszervezést. A honvédség gondolata — politikai szempontból nézve — mint a deffenzív politika eszköze tetszik nekem, azonban a törvényhozó testületnek a javaslatot — véleményem szerint — csak akkor szabad elfogadnia, ha ez a hadügy számára általában anyagi tehermentesítést jelent. Meg kell találni az eszközöket a kényes kérdés megoldásához, az elsüllyeszthető véderőtörvény a Magyarországgal való kiegyezés kézzel fogható megnyilvánulása marad. Ausztria politikai viszonyai a korábbiakhoz képest sok vonatkozásban megjavultak. Olyan események, amelyek régebben a védelemből kimozdították, mint amilyenek pl. Olaszországban és Németországban bekövetkeztek, nagyrészt megoldódtak.[19] Poroszország ezzel szemben sokkal inkább ki van téve a háborús veszélynek, amíg a megkezdett úton halad. Ausztria védelemre rendezkedhet be, és így mindig fog szövetségeseket találni, mégpedig hatalmas szövetségeseket. Ebből következik, hogy hadseregét nem a többi nagyhatalom hadseregének mértékével kell mérnie. Egységes, inkább valamivel kisebb hadsereg a honvédséggel, és egy biztos normál költségvetés jelenti a szilárd alapot, amelyre tovább lehet építeni és amely nem marad hatástalan a külországokra sem.

Br. Becke miniszter kérdezi, tanácsos-e egyáltalán törvényhozó útra terelni az állomány nagyságának meghatározását, miután a jelen tervezet 28. § a az évi megszavazásra kerülő újonckontingenst összesen 100 000 főben próbálja előírni. Az a kérdés, hogy Andrássy gróf tervezetét helyezzük-e előtérbe, vagyis a periódikus megszavazást, vagy pedig jobb lenne az állomány nagyságát törvényes úton megállapítani, amely törvénymódosításig érvényben maradna.

Őfelsége megjegyzi, hogy mellőzni kell minden olyan dolgot, amely a törvényhozó testületet arra késztetné vagy csábítaná, hogy a hadsereggel szemben törléseket eszközöljön, el kell kerülni, hogy a közös hadsereg a lakosság mostoha-, a honvédség pedig édesgyermeke legyen.

Gr. Andrássy magyarázatot fűz az 1806 és 1807-ből vett és Poroszországgal kapcsolatos összehasonlításához, csak arra akar rámutatni, hogy a porosz hadsereg szelleme az egész nemzetre kiterjedt; megjegyzi továbbá, hogy a hadsereggel

[19] A kancellár a két ország egységének megteremtése körüli harcokra utal.

szemben támasztott követelmények, valamint az egyes katonák felkészültsége újabban olyan magas fokra emelkedtek, hogy nem kell félni attól, hogy a súlypont valaha is a honvédségre tevődik át.

A hadsereg hadiállományának meghatározására három javaslatot tesz:

1. Őfelsége által törvényhozó testület nélkül;
2. Időszakonkénti meghatározással;
3. Törvények által,

és a második pontot helyezi előtérbe.

Gr. Taaffe miniszter e kérdés megvitatásában veszélyt lát, kétségbe vonja a birodalom másik részének a hadiállomány nagyságára vonatkozó jóváhagyását, és a kérdést a legmagasabb hadúr jogaiba való beavatkozásnak tekinti... kételkedik még a Birodalmi Tanács hozzájárulásában is a magas létszámú hadseregre vonatkozóan, ha nem látja annak egységességét biztosítva.[20]

Br. Beust Az Északnémet Szövetségben előterjesztették a hadsereg állományára vonatkozó kérdést megbeszélés és engedélyezés céljából, hasonló volt az eljárás az egykori Német Szövetségben is, tehát az ilyen lépés nem tekinthető a szuverén jogokba való beavatkozásnak. Meggondolandó a periódikus létszám meghatározása... egy biztos alap szempontjából azonban kívánatos lenne, ha a haderő nagyságát törvénytestület állapítaná meg és azt Magyarország is elismerné.[21]

Gr. Andrássy azt kívánja, hogy a létszámra vonatkozó előterjesztésnél az új hadseregszervezéssel kapcsolatos kérdést is tárgyalják meg, mert e kettő a legszorosabb kapcsolatban áll egymással, és hogy erre hivatkozni is lehessen.

A konferencia e kérdés fontosságát elismerve elvben leszögezi, hogy a hadiállomány meghatározása a törvények figyelembevételével történjék, ezzel szemben a hadsereg békeállományának nagyságát nyílt kérdésként kezeljék. Az emlékirat felolvasása során még vita folyt a sorállomány hadkötelezettségének időtartamáról és annak 5 évről 4 évre való csökkentéséről.

Br. Kuhn altábornagy hozzájárul legvégső határként a hadkötelezettség 5-ről 4 évre való csökkentéséhez. A véderőtörvény-tervezetnek a póttartalékra vonatkozó 32. §-ánál gr. Andrássy ellenjavaslata a közös hadsereg újonckontingens feleslegének a honvédségbe való beosztására, élénk vitát váltott ki.

Őfelsége megjegyzi, hogy ez a beosztás egy második hadsereg létrehozását eredményezné, az újoncoknak ez a fajta kiképzése pedig nagyon költségessé válna, az ehhez szükséges pénzt a közös hadseregekre sokkal jobban fel lehetne használni.

Az a kérdés: mekkora a felesleg a hadrafogható fiatalemberekből az újonckontingens feltöltése után, részletesebb statisztikai elemzést igényel és csak a holnapi konferencián dől el véglegesen. A honvédség rendeltetéséről, illetve felhasználásáról szintén hosszabb vita fejlődött ki. Elvetették azt a javaslatot, hogy a honvédséget csak az országhatárokon belül alkalmazzák. Az ő feladata is az egész Monarchia megvédése.

Elhatározták, hogy háború esetén őfelsége rendeletére a honvédség tagjai kötelesek bevonulni. A törvényhozó testület csak azután hagyja jóvá ezt a királyi döntést. Ez az intézkedés a bevonulás meggyorsítását szolgálja. Ugyanígy dönt a király a honvédség határon túli felhasználásáról is.

A konferencia délután 4 órakor befejeződött.

II. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 19-ÉN

Őfelsége „Gróf Andrássy ellenjavaslatát szétosztották. Azok az urak, akik elolvasták, mondják el a fő alapelvekre vonatkozó ellenvéleményüket, és ha közös nevezőre jutunk, az albizottságok megkezdhetik a részletes kidolgozást."

[20] Ezután br. Kuhn altábornagy tesz lényegtelen megjegyzést a katonai kiadásokkal kapcsolatban, majd br. Beust szólal fel.

[21] Gr. Festetics rövid érdektelen megjegyzése után beszél gr. Andrássy.

Gr. Taaffe Mindkét tervezet alapgondolatai nagyjából megegyeznek egymással, a honvédséggel kapcsolatos egyes fontosabb pontok azonban eltérnek, és ezért különös figyelmet érdemelnek. Őfelsége kegyeskedett bennünket felszólítani, hogy nyíltan vitatkozzunk és véleményünket ne rejtsük el; ha most így teszek, kérem a magyar miniszter urakat, ne tekintsék bizalmatlanságnak, ha néhány pontban veszélyt látok és ezért nem érthetek egyet a tervezettel. Csak arról a hatásról beszélhetek, amelyet a másik minisztériumra és a birodalom másik felére gyakorolna.

A honvédség; csak a tervezet címéből ismerhető fel, egyébként minden államban a hadseregből alakul, s csak részben egészül ki fiatalemberekkel; ennek egyik következményeként[22] maga a közös hadsereg lassanként egyre kisebbé válik, mivel a honvédség nagyon sok olyan kötelezettséget magára vállal, amely tulajdonképpen a közös hadsereg feladata lenne. A honvédség, ahogy itt szerepel, nemzeti hadsereg, amely tüzérséggel és speciális fegyvernemekkel is rendelkezne, egységes vezetés alatt állna, kerületekre oszlana, zászlóaljai teljesen függetlenek lennének a sorezredektől, s a tábori hadseregtől teljesen el lenne választva. Felvetem a kérdést: ha a Monarchia többi országában hasonló intézményeket léptetnének életbe, hogyan fogadnák ezt Galíciában vagy Csehországban? A kiadások az egyes országok költségvetését terhelnék és az adófizető — akinek közömbös, hogy a közös hadseregnek vagy a honvédségnek fizet-e, és aki főleg a hadikiadások növekedése ellen tiltakozik — arra fog törekedni, hogy mindkét hadsereget feloszlassák. Gróf Andrássy ugyan azt fogja mondani, hogy a honvédség magyar intézmény, ezzel szemben meg kell állapítanom, hogy a korona német nyelvű országai is sokat beszélnek egy mozgósítható nemzetőrségről és ebben bizonyos jogosultságot is látnak. Ha megvalósítják, nehéz lesz a hadseregnek engedélyezett, szükséges összeget behajtani tőlük, és kérdés, egyáltalán lehetséges-e a hadsereget minimálisra csökkenteni. A benyújtott tervezet nemcsak a miniszter kollégáknál, hanem a Birodalmi Tanácsban is nagy nehézségeket támasztana. Ezek kiküszöbölése érdekében változtatásokat kell eszközölni rajta, és a legnagyobb készség szükséges ahhoz, hogy egyesség jöhessen létre.

Gr. Andrássy megjegyzi, egy olyan honvédség, amelyet örömmel fogadnának a birodalom német és szláv országaiban, itt talán népszerűtlen lenne, és fordítva; ezért el kell vetnie a Landwehr szervezés változatlan alkalmazását a honvédségre. Mindenesetre helyes, hogy a Landwehr Poroszországban és a német országokban csak a hadseregből nő ki. De ott csak régi elemekből tevődik össze, nálunk ezzel szemben életképesebb, fiatalabb erőkkel feltöltött intézményt akarunk. Ha mindkét törvényhozó testületnél egy nagy hadsereget kívánunk képviselni, a bekövetkezhető háborús veszélyt kell hangoztatnunk. Ha ezzel szemben nem hozunk létre életképes honvédséget, úgy az általános hadkötelezettség minden eredménye csak a hivatásos hadseregnek egy milícia hadseregre való redukálására és a tényleges szolgálat csökkentésére szorítkozik; a hadsereg egy hajszállal nem lenne erősebb, mert a honvédségnek jelen tervezet szerint még évekre van szüksége a kialakulásához. Bizalmatlanság uralkodik a honvédséggel mint nemzeti hadsereggel szemben, pedig a magyar nemesi felkelés is nemzeti intézmény volt, anélkül hogy az egésznek ártott volna; szeparatista eszméktől tartanak, holott ilyenek egyáltalán nem léteznek. Ha ezzel szemben nem hozunk létre életképes honvédséget, úgy az általános hadsereg lelkesedéssel harcolna a magyar dicsőségért, így azonban a magyar ezredek dicsősége eltűnik az osztrák hadsereg dicsőségében. Ha legalább magyar hadtestekről vagy dandárokról lehetne beszélni, kevesebb figyelmet fordítanának a honvédségre. Arra a kérdésre, hogy a honvédség terhére redukálják-e a közös hadsereget, magyar részről úgy hiszi nemmel válaszolhat, de a honvédséggel nem szabad nevetséges szerepet játszatni. A közös hadsereggel folytatandó versengést csak előnyösnek tudná be, a honvédség fejlesztésének határát az a kevesebb pénzmennyiség szabná meg, amit az intézménynek engedélyeznek. Kérdésessé azáltal válik a műszaki csapatok felállítása, hogy nem

22 Andrássy javaslata szerint a magyar honvédségbe újoncokat is be kell sorozni.

történik pénzkiutalás a számára. Gróf Taaffe ama megjegyzését, hogy a tervezett honvédség nem keretrendszer, hanem állandó hadsereget jelentene, azzal cáfolja, hogy a felállítandó honvéd századok csak a rendőrséget helyettesítik, a céljuk pedig, hogy a lakosság és a hadsereg közti kisebb politikai súrlódásokat és összeütközéseket elhárítsák; hangsúlyoznia kell azonban a létüket, hogy az országban a politikai rend fenntartható legyen. Véleménye szerint olyan törvényt kell életbe léptetni, amely tökéletesen megnyugtatna, és amely feleslegessé tenné háború esetén, hogy a petíciókon keresztül kelljen további engedményeket tenni.

Ha a birodalom mindkét részében törvényhozó testület állapítaná meg a hadsereg nagyságát és a ráfordítható összeget, úgy semmiféle veszélyt nem lát a hadseregre nézve, ha azonban ellenszenvet észlelne a honvédséggel szemben, úgy csak óvatosan és lassan történne annak feállítása. A bécsi Birodalmi Tanács szolidaritásába nem egyezhet bele, úgy gondolja, hogy a legfontosabb alapelvekben való egyetértésre kellene szorítkozni, egyébként nem kételkedik abban, hogy az intézmény jó benyomást vált ki Galíciában is.

Őfelsége megjegyzi, egyáltalán nem ez az eset áll fenn, már maga Goluchowski gróf is figyelmeztetett egy ilyen nemzeti intézmény veszélyére.[23]

Gr. Andrássy Akkor csak Magyarországon kell azt bevezetni. Az őfelsége által kinevezett tábornokok és törzstisztek kellő biztosítékot fognak nyújtani. A honvédelmi minisztérium csak adminisztratív szerv lehet, de nem rendelhető alá a birodalmi hadügyminisztériumnak.

Gr. Taaffe A közös hadsereg és a honvédség közti versengést mégiscsak veszélyesnek találja, a magyar törvény közös ügyekre vonatkozó 13. §-ára hivatkozik, és az alkotmány 2. § 5. pontjára, mely szerint a két minisztérium közös egyetértés után azonos elvű tervezetet nyújtson be mindkét törvényhozó testületnek, hogy a honvédséget is a közös hadseregnek egy integráló részeként kezeljék.

Gr. Andrássy Magyarország olyan intézményt akar, amely magyar nevet visel, nem akar névtelenül szerepelni az elkövetkező harcokban, történelmi joga révén erre bizonyos igényeket is formál.

Őfelsége megállapítja, hogy Andrássy az országnak egy önálló magyar hadsereg létrehozására irányuló kívánságát képviseli, de félmegoldásokkal; a félmegoldások azonban soha és senkit nem elégítenek ki. Világosan kell látni, hogy *csak egy osztrák hadsereg létezhet*, és ez az alapelv kell hogy a fő szempont maradjon még akkor is, ha fenntartása miatt a lakosság nagy része kielégítetlen marad. A honvédség felállítása által túl nagyok lesznek az országgal szemben támasztott követelmények anélkül, hogy a kívánságait kielégíthetnénk, ezért a honvédség vagy nem is jönne létre vagy elsorvadna.

Gr. Andrássy meggyőződése, hogy a honvédség, ahogy ő javasolta, mindenkit kielégít és ki is kell hogy elégítsen, ameddig szótöbbséggel rendelkezik, keresztül tudja vinni, ha azonban már nem rendelkezik vele, minden javaslat úgyis felesleges.

Báró John hadügyminiszter javaslata frappáns példa erre; a birodalom mindkét részében vissza kellett vonni, mert nem kapott szótöbbséget.[24] A haderőnek törvényes úton való biztosítását kellene mindenekelőtt elérni, és a honvédséget a közös hadsereg rendkívüli erősségének kellene tekinteni.

Br. Kuhn úgy hiszi, hogy a javasolt vegyes honvédség túl sok pénzbe kerül és attól függ, hogy egyáltalán van-e felesleg a hadrafogható sorkötelesekből. A hadsereg erejét csak az idegen hadseregek erejével lehet összemérni, morális, nem kézzelfogható potenciákkal itt nem lehet dolgozni, csak biztos számokkal. Hogy a javasolt magyar honvédséget a birodalom másik része is elfogadja-e, még mindig nyílt kérdés marad.

[23] A lengyel származású gr. Goluchowski Agenor (az idősebb) solferinói vereség (1859. június 24.) után belügyminiszter lett. 1860-ban visszalépett. A kiegyezés után a konzervatívokhoz állt közel.

[24] John Ferenc altábornagy még 1866 őszén benyújtott javaslatáról van szó, amely először tért ki az általános hadkötelezettség bevezetésére. A tartományonkénti ún. „második vonal" felállítására vonatkozó elgondolást nem fogadták el a Monarchia egyik felében sem.

Br. Beust szükségesnek tartja, hogy egy általános, a birodalom mindkét részére érvényes véderő törvényt nyújtsanak be, de kérdése: a honvédségnek külön alapszabályokat dolgozzanak-e ki, vagy csak közös, általános alapelveket tartalmazzon a véderőtörvény.

A konferencia megegyezett abban, hogy a véderőtörvényben a honvédség céljára vonatkozóan bizonyos általános alapelvek szerepeljenek, ugyanígy a besorolásra és szolgálati időre is. Őfelsége felhívja gróf Taaffe hadügyminiszter figyelmét, hogy a miniszterekkel folytatandó legközelebbi bécsi tanácskozásokon különös figyelmet szenteljenek a tiroli és dalmáciai viszonyoknak.

Az egységes hadsereg erejéről hosszú vita alakult, míg végül a következő határozat született: minden rendelkezésre álló eszközzel, ha az a törvényhozó testület feloszlatását is maga után vonná, a *hadsereg nagyságát 800 000 főben* kell megállapítani. Az a kérdés, hogy a honvédség kaphat-e fiatal erőket, attól függ, hogy zavarná-e a hadsereg utánpótlását. Őfelsége megparancsolja, hogy egy külön albizottság pontosan mérlegelje a kérdést a lehető legrövidebb időn belül, ha az megtörtént, a következő konferencián napirendre kerülhet a véderőtörvény-tervezet paragrafusszerinti megbeszélése.

A honvédség alárendeltségét illetően az az egyöntetű megállapodás született, hogy adminisztratív szempontból a honvédelmi minisztériumok alárendeltségébe tartozik, és hogy az osztrák Hadügyminisztérium Bécsben a delegációk útján átruházhatja ezeket az adminisztratív jogköröket a különböző tartományok helytartóinak.[25]

A honvédség tisztán katonai ügyei kizárólag a mindenkori parancsnokra és az általa ellenőrzésre kinevezett tábornokokra tartoznak, szükség esetén nekik kell a honvédelmi minisztériumok közti kihallgatást szorgalmazniuk.[26]

Az albizottságoknak az elvi kérdésekre vonatkozó tanácskozása után őfelsége parancsára és elnöklete alatt folytatják a megbeszéléseket.

A konferencia délután 3 órakor befejeződött.

III. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 22-ÉN

Őfelsége megkérdezte, hogy a részletmegbeszélések egyezségre vezettek-e, különösen a honvédség póttartalékára és kiegészítésére vonatkozóan.

Gr. Andrássy és Br. Kuhn kijelentik, hogy az egyezség létrejött, az újonckontingens kitöltése után fennmaradó felesleg fele a hadsereg póttartalékának tekintendő, a másik felével a honvédség rendelkezhet. A honvédség és az osztrák Landwehr összlétszámát a Monarchiában 200 000 főben állapították meg. Ebből hozzák létre a honvédzászlóaljakat és lovasszázadokat.

A teljes szolgálati idő 10 év, ebből 4 év a sorállományban, 6 év a tartalékban; mindenesetre egyelőre ragaszkodni kellene az 5 évhez mind a sorkatonák, mind a tartalék esetében. Andrássy gróf ajánlatával szemben, aki a honvédelmi kötelezettséget 4 év helyett csak 2 évben kívánta megállapítani, br. Kuhn altábornagy birodalmi hadügyminiszter kijelentette, hogy a 3 éves szolgálati idő a honvédségben előnyösebb, mert lehetővé tenné a régebben szolgált személyek és a csak rövid ideig tartó kiképzésben részt vett katonák jobb összeállítását. Az újonckintingens feletti felesleg körülbelül 22 000 ember, ebből tehát évenként 10—11 000 kerülne a honvédséghez.

Őfelsége felhívja a figyelmet, hogy a honvédséghez beosztott fiatalemberek minden esetre csak a honvéd gyalogsághoz kerülhetnek, mert ha a lovassághoz kívánnák őket besorolni, kérdés, hogy kiképzésük egyáltalán lehetségessé válik-e.

Ha a német tartományokban a vegyes honvédrendszer ellenállásba ütközik, úgy békében a keretrendszer felállításával a sorkötelesek kiképzésétől el kell

[25] Ez csak az osztrák Landwehr-re vonatkozik.

[26] E szerint a honvédelmi minisztériumok csak adminisztratív ügyeket intéznek. A katonai vezetés a honvédség (Landwehr) parancsnokának (főparancsnokának) kezében van. Azonban intézkedéseiket meg kell beszélni a honvédelmi minisztériummal.

tekinteni, háború esetén pedig csak arra lehet szorítkozni, hogy behívásuk után kiképzésüket az erődítményekben kell megkezdeni.

Gr. Andrássy őfelségének arra a kérdésére, hogy a honvédség huszárkeretének roppant költségei az országra kiróhatók-e; hogy elegendő önkéntes áll-e rendelkezésre, akik saját lovukkal hadrakelnének, azt válaszolja: Magyarországon a huszárok a földben teremnek, és elegendő önkéntes is akad mindig, aki lovával együtt bevonul, ha takarmányt és nyeregszerszámot biztosítunk neki.

Őfelsége megjegyzi, hogy az igazán jó tartalékanyagot a huszárezredek tartalék legénysége alkotja, arra kellene törekedni, hogy mindkét hadseregnek eme tartalékából kiváló lovashadosztályokat lehessen összeállítani, amelyeket a működő hadseregnek osztanának be.

Gr. Andrássy ellenzi a tervet és kitart véleménye mellett, hogy a honvédséget egy egészként kell tekinteni; beleegyezik abba, hogy az egységek számára és szervezésére vonatkozó részletkérdések ne kerüljenek a véderőtörvénybe.

Br. Kuhn 2 éves szolgálati idő esetén a honvédség hozzávetőlegesen 90 000 régi katonát és 110 000 fiatalembert számlál, ha az évenkénti felesleg idővel növekszik is, a megállapított 200 000 főt nem haladja meg, mert a felesleg a honvédség póttartalékának tekintendő.

Ezután már csak a magyar tervezet 73. §-át vitatják meg: ez annyiban módosul, hogy a szolgálati kötelezettséget csak háború esetére szabják meg törvényileg. A két tervezet, vagyis a birodalmi hadügyminisztériumi „Véderőtörvény" és a magyar királyi „Hadkiegészítő tervezet" megbeszélésekor, megegyezés szerint a „Véderőtörvény"-t fogadták el címként.[27]

A birodalmi hadügyminiszter referenseit megbízták, hogy gr. Andrássy miniszterelnök úr referenseivel a magyar véderőtörvény-tervezetet vitassák meg, majd a konferenciát délután ½5-kor bezárták.

IV. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 23-ÁN

Jelen vannak:

A tegnapi konferencián részt vett urak.

A konferencia kezdetén őfelsége felolvastatja gróf Taaffe hadügyminiszter előadását, amelyben a fentnevezett őfelségének tudomására hozza, hogy az általános hadkötelezettség elve a cs. és kir. Hadügyminisztériumban még nagyon kérdéses, és hogy a tervezet megtárgyalásához a bécsi Minisztertanács még nem kezdett hozzá.

Őfelsége fölveti a kérdést, hogy a tervezetek tárgyalása folytatódjék-e tovább, vagy a konferencia határozza el a tanácskozások befejezését és a változásokat tartalmazó példány Bécsbe küldését.

Folytatódnak a tanácskozások a tervezetről.

28. § nem áll összhangban a magyar tervezet megfelelő 42. §-ával. Gróf Andrássy a 42., 43., és a 44. § fogalmazásában el akarta kerülni azt, hogy az évenkénti megszavazásra kerülő újonckontingensből levonjanak, be kell ismernie, hogy a 100 000 főről szóló évi újonckontingens-javaslat a közös hadügyminisztériumi tervezet szerint talán könnyebben keresztülvihető, mint az utolsó előtti konferencián meghatározott 800 000 ember a hadsereg számára. Nem nagyon fél az évi újonckontingens lefaragásától, mivel e kérdésben a Monarchia mindkét része illetékes.

Br. Kuhn altábornagy a kontingensek évenkénti megállapítását jobbnak, célszerűbbnek tartja az időszaki megállapítással szemben, mivel a politikai viszonyoktól függ, hány évig maradhat a hadsereg a jelenlegi létszámában, és egy esetleges csökkentés által bekövetkezett hátrány korrigálásához több év szükséges, egyébként más alkalommal kellene a hadsereg létszámáról és szervezéséről messzemenő megbeszéléseket folytatni.

27 Továbbiakban a konferencia megvitatta az osztrák védtörvény-javaslat 1—27. §-át, amelyek többek között a hadkötelezettségre, a szervezésre, a hadsereg kiegészítésére, az egyéves önkéntességre, a szakszolgálati ágakra vonatkozó előírásokat tartalmazták. Itt döntötték el a honvédség felhasználásával kapcsolatos kérdést is.

Őfelsége megjegyzi, hogy az utóbbi, a 100 000 fős évi kontingens esetében sem kerülhető el, az esetben azonban arról az előnyről kellene lemondanunk, amelyet báró Beust az első konferencián nagyon helyesen hangsúlyozott, hogy a hadsereg létszámának fixálásával néhány évig nyugalom állna be a hadsereg kérdésében.

Gr. Andrássy megjegyzi, e paragrafus kialakításánál maga is abban a kivételes helyzetben volt, hogy nem tudott dönteni abban, hogy e fontos kérdésnek melyik lenne a helyes megfogalmazása; a cél biztosabb elérése érdekében mégis jobbnak találná az időszakonkénti megállapítást, mert nem kételkedik abban, hogy a törvényhozó testület minden évben megkísérli a hadsereg csökkentést. Ha 6 évben állapítanák meg a periódus időtartamát, úgy gondolja, baj lenne a minisztériumnak a népképviseletre gyakorolt befolyásával, ha a következő periódusra nem lehetne egy meghosszabbítást keresztülvinni. Nagyon jól tudja, hogy a hadsereg szervezésén nem lehet évenként változtatni, szükségesnél nagyobb keret ugyanolyan tékozlás, mint a túl kis hadsereg és túl kevés tartalék, mely utóbbit talán a felhasználás pillanatában kellene előteremteni.

A törvényhozó testület minden esetre ismerni kívánja majd a hadseregszervezést; ha azonban azt tudjuk mondani, hogy az anyira olcsó, amennyire csak lehetséges, és a hadsereg létszámában a 6 vagy 800 000 ember oly kis különbséget ad, hogy semmiféle jelentős megtakarítást nem eredményez, hogy kétségkívül hogy a törvényhozó testületet a hadsereg nagyobb létszámának is megnyerhetjük. Egyébként ő is úgy hiszi, hogy a Monarchia pozíciójának kérdése a következő 5—6 évben fog eldőlni.

Br. Becke, aki közben a tervezet paragrafusát megfogalmazta, felolvassa azt, amely a következőképpen hangzana: „Az egész Monarchia védelméhez szükséges hadsereg (sorállomány és tartalék) és a haditengerészet teljes hadiállománya 6 évre 800 000 főben állapítatik meg."

Őfelsége azt kívánná, hogy az évenkénti újoncmennyiséget is pontos számokban jelöljék meg, vagy legalábbis a birodalom két részének a hozzájárulását százalékban, hogy az eddig évenként felmerülő viták ezáltal elkerülhetőkké váljanak.

Gr. Andrássy úgy hiszi, hogy e javaslat nem talál visszhangra, mert ezáltal a magyar törvényhozó testület újoncmegszavazási jogában nem önálló, hanem a birodalom másik részétől válik függővé, egyébként a javaslatot esetleg mégis meg lehet kísérelni.

Br. Becket felkérik, gróf Andrássy és báró Kuhn-nal egyetértésben készítsen a megfelelő paragrafus összeállításához néhány tervezetet.

A 29. § hiányzik a magyar tervezetből.[28] Gróf Andrássy a belügy szempontjából feleslegesnek tartja. A kiegészítő kontingens azonos mértékű elosztása lehetetlen, mert a kerületek kapacitása különböző.

Reitz ezredes bebizonyítja, hogy az ezredek akkor állományalattiak maradnának, mert az egyes kerületek vagy túl keveset állítanának vagy felhasználhatatlan felesleggel rendelkeznének.

A paragrafus megmarad.[29]

Az osztrák hadügyminiszter referenseit meghatalmazzák a törvénytervezet átfogalmazására a változtatásoknak megfelelően, amelyeket a magyar királyi referensekkel is közölni kell. Az átfogalmazott szöveget a holnapi konferencián be kell nyújtaniuk.

A konferenciát délután 4 órakor befejezték.

[28] Ez a paragrafus a hadseregkiegészítési kontingensek országos és a hadkiegészítő kerületek közötti felosztását javasolja.

[29] Ezután megtárgyalták a törvénytervezet 30—54. §-ait. Egy-két esetet kivéve kisebb módosításokkal elfogadták az osztrák szövegben foglaltakat, vagy Andrássy javaslatait.

Jelen vannak:

Mindazok az urak, akik a IV. konferencián részt vettek.

Felolvassák a báró Becke közös pénzügyminiszter által átfogalmazott paragrafusokat, amelyek a hadsereg és haditengerészet hadiállományának fixálására és az évi újonckontingens engedélyezésére vonatkoznak, és néhány jelentéktelen módosítással elfogadják.

Gr. Andrássy még egyszer felhívja a figyelmet, hogy a jelenlegi tárgyalások állásáról ne kerüljön semmi a nyilvánosság elé és gróf Taaffe a véderőtörvényjavaslat átnyújtásakor Bécsben hasonló követelménnyel álljon a miniszter urak elé. Hangsúlyozza annak szükségességét, hogy hallgassák el a közös törvénytervezet létezését és csak arról szóljanak, hogy általános elvekben történtek megegyezések, mert különben a közös törvénytervezet megvalósítása lehetetlenné válna.

Gr. Andrássy bejegyzése: éspedig 1. abból a megokolásból, mert ígéret szerint egy törvénytervezet végleges összeállításáról a ház tagjaiból alakult bizottsággal kellett volna tanácskozásokat folytatni és ez ígérethez tartani kellett volna magukat; 2. ha a megegyezések túl korán kerülnek nyilvánosság elé, az ellenzék malmára hajtanánk a vizet.

Hasonlóképpen óvatosságra intenek a sajtóban nyilvánosságra kerülő félhivatalos közlések és cáfolatok is, és rámutat a sajtónak a közös hadügyminiszteri tervezetre vonatkozó kellemetlen közléseire.

Arra a kérdésre, hogy a magyar tervezet 10. §-ába felvett mondat, „A tartalékosok csak a korosztályuknak megfelelően hívhatók be", a közös tervezetben is szerepeljen-e, annak elfogadása mellett döntöttek, de a „részleges rangemeléssel" betoldással.

A magyar tervezet 21. §-át megvalósíthatatlannak tartják és nem fogadják el.

A magyar tervezet 27. § második felét felvették a közös tervezetbe, a 68. §-hoz „egy szökésben levő sorköteles elfogása állampolgári kötelesség", ahhoz a taksához, amely esetleg adható, a következő mellékmondat kapcsolódjon: „és lehet, ha erre igényt tart".

A magyar tervezet 70. § 3. sorában szereplő szó „bírósági" kimarad, helyette a hadügyminiszteri fogalmazást tartják meg.

Arra a kérdésre, hogyan kezeljék azokat az egyéneket, akik a megállapított díjat befizetik és ezzel megváltják magukat a katonai szolgálat alól, a következő határozat született; mindezek a 20-tól a 32. életévükig 2 éves katonai szolgálatnak kötelesek eleget tenni.

Az új közös törvénytervezet 1—43. §-át feolvassák és kisebb stilisztikai változtatásokkal elfogadják...

A konferencia megkezdi a tanácskozást a honvédségi szabályzatról, amelynek alapja a magyar tervezet.

1. § változatlanul megmarad.
2., 3., 4. § az új közös véderőtörvény-tervezet értelmében módosul.
5. § elmarad.
6. § megváltozik.
7. § kis statisztikai módosításokkal elfogadják.
8. és 9. §-nál vita alakul a honvédség behívása és mozgósítása körül. Gróf Andrássy maga sem ért egyet e fogalmazással, a honvédség szervezését felelős hatóságokra szeretné alapozni, mely garanciát jelentene a tekintetben, hogy a behívás és mozgósítás csak őfelsége parancsára történjen meg.

Ragaszkodna ahhoz, hogy csak őfelsége parancsára történhet a behívás és mozgósítás, a megszavaztatásra egy utólagos törvényt nyújtsanak be vagy felmentést, egyebekben pedig a felelős minisztérium vállalna kezességet.

Mindkét paragrafus új fogalmazást igényel, és természetesen békében minden előléptetés és a honvédség behívása kizárólag csak őfelsége parancsára történhet.

10. § változatlan marad.

11. § Báró Kuhn altábornagy megjegyzi, hogy az egész magyar szabályzatban a közös hadügyminisztert meg sem említik, de szükségesnek tartaná, hogy ezáltal a honvédség és közös hadsereg közti összefüggést meghatározzák. Ugyanúgy jónak látná, ha a honvéd parancsnokok hatáskörére vonatkozó pontosabb körülhatárolásokat is felvennének.

A magyar Honvédelmi Minisztérium hatáskörére vonatkozóan elfogadták, hogy a honvédség adminisztrációját teljes mértékben átveszi, a paragrafust pedig ennek értelmében kell átfogalmazni.

Miután a honvédség fegyverzete és lőszere azonos a közös hadseregével, úgy az ellátás csak a közös Hadügyminisztériumon keresztül történhet, csupán az a kérdés, hogy az ország vagy a hadi költségvetés terhére.

Őfelsége a személyügyekre vonatkozóan megjegyzi, hogy a tisztek kinevezése nem történhet a honvédelmi miniszter által, mert egyetlen tiszt sem lépne át a honvédségbe. A tisztek kinevezésének helyes eljárása a következő: a honvédségi kerületek parancsnokainak kinevezett tábornokok összegyűjtik az alárendelt parancsnokok előléptetési javaslatait és továbbítják a főparancsnoknak, aki a javaslatokat megvizsgálja, véleményezi és átadja a honvédelmi minisztériumnak, amely erről köteles referálni. A kinevezések értékelésénél semmiféle ellenjegyzés nem jöhet létre, mert a tiszti kinevezések kizárólag a császár szuverén joga marad.

Gr. Andrássy megjegyzi, hogy ragaszkodnia kell az ellenjegyzéshez a magyar törvények értelmében,

Őfelsége megjegyzi, abból az alapelvből kell kiindulni, hogy a honvédségből egy jó intézményt teremtsünk, amely csak akkor lehetséges, ha olyan elbánásban részesül mint a hadsereg, ezzel egyenértékűvé válik, ezért a tisztek kinevezése is csak hasonlóképpen történhet mint a közös hadseregben.

12. § a honvéd zászlóaljak és honvéd lovashadosztályok számának meghatározására vonatkozóan azt az elvet fogadják el, hogy minden gyalogezredre 2 honvéd lovasszázadot kell számítani. A honvéd, tüzér, műszaki és utász alakulatokra vonatkozó passzusok törlendők, a megfelelő szöveg az erődökben való alkalmazásukról és a nyilvántartásukról a honvédségben rendeleti úton legyen meghatározva.

A zárómondat, hogy a tábornokok őfelségétől közvetlenül, a törzs- és főtisztek a honvédelmi minisztérium javaslata alapján őfelségétől közvetve kapják meg a kinevezésüket, gróf Andrássy beleegyezésével úgy módosul, hogy a törzstiszteket is követlenül őfelsége nevezi ki.[30]

Meghatalmazták az osztrák hadügyminiszter referenseit egy ellentervezet kidolgozására a magyar honvédtörvény-tervezet alapján.

A konferencia este 6 órakor ért véget.

VI. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 26-ÁN

Őfelsége Auersperg herceg, miniszterelnök jelenléte indok arra, hogy még egyszer megbeszéljük a véderőtörvény fő alapelveit, és őfőméltóságát felkészítsük arra, hogy Bécsben az itt elfogadott elvek értelmében hasson a tanácskozásokra.

Megállapítja, hogy a Monarchia mindkét részére érvényes, egyesített véderőtörvény-tervezet készül, amelyben a honvédség fő alapelvei szerepelnek.

30 A 13—52. §-ok vitájánál a következő lényeges kérdésekről esett szó:
— elvetették a mozgósítható gyakorló zászlóaljak felállítására vonatkozó javaslatot (13. §);
— Horvátország államjogi kérdésének tisztázásáig a horvát gyalogzászlóaljak a lovasszázadok ne tartozzanak a honvédséghez (16. §);
— a hadkiegészítés ne megyék, hanem kiegészítő járások szerint történjen (17. §);
— a zászlóaljtörzs létszámát a minimálisra kell csökkenteni (21., 22., 23. §-ok);
— megegyezés született a honvédség tisztikarának létrehozására: „... a honvéd tisztikar a közös hadseregből egészül ki, a még betöltetlen helyekre pedig az előléptetett honvédtisztek kerülnek."

Ez utóbbira vonatkozó részletek a birodalom két részében eltérhetnek egymástól. Különösen fontos, hogy a hadsereg hadiállománya meg legyen határozva, és a törvény külön paragrafusában szerepeljen anélkül, hogy ezzel a megszavaztatás joga sértést szenvedne. A kontingensek a népesség számarányának megfelelően kerülnek felosztásra. A haderő nagyságát 6 évre állapítják meg, az 5. évben hasonló módon meghosszabbítják vagy módosítják, ahogy ez a pénzügyi kérdések esetében történt.

Továbbá meghatározták, hogy a szolgálati idő a sorállományban és a tartalékban összesen 10 év, függetlenül attól, hogy az előbbi 5 évről 4-re csökken, az utóbbi ezzel szemben 5 évről 6-ra emelkedik; különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a tényleges szolgálati idő megállapítása ne kerüljön a törvénybe, mert a legénységgel való szabad rendelkezést az arcvonalszolgálat ideje alatt szükségszerűségnek kell tekinteni. A tényleges szolgálati idő egyébként a költségvetéstől függ.

A tartalékosok behívása csak a legmagasabb parancsra történhet meg és csak háború esetén: 2—3 rövid lélegzetű gyakorlat kivételével. A honvédség kiegészítése részben régi, részben új erőkkel történik, a régiek szolgálati idejét 2 évben állapították meg; az évi újonckontingens többletének fele a hadsereg póttartaléka, a másik felét a honvédséghez osztják be. A honvédség állományát pontosan megállapították, a felesleg alkotja a póttartalékot.

A honvéd zászlóaljak és lovasszázadok számát Magyarország részére már meghatározták, feladatunk, hogy a többi országgal is hasonló megegyezésre jussunk.

Auersperg herceg a hadsereg és honvédség kérdését illetően kiemeli, hogy a Birodalmi Tanácsban és a birodalom nyugati országaiban elsősorban a hadsereggel kapcsolatos kérdésekben lesz a hangsúly, a honvédség csak másolagos szerephez jut. Nem titkolhatja, hogy a sorállomány szolgálati idejének 4 évben való megállapítása nagy nehézségekbe fog ütközni, mert mindent el fognak követni, hogy ezt lehetőleg lecsökkentsék.

A honvédség is komoly meggondolásra késztet a fiatal erők felvétele miatt, akiknek szelleme egész más lesz, mintha csak régi kiszolgált emberekből állna, akik az osztrák katonaszellemet hoznák magukkal. Ez a helyzet nem marad hatás nélkül a hadsereg és honvédség közti viszonyban sem.

A hadiállomány megállapítása nem ütközhet nagy nehézségekbe, úgy kell cselekedni, hogy a Monarchia tekintélyét és helyzetét kifelé biztosítsuk.

A megváltás kívánsága is fel fog merülni, vagy legalábbis a szabadon választható szolgálati idő, esetleg a helyettesítés is.

Br. Kuhn altábornagy Az általános hadkötelezettséggel éppen azt a célt kívánjuk elérni, hogy elegendő szellemi erőt nyerjünk a hadsereg számára; az önkéntes szolgálati kötelezettség előnye, hogy az önkéntes a hadsereg tisztjeként szerepel, a megváltással azonban a hadsereg számára teljesen elvész.[31] Mindegyik felmentési mód privilégium, de az első esetben a hadsereg jobban jár.[32] A helyettesítési rendszerrel a helyi állomány — régi emberek tekintetében jelentősen megnövekedne és a szükséges újoncok kiképzésének folytatása — mint az eddigi gyakorlat is mutatja — nem válna lehetővé; a helyettesítési rendszer, ahogy Franciaországban is bebizonyosodott, nagyon sok pénzbe kerül és a mi korlátozott költségvetésünk miatt csak az újonckiképzés terhére lehetne megvalósítani.

Hadseregszervezésünk rendszere a véderőtörvény-javaslatra épül, egész Európában biztosan a legolcsóbb és sok tekintetben hasonlít a svájci milíciarendszerre.

Br. Becke Auersperg herceg megjegyzésére, hogy éppen az értelmiség fog a 10 éves szolgálati kötelezettség ellen állástfoglalni, azt válaszolja: e kérdés súly-

31 Az érettségizett és a főiskolát végzett fiatalokból képezték ki a hadsereg tartalékos tisztjeit. A bevonultakat megkülönböztetésül a sorállománytól „önkéntesek"-nek nevezték. Ez a rendszer az általános hadkötelezettség bevezetése után jött létre.

32 Az önkéntesek privilégiuma az volt, hogy csak 1 évig szolgáltak, s ez idő alatt képezték ki őket tartalékos tisztekké. Ez a hadsereg szempontjából előnyösebb volt a régi rendszernél, amikor az iskolázott fiatalok, akik a módosabb családokból származtak, pénzért megválthatták a katonai szolgálatot.

pontja az anyagiakban van, mert ha a kiképzés módját tekintjük, úgy azt látjuk, hogy a legénység egy része 3 évig, a nagyobb része azonban csak 8 hétig van tényleges viszonyban, ami átlagban kevés szolgálati időt mutat ki.

Br. Kuhn altábornagy vitatkozik, szerinte kulturális körülményeinkre való tekintettel, teljesen lehetetlen 4 évnél kevesebb időtartam alatt akár egy huszár, tüzér vagy utász kiképzése, ezért minden szakember a szolgálati idő további csökkentése ellen foglalt állást. Már eddig is megtettek mindent a rövidítés érdekében, a szolgálati időt 8 évről 6-ra, most pedig 6-ról 4-re csökkentették.

Gr. Festetics alátámasztja ezt az állítást, a tapasztalat már bizonyítja, hogy 3 év alatt nem lehet egyetlen huszárt sem kiképezni.

Auersperg herceg véleménye szerint a törvényhozó testület fellép majd a szolgálati kötelezettség pozitív körülhatárolásáért, s valószínűleg egy rövidebb tényleges szolgálati időt szeretne elérni.

Őfelsége szerint egyáltalán nem kívánatos, hogy a tényleges szolgálati idő tartama a törvényben szerepeljen.

Auersperg herceg felhívja a figyelmet arra, hogy a Birodalmi Tanácsban az a törekvés uralkodik, hogy a hadsereg költségvetését tovább csökkentsék, és 60 millióra redukálják. Kérdés tehát a viszonylag magas békeállomány megtartása.

Br. Kuhn altábornagy válasza erre, hogy kénytelen lenne 30 ezredet feloszlatni, mert a katonai intézményekben és hatóságokban a takarékosság legvégső határát is elérték, az utolsó törlések miatt pedig kénytelen volt már a lovasság, tüzérség stb., stb. békeállományát is lecsökkenteni. További megtakarítások most már egész csapattestek feloszlatását követelnék.

Br. Beust a további megbeszélésekben megjegyzi, hogy a költségvetésről az évenkénti vita elkerülhetetlen, most azonban arról van szó, hogy meghatározzák az állam lehető legnagyobb teljesítő képességét.

Őfelsége rámutat arra, hogy egy normál-költségvetés engedélyezését el kell érni.

Br. Becke szerint egy normál-költségvetés fő követelménye, hogy fedezze:

1. a haditartalékok állandó és rendszeres kiegészítését,
2. az élelmiszerek árviszonyait,
3. biztosítsa a csapatok és intézmények meghatározott békeállományának állandóságát.

Auersperg herceg kiemeli, keveset ér az a hadsereg, amelyet pénzeszköz híján a háború 3. hónapjában haza kell küldeni, ezért azt kell szem előtt tartani, hogy a készletek ne merüljenek ki már békeidőben.

Elvben egyetért a haderő meghatározásával; a honvédségre vonatkozóan azonban attól fél, hogy ez a kérdés a tartománygyűléseken is felmerül és jelentős nemzetiségi ellenállást vált ki. A birodalom másik fele egyáltalán nem tekinthet jó szemmel a honvédségre, különösen ha fiatalembereket sorolnak be, mert ezáltal túl sok fiatal, értelmes embert vonnak el a mezőgazdaságból.

Gr. Andrássy az elmondottakból azt a következtetést vonja le, hogy az eredeti elképzelése volt a helyes: kétféleképpen kell megszervezni a honvédséget. Ausztriában ez a forma népszerűtlen, Magyarországon azonban nagyon népszerű; véleménye szerint a javasolt rendszerrel ütőképes hivatásos hadsereget lehet teremteni, melyet a honvédség támogat. A sorköteleseknek a honvédségbe való beosztása által az értelmiség egy része nagyobb kíméletben részesül, mert kiképzésük sokkal könnyebben megy végbe és ezzel a munkájukban kisebb a megszakítás. A javasolt rendszer ellentétben áll az általános hadkötelezettséggel. A milíciarendszer nem olcsó, s az értelmiséget száműzi a hadseregből. Arra kell törekedni, hogy olcsó, de jó és erős hadsereget teremtsünk.

Őfelsége megállapítja, hogy megszületett az egyöntetű döntés arról, hogy mind itt Magyarországon, mind Bécsben erős, egységes hadsereget teremtsünk; miután éppen a birodalom nyugati része különös figyelmet szentel erre, a Birodalmi Tanácsnak is támogatnia kell a kormány törekvéseit egy erős hadsereg létre-

hozása érdekében, mert csökkenés esetében Magyarországon bizonyosan a honvédség megerősítését kérnék.

Gr. Andrássy meggyőződése, hogy a hadsereg erejének megszavaztatása és az eszközök engedélyezése nem okoz különösebb nehézségeket.

Magyarország most csak 30 százalékot fizet; úgy gondolja azonban, hogy az ország további fejlődése során 10 év múlva 40, sőt talán 50%-kal is hozzájárul.

Br. Beust a tanácskozás módjáról megjegyzi, a prioritás fogalma Bécsben talán bizonyos nyugtalanságot vált ki, itt Budán azonban a tárgyalások a megszabott módon folytak és reméli, hogy az egyesített tervezetet mindkét oldalon elfogadják. Állításokról, tényekről lehet tárgyalni, de negációkról nem.

Auersperg herceg óvást emel az ellen, hogy a minisztérium Bécsben nyugtalanság befolyása alatt áll.

Gr. Andrássy az egyesített tervezet előterjesztésére vonatkozóan megjegyzi, hogy az egész magyar minisztérium beleegyezését meg kell szerezni, és az előterjesztés előtt a kormánypárttal meg kell tárgyalni a törvény tendenciáját a szótöbbség biztosítása érdekében.

A honvédség biztonságáért felelősséget vállal, a pánszlávizmus veszélyétől való félelem azonban itt nagyobb mint a birodalom nyugati felében, de az a törekvés is intenzívebb, hogy az ellenséggel szemben teljes erővel és megfeszítéssel védekezzen; ami itt történik, minden esetben az egész Monarchia érdekét és javát szolgálja.

Auersperg herceg megállapítja, hogy a honvédség a hatalom eszköze, nem szabad úgy szervezni, hogy veszélyes szomszédaink kezében eszköz lehessen szándékaik megvalósítására. A honvédségnek ezért az uralkodó kezében kell maradnia.

Őfelsége kérdésére, politikailag kívánatos-e, hogy a Landwehrt a magyar honvédség analógiájára szervezzék-e meg, Auersperg herceg válasza; ha itt létezik egy honvédség, akkor a másik oldalon is meg kell szervezni, a számbeli egyensúly érdekében.

A konferencia végén őfelsége felteszi a következő kérdéseket:

1. Előterjeszthető-e az újoncmegszavaztatás törvénye?
2. Mikor kerül sor a véderőtörvény előterjesztésére?

Gr. Andrássy válasza az első kérdésre: amint a véderőtörvény elveit megállapítják, az újoncmegszavaztatás elé akadály nem gördül, és ezáltal az előterjesztés néhány napon belül megtörténhet.

Auersperg herceg válasza a második kérdésre: ősznél hamarabb alig kerülhet sor rá, az a nehézség is fennáll, hogy a küldöttségek nem ülnek össze, mert a véderőtörvény nélkül a hadiköltségvetést nem szavazzák meg.

Gr. Andrássy egyetért az őszi előterjesztéssel, bár előnyösebbnek látná, ha csak a következő évben történne meg, mert ez év végén választások lesznek és a küldöttek a mandátumok lejárta előtt a népszerűségükre különösen gonddal ügyelnek; külső veszélytől tart azonban, amelynek hatására a szélsőséges párt esetleg felülkerekedhet, ezért még az idén, amint erre alkalmas pillanat adódik, talán már igen hamar törvényjavaslatot nyújt be a hadügyek rendjének biztosítása érdekében.

Elhatározás szerint Auersperg herceg miniszterelnök holnap Bécsben miniszteri konferenciát tart a véderőtörvény alapelveinek egyeztetéséről, gr. Taaffe pedig azonnal Budára utazik, hogy az itteni zárótárgyalásokon részt vehessen.

A konferencia délután 2 órakor befejeződött.

VII. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 28-ÁN

A hadügyminiszter referensei által újonnan átdolgozott törvénytervezetet felolvasták, az egyes paragrafusokra az alábbi megjegyzéseket tették.

A Magyarországnak megállapított zászlóaljak és lovasszázadok számában

nem foglaltatnak benne a horvátországi egységek, és elhatározták, hogy gr. Andrássy megfogalmazza a törvény befejezését alkotó paragrafust, amely szerint e törvény az államjogi kérdés megoldásáig Horváthországra nem vonatkozik. A zászlóalj-kiegészítési kerületek körülhatárolására vonatkozó paragrafushoz egy szó betoldása szükséges: „törvényhatósági városok".

A honvédtisztek első felállítását elrendelő paragrafusra vonatkozóan elhatározták, hogy megtartják a hadügyminiszteri fogalmazást, mert a tiszti vizsgák sok esetben nem tarthatók meg.[33]

Gr. Andrássy a honvédtisztektől azt követeli, hogy a magyar korona egyik országának állampolgárai legyenek. (Ferenc József bejegyzése: elfogadjuk.) A honvédtisztek előléptetését tárgyaló paragrafusokra vonatkozóan az előléptetési előírás alapelvei szerint kell eljárni.

Őfelsége a hadiállományra vonatkozó paragrafust nem tartja szükségesnek, mert egy esetleges későbbi változás miatt a törvény módosítására szorul.

A hadiállomány előírásszerű szabályozását elvben elfogadták, az erről szóló paragrafus kimarad.

Őfelsége a honvédségnek háború esetén a hadrendbe való besorolásáról szóló paragrafustervezethez megjegyzi, hogy annak szintén el kell maradnia, mert csak vitára adhatna alkalmat, amely esetleg a honvédség felhasználásának korlátozását eredményezné.

Gr. Andrássy úgy gondolja, hogy ez a vita elkerülhetetlen, sőt a rendek éppen ellenkezően majd arra törekednek, hogy minél nagyobb honvédségi alakulatok jöjjenek létre, és ha törvényileg nem gondoskodnak róla, a hadseregben és az erődökben történő akadálytalan felhasználásuk nehézségekbe ütközik.

Őfelsége megjegyzi, a paragrafust mindenesetre úgy kell megfogalmazni, hogy különleges felhasználás esetén a törvényre hivatkozva egyetlen honvédtiszt se tagadhassa meg az engedelmességet. Ezért a paragrafushoz egy megfelelő kiegészítést is kell fűzni, hogy a honvédség háború esetén a tábori hadsereg alárendeltségébe tartozik. A gr. Andrássy által mondottakra való tekintettel hangsúlyozzuk, hogy a honvéd dandárok vagy hadosztályok felállítása háború esetén elrendelésre történik és a következő mellékmondattal kiegészül: „aki vagy a magasabb rendbeli saját seregtestekkel vagy sorkatonasággal egyesítve, célszerűen felhasználja". A századoknak békében történő felállításáról szóló paragrafusban a kiképzés céljának nagyobb hangsúlyt kell kapnia: „az újoncok kiképzése és a rendfenntartás céljára stb. fel lehet állítani".

Szerepeljen még a paragrafusban, hogy a békeállomány mindenkori fixálása, a századok és zászlóaljak számának megnövelése csak a király, mint legfelsőbb hadúr engedélyével történhet meg.

Az a paragrafus, amely a hadsereg hivatalos nyelvét a honvédség számára is előírja, hosszú vitát váltott ki. Őfelsége mindenekelőtt hangsúlyozza, hogy a megfelelőség és célszerűség okai félig-meddig szükségessé teszik a honvédségben is a német nyelv bevezetését, különben az öreg katonáknak, akiket 10 évig ezen a nyelven vezényeltek, előbb meg kellene tanulniuk magyarul, másrészt pedig a különböző nemzetiségiek a magyar nyelv bevezetése ellen a legrövidebb időn belül fellázadnának.

Gr. Andrássy túl veszélyesnek látja, ha a törvényben a német nyelv szerepelne; meggyőződése szerint a német nyelvet ő is semleges nyelvként célszerűnek tartaná, mint miniszternek azonban a magyart kell javasolnia, mert el nem fogadása esetén az egész törvény kérdéses maradna. A magyar korona országaiban, Horvátország kivételével, a honvédségben magyarnak kell lennie a vezényleti nyelvnek, Horvátországban pedig horvátnak, és úgy hiszi, a Monarchia nyugati felében maradhatna a német, Galíciában pedig a lengyelt kell elfogadni.

Őfelsége egy ilyen elv elfogadásának nehézségeire és veszélyeire hívja fel a figyelmet, eddig szigorúan ahhoz tartották magukat, hogy még csak a fegyveres

[33] A tervezet 11. és 12. §-ai tartalmazzák a honvédelmi minisztérium ama jogát, hogy a tisztek, tábornokok kinevezésénél javaslatot tegyen a császárnak.

hatalom részét képező polgári őrségben se lehessen egyéb nyelvet, csak a hadsereg nyelvét használni...

Gr. Andrássy szerint a Magyarországon élő különböző nemzetiségiek a magyar nyelvet a némettel szemben előnyösebbnek tartják, és egyáltalán nehézséget okoz a német nyelv szükségszerűségének bebizonyítása. Ha a honvédség számára nem engedélyezik a magyar vezényleti nyelvet, úgy hiányzik a magyar szellem elsajátításának fő feltétele.

Őfelsége úgy hiszi, a magyar nyelv bevezetése a különböző rendeknél bizalmatlanságot váltana ki, sőt ellene szegülnének, másrészt a hadseregben sem fogadnák jóindulatúan ezt az engedményt.

Gr. Andrássy megjegyzi, a törvényhozó testületeknek még a véderőtörvény tárgyalása előtt felveti a nemzetiségi kérdés megoldását, és ennek tárgyalása során a fő nehézségek bizonyosan napvilágra kerülnek.

Br. Beust szerint gr. Andrássy javaslatát úgy kell értelmezni, hogy a Monarchia mindkét felében a honvédség és a Landwehr részére a magyar, illetve a német nyelvet vezetné be; ez az elv a gyakorlatban azonban nehezen valósítható meg, mert a csehek és lengyelek is a maguk nyelvét követelnék, mint a horvátok.

Br. Kuhn altábornagy is látja a nehézségeket, amelyeket a német nyelv bevezetése az országban előidézne, az egész érdekében azonban meg kell hozni ezt az áldozatot, a német nyelv korlátozódjon a vezénylésre, a szolgálati nyelv pedig legyen a tetszés szerinti.

Őfelsége megjegyzi végül, ezt a kérdést a hadsereg és az országban uralkodó opportunitás szempontjából kell megvizsgálni, de meggondolandó, mert ha a szerbek és románok vonakodnak elfogadni a magyar nyelvet, elég lenne egy szikra a felkelés lángjának felszításához, ezért jobb, ha a törvény egyáltalán nem említi a nyelvet, az erre vonatkozó passzust pedig el kell törölni. Azt a mondatot, amely szerint a fegyverekkel és lőszerrel való ellátás a hadseregen keresztül történik, az arra vonatkozó paragafusból ki kell hagyni. A tisztekre és az aktív szolgálatban álló honvéd legénységre vonatkozó fegyelmi hatalmat átruházták a honvédség főparancsnokaira és kerületi parancsnokaira. A Honvédelmi Minisztérium, a honvéd főparancsnok és kerületi parancsnokok működésére vonatkozó paragrafusokat elfogadták, eltörölték azonban a következő mondatot: „azokban az esetekben, ha a minisztérium és főparancsnok között egyetértés nem hozható létre, az ügyet őfelsége elé kell terjeszteni", mert a legmagasabb döntést egyébként is ki kell kérni, és ez az eljárás az ügyrendi szabályzatban előírásszerűen is kell hogy szerepeljen.

A tiszteseknek a tartalékból a honvédségbe való átlépéséről külön megjegyzést kell a törvénybe iktatni. A népfelkelés törvényének tárgyalásánál elhatározták, hogy az 1. §-ban szerepeljen még „a népfelkelési kötelezettség a 18. életévben kezdődik".

A paragrafust át kell fogalmazni, jobban ki kell emelni a népfelkelés védelmi jellegét, mint főfeladatát, a munkára való felhasználás inkább mellék feladatként szerepeljen.

A magyar tervezetnek az illetékekre vonatkozó 3. §-a elmarad, helyette fel kell venni a honvédelmi minisztériumi tervezetnek a költségek fedezésére vonatkozó paragrafusait, és hogy népfelkelő tisztek és tisztesek a háború befejezésével elvesztik előjogaikat.

A konferencia délután 4 órakor befejeződött.

VIII. KONFERENCIA 1868. ÁPRILIS 29-ÉN

Gr. Taaffe a konferencia tudomására hozza, hogy a bécsi Minisztertanács megtárgyalta a kijavított véderőtörvény-tervezetet, az egyes paragrafusoknál a következő megjegyzéseket tette vagy módosításokat javasolt.

1. §-hoz az általános hadkötelezettségre vonatkozóan a helyettesítés kedvezményét indítványozza éspedig a 38. §-ban leírtakra vonatkoztatva, mely szerint a testvérek közti helyettesítés megengedett.

A helyettesítésen nem egy összegnek a katonai kincstárba történő befizetése értendő, hanem egy ember állítása privát szerződéssel, amelybe a katonai hatóságnak az a joga bennfoglaltatik, hogy visszautasíthatja a nem megfelelő helyetteseket; a minisztérium ilyen módon biztosítana erőket az altiszti állományba.

Őfelsége megjegyzi, az általános hadkötelezettség kérdése már nem igényel újabb tárgyalást, mert a magyar miniszter urak az előzővel már egyetértettek, csak az a feladat, hogy a közös hadügyminiszternek Bécsbe történő visszautazása után az ottani miniszter urakat a helyettesítés hátrányairól meggyőzze.

4. §-hoz: a közös hadseregben és a honvédségben letöltendő szolgálat időtartamára vonatkozóan még nem született döntés, a bécsi miniszterek nyílt kérdésként kezelik a közös hadügyminiszter úrral folytatandó megbeszélésig a problémát.

A népfelkelési kötelezettséghez azt a megjegyzést fűzték, hogy az elfogadott 18. életév miatt túl fiatal emberek kerülnek a népfelkeléshez, ezért a kötelezettséget emeljék fel a 20. életévre.

A konferencia nem ért egyet ezzel, szerinte a fiatalabb erők sokszor alkalmasabbak a népfelkelés feladatainak ellátására.

10. §-hoz azt a kívánságot fűzték, hogy a honvédség behívására és mozgósítására vonatkozó második szakaszban szerepeljen még, hogy ez csak a császár (király) parancsára történhet, a következő zárómondat: „a honvédségi alapszabályokban szereplő rendeltetésnek megfelelően" pedig maradjon el.

A konferencia a birodalom másik felében kidolgozásra kerülő honvédségi alapszabályzatra való tekintettel elhatározta a mondat törlését.

15. § hoz: a miniszterek a 17 éveseket túl fiatalnak találják hadseregszolgálatra, egyesek a 18., néhányan a 20. életév betöltéséhez kötnék a szolgálati kötelezettséget.

A közös hadügyminiszter a fiatal kor elleni tiltakozásra megjegyzi, hogy Bécsben ezt a kérdést megbeszéli, mert takarékossági szempontból kénytelen ragaszkodni ahhoz, hogy 14—15 éves hadapródokat is besorozzon, akik az ezred- és hadosztályiskolák 4 éves kurzusait kötelesek elvégezni. E két ponthoz a konferencia további megjegyzéseket nem fűzött, a tervezetben változások nem következtek be.

A külföldiek felvételére vonatkozó szakaszhoz a konferencia megjegyzi, hogy felvételük a császár (király) „kivételes" engedélyéhez legyen kötve.

16. §-ba: az eredeti fogalmazás 4. és 5. sorát, „amelyek a polgári hivatásuknak megfelelnek", át kell venni.

19. §-hoz: a konferencia egyetért azzal a határozott kívánsággal, hogy mindazok az intézmények, amelyek egy főgimnáziumnak vagy hadapródiskolának felelnek meg, a törvényben külön szerepeljen a kérdezések és mellőzések elkerülése érdekében.

20. §-hoz: a legtöbb miniszter állást foglalt Bécsben a vagyontalan belföldiek egyéves önkéntesi felvétele ellen. Miután a konferencia csak humanista meggondolások miatt hagyta eredetileg a törvényben e paragrafust, elhatározás szerint most törlik a miniszter úr kívánságának megfelelően.

24. §-hoz: gr. Taaffe megjegyzi, a közoktatásügyi miniszter érintkezésbe fog lépni a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszterrel a rendházak papi növendékeivel való közös álláspont kialakítása érdekében.[34]

29. §-hoz: „a királyságok és országok magyar országgyűlési képviselő-testülete" helyett „Magyar Országgyűlés, Birodalmi Tanács" szerepeljen, ama kétely elkerülése érdekében, hogy nem az egyes országok tartománygyűlései illetékesek a döntésekben.

A minisztérium hajlandó a hadseregnek egy biztos számban kifejezett hadiállományát szabványosítani, de e számról egymaga nem dönthet, mind-

[34] A javaslat 24. §-a a következőket tartalmazza: A különböző vallású sorköteles papnövendékeket fel kell menteni a tényleges katonai szolgálat alól. Pappá szentelésük után azonban a hadsereg nyilvántartásába kerülnek és háború esetén tábori papi funkciót töltenek be.

addig nyílt kérdésnek kell tekinteni, amíg br. Kuhn altábgy. nem adja meg Bécsben a szükséges felvilágosítást.

A haderőnek 6 évre történő megállapítását a minisztérium túl rövidnek tartja, 10 éves periódust kíván, mert a statisztikai kongresszus határozata szerint 10 évenként népszámlálás lesz, és csak ez lehet a hadsereg erejét meghatározó egyetlen helyes alap. Továbbá minden periódus lezárásakor a minisztérium nagy vitáktól tart, amelyek ilyen módon elodázhatók, végül pedig csak hosszú periódus szilárdíthatná meg a szervezést.

Gr. Andrássy szerint nehéz lesz egy 10 éves periódust elfogadtatni, de nem foglal állást ellene, sőt megkísérli azt.

Br. Beust megjegyzi, ha egy ilyen periódus elmúltával a békés viszonyok oly mértékben konszolidálódtak Európában, hogy egy általános hadseregcsökkentés állna be, úgy még van idő egy ilyen javaslat megtételére.

Őfelsége határozata szerint a javaslatot nyílt kérdésnek kell tekinteni, a pártokkal meg kell tárgyalni, de semmiképpen sem szabad a periódust 6 évnél kisebb időtartamra megállapítani.

Gr. Taaffe a 29. § utolsó bekezdésének elhagyását javasolja, de a konferencia a megtartása mellett foglal állást, ugyanis a bekezdés „az 5. év végén mindenesetre alkotmányos úton stb. a törvényhozó testülettel meg kell szavaztatni." — a kormány érdekében került a szövegbe, hogy a szükséges állományváltoztatásnál a hadügyminisztérium egy évet nyerjen.[35]

38. § hoz: érvényes az 1. §-ra mondott megjegyzés, de mindenekelőtt azt az elvet kell leszögezni, megengedhető-e egyáltalán a helyettesítés vagy nem.

40. §-hoz: a minisztérium szerint az altiszteknek az állások adományozására vonatkozó igényei ellentmondanak az állam alaptörvényeinek, ezért a paragrafust át kell alakítani, hiszen ehhez minden állampolgárnak törvényben biztosított lehetősége van, ellenkező esetben pedig a nagyobb magánintézményeket és vasúti társaságokat az altisztek elhelyezésére kellene fenntartani.

Őfelsége megjegyzi, új törvényt kell kidolgozni az altiszteknek az állami hivatalokban és a nagyobb magánintézményeknél történő elhelyezéséről, mert különben nem biztosíthatunk jó altiszti állományt.

41. § 2. bekezdésében szereplő „háború esetén" helyett „háborúban" nem fogadható el, mert háborús veszély esetén sem történhet meg az elbocsátás.

55. § 2. bekezdéséhez megjegyzést fűz a minisztérium: a kivándorlási engedély nemcsak az aktív szolgálatot teljesítőkre vonatkozhat, hanem minden hadkötelezettségben álló egyénre.

Őfelsége megparancsolja e szakasz megfelelő módosítását.

A minisztérium állást foglal az újonnan megfogalmazott paragrafus ellen, amely szerint mindazok, akik az eddigi törvények értelmében a katonai szolgálat alól egy taksa lefizetése ellenében mentesültek, még 2 éves honvédelmi szolgálatot kötelesek teljesíteni.

A konferencia szilárdan kitart a határozat mellett, amely szerint a taksa befizetői a 10 éves „szolgálati kötelezettség" alól felmentést kapnak, de a 2 éves honvédelmi szolgálat alól nem. Az utána következő és a minisztérium által ugyancsak vitatott paragrafust, mely a hadseregbe ilyen módon nem beosztottak általános kötelezettségét tárgyalja, a konferencia határozata értelmében meg kell tartani, mert ez az egyetlen lehetőség háborús veszély esetén a hadiállomány teljes feltöltésére.

A paragrafust át kell fogalmazni, tartalma, úgy mint az előtte álló paragrafus tartalma, ideiglenesnek tekintendő. A minisztérium további javaslatát, hogy a törvényben szerepeljen: a honvédség csak gyalogosságból és lovasságból állhat, a konferencia elveti. Annyiban elveti, minthogy ez a kérdés a képviselő testületekben messzemenő vitákat vált ki, de a minisztertanácsban egyezség született arról, hogy a honvédség csak gyalogságból és lovasságból állhat, mindazok az emberek azonban, akik a tüzérségnél, vagy különleges

[35] A 29. § az országoknak hadkiegészítési területekre való felosztásával és a katonakontingens számszerű meghatározásával foglalkozott.

csapatoknál szolgáltak, nyilvántartásban szerepeljenek, hogy háború kitörése esetén az erődökben stb. megfelelőképpen beoszthatók legyenek. Az a kívánság merül fel, hogy rossz minősítésű egyének önkéntes szolgálatát törvényesen is meg lehessen akadályozni, ezért határozatot hoztak arról, hogy az önkéntes belépésről szóló paragrafus a megfelelő szöveggel kiegészül.

Gr. Taaffe végül megjegyzi, a minisztérium különös gondot fordít arra, hogy a törvényben is szerepeljen a következő mondat: „honvédtiszteket csak őfelsége nevezhet ki", hogy az egyes országokban a tisztek választására irányuló kívánságokat törvényileg is elháríthassák.

A konferencia elhatározza a megfelelő szövegrésznek a törvényhez való felvételét.

Őfelsége megparancsolja, hogy a véderőtörvényt most már Budán pontosan szerkesszék meg, Bécsben pedig dolgozzanak ki a birodalom nyugati felének országai számára egy Landwehr-törvényt, amely minden országra érvényes szervezési alapelveket tartalmazzon, míg a részletes szervezés a sajátosságokra való tekintettel különböző lehet, de Csehország, Galícia és esetleg Morvaország kivételével a honvéd lovasságtól el kell tekinteniük.

Végül még egyszer figyelmeztet őfelsége arra, hogy az itt lefolyt tárgyalásokat és egyesített törvényjavaslatokat a legszigorúbb szolgálati titokként kell tekinteni.

A konferencia délután 3 órakor befejeződik.

Közreadta: *Papp Tibor*

BIBLIOGRÁFIA

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNELMI ÉS HADMŰVÉSZET-TÖRTÉNETI REPERTÓRIUMA*

II. RÉSZ*

Keleti hadszíntér

Monin, M.: Internacionalizm v dejsztvii. — VIZs, 1967. 6. sz. 3—15. p.
[Internacionalizmus a tettekben. A Szovjet Hadsereg együttműködése a kelet-európai államok hadseregeivel a Nagy Honvédő Háború éveiben.]

Sevcsenko, A.: Oszvoboditel'naja miszszija Szovetszkih Vooruzsennüh Szil v Evrope. — VIZs, 1967. 10. sz. 29—38. p.
[A Szovjet Hadsereg felszabadító küldetése Európában.]

Glazami zarubezsnüh szovremennikov. (1941—1945.) — ISzSzSzR, 1967. 4. sz. 179—189. p.
[A Szovjetunió 1941—1945 között a külföldi kortársak szemével.]

A Nagy Honvédő Háború kezdeti időszaka és a moszkvai csata (1941)

Sulejko, L.: V pervüe dni Velikoj Otecseszt-vennoj . . . — AK, 1967. 6. sz. 83—86. p.
[A Nagy Honvédő Háború első napjaiban.]

Göpfert, H.: Zur Anfangsperiode des faschistischen Überfalls auf die Sowjetunion. — ZM, 1967. 2. sz. 161—173. p.
[A Szovjetunió lerohanásának kezdeti időszaka.]

Bagramjan, I.: Zapiszki nacsal'nika operativnogo otdela. — VIZs, 1967. 1. sz. 52—62., 3. sz. 52—68. p.
[A hadműveleti osztály parancsnokának feljegyzései. — Visszaemlékezés.]

Pronin, A.: Ataka nad Csudszkim ozerom. — AK, 1967. 9. sz. 22—25. p.
[Támadás a Csud-tónál, 1941. július.]

Lotockij, Sz. — *Minjajlo*, Sz.: Pod Moszkvoj — VV, 1967. 10. sz. 96—100. p.
[Moszkva alatt.]

Zsukov, G. K.: Die Schlacht um die Hauptstadt. — ÖMZ, 1967. 1. sz. 7—12. p.
[Harc Moszkváért. Részlet — marsall emlékirataiból.]

Zsukov, G. K.: Die Schlacht vor Moskau. — ASM, 1967. 3. sz. 138—146. p.
[A moszkvai csata. — — visszaemlékezéséből. Rövidített ford. a Komszomolszkaja Pravda 1966. október 28—30-i sz.-ból.]

Zsukov, G. K.: Przeciwnatarcie pod Moskwa. — MW, 1967. 1. sz. 66—88. p.
[Ellentámadás Moszkva alatt. A Voenno Isztoricseszkij Zsurnal 1966. 10. sz.-ból.]

Vasile, G.: La battaglia di Mosca. — RM, 1967. 12. sz. 1460—1473. p.
[A moszkvai csata.]

Raftopullo, A.: Des épreuves difficiles. — RMSov, 1967. 2. sz. 49—50. p,
[Nehéz próba: a moszkvai csata.]

Gosztony[i] P.: Die erste Entscheidungsschlacht des Russlandfeldzugs 1941/42 (II). — ÖMZ. 1967. 2, sz. 102—108. p.
[Az 1941—1942. évi oroszországi hadjárat első döntő csatája. 2. rész. A moszkvai csata.]

Tamonov, F.: Primenenie bronetankovüh vojszk v bitve pod Moszkvoj. — VIZs, 1967. 1. sz. 14—23. p,
[Páncéltörő csapatok alkalmazása a moszkvai csatában.]

Geyr von Schweppenburg, L.: Die „Letzten vor Moskau". — Ktr, 1967. 2. sz. 64—66. p.
[Az „utolsók Moszkva előtt".]

Moszkovszkaja bitva v cifrah. — VIZs, 1967. 1. sz. 89—101., 3. sz. 69—79. p.
[A moszkvai csata számokban.]

Stöckelle, G.: Das Unternehmen „Taifun": — ÖMZ, 1967. 2. sz. 108—113. p.

* A repertórium I. része megjelent a Hadtörténelmi Közlemények 1968. évi 3. számában. A beosztást és a feldolgozott folyóiratok jegyzékét lásd ott. — a Szerk.

[A „Tájfun" hadművelet, 1941. október—december.]

Markov, I.: Kercsenko—Feodoszijszkaja deszantnaja operacija. — VIZs, 1967. 1. sz. 121—124. p.
[A kercsi-feodoszi deszant hadművelet.]

Koszonogov, A.: Boj bronepoezda sz fasisztszkimi bombarorovscsikami. — VIZs, 1967. 1. sz. 73—74. p.
[Egy páncélvonat harca a fasiszta bombázókkal.]

Jaggi, O.: Sewastopol 1941/42. Der Angriff auf die stärkste Festung des zweiten Weltkrieges. — ASM, 1967. 12. sz. 745—784. p.
[Szevasztopol, 1941—1942. Támadás a második világháború legerősebb erődje ellen.]

Leningrád védelme és felszabadítása

Vurodov, I.: Leningrad a résisté et a vaincu. — RMSov, 1967. 1. sz. 44—47. p.
[Leningrád ellenállt és győzött.]

Oszadcsij, D.: Tanki idut na l'du. — KZ, 1967. 25. sz. 4. p.
[Tankok a Ladoga jegén.]

Manakov, N. A.: Ékonomika Leningrada v godü blokadü. — VI, 1967. 5. sz. 15—31. p.
[Leningrád gazdasági helyzete a blokád éveiben.]

Az 1942. évi hadműveletek

Goncsarov, V.: Tagebuch eines sowjetischen Offiziers vom 1. Januar 1942 — 8. Februar 1942. (Hrsg. u. komment. v. B. Martin). — WR, 1967. 6. sz. 352—357., 7. sz. 405—415., 8. sz. 473—479. p.
[Egy szovjet tiszt naplója. 1942. január 1. — február 8.]

Geraszimov, P.: Dlja szovetszkih szoldat ne bülo nepreodolitnüh pregrad. — VIZs, 1967. 7. sz. 62—65. p.
[1942 januárjában a volhovi fronton. A szovjet katona számára nem volt leküzdhetetlen akadály. — Visszaemlékezés.]

Grehnev, P. I.: Zenitcsiki v bojah za Tulu. — VPVO, 1967. 2. sz. 88—92. p.
[Tula város védelmének 25. évfordulójára. Légvédelmi tüzérek a Tuláért folyó harcokban.]

Kambulov, N.: Kreposzt' v podzeml'e. — KZ, 1967. 118. sz. 2. p.
[Erőd a föld alatt: Adzsimuskaj, 1942.]

Förster, G. — *Wünsche*, W.: Zur militärpolitischen und strategisch-operativen Planung des Sommerfeldzuges der faschistischen Wehrmacht 1942. — ZM, 1967. 6. sz. 660—675. p.
[A fasiszta Wehrmacht 1942. évi nyári hadjáratának katonapolitikai és stratégiai tervezése.]

Rossiwal, Th.: Die deutsche Sommeroffensive 1942 in Russland. — Tr, 1967. 3. sz. 237—240. p.
[A német nyári offenziva 1942-ben Oroszországban.]

Danilov, F.: „Katjusi" b'jut prjamoj navodkoj, — VIZs, 1967. 6. sz. 59—62. p.
[A „Katyusák" közvetlen irányzással lőnek. Az 57. gárda aknavető ezred harctevékenysége 1942 június—júliusában. — Visszaemlékezés.]

Hofer, H.: Angriff auf einen Pass. Einsatz von Hochgebirgseinheiten im Kaukasus 1942. — Tr, 1967. 5. sz. 436—440. p.
[Támadás egy hágó ellen. Hegyi vadászok bevetése a Kaukázusban 1942-ben.]

Lucsinszkij, A.: Na tuapszinszkom napravlenii. — VIZs, 1967. 11. sz. 69—75. p.
[Tuapsze irányában. — Visszaemlékezés.]

Muriev, D.: Kontrudar pod g. Ordzsonikidze. — VIZs, 1967. 11. sz. 125—128. p.
[Az Ordzsonikidze város alatti ellencsapás 25. évfordulójára.]

Stemenko, Sz.: Vtoraja voennaja zima na Juge. — VIZs, 1967. 12. sz. 63—79. p.
[A második háborús tél a Kaukázusban, 1942—1943-ban. — Visszaemlékezés.]

Danilov, F.: Bitva za Kavkaz. — VIZs, 1967. 7. sz. 117—123. p.
[A Kaukázusért folytatott harc.]

Rossiwall, Th.: Die zweite Winterschlacht in Russland. — Tr, 1967. 6. sz. 509—514. p.
[A második oroszországi téli csata, 1942—1943.]

Sumilov, M.: Dans les teppes du sud. — RMS, 1967. 12. sz. 39—41., 44. p.
[Védelmi harcok Sztálingrád térségében, 1942. július 17 — szeptember 12.]

Ogarev, P.: Uporsztvo i sztremitel'noszt'. — VV, 1967. 10. sz. 100—103. p.
[Elszánt harcok 1942 decemberében Sztálingrád alatt.]

Polubojarov, P.: Bitva na Volge. — VV, 1967. 11. sz. 76—80. p.
[A volgai csata.]

Rudenko, Sz.: Nad volzsszkoj tverdünej. — AK, 1967. 12. sz. 27—32. p.
[A volgai erőd felett.]

Rodimcev, A.: Otcsiznü vernüe szünü. — KVSz, 1967. 23. sz. 14—17. p.
[Visszaemlékezés a sztálingrádi csatára.]

Zselton, A.: Jugo—Zapadnüj front v kontrnasztuplenii pod Sztalingradom. — VIZs, 1967. 11. sz. 57—69. p.
[A Délnyugati Front ellentámadásban Sztálingrád alatt. — Visszaemlékezés.]

Ivanov, V. — *Pavlenko*, N. — *Fokin*, N.: Klaszszicseszkaja operacija na okruzsenie. — VIZs, 1967. 11. sz. 26—38. p.
[Klasszikus hadművelet bekerítésben. A német-fasiszta csapatok szétzúzása Sztálingrád alatt, 25 évvel ezelőtt.]

Rokoszszovszkij, K.: Velikaja pobeda na Volge. — VM, 1967. 11. sz. 41—52. p.
[Nagy győzelem a Volgánál.]

Boltin, E.: L'art militaire soviétique au moment du tournant décisif. — RMS, 1967. 10. sz. 26—29. p.
[A szovjet hadművészet a döntő fordulat pilanatában. Sztálingrád és Kurszk.]

Az 1943—1944. évi hadműveletek

Arias, A.: „Operazione Citadel". Canto del cigno dei corazzati tedeschi in Oriente. — RM, 1967. 7—8. sz. 808—829. p.
[A „Zitadelle-hadművelet". A német páncélosok hattyúdala Keleten.]

Lange: Erfahrungsbericht einer Tigerkompanie 1943. — Ktr, 1967. 4. sz. 118—119. p.
[Egy német páncélos-század tapasztalatai 1943-ból.]

Alekszasin, A. I.V.: De la Volga a l'Elbe. — RMS, 1967. 10. sz. 17—18. p.
[A Volgától az Elbáig.]

Zsukov, G. K.: Na Kurszkoj duge. — VIZs, 1967. 8. sz. 69—83., 9. sz. 82—97. p.
[Visszaemlékezés az 1943. évi kurszki harcokra.]

Kissel, H.: Abwehr eines Panzerangriffes. — Trp, 1967. 5. sz. 352—355. p.
[Egy páncélostámadás elhárítása 1943-ban a keleti fronton.]

Cügankov, P.: Desznjanszkaja pereprava. — VV, 1967. 9. sz. 12—14. p.
[Átkelés a Desznán 1943 októberében.]

Belov, G.: Kavalerisztü forszirujut Dnepr. — VIZs, 1967. 4. sz. 67—70. p.
[Lovasok átkelése a Dnyepr folyón, 1943 szeptember.]

Degtjarev, I.: Divizija forsziruet Dnepr. — — VIZs, 1967. 6. sz. 53—58. p.
[A 193. lövészhadosztály átkelése a Dnyepren, 1943 októberében.]

Koltunov, G.: Udar vojszk 1-go Ukrainszkogo fronta na zsitomirszkom napravlenii zimoj 1943/44 goda. — VIZs. 1967. 2. sz. 12—23. p.
[Az 1. Ukrán Front hadseregeinek csapása Zsitomir irányában 1943—1944 telén.]

Korotkov, G.: L'offensive de Crimée. — RMSov, 1967. 6 sz. 39—41. p.
[Szovjet offenzíva a Krim-félszigeten, 1944-ben.]

Voroncov, G.: L'encerclement de Korsoun-Chevtchenkovski. — RMSov, 1967. 2. sz. 42—45. p.
[A korszun-sevcsenkovszkiji szovjet bekerítő hadművelet a németek ellen 1944 elején.]

Romankevics, V.: Boj v okruzsenii. — VIZs, 1967. 3. sz. 40—43. p.
[Harc a katlanban 1944 augusztusában.]

Szvetlisin, N.: La bataille de Biélorussie. —RMSov, 1967. 3. sz. 43—47. p.
[A belorussziai csata.]

Woithe, G.: Neue Tatsachen und Gedanken zur Belorussischen Operation. — ZM. 1967. 2. sz. 217—223. p.
[Új tények és gondolatok a belorussziai hadműveletről.]

Kazakov, M.: V bojah za szovetszkuju Pribaltiku. — VIZs, 1967. 2. sz. 62—75. p.
[Harcban a szovjet Tengermellékért. — Visszaemlékezés.]

Bagramjan, I.: Les combats pour les republiques sovietiques de la Baltique. — RMSov, 1967. 4. sz. 40—43. p.
[Harcok a szovjet Tengermellék köztársaságaiért.]

Sztrahov, N.: Na voenno-avtomobil'nüh dorogah. — VIZs, 1967. 1. sz. 63—72. p.
[Katonai gépkocsiutakon.]

Felszabadító hadműveletek Lengyelország területén

Pjatenko, V.: Na pol'szkoj zemle. — VV, 1967. 12. sz. 19—22. p.
[Lengyel földön 1944 őszén.]

Abraham, R.: Wspomnienia wojenne znad Warty i Bzury. — WPH, 1967. 1. sz. 253—298. p.
[Katonai visszaemlékezések a Warta és a Bzura melléki harcokról.]

Malczewski, J.: Walki 4 brygady artylerii przeciwpancernej w rejonie Warszawy 11. 9. 1944—17. 1. 1945 r. — WPH, 1967. 2. sz. 33—72. p.
[A 4. páncélelhárító tűzérdandár harcai Varsó körzetében. 1944. szeptember 11—1945. január 17. között.]

Peikert, P.: Az ostrom krónikája. — Lengyelország, 1967. 5. sz. 20—21. p.
[Wroclaw (Breslau) ostroma, 1945 február—március.]

Konieczny, A.: A „Festung Breslau" eleste. — Lengyelország, 1967. 5. sz. 17—19. p.

Szulczynski, S.: Walki 3 dywizji piechoty im. Romualda Traugutta o Wal Pomorski w 1945 r. — WPH, 1967. 2. sz. 3—32. p.
[A 3. Romuald Traugutt gyalogos hadosztály harcai a Pomerániai Sáncért 1945-ben.]

Bien, M.: Przegrupowanie 2 Armii WP z rejonów formowania nad Nyse Luzycka. — WPH, 1967. 3. sz. 3—40. p.
[A 2. Lengyel Hadsereg átcsoportosítása megalakulása körzetéből a Neisse felé.]

Kaczmarek, K.: Udzial 98 gwardyjskiego pulku artylerii rakietowej w operacjach 2 Armii i Wojska Polskiego, — WPH, 1967. 4. sz. 66—103. p.
[A Szovjet Hadsereg 98. gárda rakétatüzér ezredének részvétele a 2. Lengyel Hadsereg hadműveleteiben.]

Blagowieszczanski, I.: Analiza strat osobowych poniesionych przez 1 armie Wojska Polskiego w operacjach lat 1944—1945. — MW, 1967. 12. sz. 83—93. p.
[Az 1. Lengyel Hadsereg személyi veszteségének analízise az 1944—1945. évi hadjáratokban.]

Felszabadító hadműveletek Románia, Bulgária és Jugoszlávia területén

Nikolaev, D.: L'offensive de Jassy—Kichinov. — RMSov, 1967. 5. sz. 42—46. p.
[A iasi—kisinyovi hadművelet.]

Eronin, N. — *Sinkarev*, I.: Razgrom nemecko-fasisztszkih vojszk v Rumünii. (Mart — oktjabr' 1944 goda.) — VIZs, 1967. 9. sz. 51—63. p.
[A német-fasiszta csapatok szétverése Romániában.]

Gosztonyi P.: Der Krieg zwischen Bulgarien und Deutschland 1944/45. — WR, 1967. 1. sz. 22—33., 2. sz. 89—99., 3, sz. 163—176. p.
[A Bulgária és Németország közti háború, 1944—1945-ben.]

Nojkov, Sz.: Ottegljaneto na vermahta ot Balkanite prez 1944 g. i negovite bojni dejsztvija szrescsu BNA prez Otecsesztvenata vojna. — VISz, 1967. 3. sz. 65—82. p.
[A Wehrmacht visszavonulása a Balkánról és harca a Bolgár Néphadsereg ellen 1944-ben.]

Tanev, Sz.: Prinoszöt na pomoscsnata organizacija za materialnoto oszigurjavane na Bölgarszkata Narodna Armija po vreme Otecsesztvenata vojna. — VISz, 1967. 1. sz. 62—76. p.
[A Bolgár Néphadsereg anyagi ellátottsága a honvédő háború idején, 1944—1945-ben.]

Lukac, D.: Borba KPJ protiv istrebljivackih i denacionalizatorskih mera okupatora u zemljama razbijene Jugoslavije do pocetka ustanka. — VoG, 1967. 1. sz. 55—67. p.
[Jugoszlávia Kommunista Pártjának harca a megszállók kiirtási és elnemzetietlenítési kísérletei ellen a felkelés kitörtése előtt.]

Lustek, M.: Pripremje Komunisticke Partije Slovenije za odbranu zemljeci dobrovoljci u aprilskom ratu 1941. godine. — VoG, 1967. 1. sz. 39—54. p.
[Szlovénia Kommunista Pártja előkészületei az ország védelmére és önkéntesek az 1941. évi áprilisi harcokban.]

Martinovic, I.: Obezbedenje rukovodecih organa narodnooslobodilackog pokreta za vreme rata. — VoG, 1967. 1. sz. 221—244. p.
[A nemzeti felszabadító mozgalom vezető szerveinek biztosítása Jugoszlávia felszabadító háborúja alatt.]

Bogdanovic, J.: Korenicki srez u prvoj godini narodno-oslobodilackog rata. — VoG, 1967. 1. sz. 245—272. p.
[Korenica környéke a jugoszláv nemzeti felszabadító háború első évében.]

Kovacevic, S.: Borba na podrucju Grahova, Lastve, i Zubaca krajem novembra 1941. godine. — VoG, 1967. 3. sz. 177—205. p.
[Harcok Grahova, Lastve és Zubaca térségében 1941 novemberében.]

Radic, V.—*Obradovic*, M.: Obavestajna aktivnost i bezbednosne mere u Bihackoj operaciji. — VoG, 1967. 2. sz. 203—237. p.
[Felderítések és intézkedések az 1942. évi bihácsi hadművelet biztosítására.]

Petrovic, B.: Borbe u Lici u toku operacije „Vajs 1". — VoG, 1967. 2. sz. 123—170. p.
[Hadműveletek Likában a „Weiss 1" hadművelet idején.]

Svara, D.: Borbe 9. korpusa za oslobodenje Trsta i Slovenskog primorja. — VoG, 1967. 3. sz. 93—116. p.
[A 9. hadtest harca Trieszt és a szlovén tengerpart felszabadításáért.]

Karasijevic, D.: Operacija „Vlaska Mala" — od 19. aprila do 25. maja 1945. — VoG, 1967. 2. sz. 267—286. p.
[A „Vlaska Mala" hadművelet 1945. április 19-től május 25-ig.]

Seme, J.—*Butorovic*, R.: Prekomorske jedinice u narodno-oslobodilackoj vojsci Jugoslavije. — VoG, 1967. 1. sz. 196—219. p.
[Tengerentúli egységek a jugoszláv nemzeti felszabadító hadseregben.]

Lakic, Z.: Razmjena ratnih zarobljenika u Crnoj Gori u toku narodno-oslobodilackog rata. — VoG, 1967. 1. sz. 69—116. p.
[Hadifoglyok cseréje Montenegróban a nemzeti felszabadító háború folyamán.]

Magyarország felszabadítása

Diev, D.: Sur l'aile sud. — RMSov, 1967. 6. sz. 56—57. p.
[A szovjet hadsereg felszabadító harcai a front déli szárnyán 1944—1945-ben.]

Gincsev, G.: Po vöprosza za druzsbata mezsdu 1 BA i ungarszkija narod prez vreme na Otecsesztvenata vojna. — VISz, 1967. 4. sz. 59—69 p.
[Az 1. Bolgár Hadsereg és a magyar nép közti barátság a honvédő háború idején.]

Szuhacsev, Sz.—*Nehonov*, G.: Dvazsdü forsziruja Tiszszu. — VV, 1967. 9. sz. 14—17. p.
[Kétszeres átkelés a Tiszán, 1944. október.]

Bojko, V.: Histoire vecue sur le Danube. — RMSov, 1967. 5. sz. 48—49. p.
[Szovjet—magyar katonabarátkozás a Dunánál.]

Valentinov, E.: Mines contre chars. — RMS, 1967. 12. sz. 18—20. p.
[Aknákkal a német harckocsik ellen. Német ellentámadás 1945 január első felében Budapest térségében.]

Szokolov, V.: Pomjat v Budapeste geroja. — KZ, 1967. 79. sz. 4. p.
[Budapest emlékezik a hősökre a felszabadulás évfordulóján.]

Darvas József: Veszna oszvobozsdenija. — KZ, 1967. 80. sz. 4. p.
[A felszabadulás tavasza, 1945. április 4.]

V cseszt' nacional'nogo prazdnika Vengerszkoj Narodnoj Reszpubliki. — KZ, 1967. 80. sz. 1. p.
[A Magyar Népköztársaság nemzeti ünnepén, április 4-én.]

A berlini hadművelet, az európai háború befejező eseményei

Dreetz, D.— *Höhn*. H.: Die Zerstörung Berlins war von der Wehrmachtführung eingeplant. — ZM, 1967. 2. sz. 174—194. p.
[Berlin lerombolása a Wehrmacht-parancsnokság terveiben.]

Anan'ev, I.: Tankovüj boj v rajone Gari. — VIZs, 1967. 5. sz. 45—48. p.
[Páncélos csata a Neisse folyó mentén, 1945. április.]

Lucsinszkij, A.: Éto bülo pod Kummerszdorfom. — KZ, 1967. 102. sz. 4. p.
[Kummersdorfnál történt, 1945. április.]

Gur'ev, M.: Kogda vojszka peresli Spree. — VV, 1967. 5. sz. 28—33. p.
[Amikor a szovjet seregek átkeltek a Spreen.]

Zsadov, A.: Zaversajuscsij udar po vragu. — VIZs, 1967. 10. sz. 77—86. p.
[Az 5. gárdahadsereg a berlini hadműveletben. Döntő csapás az ellenségre. — Visszaemlékezés.]

Stapor, Z.: Polskie formacje zbrojne w bitwie o Niemcy (kwiecien — maj 1945 r.) — MW, 1967. 5. sz. 75—82. p.
[Lengyel katonai alakulatok a fasiszta Németország elleni háborúban.]

Debicki, M.: Dzialania 4 dywizji piechoty im. Jana Kilinskiego w operacji berlinskiej 16.04.—9.05.1945. r. — WPH, 1967. 1. sz. 15—71. p.
[A Jan Kilinskiről elnevezett 4. gyalogos hadosztály tevékenysége a berlini hadműveletben.]

Krukowski, Cz.: Zabezpieczenie materialowe techniczne i medyczne dzialan 1 korpusu pancernogo WP w operacji berlinskiej 2 Armii WP. 10—29.4.1945 r. — WPH, 1967. 1. sz. 72—114. p.
[A 2. Lengyel Hadsereg 1. páncélos hadteste tevékenységének anyagi, technikai és orvosi biztosítása a berlini hadműveletben.]

Stemenko, Sz.: Szovetszkij Genstab i poszlednaja kampanija vojnü v Evrope. — VI, 1967. 11. sz. 145—156. p.
[A szovjet vezérkar és az európai háború utolsó hadművelete. — Visszaemlékezés.]

Karpinski, A.: Historyczne zwyciestwo radzieckich sil zbrojnych w drugiej wojnie swiatowej. — MW, 1967. 5. sz. 61—74. p.
[A Szovjet Hadsereg történelmi jelentőségű győzelme a második világháborúban.]

Velikaja pobeda, beszszmertnüj podvig. — KZ, 1967. 91. sz. 2. p.
[A Nagy Honvédő Háború győzelmének 22. évfordulójára.]

Rjabov, V.: Les salves de la victoire. 1941—1945. — RMSov, 1967. 5. sz. 2—7. p.
[A győzelem sortüzei.]

Szovjet hőstettek a Nagy Honvédő Háborúban

Szolov'ev, V.: Navecsno v sztroju. — VIZs, 1967. 11. sz. 52—56. p.
[Hősök és hőstettek a Nagy Honvédő Háborúban.]

Kudrjavcev, V.—*Korenevszkij*, M.—*Szgibnev*, A.: Hranit' beszszrocsno. — KZ, 1967. 90. sz. 4., 91. sz. 4., 92. sz. 4., 93. sz. 4., 94. sz. 4. p.
[A Nagy Honvédő Háború eddig ismeretlen epizódjaiból.]

Rak, P.: Geroi Szovetszkogo Szojuza — polnüe kavalerü ordena Szlavü. — VIZs, 1967. 10. sz. 59—64. p.
[A Szovjetúnió hősei — a Dicsőség Rend lovagjai.]

Scselokov, A.: Podvig beszszmerten. — KZ, 1967. 59. sz. 3. p.
[Az önfeláldozás halhatatlan hőstettei a Nagy Honvedő Háborúban.]

Au comité soviétique des anciens combattants, avec le Maréchal S. K. Timosenko. — RMSov, 1967. 1. sz. 48—49. p.
[Beszélgetés Timosenko marsallal a szovjet veteránok szövetségében.]

Baronov, O.: Héros de la flotte de la Baltique. — RMSov, 1967. 7. sz. 43—44. p.
[Travkin szovjet fregattkapitány, a Balti Flotta hőse.]

Podvig geroev Sztalingrada beszszmerten. — KZ, 1967. 244. sz. 1—3. p.
[Sztálingrád hősei halhatatlanok. Az emlékmű-csoport felavatásán elhangzott beszédek.]

Gladkih, G.—*Petrov*, G.: Geroi bitvü na Volge. — VIZs, 1967. 12. sz. 58—62. p.
[A volgai csata hősei.]

Maszlov, P.: Geroicseszkaja zascsita kreposzti Zagoranü. — VIZs, 1967. 1. sz. 43—47. p.
[A zagoranai erőd hősies védelme.]

Távol-keleti hadszíntér

Lepotier: Il y a 25 ans . . . Pearl Harbor. — RMG, 1967. 2. sz. 254—266. p.
[Pearl Harbor — huszonöt éve.]

Kodola, D.: Boj u osztrova Miduéj. — VIZs, 1967. 5. sz. 118—124. p.
[Harc a Midway-szigetnél, 1942 június.]

Eychenie: Les Chindits. — L'Armée, 1967. 64. sz. 56—65. p.
[A „chindit"-ek. Angolok harca a japánokkal Burmában a második világháborúban.]

Stemenko, Sz.: Iz isztorii razgroma Kvantunszkoj armii. — VIZs, 1967. 4. sz. 54—66., 5. sz. 49—60. p.
[A Kvantung hadsereg szétverésének történetéhez. — Visszaemlékezés.]

Kurocskin, P.: V stabe Glavkoma na Dal'nem Vosztoke. — VIZs ,1967. 11. sz. 75—82. p.
[A főparancsnoki törzsben a Távol-Keleten, 1945-ben. — Visszaemlékezés.]

Antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharcok a második világháborúban

Leszniak, T.: Szoversensztvovanie rukovodsztva partizanszkim dvizseniem. — VIZs, 1967. 7. sz. 24—30. p.
[A vezetés tökéletesítése a partizánmozgalomban.]

Der „Po.k Grischin" 1941/43. — Tr, 1967. 3. sz. 248—250. p.
[A Grisin szovjet partizánezred.]

Kreidel, H.: Jagd auf Grischin. Gegenmassnahmen der Deutschen im Kampf gegen den Polk Grischin 1942—43. — Tr, 1967. 4. sz. 338—340. p.
[Német ellenrendszabályok a Grisin partizánezred ellen.]

Kreidel, H.: Partisanenjagd in Mittelrussland. — RMG, 1967. 4. sz. 473—482. p.
[Partizánvadászat Közép-Oroszországban.]

Pigurnov, A.: Pervümi v boj sli kommunisztü, — KVSz, 1967. 20. sz. 60—64. p.
[A kommunisták elsők voltak a harcban. Visszaemlékezés a brjanszki front eseményeire a Nagy Honvédő Háborúban.]

Lemesonok, V.—*Matjusenko*, G.: Un chef des partisans. — RMS, 1967. 12. sz. 42—44. p.
[K. Sz. Zaszlonov, az orsai partizánparancsnok tevékenysége és hősi halála.]

Vetrov, Il.: Szekretar' podpol'nogo obkoma. — KZ, 1967. 81. sz. 4. p.
[N. I. Sztaskov, a dnyepropetrovszki földalatti területi bizottság titkára.]

Okecki, St.: Z zagadnien rozwoju ruchu partizanckiego w Polsce w latach 1939—1945. — MW, 1967. 3. sz. 3—23., 5. sz. 3—14. p.
[A partizánmozgalom fejlődésének kérdései Lengyelországban, 1939—1945 között.]

Okecki, St.: K problému forem partyzánského hnuti v Polsku. — HV, 1967. 4. sz. 631—660. p.
[A lengyelországi partizánmozgalom formáinak kérdéséhez.]

Rosen—Zawadzki, K.: Strategia i taktyka Rzadu Generala Sikorskiego. — WPH, 1967. 2. sz. 282—320. p.
[A Sikorski-kormány hadászata és harcászata.]

Stepniowski, T.: Powstanie i dzialalnosc organizacyjno-bojowa „Wachlarza". — WPH, 1967. 2. sz. 231—247. p.
[A Honi Hadsereg (Armia Krajowa) „Wachlarz" elnevezésű diverziós-felderítő szervének keletkezése és szervezeti-harci tevékenysége.]

Hillebrandt, B.: Dzialania partyzanckie Armii Krajowej w okregu Kielce w 1943 r. — WPH, 1967. 2. sz. 73—113. p.
[A Honi Hadsereg (Armia Krajowa) partizántevékenysége Kielce kőrzetében 1943-ban.]

Pirko, M: Z dziejów organizacji Zwiazek Orla Bialego w Zaglebiu Dabrowskim w latach 1939—1942. — WPH, 1967. 4. sz. 213—253. p.
[A „Fehér Sas Szövetség" nevű felső-szilézia partizánszervezet történetéből 1939—1942 között.]

Wisniewski, M.: Z historii powstania i dzialalnosci Komendy Obronców Polski. — WPH, 1967. 3. sz. 224—256. p.
[A „Lengyelország Védelmezőinek Parancsnoksága" nevű földalatti szervezet megalakulásának és tevékenységének történetéről.]

Hillebrandt, B.: Wojna na glebokich tylach frontu. Niemieckie operacje przeciwpartyzanckie w roku 1943. — WL, 1967. 1. sz. 73—82. p.
[Háború az arcvonal mögött. Német partizánellenes hadműveletek 1943-ban.]

Sulewski, W.: Gdy powstawala Armia Ludowa. — WL, 1967. 7. sz. 70—76. p.
[A Lengyel Népi Hadsereg felállításáról.]

Przygonski, A.: Varsavski ustanak. — VoG, 1967. 1. sz. 169—193. p.
[A varsói felkelés 1944-ben.]

Okecki, St.: Francuzi w polskim ruchu oporu w latach 1939—1945. — WPH, 1967. 4. sz. 193—212. p.
[Franciák a lengyel ellenállási mozgalomban.]

Milicic, B.: Akcije Durmitorskog odreda u jugoistocnoj Bosni krajem 1941. I. pocetkom 1942. godine. — VoG, 1967. 2. sz. 171—201. p.
[A Durmitori partizánegység tevékenysége Délkelet-Boszniában 1941—1942-ben.]

Jancsev, V.: Organizacija, taktika i vöoröszenie na partizanszkite otrjadi i cseti v edinadeszeta plevemszkatvösztnicseszka operativna zona. — VISz, 1967. 1. sz. 50—61. p.
[A IX. hadműveleti zóna partizánegységeinek szervezete, taktikája és fegyverzete.]

Kren, J.—*Kural*, V.: Ke stykum mezi ceskoslovenskym odbojem a SSSR v letech 1939—1941. — HV, 1967. 3. sz. 437—471., 5. sz. 731—771. p.
[A csehszlovák ellenállási mozgalom és a Szovjetunió közötti kapcsolatok 1939—1941 között.]

Procházka, J.: Partyzansky oddil dr. Miroslava Tyrse. — HV, 1967. 5. sz. 772—796. p.
[Miroslav Tyrse partizánegysége.]

Pust, I.: Geheimlazarett „Bolnica Franja". Lehren aus dem Partisanenkrieg in Kärnten und Krain. — ÖMZ, 1967. 2. sz. 131—134. p.
[A „Bolnica Franja" elnevezésű titkos kórház. Tanulságok a karintiai és krajnai partizánharcokból, 1944—1945.]

Zamojski, J.: Polacy we francuskim i belgijskim ruchu oporu. — WPH, 1967. 3. sz. 85—114., 4. sz. 104—148. p.
[Lengyelek a francia és a belga ellenállási mozgalomban.]

Lukowski, J.: Ruch oporu w obozie koncentracyjnym Oswiecim — Brzezinka. — PH. 1967. 3. sz. 481—505. p.
[Ellenállási mozgalom az Oswiecim (Auschwitz) — Brzezinka-i koncentrációs táborokban.]

Gerstenmayer, E.: Kreisauer Kreis. — Vfz, 1967. 3. sz. 221—246. p.
[A kreisaui kör hitlerellenes tevékenysége.]

Makarów, L.: Seite an Seite. — ZM, 1967. 2. sz. 204—209. p.
[Váll-váll mellett. Max Emendörfer propagandatevékenysége a Szabad Németország Nemzeti Bizottságban.]

Witzleben, von: Na kraju zagovora protiv Gitlera. — VIZs, 1967. 2. sz. 75—78. p.
[A hitlerellenes összeesküvés margójára. — Visszaemlékezés.]

Háborús bűnök

Dörner, K.: Nationalsozialismus und Lebensvernichtung. — VfZ, 1967. 2. sz. 121—152. p.
[A nemzeti szocializmus és a népirtás.]

Herzog, L.: Die verbrecherische Tätigkeit der Wehrmacht im Generalgouvernement in den Jahren 1939 bis 1945. — ZM, 1967. 4. sz. 445—458. p.
[A Wehrmacht bűncselekményei a lengyel főkormányzóságban 1939—1945 között.]

Brones, M.: Grabiez mienia polskiego przez Wehrmacht w kampanii 1939 r. — WPH, 1967. 1. sz. 299—321. p.
[Lengyel javak fosztogatása a Wehrmacht 1939 szeptemberi hadjáratában.]

Die Vernehmung des Reichsmarschalls Göring durch die Sowjets am 17. Juni 1945. Übers. u. kommentiert v. W. Arenz. — WR, 1967. 9. sz. 523—534. p.
[Göring birodalmi marsall 1945. június 17-i kihallgatása szovjet részről.]

Rózsa Á.: Lágernapló, 1944. — Ko, 1967. 6. sz. 858—861. p.

A második világháború utáni időszak hadtörténelme

Moltmann, G.: Zur Formulierung der amerikanischen Besatzungspolitik in Deutschland am Ende des zweiten Weltkrieges. — VfZ, 1967. 3. sz. 299—322. p.
[Megjegyzések az Egyesült Államok németországi megszállási politikájának alakulásához a második világháború végén.]

Niethammer, L.: Die amerikanische Besatzungsmacht zwischen Verwaltungstradition und politischen Parteien in Bayern 1945. — VfZ, 1967. 2. sz. 153—210. p.
[Az amerikai megszálló hatalom a közigazgatási hagyományok és a politikai pártok közepette Bajorországban 1945-ben.]

Muraise, F.: Coalitions d'hier et d'aujourd'hui. — RDN. 1967. 7. sz. 1254—1265., 8—9 sz. 1457—1468. p.
[Szövetségek tegnap és ma.]

Jackisch, M.—*Schulz*, K. H.: Zur Entstehung und Entwicklung der sozialistischen Militärkoalition. — ZM, 1967. 2. sz. 133—146. p.
[A szocialista katonai szövetség (Varsói Szerződés) kialakulása és fejlődése.]

Csizmás M.: Das militärische Bündnissystem in Osteurope. — ASM, 1967. 10. sz. 604—614., 11. sz. 675—683. p.
[A kelet-európai katonai szövetség rendszerének kialakulása és fejlődése.]

Poljakov, V. G.: Atlanticseszkij blok v tupike. — NNI, 1967. 5. sz. 123—132. p.
[Zsákutcában az Atlanti Szövetség. Amerikai és angol szerzők új munkáinak áttekintése.]

Viszkov, Sz. I.: Amerikanszkie isztoriki i publicisztü o „holodnoj vojne". — NNI, 1967. 6. sz. 114—122. p.
[Amerikai történészek és publicisták a „hidegháború"-ról.]

Kiessling, G.: Zur Entwicklung der Kriegsarten im Kriegsbild der westdeutschen Militaristen. — ZM, 1967. 1. sz. 73—80. p.
[A nyugatnémet militaristák elképzelései az eszkaláció továbbfejlesztéséről „1962-től.]

Szemeniscsev, Ju.: O roli Anglii v szozdanii i primenenii atomnogo oruzsija. — VIZs, 1967. 1. sz. 24—36. p.
[Anglia szerepéről az atomfegyverek előállításában és alkalmazásában.]

Grinev, O.: Bor'ba Szovetszkogo Szojuza za razoruzsenie. — MZs, 1967. 12. sz. 88—97. p.
[A Szovjetunió harca a leszerelésért.]

Cserkaszszkij, L. Ja.: Iz isztorii bor'bü Szovetszkogo Szojuza za jadernoe razoruzsenie. — NNI, 1967. 2. sz. 99—107. p.
[A Szovjetunió harca az atom-lefegyverzésért.]

Wójcik, E.: Douhet — i jego uczniowie w Wietnamie. — WL, 1967. 12. sz. 43—49. p.
[Douhet — és elveinek alkalmazása Vietnamban.]

Henry, M.: French armor in Indochina. — A, 1967. 6. sz. 11—17. p.
[Francia páncélos erők Indokínában, 1946—1954.]

Starry, D. A.: La guerre révolutionnaire. — MR, 1967. 2. sz. 61—70. p.
[Az algériai felszabadító háború, 1954—1962.]

Maszlanka, B.: Suez i Synai 1956 r. — WPH, 1967. 1. sz. 220—252., 2. sz. 248—282. p.
[Szuez és Sínai-hadjárat 1956-ban.]

Parlato, G.: Le tre guerre arabo-israeliane. — RM, 1967. 11. sz. 1223—1244. p.
[A három arab—izraeli háború: 1948, 1956, 1967.]

Jackisch, M.: Zum Wirken der Sowjetunion und der anderen Mitgliedstaaten des Warschauer Vertrags zur Überwindung von den USA provozierten Krise im Raum des Karibischen Meeres im Herbst 1962. — ZM, 1967. 6. sz. 690—700. p.
[A Szovjetunió és a Varsói Szerződés többi tagállamának tevékenysége az USA által provokált karib-tengeri válság leküzdésére 1962 őszén.]

Box, C.: Twenty-five years of partnership. — — RAF, 1967. 1. sz. 23—27. p.
[Az angol és amerikai légierő 25 éves együttműködése.]

Kravcsenko, I.: Bronetankovüe vojszka kapitalisztícseszkih goszudarsztv poszle vtoroj mirovoj vojnü. — VM, 1967. 6. sz. 59—68. p.
[A kapitalista államok páncélos csapatai a második világháború után.]

HADTÖRTÉNELEM ORSZÁGOK SZERINT

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Dornfest, W. T.: British, Hessian and Provincial troops at Paulus Hook, 18th—19th August, 1779. — JSAHR, 1967. 45. köt. 183. sz. 177—183, p.
[Angol, hesseni és provence-i csapatok Paulus Hooknál, 1779. augusztus 18—19-én.]

Galvin, J. R.: A new look at the minutemen. —MR, 1967. 4. sz., 80—86. p.
[Az amerikai szabadságharc polgárőrei.]

AUSZTRIA

Gall, F.: Militärische Beziehungen zwischen der Schweiz und Österreich. — ÖMZ, 1967. 2. sz. 126—131. p.
[A Svájc és Ausztria közti katonai kapcsolatok története.]

Palme, L.: Das österreichische Generalstabskorps. — S, 1967. 2. sz. 12. p.
[Az osztrák vezérkari testület. Visszatekintés az intézmény múltjára.]

Radbruch, E.: Die politisierte Armee. Das österreichische Bundesheer von 1911—1934. — W, 1967. 5. sz. 243—251. p,
[Az osztrák hadsereg és a politika 1911—1934 között.]

Diepenbroick—Grüter: Gendarmerie. — ZfH, 1967. 209. sz. 12—14. p.
[Az osztrák csendőrség.]

BULGÁRIA

Mitev, J.: Aprilszkoto vősztanie i oszvobozsdenieto na Bölgarija. — VISz, 1967. 1. sz. 21—38. p.
[Az áprilisi felkelés és Bulgária felszabadítása.]

Mitev, J.: Oszvobozsdenieto na Bölgarija ot turszko igo. — VISz, 1967. 6. sz. 3—20. p.
[Bulgária felszabadítása a török iga alól.]

Damjanov, Sz,: Frenszkata diplomacija i oszvobozsdenieto na Bölgarija. — VISz, 1967. 6. sz. 42—56. p.
[A francia diplomácia és Bulgária felszabadítása.]

Panajotov, I.: Ruszkata diplomacija i oszvobozsdenieto na Bölgarija. — VISz, 1967. 6. sz. 21—41. p.
[Az orosz diplomácia és Bulgária felszabadítása.]

Sztancsev, P.: Ruszkijat narod oszvobozsdenieto na Bölgarija. — VISz, 1967. 2. sz. 38—47. p.
[Az orosz nép részvétele Bulgária felszabadításában.]

Csolpanov, B.: Forszireneto na Balkana prez zimata na 1877/1878 g. — VISz, 1967. 6. sz. 71—92. p.
[Átkelés a Balkánon 1877—1878 telén.]

Radulov, D.: Preminavaneto na Balkana ot Zapadnija na gen. Gurko i oszvobozsdenieto na Szofija. — VISz, 1967. 5. sz. 3—16. p.
[Gurko tábornok csapatának útja a Balkánon és Szófia felszaabdítása.]

Manko, A.: Alekszandör Alekszandrovics Puskin — ucsasztnik v oszvoboditelnata vojna 1877—1878 g. — VISz, 1967. 5. sz. 17—21. p.
[A. A. Puskin részvétele az 1877—1878. évi nemzeti felszabadító háborúban.]

Dimitrov, G.: Csetite, milicijata i vöorözsenite otrjadi prez oszvoboditelnata vojna (1877—1878. g.) — VISz, 1967. 6. sz. 93—104. p.
[Milicista és fegyveres csoportok a felszabadító háborúban.]

Kamburov, G.: Revoljucionnijat podem v bölgarszkata armija szled Oktomvrijszkata revoljucija. — VISz, 1967. 4. sz. 3—24. p.
[Forradalmi fellendülés a bolgár hadseregben az Októberi Forradalom után.]

Georgiev, G.: Tradiciite na Oszvobodítelnata vojna a antifasisztkata narodnooszvoboditelna borba (1941—1944. g.) — VISz, 1967. 6. sz. 133—136. p.
[Az 1877—1878. évi felszabadító háború hagyományai az antifasiszta népi felszabadító harcban 1941—1945-ben.]

Mitev, J. — *Pesleevszki*, K.: Isztoricseszkata isztina po vöprosza za szözdavaneto na Bölgarszkata Narodna Armija. — VISz, 1967. 2. sz. 3—23. p.
[A történeti igazság a Bolgár Néphadsereg megalakításának kérdésében, 1944.]

CSEHSZLOVÁKIA

Meznik, J.: Dva problémy z pocatku husitské revoluce. — CCH, 1967. 2. sz. 193—203. p.
[A huszita forradalom kezdeti szakaszának két problémája.]

Krizsek, J.: Ceska otazka a Rijnova revoluce. — HV, 1967. Külön füzet, 35—98. p.
[A cseh kérdés és az Októberi Forradalom.]

Holotik, L.: Oktobrova revolucia a revolucne hnutie na Slovensku koncom roku 1918. — HC, 1967, 4. sz. 489—511. p.
[Az Októberi Forradalom és a forradalmi mozgalom Szlovákiában 1918-ban.]

Maly, Z.: Vyvoj a uloha nejvyssích kolektívnich organu rizeni armády a obrany státu. (1945—1950.) — HV, 1967. 6. sz. 911—949. p.

[A honvédelem és a cseh hadvezetés legmagasabb szerveinek fejlődése és szerepe 1945—1950 között.]

Spicák, M.: Ceskoslovensko a vojenská doktrina na konci 40. let. — HV, 1967. 3. sz. 472—504. p.
[Csehszlovákia és a katonai doktrina a negyvenes évek végén.]

FRANCIAORSZÁG

Dollfus, Ch.: Exploits francais. — FAF, 1967. 242. sz. 801—811. p.
[Francia hőstettek. A francia repülés úttörői.]

Transmissions — Télécommunications. Numéro spécial. — RHA, 1967. 1. sz.
[Híradószolgálat és távközlés Franciaországban a kezdettől napjainkig.]

Pamart: Les transmissions jusqu'en 1939. Des origines a 1914. — RHA, 1967. 1. sz. 7—21. p.
[Híradószolgálat Franciaországban a kezdettől 1914-ig.]

La guerre 1914—1918. — RHA, 1967. 1. sz. 39—47. p.
[A francia katonai híradószolgálat az első világháborúban.]

Marty: Situation a l'armistice enseignements tirés de la guerre. — RHA, 1967. 1. sz. 48—50. p.
[A francia katonai híradószolgálat az 1918. évi fegyverszünet idején. A háború tanulságai.]

Les transmissions de 1919 a 1939. — RHA, 1967. 1. sz. 51—56. p.
[A francia katonai híradószolgálat 1919-től 1939-ig.]

L'évolution des matériels de transmissions de 1920 a 1939. — RHA, 1967. 1. sz. 57—78. p.
[A francia katonai híradószolgálati anyag fejlődése 1920-tól 1939-ig.]

Gilson: Les transmissions de 1939 a 1945. Les opérations de 1939—1940. — RHA, 1967. 1. sz. 79—81. p.
[A francia katonai híradószolgálat 1939-től 1945-ig. Hadműveletek 1939—1940-ben.]

Merlin, L.: En Afrique du Nord de juin 1940 a novembre 1942. — RHA, 1967. 1. sz. 87—96. p.
[Francia híradószolgálat Észak Afrikában 1940 júniusától 1942 novemberéig.]

Brygoo: Au C[orps] E[xpéditionnaire] F[rancais] et la premiére Armée Francaise. — RHA, 1967. 1. sz. 97—109. p.
[Híradószolgálat a Francia Expediciós Hadtestnél az 1. Francia Hadseregben a második világháború idején.]

Les transmissions de la résistence. — RHA, 1967. 1. sz. 115—120. p.
[A francia ellenállás híradószolgálata.]

Babet: Les transmissions de 1945 a nos jours. En Indochine de 1945 a 1954. — RHA, 1967. 1. sz. 125—134. p.
[A francia híradószolgálat 1945-től napjainkig és Indokínában 1945-től 1954-ig.]

Les opérations de maintien de l'ordre en Algérie. — RHA, 1967. 1. sz. 135—142. p.
[Francia rendfenntartó tevékenység és híradószolgálat Algériában.]

JUGOSZLÁVIA

Skrivanic, G.: Organizacija sredjovekovne vojske u Srbiji, Bosni i Dubrovniku. — VoG, 1967. 1. sz. 141—168. p.
[A hadsereg szervezete Szerbiában, Boszniában és Dubrovnikban a középkorban.]

Kreso, M.: Stvaranje regularne vojske — etapa u razvoju JNA. — VoG, 1967. 3. sz. 71—91. p.
[A reguláris hadsereg megalakítása — a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg fejlődésének külön szakasza.]

Korkeskin, A.: Nee au cours des combats contre le fascisme. — RMSov, 1967. 5. sz. 58—59. p.
[A fasizmus elleni harcban született a jugoszláv néphadsereg.]

LENGYELORSZÁG

Bialasiewicz, W.: Wywiad Polski w okresie powstania listopadowego 1830—1831 r. — SMHW, 1967. 13. köt. 1. sz. 151—204. p.
[Lengyel hírszerzés az 1830—1831. évi novemberi felkelés időszakában.]

Janke, Z. W.: Brygada generala Edmunda Taczanowskiego i jej ostatnie boje. — PH, 1967. 2. sz. 267—294. p.
[Edmund Taczanowski tábornok lovasbrigádja az 1863. évi felkelésben és utolsó harcai.]

Woszczynski, B.: Nastroje rewolucyjne w polskich oddzialach wojskowych w latach 1917—1920 w swietle dokumentów przechowywanych w CAW. — WPH, 1967. 4. sz. 381—386. p.
[Forradalmi hangulat a lengyel katonai alakulatoknál 1917—1920 között, a Lengyel Központi Katonai Levéltárban őrzött dokumentumok alapján.]

Ryzewski, W.: Doktryna wojenna II Rzeczypospolitej (1921—1939.) — MW, 1967. 9. sz. 64—72. p.
[A II. Lengyel Köztársaság katonai doktrinája 1921—1939 között.]

Truszkowski, S.: Wojsko Polskie w latach 1936—1939. — WPH, 1967. 3. sz. 278—304. p.
[A lengyel hadsereg 1936—1939 között. Vita.]

Bugajski, J.: Wojenna szkola sztabu generalnego — pierwsza wyzsza uczelnia wojskowa II Rzeczypospolitej. — WPH, 1967. 1. sz. 209—219. p.
[A vezérkari iskola — a II. Lengyel Köztársaság első magasabb katonai tanintézete.]

Feret, St.: Wojenny system zaopatrzywania polskiej armii przedwrzesniowej. — MW, 1967. 9. sz. 73—92. p.
[A lengyel hadsereg ellátásának és felszerelésének katonai rendszere, 1939 szeptembere előtt.]

Marciniak, J.: System OPL w latach 1936—1939. — WPL, 1967. 7. sz. 79—88. p.
[A lengyel légoltalom szervezete 1936—1939 között.]

Spychalski, M.: W XXV rocznice powstania Polskiej Partii Robotniczej. — WPH, 1967. 1. sz. 3—6. p.
[A Lengyel Munkáspárt megalakulásának 25. évfordulójára.]

Polska Partia Robotnicza w walce o wyzwolenie kraju. Dokumenty. — WPH, 1967. 1. sz. 7—14. p.
[A Lengyel Munkáspárt az ország felszabadításáért vívott harcokban. — Dokumentumok.]

Zamojski, J.: Strategia PPR w wojnie wyzwolenczej (w 25-lecie powstania PPR). — MW, 1967. 2. sz. 3—22. p.
[A Lengyel Munkáspárt stratégiája a felszabadító háborúban. (Megalakulásának 25. évfordulójára.)]

Sulewski, W.: Wojskowe aspekty dzialalnosci PPR w latach 1942—1944. — WL, 1967. 1. sz. 8—15. p.
[Katonai szempontok a Lengyel Munkáspárt 1942—1944. évi tevékenységében.]

Cieslik, J.: Problemy wychowania w 1 brygadzie AL im. ziemi Kieleckiej. — WPH, 1967. 2. sz. 201—230. p.
[A nevelőmunka kérdései a Népi Hadsereg (Armia Ludowa) Kielce körzetéről elnevezett 1. dandáránál.]

Moryc, B.: Praca oswiatowa i polityczno-wychowawcza w ludowym lotnictwie polskim w latach 1943—1945. — WPL, 1967. 2. sz. 62—68. p.
[Felvilágosító és politikai-nevelő munka a lengyel légierőnél 1943—1945-ben.]

Bogdanowski, J.: Uwagi do art. „Praca oswiatowa i polityczno-wychowawcza w ludowym lotnictwie polskim w latach 1943—1945". — WPL, 1967. 8. sz. 66—73. 9. sz. 65—74. p.
[Megjegyzesek „A felvilágosító és politikai-nevelő munka a lengyel légierőnél 1943—1945-ben" c. cikkhez.]

Wazniewski, Wl.: „Republika Pinczówska". Lipiec — sierpien 1944 r. — WPH, 1967. 3. sz. 183—223. p.
[A Pinczówi Köztársaság, 1944. július—augusztus.]

Bordzilowsky, J.: Zolnierska droga. — WPH, 1967. 2. sz. 114—155., 4. sz. 149—192. p.
[- - viszaemlékezései katonai életpályájára.]

Góra, W.: Z zagadnien organizacji sluzby bezpieczenstwa w pierwszych latach Polski Ludowej 1944—1945. —WPH, 1967. 1. sz. 115—145. p.
[A biztonsági szolgálat szervezési kérdéseiről a Népi Lengyelország első éveiben, 1944—1945.]

Moryc, B.: Udzial zolnierzy lotnictwa w umacnianiu wladzy Ludowej w latach 1945—1949. — WPL, 1967. 3. sz. 70—76. p.
[A légierő katonáinak részvétele a népi hatalom megszilárdításában.]

Bednarz, B.: Z zagadnien polityki wojskowej Polskiej Partii Robotniczej. (Problemy budowy korpusu oficerskiego w latach 1945—1947.) — MW, 1967. 4. sz. 3—16. p.
[A Lengyel Munkás Párt katonapolitikájának kérdéseihez. (A tisztikar kiépítésének problémái, 1945—1947 között.)]

Dwadziescia lat Akademii Sztabu Generalnego. — MW, 1967. 12. sz. 17—27. p.
[A Lengyel Vezérkari Akadémia 20 éve.]

Lason, J.: 22 lata Marynarki Wojennej PRL. — WPL, 1967. 6. sz. 3—9. p.
[22 éves a Lengyel Népköztársaság haditengerészete.]

Kolodziejak, Z.: Tysiaclecie panstwa polskiego w jednostkach Inspektoratu Lotnictwa. — WPL, 1967. 3. sz. 3—9. p.
[Az ezeréves lengyel állam gondolata a légierő egységeinek politikai-nevelőmunkájában.]

MAGYARORSZÁG

Novotny, J.: Diskuse kolem otázek hodnoceni revoluce 1848—1849. — CCH, 1967. 2. sz. 203—209. p.
[Vita az 1848—1849. évi forradalom értékeléséről. Andics Erzsébet: „Revizió alá kell-e vennünk Marx és Engels nézeteit az 1848—1849. évi forradalomról?" című cikke nyomán.]

Novotny, J.: K soucasné polemice nasich a madarskych historiku o marxistické hodnoceni revoluce 1848—1849. — HC, 1967. 2. sz. 235—245. p.
[A magyar és szlovák történészek vitájához az 1848—1849. évi forradalom marxista értékeléséről.]

Böhm, J.: Die Deutsche Legion im ungarischen Freiheitskampf 1848/49. — ZM, 1967. 1. sz. 81—96. p.
[Az 1848—1849. évi magyar szabadságharc német légiója. — Dokumentumok.]

Gosztonyi P.: Die Verteidigung der Festung Buda durch General Hentzi im Frühjahr 1849. — AS31, 1967. 8. sz. 474—480. p.
[Buda védelme Hentzi tábornok által 1849 tavaszán.]

Lukács L.: Osservazioni sull'attivita del garibaldino Stefano Dunyov. — RSR, 1967. 2. sz. 269—271. p.
[Megjegyzések a garibaldista Dunyov István tevékenységével kapcsolatban.]

I fondi archivistici della Biblioteca Universitaria di Genova riguardanti il Risorgimento. III. Le lettere di Stefano Türr a Francesco Sclavo. — RSR, 1967. 1. sz. 76—88. p.
[A Genovai Egyetemi Könyvtárnak a Risorgimento történetére vonatkozó levéltári fondjai. 3, Türr István levelei Francesco Sclavohoz.]

Hajdu T. — *Siklós* A.: Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisticseszkaja Revoljucija i Vengrija (1917—1919 gg.) — VI, 1967, 6. sz. 3—16. p.
[A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Magyarország, 1917—1919.]

Hevesi Gy.: Vlijanie Oktjabrja na revoljucionnoe dvizsenie v Vengrii. — VI, 1967. 11. sz. 74—80. p.

[Október hatása a magyarországi forradalmi mozgalmakra.]

Gosztonyi P.: Einige Daten zur Geschichte der ungarischen königlichen Armee im zweiten Weltkrieg. — Fg, 1967. 4. sz. 89—91. sz.

[Néhány adat a magyar királyi hadsereg történetéhez a második világháborúban.]

Csizmás M.: Die ungarische Volksarmee nach der Revolution. — ÖMZ, 1967. 2. sz. 134—145. p.

[A Magyar Néphadsereg 1956 után.]

Tóth L.: V sztroju szocialisticseszkih armij. — KZ, 1967. 229. sz. 4. p.

[A Magyar Néphadsereg a szocialista hadseregek sorában.]

MAROKKÓ

Morsy, Magali: Moulay Isma'il et l'armée de métier. — RHMC, 1967. 14. köt. 2. sz. 97—122. p.

[Moulay Ismail marokkói szultán és a hivatásos hadsereg.]

NAGY-BRITANNIA

Tylden, G.: The principal small arms carried by British regular infantry. — JSAHR, 1967. 45. köt. 184. sz. 242—247. p.

[A brit reguláris gyalogság legfontosabb kis fegyverei, 1645—1954.]

Hatton, R. M.: Sir James Jefferyes in the army of William III., Queen Anne and George I. — JSAHR, 1967. 45. köt. 182. sz. 105—116. p.

[James Jefferyes III. Vilmos, Anna királynő és I. György hadseregében.]

Snyder, H. L.: The Duke of Marlborough's request of his captaingeneralcy for life: a re-examination. — JSAHR, 1967. 45. köt. 182. sz. 67—83. p.

[Marlborough kérelme az örökös fővezérség ügyében. A kérdés újravizsgálata.]

Herbert, Ch.: Coxheath camp, 1778—1779. — JSAHR, 1967. 45. köt. 183. sz. 129—148. p.

[A coxheath-i angol kiképzőtábor.]

Sullivan, A. E.: Admiral Nelson and Colonel Despard. — AQ, 1967. 94. köt. 2. sz. 186—191. p.

[Nelson admirális és Despard ezredes.]

M[a]cGuffie, T. H.: An early field-day exercise. — JSAHR, 1967. 45. köt. 182. sz. 84—90. p.

[Hadgyakorlat a 15. könnyű dragonyosoknál az 1800-as évek elején.]

Blanco, R. L.: The attempted control of venereal disease in the army of mid-Victorian England. — JSAHR, 1967. 45. köt. 184. sz. 234—241. p.

[Kísérlet a nemi betegségek ellenőrzésére az angol hadseregben a viktoriánus kor középső szakaszában.]

The Territorial Army — "lest we forget". — RUSIJ, 1967. 112. köt. 647. sz. 265—268. p.

[A brit területi hadsereg és történelmi előzményei.]

eagarden, E. M.: Lord Haldane and the origins of Officer Training Corps. — JSAHR, 1967. 45. köt. 182. sz. 91—96. p.

[Lord Haldane és a tisztképző tanfolyamok kezdete.]

Poe, B.: British army reforms, 1902—1914. — MA, 1967. 31. köt. 3. sz. 131—138. p.

[Reformok a brit hadseregben.]

Dunlop, J.: The territorial army — the early years. — AQ, 1967. 94. köt. 1. sz. 53—59. p.

[A népfelkelő hadsereg első évei. A népfelkelő erők felállítása 1907-ben és a Kitchener által bevezetett változtatások 1914-ben.]

Sixsmith, E. K. G.: The territorial army: the years of fulfilment. — AQ, 1967. 94. köt. 1. sz. 96—104. p.

[A brit népfelkelő hadsereg az első világháború végétől az 1950-es évekig.]

Cochrane, R.: The uses of controversy. — RUSIJ, 1967. 112. köt. 645. sz. 37—38. p.

[A vita alkalmazása a brit fegyveres erőknél végbezvitt változtatásokkal kapcsolatban. Hadtörténeti példák a XX. századból.]

Peace is an illusion. The story of the R. A. F. Regiment. — AQ. 1967. 2. sz. 123—126. p.

[A brit légierő szárazföldi segédcsapatainak rövid története.]

Kingston-McCloughry, E. J.: Leadership with special reference to World War II. — RAF, 1967. 3. sz. 201—209., 4. sz. 291—297. p.

[A második világháború kiemelkedő angol vezetői. Kivonat -- legújabb könyvéből.]

NÉMETORSZÁG

Strecke, H.: Offizier-Weiterbildung zur Zeit Friedrichs des Großen. — Trp, 1967. 4. sz. 247—248. p.

[Tiszti továbbképzés Nagy Frigyes korában.]

Doepner, F.: Zu „Offizierausbildung zur Zeit Friedrichs des Großen" Heft 4/67. — Trp, 1967. 11. sz. 822. p.

[A „Tisztképzés Nagy Frigyes korában" c. cikkhez.]

Hufnagel, S.: Der technische Offizier und seine Bildungsstätten in historischer Sicht. — SuT, 1967. 7. sz. 390—394., 9. sz. 494—497. p.

[A műszaki tiszt és kiképzési helyei. Történelmi áttekintés.]

Wilke, J.: Das deutsche Bundesheer 1815—1866. — ZfH. 1967. 209. sz. 1—2. p.

[A német Bundesheer 1815—1866 között.]

Herrmann, F.: Preussische Militärbeamte 1815—1850. — ZfH, 1967. 211—212. sz. 66—73. p.

[Porosz katonai hivatalnokok.]

100 Jahre Artillerieschule. — WM, 1967. 7. sz. 243—259. p. — SuT, 1967. 6. sz. 299—300., 336. p.
[A porosz tüzérségi iskola 100 éves jubileuma.]

Müller-Brandeck, H.: Aus der Entwicklungsgeschichte der deutschen Gebirgsartillerie, — WR. 1967. 9. sz. 494—496. p.
[A német hegyi tüzérség fejlődésének történetéből.]

Lachmann, M.: Probleme der Bewaffnung des kaiserlichen deutschen Heeres. — ZM, 1967. 1. sz. 23—37. p.
[A német császári hadsereg felfegyverzésének problémái az első világháború előtt és alatt.]

Zelt, J.: Kriegsgefangenen in Deutschland. Neue Forschungsergebnisse zur Geschichte der Russischen Sektion bei der KPD (1919—1921.) — ZG. 1967. 4. sz. 621—638. p.
[Hadifoglyok Németországban.]

Zelt, J.: Die politische Arbeit unter russischen Kriegsgefangenen und internierten Rotarmisten in Deutschland während des ersten Weltkrieges und in der Nachkriegszeit. — ZM, 1967. 5. sz. 568—584. p.
[Politikai munka Németországban az orosz hadifoglyok és internált vörösgárdisták között az első világháború alatt és után.]

Zelt, J.: Die deutsch-sowjetischen Beziehungen in den Jahren 1917—1921 und das Problem der Kriegsgefangenen und Internierten. — ZG, 1967. 6. sz. 1015—1032. p.
[A német—szovjet kapcsolatok 1917—1921 között és a hadifoglyok és internáltak problémája.]

Haberland, F.: Einige Aspekte der Freund-Feind-Problematik in der Militärpolitik der KPD zur Verteidigung Sowjetrussland 1918—1920. — M, 1967. 9. sz. 1303—1311. p.
[A barát-ellenség problematika néhány szempontja a Német Kommunista Párt katonapolitikájában Szovjetoroszország védelmével kapcsolatban 1918—1920 között.]

Ittershagen, S.: Zur Militärpolitik der rechten Führer der SPD in der revolutionären Nachkriegskriese (1919—1923). — ZM, 1967. 6. sz. 645—659. p.
[Adalék a Német Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetőinek katonapolitikájához a háború utáni években.]

Schneider, F. Th.: Reichswehr, Wehrmacht, Bundeswehr. — RMS, 1967. 1. sz. 14—23. p.
[A német hadsereg 1918-tól napjainkig.]

Schneider, F. Th.: Proletaires et prétoriens. Une évocation des années troublées de l'Allemagne weimarienne. — RMG, 1967. 8. sz. 317—336. p.
[Németország a Weimari Köztársaság idején, 1919—1933.]

Klietmann: Beiträge zur Geschichte der deutschen Freiwilligen-Formationen 1918—1923. — FG, 1967. 3. sz. 61—66., 5. sz. 107—111. p.
[Adalékok a német önkéntes alakulatok történetéhez, 1918—1923.]

Glondajewski, G.: Die militaristischen Wehrverbände in der Weimarer Republik. — ZG. 1967. 3. sz, 475—477. p
[Militarista katonaegyesületek a Weimari Köztársaságban.]

Gersdorff, U.: Frauen in der Nachrichtentruppe 1918 bis 1920. — WR. 1967. 4. sz. 229—236. p.
[Asszonyok a híradócsapatoknál 1918—1920 között.]

Arndt, F.: Vorbereitungen der Reichswehr für den militärischen Ausnahmezustand. — ZM, 1967. 2. sz. 195—203. p.
[A Reichswehr előkészületei a kivételes hadiállapot bevezetésére.]

Heider, P.: Militärpolitische Probleme des Kampfes der KPD von 1933 bis zur Brüsseler Parteikonferenz. — ZM, 1967. 4. sz. 432—444. p.
[A Német Kommunista Párt harcának katonapolitikai problémái 1933-tól a brüsszeli pártkonferenciáig.]

Fischer, G.: Beiträge zur Fromationsgeschichte des Reichsheeres. Umbaumassnahmen in den Jahren 1933—1934. — Fg, 1967. 4. sz. 86—88., 5. sz. 98—106. p.
[Adalékok a Reichsheer alakulat-történetéhez. Átszervezések 1933—1934-ben.]

Völker, K. H.: Die geheimen deutschen Luftstreitkräfte und Luftschutztruppen von der Befehlsübernahme des Reichsminister der Luftfahrt am 15. Mai bis zum Ende des Jahres 1933. — WR, 1967. 4. sz. 199—213. p.
[Az eltitkolt német légierő és a légvédelmi csapatok szervezete 1933. május 15-től az év végéig.]

Die Organisation der deutschen Luftwaffe 1933—45. — Fg, 1967. 2. sz. 33—40., 3. sz. 59—60. p.
[A német légierő szervezete.]

Völker, K. H.: Daten zur Gliederung und Organisation der Luftwaffe 1933—1939. — WR, 1967. 2. sz. 113—117. p.
[A német légierő szervezésének időrendi táblázata.]

Meier-Welcker, H.: Seeckt über die Chefstellung im Generalstab. — WR, 1967. 1. sz. 15—21. p.
[Seeckt a vezérkarfőnöki állásról.]

Meier-Welcker, H.: Militär und Militärverwaltung in ihrem Verhältnis in der deutschen Heeresgeschichte. — WR, 1967. 5. sz. 241—265. p.
[A hadsereg és a katonai igazgatás viszonya a német hadseregtörténetben.]

NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

Hoffman, H.: Na zascsite zapadnüh rubezsej szocializma. — KZ, 1967. 51. sz. 3. p.
[A szocializmus nyugati határainak védelmében. 11 éves a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadserege.]

Greese, K. — *Schulz*, G. — *Voerster*, A.: Zur Aufstellung moderner Verbände der Landstreitkräfte der NVA im Jahre 1956. — ZM, 1967. 3. sz. 273—283., 4. sz. 389—399. p.
[A Német Nemzeti Néphadsereg korszerű kötelékeinek felállítása 1956-ban.]

Greese, K. — *Schulz*, G. — *Voerster*, A.: Zur Entwicklung der Gefechtsbereitschaft in den Verbänden der Landstreitkräfte der NVA im Jahre 1957, — ZM, 1967. 5. sz. 532—533. p.
[Adalékok a harckészültség fejlődéséhez a Német Nemzeti Néphadsereg szárazföldi haderejének kötelékeinél 1957-ben.]

NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

Heitsch, G.: Zur Entwicklung der militärischen Spitzengliederung in Westdeutschland (1952—1965.) — ZM, 1967. 3. sz. 335—343. p.
[A katonai csúcsszervezet fejlődése Nyugat-Németországban.]

Schröder, G.: 10 Jahre Führungsakademie. — SuT, 1967. 2. sz. 55—57., 59. p.
[Tíz éves a Parancsnokképző-Akadémia az NSZK-ban.]

Gümbel, J.: 10 Jahre Materialamt der Bundeswehr. — Trp, 1967. 6. sz. 403—406. p.
[Tíz éves a Bundeswehr Anyaghivatala.]

OLASZORSZÁG

Montale, B.: Giacomo Balbi Piovera e la Guardia civica di Genova. — RSR, 1967. 4. sz. 548—593. p.
[Giacomo Balbi Piovera és a genovai polgárőrség, 1848 március—szeptember.]

La Scuola di Applicazione di Fanteria nella difesa di Ivrea (1859) e nella resistenza contro i tedeschi (8—9 settembre 1943). — RM, 1967. 3. sz. 322—328. p.
[A gyalogos tisztképző iskola Ivrea védelménél 1859-ben és a németekkel szembeni ellenállásban 1943. szeptember 8—9-én.]

Branzoli, G.: La spedizione garibaldina del 1867 contro lo Stato Pontifico. — RM, 1967. 10. sz. 1119—1132. p.
[Garibaldi vállalkozása a pápai állam ellen 1867-ben.]

Lukács L.: Osservazioni sull'attivita del garibaldino Stefano Dunyov. — RSR, 1967. 2. sz. 269—271. p.
[Megjegyzések a garibaldista Dunyov István tevékenységével kapcsolatban.]

I fondi archivistici della Biblioteca Universitaria di Genova riguardanti il Risorgimento. III. Le lettere di Stefano Türr a Francesco Sclavo. — RSR, 1967. 1. sz. 76—88. p.
[A Genovai Egyetemi Könyvtárnak a Risorgimento történetére vonatkozó levéltári fondjai. 3. Türr István levelei Francesco Sclavohoz.]

SPANYOLORSZÁG

Thompson, I. A. A.: The Armada and administrative reform: the Spanish council of war in the reign of Philip II. — EHR, 1967. 82. köt. 325. sz. 698—725. p.
[Ellátási reform és az Armada. A spanyol haditanács II. Fülöp alatt.]

SVÁJC

Gall, F.: Militärische Beziehungen zwischen der Schweiz und Österreich. — ASM, 1967. 1. sz. 30—35. p.
[A Svájc és Ausztria közti katonai kapcsolatok története.]

Kurz, H. R.: Vor 120 Jahren wurde der Grundstein zur heutigen Schweizer Armee gelegt. — SS, 1967. 1. sz. 10—11. p.
[120 éve rakták le a mai svájci hadsereg alapját.]

Chuard, J. P.: Les carabiniers vaudois a la frontiére en janvier et février 1871. — RMS, 1967. 6. sz. 261—269. p.
[A vaudi carabinierik a határon, 1871 január—február.]

SZOVJETUNIÓ

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom

Grülev, A.: Navsztrecsu velikomu jubileju. — VIZs, 1967. 2. sz. 3—11. p.
[A Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója elé.]

Grülev, A.: Les historiens militaires soviétiques a la veille du cinquantenaire du Grand Octobre. — RMSov, 1967. 5. sz. 56—57. p.
[A szovjet hadtörténészek a Nagy Október ötvenedik évfordulója előestéjén.]

Episev, A.: 50 let Szovetszkogo Goszudarsztva. — VIZs, 1967. 10. sz. 3—18. p.
[A szovjet állam 50 éve.]

Czinege L.: Po puti, nacsertannomu velikoj revoljuciej. — KZ, 1967. 223. sz. 3. p.
[A Nagy Októberi Forradalom útján.]

Éto prazdnik i Vengrija. — KZ, 1967. 167. sz. 3. p.
[A Nagy Október ünnepe és Magyarország. Beszélgetés Kovács Pál vezérőrnaggyal.]

Calendrier militaire et historique. — RMSov, 1967. 4. sz. 10—11., 5. sz. 10—11., 8. sz. 6., 9. sz. 8., 10. sz. 14—15. p.
[Katonai és történelmi naptár.]

Seljubszkij, A. P.: Szevernüj front v dni fevral'szkoj revoljucii. — ISzSzSzR, 1967. 1. sz. 18—26. p.
[Az Északi Front a februári forradalom alatt.]

Kopülov, V. R.: Kak voennoplennüe v Roszszii prazdovali 1 maja 1917 g. — ISzSzSzR, 1967, 3. sz. 32—37. p,
[Hogyan ünnepelték a hadifoglyok először május elsejét Oroszországban, 1917-ben.]

Kavtaradze, A.: Ijun'szkoe nasztuplenie ruszszkoj armii v 1917 godu. — VIZs, 1967. 5. sz. 110—117. p.
[Az orosz hadsereg támadása 1917 júniusában.]

Miller, V.: Vszeroszszijszkaja konferencija frontovüh i tülov h voennüh organizacij RSzDRP(b) 16—20 ijunja 1917. g. — VIZs, 1967. 6. sz. 120—124. p.
[A hátországi és frontalakulatok összoroszországi katonai konferenciája 1917. június 16—20-ig.]

Polikarpov, V.: Revoljucii rjadovoj. — VIZs, 1967. 6. sz. 41—52. p.
[Mokrouszov szerepe a forradalmi szellem terjesztésében a Fekete-tengeri Flotta legénysége között 1917 augusztusában.]

Golub, P.: Bol'sevizacija szoldatszkih maszsz v kanun Oktjabrja. — VIZs, 1967. 5. sz. 3—18. p.
[A katonatömegek bolsevizálódása a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előestéjén.]

Mirosnicsenko, V.: Podgotovka revoljucionnüh szil dlja vooruzsennogo voszsztanija. — KVSz, 1967. 12. sz. 8—15. p.
[A forradalmi erők felkészítése a fegyveres felkelésre.]

Bugajski, J.: Wojskowe aspekty przygotowania powstania zbrojnego. — MW, 1967. 8. sz. 66—77. p.
[A fegyveres felkelés előkészítésének katonai szempontjai 1917-ben.]

Gavrilov, L. M.: Szosztojanie rezervov fronta nakanune Oktjabrja. — ISzSzSzR. 1967. 4. sz. 18—29. p.
[Katonai tartalékok az Októberi Forradalom előestéjén.]

Jakusin, A.: Vernitesz' v Roszsziju kak armija revoljucii. — KZ. 1967. 67. sz. 2. p.
[Februártól októberig. A bolsevik párt harca a forradalmi hadsereg megszervezéséért a német és osztrák hadifogolytáborokban.]

Priezzsev, Sz.: Ot fevralja do oktjabrja. Aviatorü v revoljucionnüh szobütijah. — AK. 1967. 11. sz. 16—21. p.
[Pilóták a forradalmi eseményekben, 1917 február—október.]

Minc, I.: Oktjabr' na fronte. — VIZs, 1967. 7. sz. 3—14., 9. sz. 16—20. p.
[Október a frontokon.]

Pavlov, Ju.: Narod i armija edinü — VIZs, 1967. 5. sz. 19—27. p.
[A nép és a hadsereg egysége 1917-ben.]

Zaharov, M.: Sturm Zimnego. — VIZs, 1967. 10. sz. 69—76. p.
[A Téli-Palota ostroma. — Visszaemlékezés.]

Zaharov, M.: Sturmovüe dni Oktjabrja. — VV, 1967. 10. sz. 22—27. p.
[Október forradalmi napjai.]

Krasznov, I. — *Kuz'min*, A.: Avtobronevüe szilü Petrograda v revoljucii. — VIZs, 1967. 11. sz. 48—52. p.
[Petrográd páncélos erői a forradalomban.]

Ponomarev, A.: Revoljucionnüe boi v Moszkve. — VV, 1967. 10. sz. 32—38. p.
[Forradalmi harcok Moszkvában.]

Bortnowski, W.: Powstanie zbrojne w Moskwie w 1917 r. 25. 10.—3. 11. 1917 r. — WPH, 1967. 4. sz. 20—65. p.
[A moszkvai fegyveres felkelés 1917. október 25—november 3 között.]

Davüdov, V.: V nervüh rjadah. — VV, 1967. 10. sz. 50—53. p.
[Az első sorokban. Az 5. utászszázlóalj katonái 1917-ben.]

Evtihiev, I.: Bronevüe szilü revoljucii, — KVSz, 1967. 20. sz. 54—59. p.
[A forradalom páncélos erői.]

Nelaev, V. — *Vaszil'ev*, V.: Baltijszkie morjaki — odin iz udarnüh otrjadov Oktjabrja. — KVSz, 1967. 13. sz. 34—40 p.
[A balti tengerészek — az Októberi Forradalom egyik rohamcsapata.]

Baranov, Sz.: Na I. sz"ezde voennogo flota. — VIZs, 1967. 5. sz. 61—75. p.
[A hadiflotta I. kongresszusán, 1917 november.]

La marche triomphale du pouvoir des Soviets (novembre 1917—février 1918.) — RMSov, 1967. 11. sz. 2—6. p.
[A szovjethatalom diadalmenete, 1917 november—1918 február.]

Govorjat szoldatü oktjabrja. (Sztroki iz sztaroj anketü.) — ISzSzSzR, 1967. 2. sz. 58—62. p.
[Az Októberi Forradalom katonái emlékeznek egy 1927. évi anketon.]

Diplomatü i zarubezsnaja pecsat' o revoljucii v Roszszii i szobütijah v Szovetszkoj reszpublike. — MZs, 1967. 1. sz. 73—84., 2. sz. 107—117., 3. sz. 77—87., 4. sz. 56—63. p.
[Diplomaták és a külföldi sajtó az oroszországi forradalomról és a Szovjetköztársaságban lefolyt eseményekről.]

Schäfer, P.: Zur Reaktion des USA-Imperialismus auf die Oktoberrevolution (November 1917—Juli 1918.) — ZM, 1967. 5. sz. 407—408. p.
[Hogyan reagált az amerikai imperializmus az Októberi Forradalomra?]

Gosztonyi P.: Der Rote Oktober 1917. — SS, 1967. 3. sz. 45—53. p.
[Történeti visszapillantás az 1917. évi Októberi Forradalomra.]

A polgárháború és a szovjetellenes intervenció időszaka

A Vörös Hadsereg megteremtése, szervezete

Kirjaev, N. — *Szmirnov*, P.: KPSzSz — organizator zascsitü zavoevanij Velikogo Oktjabrja. — VIZs, 1967. 9. sz. 3—15. p.
[A SzKP — a Nagy Október védelmének szervezője.]

Kirjaev, N.: Partija — vdohnovitel' i organizator pobed v grazsdanszkoj vojne. — KVSZ, 1967. 22. sz. 51—58. p.
[A párt a győzelem ösztönzője és szervezője a polgárháborúban.]

Pankratov, N.: V. I. Lenin ob oszobennosztjah Szovetszkih Vooruzsennüh Szil. — VM, 1967. 4. sz. 12—21. p.
[Lenin a Szovjet Fegyveres Erők sajátosságairól.]

Kuzmin, G.: L'activité militaire de V. I. Lenine en 1918—1920. — RMSov, 1967. 4. sz. 2. p.
[Lenin katonai tevékenysége.]

Lipickij, Sz.: Dejatel'noszt' Szoveta Truda i Oboronü pod rukovodsztvom V. I. Lenina. — VIZs, 1967. 10. sz. 19—28. p.
[A Lenin vezetése alatt álló Munka és Védelmi Tanács tevékenységéről.]

Domnikov, V.: Velikij Oktjabr' i szozdanie szovetszkih voennüh kadrov. — VIZs, 1967. 11. sz. 14—25. p.
[A Nagy Október és a szovjet katonai keretek létrehozása.]

Fedoszeev, N.: La formation des cadres de l'Armée Rouge pendant la guerre civile. — RMSov, 1967. 3. sz. 2—4. p.
[A Vörös Hadsereg katonai kereteinek létrehozása a polgárháború alatt.]

Plaszkov, G. D.: U isztokov Krasznoj Armii. — ISzSzSzR, 1967. 6. sz. 127—134. p.
[A Vörös Hadsereg létrejötte.]

Golikov, Sz.: Armija revoljucii, armija trudjaszcsihszja. — KVSz, 1967. 16. sz. 9—16. p.
[A forradalom hadserege, a dolgozók hadserege. A Vörös Hadsereg születése.]

Spychalski, M.: Siły obronne rewolucji proletarskiej. — MW, 1967. 11. sz. 3—16. p.
[A proletárforradalom fegyveres erői.]

Lewandowski, H.: Z historii powstania i pierwszych lat rozwoju Radzieckih Sił Zbrojnych. — MW, 1967. 2. sz. 60—70. p.
[A Szovjet Hadsereg megalakulásának és fejlődése első éveinek történetéből.]

Pobeshimov, I. F.: Die sowjetische Wehrgesetzgebung und der Aufbau der Roten Armee von 1917 bis zum Militärreform im Jahre 1924. — ZM, 1967. 5. sz. 585—597. p.
[A szovjet honvédelmi törvény és a Vörös Hadsereg építése 1917-től az 1924. évi katonai reformig.]

Kljackin, Sz.: Na zare Krasznoj Armii. — VIZs, 1967. 3. sz. 3—14. p.
[A Vörös Hadsereg hajnala. Az első katonai utasítások feldolgozása.]

Grebel'szkij, Z.: Kak szozdavalszja partijnopoliticseszkij apparat Szovetszkogo Voenno-Morszkogo Flota. — VIZs, 1967. 12. sz. 15—25. p.
[Hogyan jött létre a Szovjet Haditengerészeti Flotta pártpolitikai apparátusa 1918—1919-ben.]

Szozdanie i ukreplenie politorganov i partorganizacij v armii i na flotte. — KVSz, 1967. 24. sz. 38—43. p.
[A politikai és pártszervezetek létrehozása és megerősödése a hadseregben és a flottánál.]

Sokalski, J.: Powstanie i pierwsze walki lotnictwa radzieckiego. — WPL, 1967. 11. sz. 19—27. p.
[A szovjet légierő megalakulása és első harcai, 1918—1921.]

Batlan, M.: Iz isztorii podgotovki komandnüh kadrov na Zapadnom fronte v 1918—1920 gg. — VIZs, 1967. 12. sz. 103—109. p.
[A parancsnoki keretek felkészítésének történetéből a nyugati arcvonalon.]

Korablev, Ju.: Dejatel'noszt' V. I. Lenina po szozdaniju tüla Krasznoj Armii. — VIZs, 1967. 12. sz. 3—14. p.
[Lenin tevékenysége a Vörös Hadsereg hadtápjának megteremtéséért 1919-ben.]

Taralov, A.: Pervüe godü voennoj akademii. — TSzSzA, 1967. 1. sz. 15—17. p.
[A katonai gazdasági akadémia első évei, 1919—1920.]

Dmitriev, P.: Iz isztorii podgotovki boevüh rezervov v godü grazsdanszkoj vojnü. — VIZs, 1967. 5. sz. 92—97. p.
[A tartalékkiképzés történetéből a polgárháború éveiben.]

A polgárháború hadműveletei, harcászata és az intervenció története

Keyserlingk, H.: Die militärpolitischen Berichte des Freiherrn von — — aus Petersburg, Januar—Februar 1918. — VIZs, 1967. 1. sz. 87—104. p.
[Keyserlingk katonapolitikai jelentései a német kormány részére az 1918 január—februári oroszországi eseményekről.]

Szolov'ev, O. F.: Podgotovka i nacsalo intervencii protiv Szovetszkoj Roszszii. — VI, 1967. 7. sz. 38—53. p.
[A Szovjet-Oroszország elleni intervenció előkészítése és kezdete.]

Krizsek, J.: Rijen a pocatek ozbrojené protisovetské intervence Dohody v Rusku. — HV, 1967. Külön füzet. 99—139. p.
[Az Októberi Forradalom és az Antant szovjetellenes intervenciója Oroszországban.]

Razmerov, V. — *Tomasevszkij*, D.: Bor'ba Szovetszkogo goszudarsztva protiv imperialisticseszkoj agreszszii. — MZs, 1967. 1. sz. 63—72. p.
[A szovjet állam harca az imperialista agresszió ellen.]

Chronique de la guerre civile et de l'intervention etrangere en U. R. S. S. (1918—1920). — RMSov, 1967. 1. sz. 4—5. p.
[A polgárháború krónikája és az intervenció a Szovjetunióban.]

Krasznov, I.: „Ruki procs' ot Szovetszkoj Roszszii!" — VIZs, 1967. 10. sz. 87—96. p.
[„El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól!" — Dokumentumok.]

Kadisev, A.: La victoire dans la guerre civile. — RMSov, 1967. 1. sz. 1—5. p.
[Győzelem a polgárháborúban.]

Szviridov, M. — *Eremeev*, L.: Sztal'noe szerdce bronevika. — KZ, 1967. 89. sz. 1—2. p.
[Az első gyorsan mozgó páncélos vörösgárda csapat megalakulása és története.]

Wrzosek, M.: Konflikt Korpusu generala Dowbor-Musnickiego z wladzu radziecka (listopad 1917 — luty 1918). — PH, 1967. 4. sz. 648—663. p.
[József Dowbor-Musnicki tábornok 1. lengyel hadtestének összeütközése a szovjet hatalommal, 1917 november — 1918 február között.]

Golikov, F.: V boj vsztupat' pervüm. — VV, 1967. 10. sz. 54—59. p.
[Elsőként léptek a harcba 1917—1918-ban.]

Ekimovszkij, A. — *Tonkih*, A.: La tactique de l'Armée Rouge pendant la guerre civile (1918—1920). — RMSov, 1967. 5. sz. 12—13. p.
[A Vörös Hadsereg harcászata a polgárháború idején.]

Klietmann: Der 2. Kuban-Feldzug der Freiwilligen-Armee unter General Denikin 1918. — Fg, 1967. 2. sz. 29—32. p.
[Gyenyikin második kubáni hadjárata, 1918.]

Narodnaja podderzska Krasznoj Armii. — VIZs, 1967. 11. sz. 83—85. p.
[A nép segítsége a Vörös Hadseregnek 1918-ban. — Dokumentumok.]

Osznovnüe szobütija i faktü iz isztorii sztroitel'sztva i boevoj dejatel'noszti Voorüzsennüh Szil SzSzSzR. 1919 god. — VIZs. 1967. 2. sz. 111—116., 4.sz. 113—119., 6. sz. 116—119., 10. sz. 124—128. p.
[Fontos események és tények a Szovjetunió Fegyveres Erejének fejlődéstörténetéről és tevékenységéről, 1919.]

Tjulenev, I.: Konnaja v bojah za Donbaszsz. — VV, 1967. 10. sz. 65—68. p.
[A lovashadsereg a Don-medencéért folytatott harcokban 1919-ben.]

Dusen'kin, V.: Vtoraja Konnaja armija v bojah za Krüm. — VIZs, 1967. 4. sz. 24—38. p.
[A Második Lovashadsereg a Krimért folyó harcokban 1920 decemberében.]

Ovszjankin, E.: Razgrom interventov na Szevere. — VV, 1967. 10. sz. 59—64. p.
[Az intervenció szétzúzása Északon, 1919—1920.]

Scserbakov, L.: Za szovetszkij Dal'nij Vosztok. — VV, 1967. 10. sz. 39—45. p.
[A szovjet Távol-Keletért, 1917—1921.]

Matronov, N.: Débacle des interventionnistes et de la garde blanche en Extreme-Orient. — RMSov, 1967. 9. sz. 39—41. p.
[Az intervenciósok és a fehér gárda bukása a Távol-Keleten.]

Kudaev, S.:Volocsaevszkie dni. — KZ, 1967. 37. sz. 2. p.
[A fehérek szétzúzása Volocsaevka alatt 45 évvel ezelőtt.]

Kwiatkowski, J.: Lövések Odesszában. — Lengyelország, 1967. 11. sz. 20—22. p.
[— visszaemlékezése a Nagy Októberi Forradalom és a polgárháború harcaira.]

Mereckov, K. A.: Na poljah grazsdanszkoj vojnü. — VI, 1967. 3. sz. 97—108., 4. sz. 93—102, p.
[A polgárháború harcmezőin. — Visszaemlékezés.]

Nikolaev, A.: F. E. Dzerzsinszkij na frontah grazsdanszkoj vojnü. — VIZs, 1967. 9. sz. 64—72. p.
[Dzerzsinszkij a polgárháború arcvonalain.]

Lebedev, A.: Velikaja szila revoljucionnüh i boevüh tradicij. — KVSz, 1967. 17. sz. 32—38. p.
[A forradalmi és harci hagyományok hatalmas ereje.]

Arhipenko, V.: Korabli revoljucii. — VIZs. 1967. 10. sz. 54—58. p.
[A forradalom hajói.]

Internacionalisták a szovjethatalomért

Internacional'nüe csaszti v bojah za vlaszt' Szovetov. — KVSz, 1967. 18. sz. 86. p.
[Internacionalista alakulatok a szovjethatalomért folyó harcokban.]

Dihan, M.: Trudescsite sze bölgári v Beszarabija v borbata za pobedata na Velikata Oktomvrijszka Revolucija. — VIZs, 1967. 3. sz. 3—23. p.
[Bolgárok harca Besszarábiában a Nagy Októberi Forradalom győzelméért.]

Nikolic, M.: Akcije solidarnosti jugoslovenskog proletarijata sa revoljucijata u Rusi Madarskoj. — VoG, 1967. 3. sz. 9—33. p.
[A jugoszláv proletariátus szolidaritása az orosz és magyar forradalommal, 1917—1919.]

Krizsek, J.: Cesi a Slovaci v obrane Rijna. — HV, 1967. Külön füzet, 140—163. p.
[Csehek és szlovákok az Októberi Forradalom védelmében.]

Sadoul, J.: Protiv intervencii v Roszszii. — NNI, 1967. 5. sz. 107—109. p.
[Az intervenció ellen Oroszországban. — Visszaemlékezés.]

Polskie formacje rewolucyjne w swietle dokumentów. Wybór, tlum. i oprac. E. Kozlowski i W. Ryzewski. — WPH, 1967. 4. sz. 254—281. p.
[Oroszországi lengyel forradalmi alakulatokat bemutató dokumentumok.]

Polacy w Wielkiej Pazdziernikowej Rewolucji Socjalistycznej. Wspomnienia uczestników. — WL, 1967. 10 sz. 23—44. p.
[Lengyelek a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. — Visszaemlékezések.]

Kochanski, A.: Az Októberi Forradalom lengyel harcosai. — Lengyelország, 1967. 11. sz. 17—20. p.

Münnich F.: Nezabüvaemoe vremja. — NNI, 1967. 5. sz. 99—103. p.
[Felejthetetlen napok. Visszaemlékezés a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra és a polgárháborúra.]

Fomin, V.: Nasa druzsba rozsdena oktjabrem. — KZ, 1967. 209. sz. 3. p.

[A szovjet és magyar nép barátsága az Októberi Forradalomban született.]

Sztrarov, M.: Dolg nas — idti vmeszte. — VV, 1967. 10. sz. 69—72. p.
[Internacionalisták az Urali fronton folyó harcokban 1918-ban. Wintermann Lajos.]

Szerov, K.: Otrjad krasznüh mad'jar. — KZ, 1967. 56. sz. 2. p.
[Magyar internacionalista csapat a Bajkálon túl a polgárháború idején.]

Csugunov, M. I.: Vengerszkije internacionalisztü v Tomszke. (1917—1918 gg.) — ISzSzSzR, 1967. 1. sz. 27—33. p.
[Magyar internacionalisták Tomszkban.]

Klünder, S.: Deutsche Internationalisten im Kampf zur Verteidigung der Errungenschaften der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution in den Jahren 1917/18. — M, 1967. 10. sz. 1467—1476. p.
[Német internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányainak védelméért folytatott harcokban.]

Stenzel, E.: Deutsche Internationalisten an der sowjetischen Westfront 1919. — ZM, 1967. 5. sz. 608—616. p.
[Német internacionalisták Szovjet-Oroszország nyugati frontján 1919-ben.]

Oseraner, M.: Erinnerungen an deutsche Internationalisten auf der Krim. — ZM, 1967. 5. sz. 617—631. p.
[Német internacionalisták a Krim-félszigeten. — Visszaemlékezés.]

Ung, Gh.: Participarea unitatilor militare revolutionare romane la lupta pentru apararea Revolutiei din Octombrie. — SRI, 1967. 5. sz. 845—862. p.
[Román forradalmi katonai egységek az Októberi Forradalom védelmében.]

Perszic, M. A.: Tureckie internacionalisztü v Roszszii. — NAA, 1967. 5. sz. 59—67. p.
[Török internacionalisták Oroszországban.]

A Szovjetunió Fegyveres Erőinek útja a polgárháborútól napjainkig

Alekszandrov, V.: Szovetszkie Vooruzsennüe Szilü poszle grazsdanszkoj vojnü. — KVSz, 1967. 24. sz. 14—21. p.
[A Szovjet Fegyveres Erők a polgárháború után.]

Alekszandrov, A.: Ob osznovah i principah szovetszkogo voennogo sztroitel'sztva. — VM, 1967. 12. sz. 27—37. p.
[A szovjet katonai építés alapjairól és elveiről.]

Malinovszkij, R.: Oktjabr' i sztroitel'sztvo vooruzsennüh szil. — K, 1967. 1. sz. 26—36. p.
[Október és a fegyveres erők építése.]

Grecsko, A. A.: Torzsesztvo leninszkih idej o zascsite szocialisztyicseszkogo otecsesztva. — KVSZ, 1967. 20. sz. 31—39. p.
[A szocialista haza védelméről szóló lenini eszmék győzelme.]

Grecsko, A. A.: Armija Velikogo Oktjabrja. — NNI, 1967. 5. sz. 3—16. p.
[A Nagy Október hadseregének 50 évéről.]

Long, J. F. L.: 50 years of the Soviet Armed Forces. — RAF, 1967. 4. sz. 285—289. p.
[A Szovjet Fegyveres Erők 50 éve.]

Bocskarev, K.: Szovetszkaja Armija — detiscse Velikogo Oktjabrja. — VM, 1967. 10. sz. 18—27. p.
[A Szovjet Hadsereg — a Nagy Október szülöttje.]

Csernüsev, F.—*Konjuhovszkij*, V.: Armija druzsbü narodov i proletarszkogo internacionalizma. — VM, 1967. 11. sz. 70—90. o.
[A népek barátságának és a proletár internacionalizmusnak a hadserege.]

Efimov, P.: Cs[illegible] szilo armii i flota. — KVSz, 1967. 21. sz. 39—48. p.
[A párt szerepe a hadseregben és a flottában.]

Iszakov, P.: Nekotorüe teoreticseszkie voproszü partijno-politicseszkoj rabotü. — VM, 1967. 7. sz. 3—13. p.
[A pártpolitikai munka néhány elméleti kérdése, 1917—1967.]

Ideologicseszkuju rabotu v Vooruzsennüh Szilah — na uroven' trebovanij partii. — VM, 1967. 12. sz. 3—13. p.
[A Fegyveres Erőknél az ideológiai munkát a párt kívánságának megfelelő színvonalra emelni.]

Komiszszarov, V.: Sztroitel'sztvo politicseszkih organov Vooruzsennüh Szil SzSzSzR. — VM. 1967. 11. sz. 63—78. p.
[A Szovjetunió Fegyveres Erői politikai szerveinek építése.]

Zseltov, A.: Voproszü ukreplenija oboronosznoszobnoszti sztrani v resenijah sz'ezdov KPSzSz. — VM, 1967. 1. sz. 3—18. p.
[Az ország védelmi képessége erősítésének kérdései a SzKP határozataiban.]

Jakuskin, V. Sz.: Kommunisztycseszkaja partija — szozdatel' i rukovoditel' Szovetszkih Vooruzsennüh Szil. — VPVO, 1967. 2. sz. 7—14. p.
[A Kommunista Párt a Szovjet Fegyveres Erők szervezője és vezetője.]

Didenko, N.: Isztoricseszkaja rol' KPSzSz v szozdanii voennoekonomicseszkogo moguscsesztva SzSzSzR. — VIZs, 1967. 8. sz. 3—16. p.
[Az SzKP történelmi szerepe a Szovjetunió katonai gazdasági hatalmának megteremtésében.]

Artem'ev, I.: Osztehbjuro. — VIZs, 1967. 4. sz. 71—77. p.
[Különleges katonai feladatokat ellátó technikai iroda, 1924—1925. — Visszaemlékezés.]

Boriszov, L.: Oboronno-maszszovaja rabota OSZOAVIAHIMA (1927—1941 gg.) — VIZs, 1967. 8. sz. 40—51. p.
[A Szovjetunió honvédelmét, repülésügyét és vegyészetét támogató társaság, az OSZOAVIAHIM védelmi tömegmunkája 1927—1941 között.]

Korablev, I.: Le réarmement des forces armées de l'U.R.S.S. (1929—1938.) — RMSov, 1967. 8. sz. 2—5. p.
[A Szovjet Hadsereg újrafelfegyverzése. 1929—1938.]

Tolubko, V. F.: Soviet armed forces at midcentury, — MR, 1967. 7. sz. 37—39. p.
[A Szovjet Fegyveres Erők a század közepén.]

Szokolov, Sz.: Szuhoputnüe vojszka. — VIZs, 1967. 12. sz. 26—37. p.
[A szovjet szárazföldi csapatok 50 éve.]

Pavlovszkij, I.: Szuhoputnüe vojszka Szovetszkih Vooruzsennüh Szil. — VM, 1967. 11. sz. 24—40. p.
[A Szovjet Fegyveres Erők szárazföldi csapatai.]

Jakubovszkij, I. I.: Szuhoputnüe vojszka. — KZ, 1967. 169. sz. 2. p.
[A szárazföldi csapatok 1918-tól napjainkig.]

Margelov, V.: Vozudsnodeszantnüe vojszka Szovetszkoj Armii. — VM, 1967. 8. sz. 13—20. p.
[A Szovjet Hadsereg légideszant csapatai, 1917—1967.]

Blagowieszczanski, I.: Rozwój artylerii Armii Radzieckiej i zasad jej uzycia. — MV, 1967. 7. sz. 47—61. p.
[A Szovjet Hadsereg tüzérségének fejlődése és alkalmazásának alapelvei 1920—1945 között.]

Kariofilli, G.: Szovetszkaja artillerija. — VV, 1967. 11. sz. 25—28. p.
[A szovjet tüzérség, 1917—1967.]

Batickij, P.: Vojszka protivovozdusnoj oboronü sztranü. — VIZs, 1967. 8. sz. 17—27. p.
[Az ország légvédelmi csapatai 1917-től napjainkig.]

Privalov, V.: Ot Putlovszkogo diviziona do raketnüh csasztej. —VV, 1967. 12. sz. 7—14. p.
[A putyilovi légvédelmi ütegtől a rakétacsapatokig.]

Peredel'szkij, G.: Nadezsnüj ognevoj scsit. — KVSz, 1967. 21. sz. 64—67. p.
[A szovjet rakéta- és tüzércsapatok történetéből.]

Krülov, N.: Raketnüe vojszka sztrategicseszkogo naznacsenija. — VIZs, 1967. 7. sz. 15—23. p.
[A hadászati rendeltetésű rakétacsapatok.]

Krülov, N.: Raketno-jadernüj scsit Szovetszkogo Goszudarsztva. — VM, 1967. 11. sz. 15—23. p.
[A szovjet állam rakéta-nukleáris védőpajzsa.]

Jakovlev, A. Sz.: L'aviation soviétique — création de la Révolution d'Octobre. — RMSov, 1967. 10. sz. 34—39. p.
[A szovjet repülés — az Októberi Forradalom alkotása.]

Versinin, K.: Voenno-Vozdusnüe Szilü — ljubimoe detiscse naroda i partii. — KVSz, 1967. 13. sz. 41—47. p.
[A szovjet légierők történetéből.]

Versinin, K.: Szovetszkaja voennaja nauka i razvitie Voenno-Vozdusnüh Szil. — AK, 1967. 10. sz. 9—13. p.
[A szovjet hadtudomány és a légierő fejlődése.]

Versinin, K.: Voenno-Vozdusnüe Szilü. — VIZs, 1967. 9. sz. 27—39. p.
[A szovjet légierők.]

Zabelok, B.: Na sztrazse szovetszkogo neba. — VIZs, 1967. 10. sz. 65—68. p.
[A szovjet ég őrizetében. Az amerikai U—2 kémrepülőgép megsemmisítése.]

Kierkowski, J.—*Szczecinski* S.: 50 lat osiagniec radzieckiej techniki lotniczej. — WPL, 1967. 11. sz. 36—48. p.
[A szovjet repüléstechnika 50 éves jubileuma.]

Zaharov, M.: Razvitie voennoj organizacii szocialisztícseszkogo goszudarsztva. — KVSz, 1967. 21. sz. 30—38. p.
[A szocialista állam katonai szervezetének fejlődése.]

Geraszimov, A.: Dlja zascsitü Otecsesztva. — TV, 1967. 10. sz. 2—17. p.
[A haza védelmére, 1917—1967.]

Selahov, G.: Razvitie mesztnüh organov voennogo upravlenija za 50 let. — VM, 1967. 12. sz. 14—26. p.
[A katonai igazgatás helyi szerveinek 50 éves fejlődése.]

Frolov, A.: Szozdannüe dlja upravlenija. — VV, 1967. 5. sz. 21—27. p.
[A híradó összeköttetés megteremtése. Történeti áttekintés.]

Polubojarov, P.: Bronetankovüe vojszka Szovetszkoj Armii. — VM, 1967. 9. sz. 17—28. p.
[A Szovjet Hadsereg páncélos csapatai, 1917—1967.]

Karpenko, A.: Szoversensztvovanie tehnicseszkogo obeszpecsenija bronetankovüh vojszk v operacijah. — VIZs, 1967. 4. sz. 15—23. p.
[A páncéltörő csapatok technikai biztosításának tökéletesítése a hadműveletek alatt.]

Batickij, P.: Razvitie taktiki i operativnogo iszkusszstva vojszk protivovozdusnoj oboronü sztranü. — VM, 1967. 10. sz. 29—40. p.
[A légvédelmi csapatok harcászatának és hadműveleti művészetének fejlődése, 1917—1967.]

Bagramjan, I.: Razvitie tüla Vooruzsennüh Szil. — VM, 1967. 4. sz. 22—35. p.
[A Fegyveres Erők ellátásának fejlődése.]

Bagramjan, I.: Razvitie tüla v poszlevoennoj period. — TSzSzA, 1967. 1. sz. 7—14. p.
[Az ellátás fejlődése a háború utáni időszakban.]

Szladkevics, B.: Racionalizacija obucsenija. — TV, 1967. 2. sz. 4—7. p.
[A katonai oktatás racionalizálása 1917—1967 között.]

Rotmisztrov, P.: Sztanovlenie i razvitie szovetszkoj vüszszej voennoj skolü. — VM, 1967. 7. sz. 14—27. p.
[A szovjet katonai főiskolák kialakulása és fejlődése, 1917—1967.]

Szvetlisin, N. — *Mocsalov*, P.: 30 let Voennoj Akademii General'nogo staba. — VIZs, 1967. 1. sz. 116—120. p.
[Harmincéves a Szovjet Vezérkari Akadémia.]

Guszakovszkij, I.: Oficerszkie kadrü Vooruzsennüh Szil SzSzSzR. — VM, 1967. 9. sz. 3—16. p.
[A Szovjetunió Fegyveres Erőinek tiszti káderei, 1917—1967.]

Korjakin, Sz.: Osznovnüe etapü morszkoj politiki Szovetszkogo goszudarsztva. — MF, 1967. 11. sz. 2—3. p.
[A szovjet állam tengeri politikájának főbb szakaszai.]

Szovetszkij morszkoj flot. Vazsnejsie resenija partii i pravitel'sztva. 1928—1967. gg. — MF, 1967. 1. sz. 5., 2. sz. 4., 3. sz. 7., 4 sz, 8., 5. sz. 6., 7. sz. 8., 8. sz. 6., 9. sz. 8. p.

[A szovjet haditengerészeti flotta. A párt és a kormány legfontosabb határozatai 1928—1967 között.]

Sevcsenko, A. — *Zav'jalov*, V.: Povüsat, boditel'noszt' i boevuju gotovnoszt, vooruzsennüh szil. — VM, 1967.9. sz. 29—37. p.

[Fokozni az éberséget és a fegyveres erők harckészültségét, 1917—1967.]

Demicsev, A.: Nasa indusztrija. — VV, 1967. 10. sz. 73—79. p.

[A szovjet ipar és a hadigazdaság, 1917—1967.]

Pen'kovszkij, V.: Boevaja podgotovka vojszk na szovremennom étapa. — VM, 1967. 11. sz. 53—62. p.

[A csapatok harci előkészítése a jelenkori szakaszban.]

Inosztrannaja pecsat' o moral'nüh i boevüh kacsesztvah szovetszkih voinov. — VZa, 1967. 12. sz. 3—9. p.

[A külföldi sajtó a szovjet harcosok erkölcsi és katonai tulajdonságairól.]

Rabicsev, V.: Cent trente fréres d'armes. — RMSov, 1967. 2. sz. 2—6. p.

[Százharmincféle nemzetiség a Szovjet Hadseregben.]

VIETNAMI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

Weidemann, D.: Die Entstehung der Vietnamesischen Volksarmee (1944—1945/46). — ZM, 1967. 1. sz. 47—56. p.

[A Vietnámi Néphadsereg megalakulása.]

A GYARMATI HÁBORÚK TÖRTÉNETE

Pradel de Lamase, M.: Les volontaires de Bourbon. — RHA, 1967. 3. sz. 65—68. p.

[Önkéntes katonák Bourbon szigetén.]

Pradel de Lamase, M.: Arriere-banc et milice aux vieilles colonies d'Afrique. — RHA, 1967. 3. sz. 59—64. p.

[Hűbéri és népfelkelő hadsereg a régi afrikai francia gyarmatokon.]

Bennetot, A.: La France équinoxiale. — RHA, 1967. 3. sz. 5—15. p.

[Francia Guyana története, 1602—1713.]

Bourgeois, M.: Le fort Saint-Charles de Guadeloupe. —RHA, 1967. 3. sz. 69—72. p.

[A Szent-Károly erőd Guadeloupe szigetén, 1647—1967.]

Petitjean-Roget, J.: Les troupes du roi a la Martinique, 1664—1762. — RHA, 1967. 3. sz. 16—34. p.

[Francia csapatok Martinique szigetén.]

Costantini, A.: Problemes militaires de la Guyane francaise durant la seconde moitié du XVIII. siecle. — RHA, 1967. 3. sz. 81—93. p.

[Francia Guyana katonai kérdései a 18. század második felében.]

Robson, B.: Maiwand: a forgotten disaster. — AQ, 1967. 94. köt. 2. sz. 229—236. p. 1 térk.

[Maiwand: egy elfelejtett katasztrófa a második afgán háborúban.]

MEGEMLÉKEZÉSEK, ÉLETRAJZOK

Gawryszewski, A. — *Przyluski*, E.: Sylwetki dowódców i organizatorów Armii Radzieckiej. — WPH, 1967. 4. sz. 282—304. p.

[Kiemelkedő szovjet hadvezérek és hadseregszervezők rövid életrajzi vázlatai.]

Geroi grazsdanszkoj vojnü. — VIZs, 1967. 2. sz. 47—51. p.

[A polgárháború hősei: Sz. A. Piszkunov, N. I. Pljusznin, V. K. Putna, JJa. Sztrod, K.P. Usakov, I.É. Jakir.]

Geroi grazsdanszkoj vojnü. — VIZs, 1967. 4. sz. 48—53. p.

[A polgárháború hősei: A.I. Barinov, V. Sz. Lazarevics, P.H. Mezseraup, Ja.A. Mel'kumov, Ja.N. Moiszeev, K.I. Novik, A.Ja. Pankeev, A.I. Todorszkij.]

Arcioni, Rico: General Antonio Arcioni (1811—1959). — ASM, 1967. 2. sz. 75—82. p.

[Arcioni tábornok: Spanyolország, Portugália és a Risorgimento szolgálatában.]

Veprinszkin, V.: Komandarm K.A. Avkszent'evszkij. — VIZs, 1967. 3. sz. 32—39. p.

[Avkszent'evszkij hadseregparancsnok életéből.]

Szandalov, L.: Put' szovetszkogo polkovodca. — VIZs, 1967. 11. sz. 39—47. p.

[Bagramjan marsall születésének 70. évfordulójára. Egy szovjet hadvezér útja.]

Rotmisztrov, P.: Put' polkovodca. (K 70-letiju Marsala Szovetszkogo Szojuza I.H. Bagramjana.) — TSzSzA, 1967. 11. sz. 16—22. p.

[Bagramjan marsall születésének 70. évfordulójára.]

Trojanovszkij, P.: Dvazsdü Geroj Szovetszkogo Szojuza general armii P.I. Batov. — VIZs, 1967. 5. sz. 125—128. p.

[Emlékezés Batov hadseregtábornokra, születésének 70. évfordulóján.]

Leok, N. V.: Plamennüj borec Georgij Cagolov. — ISzSzSzR, 1967. 3. sz. 57—63. p.

[Georgij Cagolov, a proletárforradalom katonája.]

Il generale Giovanni Cavalli. — RM, 1967. 12. sz. 1448—1459. p.

[Giovanni Cavalli tábornok.]

Kadisev, A.: Legendarnüj geroj grazsdanszkoj vojnü. — VIZs, 1967. 2. sz. 124—128. p.

[Csapajev, a polgárháború legendás hőse.]

Stade, A.: Artist and military historian. Erik Dahlbergh's researches and writings on the wars of Charles X Gustavus. — RIHM, 1967. 26. sz. 9—44. p.

[Erik Dahlberg svéd hadtörténész X. Károly Gusztáv háborújának krónikása.]

Sandhofer, G.: Dokumente zum militärischen Werdegang des Grossadmirals Dönitz. — MM, 1967. 1. sz. 59—81. p.
[Dokumentumok Dönitz admirális katonai pályafutásáról.]

Kvasuk, L.: Komandarm 1 ranga I. F. Fed'ko. — VIZs, 1967. 6. sz. 125—128. p.
[Megemlékezés Fegyko I. osztályú hadseregtábornokról, születésének 70. évfordulóján.]

Lombares, M.: Le premier parachutiste. — RHA, 1967. 4. sz. 155—166. p.
[André-Jacques Garnerin, az első ejtőernyős.]

Kiszelev, A.: Na szluzsbe narodu. — VIZs, 1967. 2. sz. 37—46. p.
[Megemlékezés L. A. Govorov születésének 70. évfordulójára.]

Paquier, P.: Le général Louis de Goys, créateur du bombardement. — FAF, 1967. 241. sz. 669—699. p.
[Louis de Goys francia tábornok, a bombázás megteremtője, 1876—1967.]

Hargreaves, R.: „Good-natured Billy". — AQ, 1967. 93. köt. 2. sz. 177—190. p.
[William Howe angol tábornok, 1729—1814.]

Malühin, F.: Ot krasznogvardejca do nacsal'nika tüla Krasznoj Armii. — VIZs, 1967. 9. sz. 123—128. p.
[Vörösgárdistából a Vörös Hadsereg hadtáptőnöke. A. V. Hrulev hadseregtábornok születésének 75. évfordulójára. 1892—1962.]

Carpentier, M.: Le maréchal de France Alphonse Juin. — RMG, 1967. 2. sz. 147—152. p.
[Alphonse Juin. Franciaország marsalljának halálára.]

Hommage au Marcéhal Juin. — RHA, 1967. 2. sz. 5—104. p.
[Tisztelet Juin marsallnak. Hét emlékcikk.]

Surtees, G.: Charles XII of Sweden. — AQ, 1967. 94. köt. 2. sz. 202—212. p.
[XII. Károly svéd király a hadvezér.]

McGlamery, Th. B.: His country called the loudest. — A, 1967. 1. sz. 10—16. p.
[Hazája hívó szavára... Henry Knox tábornok az amerikai forradalom tüzérségi parancsnoka, 1750—1806.]

Kuraszov, V.: Polkovodec szovetszkoj voennoj skolü. — VIZs, 1967. 12. sz. 49—57. p.
[I. Sz. Konyev marsall születésének 70. évfordulójára.]

Komandarm 2 ranga A[vguszt] I[vanovics] Kork. — VIZs, 1967. 7. sz. 124—128. p.
[Kork hadseregparancsnok születésének 80. évfordulójára, 1887—1937.]

Kargaeva, B. D.: Brat'ja Korosztelevü. — ISzSzSzR, 1967. 2. sz. 44—52. p.
[A proletárforradalom katonái: a Korosztelev testvérek.]

Arsi: S: Két világ hőse. — Lengyelország, 1967. 10. sz. 16—20., 39—44. p.
[Kosciuszko Tádé az Egyesült Államok függetlenségi háborújának résztvevője és az 1794. évi lengyelországi felkelés vezére. Halálának 150. évfordulójára.]

Halicz, E.: W 150 rocznice smierci naczelnika narodu. — WPH, 1967. 4. sz 13—19. p.
[Kosciuszko Tádé halálának 150. évfordulójára.]

Csapláros I.: Kosciuszkó emlékezete Magyarországon. — Lengyelország, 1967. 10. sz. 21—22. p.

Kiszelev, A.: Polveka v aviacii. (K szemideszjatiletij marsala aviacii Sz. A. Kraszovszkogo.) — VIZs, 1967. 8. sz. 52—62. p.
[Félévszázad a légierőnél. Kraszovszkij, a légierő marsallja tevékenységéről.]

Dzidzarija, G. A.: V. D. Lakoba. — ISzSzSzR, 1967. 4. sz. 56—60. p.
[Vaszilij Dmitrievics Lakoba, a proletárforradalom katonája.]

Szokolov, V.: Pomjat v Budapeste geroja. — KZ, 1967. 79. sz. 4. p.
[Jevgenvij Ljutikovra, a Szovjetunió magyar földön elesett hősére emlékeznek Budapesten.]

Voroncov, V. B.: Makartur: nacsalo i konec voennoj kar'erü. — NNI, 1967. 1. sz. 17—33. p.
[MacArthur: egy katonai pályafutás kezdete és vége.]

Marsal Szovetszkogo Szojuza, R(odion) Ja(kovlevics) Malinovszkij. — KZ, 1967. 79. sz. 1—3. p.
[A szovjet nép és hadsereg gyásza, külföldi részvét-nyilatkozatok Malinovszkij marsall halála alkalmából.]

Poszlednij put', — KZ, 1967. 80. sz. 1—3. p.
[Malinovszkij marsall utolsó útja. Gyászbeszédek.]

Marszalek Zwiazku Radzieckiego Rodion Malinowski (1898—1967.) — WPH, 1967. 2. sz. 412—413. p.
[Malinovszkij marsall nekrológja.]

Egorov, P.: Sztranicü bol'soj zsizni. — VIZs, 1967. 5. sz. 36—44. p.
[Megemlékezés Mereckov marsall születésének 70. évfordulójára.]

Polikarpov, V.: Revoljucii rjadovoj. — VIZs, 1967. 6. sz. 41—52. p.
[A forradalom közkatonája: A. V. Mokrouszov.]

Fritz, F.: Radetzky [Johann Josef Wenzel]. Persönlichkeit und Bedeutung. — ÖMZ, 1967. 1. sz. 30—35. p.
[Radetzky marsall személyisége és jelentősége.]

Rajhcaum, A.: Pervüj nacsal'nik artillerii. — VV, 1967. 11. sz. 57—60. p.
[A tűzérség első parancsnoka: J. M. Sejdeman.]

Veschau, E.: Albrecht von Stosch in Literatur und Forschung. Probleme einer Stosch-Biographie. — WR, 1967. 1. sz. 39—57. p.
[Problémák Albrecht von Stosch tábornok életrajzával kapcsolatban.]

Plaskowski, T.: Swieczewski nieznany. — WL, 1967. 3. sz. 6—11. p.
[A 70 éves Karol Swierczewski tábornok.]

Zimin, Ja.: Na vüszokom voennom posztu. — VIZs, 1967. 4. sz. 39—47. p.
[É. M. Szkljanszkij magas katonai poszton, 1918—1924.]

Cserednicsenko, M.: Polveka v sztroju. (K 70-letiju szo dnja rozsdenija Marsala Szovetszkogo Szojuza V. D Szokolovszkogo.) — VIZs, 1967. 7. sz. 45—52. p.
[Félévszázad harcban. Szokolovszkij marsall 70. szüetésnapjára.]

Belousz, N.: Beszszmertie komiszszara. — KVSz, 1967. 20. sz. 65—70. p.
[A halhatatlan komisszár, F.E. Sztoljarcsuk.]

Miles, M.: Lord Tedder a man of destiny. — RAF, 1967. 3. sz. 193—195. p.
[Tedder lord, a második világháború angol légi marsallja.]

Birjukov, P. — *Isztomin*, V.: Vüdajuscsijszja voennüj inzsener. — VIZs, 1967. 1. sz. 37—42. p.
[Vorobjev, a kiváló hadmérnök.]

Albrecht von Wallenstein, Fürst von Sagan. — SuT, 1967. 2. sz. 92—94. p.
[Wallenstein a 30 éves háború hadvezére.]

Liss, U.: Zum 100. Geburtstag des Generals Maxime Weygand. — WR, 1967. 1. sz. 13—14. p.
[Maxime Weygand tábornok 100. születésnapjára.]

Vaszil'ev, F.: General armii G. F. Zaharov. — VIZs, 1967. 4. sz. 125—128. p.
[Emlékezés Zaharov hadseregtábornokra, születésének 70. évfordulóján.]

Összeállították: *Molnár Éva*
Rákóczi Katalin
Windisch Aladárné

TARTALOM

TANULMÁNYOK

SZ. M. KLJACKIN — A szovjet milícia történetéből (1917—1920) — — 579

GODÓ ÁGNES — A horthysta vezetés Balkán-politikája (1941—1943) — — — — — — — — — — — 617

NÁNDORI PÁL — A hirtenbergi fegyverszállítás — — — — — 636

KÖZLEMÉNYEK

K. ROKOSSZOVSZKIJ — Győzelem a Volgánál — — — — — — — 658

SZEMLE

KISS SÁNDOR — *Pintér István:* Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért — — — — — — 675

TÓTH SÁNDOR — *Görgényi Dániel:* Signum Laudis — — — — 680

CSONKA GYÖRGY — Tanulmányok a katonai nevelés köréből. 2. köt. 682

MOLNÁR PÁL — *Lukács Lajos:* Garibaldival a szabadságért — 685

RÁZSÓ GYULA — *Zook, David H.—Higham, Robin:* A short history of warfare — — — — — — — — 691

GLATZ FERENC — A Századok 1967. évi 6. számáról — — — — 694

KŐHEGYI MIHÁLY — *K. Végh Katalin:* Boldogkő várának feltárása — 698

K. M. — *Kopasz Gábor:* A veszprémi nemzetőrök szerepe 1848-ban a baranyai Dráva-vonal védelmében — 699

HÍREK

R. GY. — Történész vándorgyűlés Zalaegerszegen (1968. augusztus 26—28.) — — — — — — — 700

BENDE SÁNDORNÉ — A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum 1968. évi eseményeiből — — — — — — — — — 701

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

PAPP TIBOR — Az Osztrák—Magyar Monarchia első véderőtörvény-tervezetét tárgyaló konferencia jegyzőkönyve — — — — — — — — — — 703

BIBLIOGRÁFIA

MOLNÁR ÉVA
RÁKÓCZI KATALIN
WINDISCH ALADÁRNÉ — Külföldi folyóiratok hadtörténelmi és hadművészet-történeti repertóriuma 1967. II. rész — — 725

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

С. М. КЛЯЦКИН — Из истории милиционного строительства в СССР в 1917—1920 гг. — — — — — — — — — — 579

АГНЕШ ГОДО — Балканская политика хортистских правящих кругов. (1941—1943 гг.) — — — — — — — — — 617

ПАЛ НАНДОРИ — Поставка оружия в Хиртенберг — — — — — 636

СООБЩЕНИЯ

К. РОКОССОВСКИЙ — Победа на Волге — — — — — — — — — 658

РЕЦЕНЗИИ

ШАНДОР КИШ — *Иштван Пинтер:* Венгерские коммунисты за национальное единство против Гитлера — — — — — 675

ШАНДОР ТОТ — *Даниел Горгени:* Signum Laudis — — — — — 680

ДЬЁРДЬ ЧОНКА — Статьи о вопросах военного воспитания. Том. II. — 682

ПАЛ МОЛЬНАР — *Лайош Лукач:* Во главе с Гарибалди за свободу — 685

ДЮЛА РАЖО — *Zook, David H.—Higham, Robin:* A short history of warfare — — — — — — — — — — 691

ФЕРЕНЦ ГЛАТЦ — О шестом номере журнала «Századok» за 1967 г. 694

МИХАЙ КОХЕДИ — *Каталин Вег:* Открытие Крепости Болдогкё — — 698

М. К. — *Габор Копас:* Роль милиции города Веспрем в защите линии у реки Драва в 1848 г. — — — — 699

НОВОСТИ

Д. Р. — Заседание историков в г. Залаегерсег. (26—28 августа) — — — — — — — — — — — 700

МАРГИТ БЕНДЕ — Из событий происходящих в Военно-Исторической Институте и Музее в 1968 г. — — — — — 701

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ

ТИБОР ПАПП — Протокол конференции обсуждающей первый проект закона об оборонной силе Австро-Венгерской Монархии — — — — — — — — — — 703

БИБЛИОГРАФИЯ

ЕВА МОЛЬНАР
КАТАЛИН РАКОЦИ
ЭЛЛОНОРА ВИНДИШ — Библиография военно-исторических статей и статей по истории военного искусства заграничных журналов изданных за 1967 г. Вторая часть. — — — 728

INHALT

STUDIEN

S. M. KLJACKIN — Aus der Geschichte der Sowiet Miliz (1917—1920) — — — — — — — — — — — — 579

ÁGNES GODÓ — Die Balkanpolitik der Horthy-Regierung. (1941—1943) — — — — — — — — — — — — 617

PÁL NÁNDORI — Der Hirtenberger Waffentransport — — — 636

MITTEILUNGEN

K. ROKOSOWSKI — Sieg an der Wolga — — — — — — — — 658

RUNDSCHAU

SÁNDOR KISS — *István Pintér:* Ungarische Kommunisten für die hitlerfeindliche nationale Einheit — — — — 675

SÁNDOR TÓTH — *Dániel Görgényi:* Signum Laudis — — — — 680

GYÖRGY CSONKA — Studien aus dem Gebiet der militärischen Erziehung 2. Band — — — — — — — — — 682

PÁL MOLNÁR — *Lajos Lukács:* Mit Garibaldi für die Freiheit — 685

GYULA RÁZSÓ — *Zook, David H.—Higham, Robin:* A short history of warfare — — — — — — — — — — **691**

FERENC GLATZ — Über die 6. Nummer der Zeitschrift „Századok" 1967 — — — — — — — — — — — — 694

MIHÁLY KŐHEGYI — *Katalin K. Végh:* Archeologische Erschliessung der Burg Boldogkő — — — — — — — — 698

M. K. — *Gábor Kopasz:* Die Rolle der Veszprémer Nationalgarde bei der Verteidigung der Drauligs in Baranya 1848 — — — — — — — — — — 699

NACHRICHTEN

GY. R. — Wandertagung der Historiker in Zalaegerszeg (26—28 August 1968) — — — — — — — — 700

MARGIT BENDE — Nachrichten aus dem Leben des Kriegsgeschichtlichen Instituts und Museums — — — — — 701

DOKUMENTE

TIBOR PAPP — Verhandlungs-Protokoll der Konferenz des ersten Wehrkraftgesetzes der österreichisch—ungarischen Monarchie — — — — — — — — 703

BIBLIOGRAPHIE

ÉVA MOLNÁR
KATALIN RÁKÓCZI
ELEONORA WINDISCH — Kriegswissenschaftliches Repertorium der ausländischen Zeitschriften II. Teil 1967 — — — **725**

HELYREIGAZÍTÁS

Folyóiratunk 1968. évi 3. számának 497. oldalán értelemzavaró sajtóhiba található. A negyedik bekezdés 4. sorában 23 247 426 pengő helyett 231 247 426 pengőt kell érteni — a Szerk.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Csonka György, a Zrínyi Katonai Kiadó felelős szerkesztője (Budapest) — *Glatz Ferenc*, a Magyar Történelmi Társulat segédmunkatársa (Budapest) — *Sz. M. Kljackin*, a történelemtudományok doktora (Moszkva) — *Kőszegi Mihály*, a Türr István Múzeum tudományos munkatársa (Baja) — *Dr. Nándori Pál*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának docense (Budapest) — *K. Rokosszovszkij*, a Szovjetunió marsallja (Moszkva), valamint *Bende Sándorné, Godó Ágnes, Kiss Sándor, Molnár Éva, Molnár Pál, dr. Papp Tibor, Rákóczi Katalin, Rázsó Gyula és Windisch Aladárné*, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos munkatársai

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Tagok:

Benda Kálmán, Csillag Ferenc, Godó Ágnes, Liptai Ervin, Nagy Gábor, Tóth Sándor

Felelős szerkesztő:

Otta István

Főszerkesztő:

Mucs Sándor

Szerkesztő:

Molnár Pál

A szerkesztőség címe:

Budapest, I., Kapisztrán tér 2—4. sz. Telefon: 360—764

Felelős kiadó: Zrínyi Katonai Kiadó

Budapest, XIII., Dózsa György út 49. sz. Telefon: 409—550

Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, ¼ évre 8,— Ft

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőnél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József nádor tér 1.) követlenül, vagy csekkbefizetési lapon. (Csekkszámlaszám: egyéni 61 297, közületi 61 066), valamint átutalással a KHI MNB 8. sz. egyszámlájára.

INDEX: 25—371

68.03604/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest — F. v.: Bolgár Imre

Kun Béla beszél — 1919. március 23.

Toborzó felvonulás Budapesten — 1919 tavasza

Ára: 8,— Ft

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

1969. évi 1. számának tartalmából

GELLÉRT LÁSZLÓ:

Adatok a középiskolás vörös katonadiákokról

FORGÁCS BÉLA:

A 31. vörös gyalogezred és harcai

SZIJJ JOLÁN:

A miskolci csata dokumentumaiból